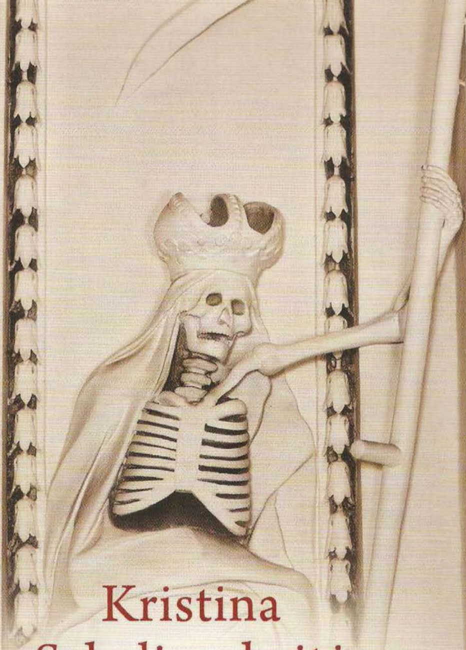

Kristina Sabaliauskaitė

SILVA RERUM II

baltos lankos

Kristina
Sabaliauskaitė

SILVA RERUM II

Romanas

baltos lankos

UDK 888.2-3
Sa-05

Redaktorė Audrė Kubiliūtė
Viršelio dizainas Kristinos Sabaliauskaitės
Viršelyje panaudota Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero fotografija
(fotografas Liudas Masys)
Meninis apipavidalinimas Zigmanto Butaučio
Maketavo Eglė Jurkūnaitė

ISBN 978-9955-23-425-8

I

Apie tą 1707 Viešpaties metų dieną vėliau stebėtinai niekas negalėjo pasakyti nieko tikra – nė to, ar tai buvo vasara, ar jau rudens pradžia, tad veikiausiai tai buvo tas keistas metų laikas Vilniuje, kai dienos dar karštos, bet naktys, pranašaudamos rudenį, jau žvarbsta kaip reikiant, slėnio medžių lapai dar žali, bet jau gyvuoja tik iš paskutiniųjų prieš pagelsdami, nunokę kaštonai laukia, kada, po galais, galės atsikabinti ir sprogdami kristi žemėn, o žvaigždės nakties danguje ryškesnės nei paprastai ir įsimylėjėliams jos atrodo svaiginančiai palankios, o visiems kitiems – baugios ir pikta lemiančios. Niekas vėliau negalėjo pasakyti, ar tai buvo rytas, vidudienis ar popietė, buvo tik aišku, kad ne vakaras ir dar ne naktis, ir apskritai tokie tai buvo laikai – kai niekas nieko tikra apie nieką negalėjo pasakyti. Net kuosa, tupinti ant aukščiausios Švento Kazimiero bažnyčios atbrailos, ir ta nebūtų galėjusi pasakyti, kokios jos pačios plunksnos – pilkos ar juodos – ir kokios spalvos jos apvali akis, mat ji nuolat mainėsi priklausomai nuo šviesos, buvo tai aukso geltonio, tai ledo mėlio, ir dabar ta akis visiškai be jokio tikslo, mirksėdama ir keisdama kryptį sulig kiekvienu galvos krustelėjimu, dairėsi iš pastoliais apkaltos Švento Kazimiero bažnyčios aukštybių po Vilnių. Nes visas Vilnius vėl buvo apkaltas pastoliais, mat vėl neseniai degė, ir degė

gan smarkiai, tiesa, šįkart ne taip baisiai kaip per kazokų antpuolį prieš penkiasdešimt dvejus metus, šįkart – ne septyniolika dienų, o vos parą, bet ir švedai buvo ne ką geresni, nors, reikia pripažinti, jiems perėjus gatvės kraujais nesruvo, ir žudė jie ne visus iš eilės, o daugmaž atsirinkdami, ir prievartavo tik neatsargiai gatvėse pasipainiojusias dailesnes moteris ir mergeles, bet nors panelių vienuolių šįkart nelietė, o jei į šventą paveikslą ir pataikydavo iš muškietos, tai tas nutikdavo gal tik netyčia, kaip kad Švenčiausiosios Aštriųjų vartų Panelės atvaizdui, kuris buvo peršautas puolant miesto prieigas, bet bent jau švedai tyčia altorių bažnyčiose nedegino, į krikštyklas nešiko ir į šventintą vandenį nesišlapino kaip kad anuomet kazokai, ir jei kazokai prieš penkiasdešimtį metų perėjo per miestą kaip kraujo ištroškę pasiutę žvėrys, tai švedai Vilnių nusiaubė veikiau kaip vabzdžiai; kaip skėriai, kurių spiečiui praūžus viskas lieka išretinta, išėsta, nebederlinga, nustekenta karo kontribucijų, ir stūkso tik prisiminimų ir sąžinės priekaištų dėl negebėjimo eilinįkart apsiginti stagarai. Bet vilniečiai jau, regis, buvo besusitaiką su tuo, kad gali būti bet kurį akimirksnį nusiaubti, ir todėl jau buvo neblogai įgudę sprukti, kraustytis, bėgti, mirksniu slėpti bažnyčių turtus ir šeimos brangenybes, meluoti užpuolikams ir karaliaus mokesčių rinkėjams apie savo perceptas*, rašyti dvigubus inventorius ir sąskaitų knygas, tad šįkart vis dėlto nebuvo taip baisiai nuniokoti ir kojinėse, puodynėse, žemėse, po grindimis ar tremtyje buvo visai sėkmingai išsaugoję savo auksą, kurį dabar patyliukais traukė iš slaptaviečių ir atsistatinėjo, taisė ir lopė savo miestą, guosdamiesi buvusios prabangos likučiais. Štai todėl ir Šventojo Kazimiero bažnyčia dabar buvo aptaisyta pastoliais, ir Rotušė šalimais – taip pat, mat buvo rengiamasi stogo vidury vietoj apdegusio už tris tūkstančius auksinų pastatyti naują bokštą, auksu puoštą, su įtaisytais varpais ir cimbolais, turėsiančiais šlovinti sosti-

* Pajamas iš dvarų, žemės ūkio ir nekilnojamojo turto. (Čia ir toliau – aut. past.)

nę ypatingom progom, bet apskritai tai tvarkos mieste buvo maža, nes valdžia mieliau auksavo bokštų kupolus ir jų kryžius, užuot pasirūpinusi šiukšlėmis ar srutomis, kurių gatvėse nepadoriai daugėjo ir dabartinis miesto vaitas buvo toks nei mėsa, nei žuvis, pusiau luptas pusiau skustas, toks neiškepėlis, kuriam kartais nežinia kas šaudavo į galvą, ir spręsdavo jis ne sveiku protu vadovaudamasis, o kaip jam susišvietė ir ant seilės užėjo – pavyzdžiui, kažkodėl nuo prigimimo labai nekentė katinų, tad neseniai išleido įsakymą naikinti visus valkataujančius Vilniaus katinus, ir dabar kuosa, dairydamasi nuo atbrailos ant Švento Kazimiero bokšto, didžiam savo džiaugsmui, galėjo matyti, kaip šieji, nuo neatmenamų laikų buvę pilnateisiai Vilniaus gyventojai ir, netgi galima sakyti, neatsiejami miesto piliečiai, orūs, paslaptingi, savimi pasitikintys, liauni ir raumeningi, raini ir margi, kitados sau laisvai šeimininkavę gatvėse ir pakiemėse, dabar slapčia, baugščiai dairydamiesi, pabrukę uodegas, trumpais atsargiais perbėgimais šmirinėja miesto, kuriam vadovauja kvailys ir pora jį apsukriai valdančių didžiūnų, gatvėmis. Kuosos akis taip pat matė, kad, sumažėjus katinų, grėsmingai padaugėjo žiurkių, ir jos, įžūlios ir alkanos, dabar nebesitenkino karaliaudamos drėgnuose Vilniaus požemiuose, bet vis dažniau lindo į paviršių, šmižinėjo po paplavas, gviešėsi į podėlius, ką ten į podėlius – jau kartais ir miestiečių namuose įsigudrindavo griebti kąsnį nuo stalo, ir po miestą jau sklandė baisios istorijos apie jų užpjautus katinus, apkramtytus mažus vaikus ir apgraužtus be priežiūros paliktus ligonius lovose. Jei kuosa tik būtų galėjusi nulaikyti savo nesuvaldomai skirtingom kryptim dėbčiojantį žvilgsnį ilgėliau nei akimirką, tai, be jokios abejonės, būtų be vargo pastebėjusi vieną žiurkę, riebią ir atsišėrusią, nes į miestą atkeliavo sau patogiai tarsi ponia, pasislėpusi javų vežime, pro Aštriuosius vartus ir ten, kol sargybinis tikrino vežiko popierius ir krovinį, šmurkštelėjusią lauk iš vežimo, žemyn iena, palei arklio kanopas, nutursenusią paplavų lataku, žemyn gatve, pro bazilijonų vienuolyną, tada dešinėn, pro

Šventosios Dvasios cerkvės sodus ir daržus, žemyn palei Šventojo Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno šoną ir tuščiai galvą kraipančią kuosą jos viršūnėje, ir dar dešinėn, link Subačiaus vartų, kur, stabtelėjusi prie švedų apgriauto gynybinės sienos mūro, žvelgdama bevyzdėmis juodomis akimis į besidriekiantį Vilniaus slėnį su visais jo bažnyčių bokštais, rūmais ir lūšnynais, toji žiurkė, pati nė nenutuokdama, kad iš tiesų yra aklas Viešpaties Apvaizdos įrankis, ėmė įnirtingai kasytis savo išplikusį šoną su rausvu mažu gauburėliu, į kurį buvo įkandusi blusa, pritvinkusi šimtų tūkstančių knibždančių ir mažyčių, plika akim nė nematomų to paties dangiškojo Kūrėjo bevardžių tvarinių, kurie vėliau, po daugelio metų, bus pakrikštyti *Yersinia pestis*.

Tad visgi, atrodo, būtent tądien, o ne vėliau, ne po dvejų metų ir ne po trejų, kai smogė didžiulėm mirties bangom, ne oru, kaip manė medikai, o pažeme, ir ne iškilmingai skelbiamas kometų ir pranašingų pragaištingų ženklų, o tiesiai pro miesto vartus, gatvėmis, kaip ir dera atvykusiam prašalaičiui, ketinančiam pasilikti ilgam, į Vilnių atkeliavo maras – tyliai sau, be pavojų skelbiančio varpų gaudesio, be Paskutiniojo teismo trimitų, be iškilmingų procesijų, tarsi paliudydamas amžiną tiesą, kad kartais didžiausios nelaimės prasideda nuo mažiausių niekų.

Arba – nuo virtinės menkų, kvailiausių, sveiku protu nepaaiškinamų sutapimų, mat kol toji atvykėlė žiurkė nirtulingai kasėsi nuo pestilencijos tvinkstantį rausvą bubonėlį savo šone, iš už kampo, užsiglaudęs už medinio šaligatvio lentos, tyliai, įtraukęs galvą ir atkišęs kailiniuotas mentes, sustingusiomis akimis, be garso tarsi švytuoklę žeme į šonus judindamas uodegą, ją stebėjo bevardis Vilniaus katinas, kuris tarsi patyręs meilužis norėjo pratęsti malonumą prieš puldamas laimikį, jo apskaičiavimais, jau neabejotinai būsiantį jojo, tačiau, kaip kad būna, kai pernelyg mėgaujantis pergalingu laukimu praleidžiama tinkama akimirka, susikaupęs jis nė nepajuto, kaip tarsi juoda mirties uždanga ant jo ūmai nusileido maišas ir

buvo tuoj pat prispaustas pritykojusio kiemsargio, vykdančio vaito įsakymą, ir kol bevardis katinas, galbūt galėjęs visai kita linkme pasukti įvykių eigą ir atitolinti miesto likimą, draskėsi, kniaukė nesavu, bemaž skerdžiamo kūdikio balsu ir buvo rišamas maiše, pabaidyta žiurkė šmurkštelėjo į žiojintį plyšį, kažin kur, tiesiai į miesto vidurius, į jo tamsų ir drėgną požemių žarnyną.

Kas būtų, jeigu būtų buvę – šitaip spėliojantiesiems dažniausiai gresia išeiti iš proto, nes juk galima būtų buvę be galo spėlioti, kas būtų buvę, jei tą atklydėlę žiurkę būtų ištikęs likimas, koks štai dabar laukė kitos žiurkės, tą akimirką gulinčios supančiotomis išskėstomis letenėlėmis, pririštos prie lentos, ant stalo antro aukšto kambaryje viename name Žydų gatvėje – ir, aišku, tik dėl stebėtino sutapimo kuosos žvilgsnis nuo Švento Kazimiero bažnyčios dabar slydo pro Didžiąją sinagogą ir stabtelėjo ties vienu kaimyninių namų, kurio antrojo aukšto lange buvo matyti plati nugara, garbanota, pernelyg anksti pradėjusi žilti galva su jarmulke* ir rankoje laikomas peilis. Paduvos universiteto absolventas, *doctor medicus* ir buvęs karališkojo dvaro gydytojas garbusis Aaronas Gordonas kaip sykis ruošėsi skrosti ant stalo pritaisytą tebegyvą žiurkę, bet iš apačios lyg tyčia, pačiu netinkamiausiu metu, kaip visada, pasigirdo jo Rivkos riksmas, kad eitų žemyn, žemyn tuoj pat, nes zupė** atauš – ir jis ją varo iš proto, tuoj išvarys, ji išprotės, ir jis bus kaltas, kad jo vaikų motina išėjo iš proto, tikrai, tik tokia mišiugina*** kaip ji ir galėjo susidėti su tokiu, kuris neaišku ką ten veikia ištisai užsidaręs, daro golemus**** ar ką, ir garbusis Aaronas Gordonas atsidūsėjęs padėjo peilį ant stalo, juk žinojo – ginčytis beprasmiška, trūkčiojanti pririšta žiurkė dar palauks, nepadvės ir palauks, kol jis pavalgys

* Žydiška šlikė. (Jidiš)
** Sriuba. (Jidiš)
*** Beprotė. (Jidiš)
**** Golemas – žydų mitinė žmogaus pavidalo būtybė iš negyvos materijos, kuriai mistiniu būdu įkvėpta gyvybė.

sriubos, ir, ką čia slėpti, be abejonės, jis mylėjo savo smarkiąją Rachelę Gordon labiau už savo anatominius eksperimentus, nors be jų, kaip ir apskritai be savo medicinos, jis būtų buvęs labai nelaimingas žmogus, bet Aaronas Gordonas žinojo kaip niekas kitas, koks tuščias reikalas yra spėlioti, kaip būtų buvę, jeigu būtų buvę kitaip, ir todėl neuždavinėjo sau kvailų klausimų ir jau lipo laiptais žemyn, ir sulig kiekvienu laipteliu jis atmintinai žinojo iš apačios aidinčios riksmų litanijos seką, nekintančią jau bene dešimtį metų – kokia ji mišiugina, kad jis jai sugriovė gyvenimą, kad jeigu ne jis ir jos kvaila galva, kuri andai visai susisuko, ji būtų galėjusi ištekėti už vyno pirklio ir galėtų dabar gyventi sau kaip ponia, o dabar jos vyras amžinai užsidaręs tam savo kambary, vargšai vaikeliai pusiau našlaičiai, ir kai Aaronas Gordonas nusileido žemyn, į kambarį, kur prie stalo jau sėdėjo tie jo žvitriaakiai raudonskruosčiai vaikeliai, visai nepanašūs į vargšus Miška, Zelmanas ir Pinkasius, ir jo tūžmingoji Rivka, kuri jam pasirodžius nusišypsojo ir atsiduso „pagaliau“, Aaronas Gordonas irgi nusišypsojo, nes, nepaisant nieko, visų riksmų ir audrų, ir kartais netgi dūžtančių indų, jo namai buvo laimingi namai ir juose tebegyveno meilė.

Bet kvaila kuosos akis jau dėbsojo tolyn, dar tolyn, per keletą kvartalų, už Šventos Kotrynos bažnyčios, už benediktinių vienuolyno, tiesiai į buvusius didžiojo etmono Radvilos rūmus, kurie stovėjo taip iki galo po kazokų nesutvarkyti, apgriauti, vietomis užkaltais, vietomis įstiklintais langais, bet gyvenami, nes ten buvo įsikūrę truputis dabartinio Radvilos kariaunos ir kai kas iš jo klientūros ir artimų aplinkos bajorų, ir ten, viename trečiojo aukšto kambarių, apstatytame bet kaip, kaip tik apstatomi laikini ar nuomojami būstai, su buvusiais kitados gerais, bet nudėvėtais baldais, prie ilgo, gal penkiolikos pėdų, stalo priešinguose galuose sėdėjo vyras ir moteris ir atžagariom rankom iš sidabro lėkščių valgė auštantį, ne itin ištaigingą kepsnį tokiais niūriais veidais, tarsi valgytų savo pačių šermenyse, kas iš dalies ir buvo tiesa, mat, nors abu buvo pačiame

brandos žydėjime, ji – tikrai ne daugiau kaip trisdešimties, jis – gal penkeriais metais vyresnis, bet jųdviejų meilė buvo jau seniai seniai mirusi ir dabar tarsi pašarvotas, niekaip laidotuvių nesulaukiantis balzamuotas negyvėlis, regis, gulėjo patiesta ant stalo tarp jų, ir kažkas tvyrojo ore; kažkas, kas tarsi sakyte sakė, kad penkiolika pėdų – bene mažiausias saugus atstumas, per kurį šiuodu gali priartėti vienas prie kito be grėsmės savo pačių gyvasčiai ir sveikatai. Nes nors ir abu buvo dailūs, išvaizdūs, ypač tas vyras, Jonas Izidorius Norvaiša, su dailia husarų rotmistro uniforma auksiniais galionais ir auksiniais, garbanotais plaukais, tokiais vešliais, kad galėjo išsiversti ir be jo rangui deramo peruko, dailiais bruožais, putliom jausmingom lūpom ir šiltom rudom akim, kurios, regis, glostė viską, kuo tik slydo jo žvilgsnis – viską, išskyrus jo paties žmoną, kuri anaiptol nebuvo atstumianti, irgi daili, pilkai žalsvom akim ir kruopščia šukuosena su ant kaktos madingai suraitytom garbanom ir aukštu nėrinių fontanžu*, apsivilkusi kasdiene, bet madingai sukirpta balandinės kitaikos** suknele ir kambariniu apsiaustu, ir kuri būtų buvusi visai graži moteris, jei ne tarp antakių jau ryškėjanti statmena raukšlė ir žemyn svyrantys lūpų kampučiai, kurie bylojo apie įsisenėjusį kartėlį, dar nepapuošusį nė vienos moters pasaulyje. Bet visgi jie kalbėjosi, nes buvo mandagiai išauklėti kilmingi žmonės, tik visiškai kitką nei jų bylojami žodžiai bylojo jų kūnai, ypač kai koks judesys palydėdavo kito tariamus žodžius: bežadė panieka, su kuria ta daili ponia padėjo peilį ant stalo, buvo verta mažų mažiausiai trijų skambių vežiko keiksmų, nes būtent taip ji tyliai mintyse nusikeikė, išklausiusi vyro samprotavimus apie tai, kad Vilniuje nesaugu dabar, viskas sudegę, miestas pilnas pavojingų perėjūnų, o kur dar kalbos, kad gali atpūsti maro orą, nes

* Prancūziško tipo XVII a. pab.–XVIII a. pr. kykas, populiarus ir LDK, jo pavadinimas kilęs nuo Liudviko XIV meilužės Angélique de Fontanges pavardės.

** Kitaika – nebrangus šilkinis, dažnai mišraus pluošto audinys, balandinė – balandės (t. y. susiliejančių pilkšvai violetinės ir melsvos) spalvos.

aplinkui jau plinta užkratas, ir Inflantuose, ir Krokuvoje, ar maža ką, o jis turįs, jis privaląs vykti į Biržus ir būti ten su kariuomene, nes mano mieliausioji ponia žinojo, kad išteka už kareivio, ir įsakymas yra įsakymas, ir taip, jam reikia derintis prie šviesiausiojo Radvilos politikos, nieko nepadarysi, šiais laikais po vieną niekas neišgyvena, kiekvienas bajoras kokioj nors frakcijoj, ir ar ji mananti, kad žemės dovanojamos už gražias akis, kad ir tos pačios Hermaniškės juk atiteko už ištikimybę ir gerą tarnystę, ir jei norinti, ji galinti vykti ir ten, arčiau jo, arčiau Biržų, bet dvarelis mažytis, medinis, nebus jai patogus gyventi, ir todėl jis siūląs pabūti jai kurį laiką Milkantuose, kol padėtis Vilniuje nusiramins, nes kad tokiais laikais ji liktų čia viena, nėra ir kalbos. Ir ji, tai išgirdusi, padėjo peilį taip, kad jis džergžtelėjo ant stalo tarsi trys bjauriausi keiksmažodžiai, bet pati pratylėjo, tik mandagiai paklausė, ar jis nemanąs, kad jai patogiau būtų keliauti pas jos tėvus, į Gardiną, į ką tasai tarė, kad padorios žmonos pareiga būti su vyru ar bent jau rūpintis jo žemėmis jo valdose, ir atsiduso, ir tas atodūsis tarsi sakė: „vėl, negaliu patikėti ir vėl, kad toji kvaila moteriškė vėl priešgyniauja“, ir šioji balsu atšovė, kad geriau jiems apie sutuoktinių pareigas vienas kitam nė nekalbėti, ir įsmeigė pašiepiantį žvilgsnį į savo vyrą, nes kaip tik tą akimirką pati sau mintyse tyliai užbaigė sakinį „...nes sutuoktinio pareiga taip pat laikytis įžadų, duotų prie altoriaus“. Ir taip jie žodžiavosi be žodžių, mintyse, kurios sakė daugiau nei jų balsu tariami sakiniai, nei jų prėskas ir mandagus pokalbis, apie tai, kad jai primygtinai reikia važiuoti į Milkantus, o ji to mirtinai nenorinti, ir taip, buvo akimirka, kai stotingasis rotmistras tyliai sau beveik pamanė, kad mielai paimtų ją ir pasmaugtų plikomis rankomis, vieną kartą ir visiems laikams, bet, žinoma, šią mintį iškart nuvijo šalin, mat buvo gerai išauklėtas bajoras, doras katalikas ir prieš moterį niekad nebūtų pakėlęs rankos, juolab prieš savo paties teisėtą žmoną. Ir tik tylus beldimas į duris nutraukė tą jų neskanų valgymą; tylus beldimas ir garsus mažyčių kaustytų kulnelių kaukšėjimas, mat

beldė išlaki, sveikos kaimiškos išvaizdos kambarinė, o įbėgo kokių septynerių metų mergaitė, poros džiaugsmas, pasididžiavimas ir amžinas nusivylimas, pakrikštytas Teofilės vardu, ir mažoji Teofilė dabar bėgo tėvui į glėbį ir šaukė „tata, tata, pažiūrėkit, ką radau" ir rodė jo paties jai nustebinti slapčia dovanų paliktą dyvą – mažutę apvalią medinę spinduliais išpaišytą ritę su šilko virvele ir vario žiedeliu, kuri, trukteleta rankos mostu, stebuklingai grįždavo atgal, o marginiai vijosi į stebuklingus spalvotus verpetus, ir tėvas jai išdidžiai aiškino, kad tai bandaloras*, atvežtas iš pačios Prancūzijos, ir lygiai tokiu pačiu bovijasi** paties šviesiausiojo kunigaikščio vaikai, ir kalbino išraudusią kambarinę, Paliutę, sakydamas, kad, „mieloji, negi Milkantai taip baisu, pasakykit susimildama savo poniai, ten visai ne taip prastai, jūs gi tai norit ten grįžti", ir ji tūpčiojo, šypsojosi, linksėjo galva, sakė „kaip šviesiausias ponas tik palieps", o šviesiausioji ponia tuo metu, nė neparodydama, viduje tyliai sau raudojo kruvinom pykčio ašarom – kaip ir kiekvieną kartą, kai jos sutuoktinis su ja imdavo kalbėti ne tiesiai, o per tarnus, tarsi josios nė nebūtų tam pačiam kambary.

Betgi kuosa neturėjo kantrybės ilgiau spoksoti, kuo baigsis ši šeimyninės nepalaimos scenerija, mat jos galvoje tarsi buvo įtaisytas nematomas nepaaiškinamas aparatas, verčiantis ją sukioti galvą skirtingom kryptim, ir todėl dabar ji žvelgė jau visai kitur, kažkur į Pilies gatvę, kuri irgi buvo vietomis po gaisro ir pamažėliais tvarkėsi, ir iš vieno namų, dailaus mūrinio, jo savininko, garbiojo taurininko Petro Rudaminos Dusetiškio, įsakymu dabar mėžte mėžė ir į vežimus krovė visokį seną šlamštą, mat nėr to blogo, kuris neišeitų į gera, ir gaisras, truputį apgadinęs fasadą, dabar tapo puikia dingstimi iš pagrindų sutvarkyti prieš keletą metų nusipirktą namą ir atsikratyti per dešimtmečius jo užkaboriuose susikaupusių šiukšlių – iš rūsių, iš palėpės, iš nišų ir sandėliukų, mat buvo ten užsilikę visko,

* Šiuolaikinio žaislo jo jo prototipas, Europoje ėmęs plisti XVIII a. pr.
** Žaidžia. (Sen. žarg.)

ypač nuo ankstesnių gyventojų ir labiausiai – nuo patrankininko, tokio seno našlio prancūzo Delamarso, mirusio prieš septyniolika metų, kuris čia praleido bene tris dešimtmečius, tad visokio mėšlo buvo prisirinkę sočiai, juolab kad į dienų pabaigą buvo užmaršus keistuolis su nesveiku polinkiu viską kaupti, persekiojamas liguisto įsitikinimo, kad jį kažkas ketina nužudyti, tad paskutiniuosius metus pratūnojo beveik neišeidamas iš namų ir apsirūpinęs taip, kad esant reikalui galėtų atlaikyti bene dešimtmečio apsuptį. Ir todėl dabar į vežimus bromoje skriejo keistų keisčiausi dalykai – aplūžę seni baldai, skilusios puodynės su susicukravusiomis, jau nebeištekančiomis ir formą išlaikiusiomis uogienėmis, kurios atrodė tarsi skaidrūs gintaro gabalai su įstrigusiomis išblyškusiomis citrinomis, levandomis ir rožių žiedais, puošti nematytais herbais tušti vyno buteliai, apipeliję odiniai aplankai su nebeįskaitomais sulietais popieriais, pelių išgraužti skudurai, nutriušę kandžių išėsti kailiniai ir bene trys dideli nesunkūs maišai, kuriuose kažkas keistai ir sausai barškėjo – taip, kaip baugiai barška numirėlio kaulai sename karste, ir suglumę tarnai ilgai drąsinosi juos atrišti ir pažvelgti vidun, bet pagaliau išdrįsę liko ne juokais nustebę, mat aptiko ne ką kita, o tik galybę tuščių sraigių kiautų. Bet po to keisto stabtelėjimo į vežimus toliau skriejo tas priplėkęs svetimo mirusio gyvenimo kraitis, netrukus iškeliausiantis į savo paskutinę kelionę, į didžiulį šiukšlyną anapus miesto sienų, už Šventojo Stepono bažnyčios, – aprūdiję gelžgaliai, kažkokios dalbos, kažin kokie lankai nežinomiems kalibrams matuoti, vėl apipeliję popieriai, skudurai, šleptelėjęs kaži koks plokščias daiktas, lipte aplipęs voratinkliais su įstrigusiomis išdžiūvusiomis musėmis, tuščiais vabalų kokonais ir patikliais išblukusiais nakties vabzdžiais. Vienas darbininkų, Florijonas Šimkus, vedamas gryno smalsumo, dilbiu nubraukė tuos vortinklius ir dulkes ir buvo džiugiai apstulbintas, vidur suragėjusių nudryžusių juodo aksomo kaspinų ir į gumulus sugniužusių popierinių gėlių aptikęs nupaišytą dailų senoviškai vilkinčios ponios

konterfektą, ir nors veidą atvaizde dergė kaži koks juodas taškas, pernelyg didelis ir nenusivalantis, kad tai būtų musės šūdas, visgi darbo būta dailaus, ir Florijonas Šimkus jį atidėjo į šalį – parneš savo žmonai dovanų, tai nustebs ir apsidžiaugs, juolab kad ir jo diena buvo kaip ir baigta, nes dar kaip tik gedulingai suskambo Šventojo Jono bokšto varpas, skelbdamas duoti kelią laidotuvių procesijai, ir, matyt, dabar laidojo kažin ką iš universiteto, mat paskui karstą žengė beveik vieni jėzuitai ir vos keletas kilmingų miestiečių, o paskui kryžių nešantį kunigą ėjo vienas studentų, liaunas jaunuolis, giedantis tokio švelnumo ir plonumo balsu, tarsi moteris būtų dainavusi, ir jam iškilmingai atitarė iš paskos žengiantieji, ir Florijonas Šimkus, sugraudintas tokio nesvietiško grožio, nusiėmė kepurę ir pamaldžiai persižegnojo.

Ir jei kas būtų stebėjęs iš aukštai, tarsi kuosa, ir matęs kiaurai Šventojo Mykolo Arkangelo vienuolyno sienas, būtų nustebintas keisto sutapimo, kad lygiai tą pačią akimirką, vos už kvartalo nuo Pilies gatvės, girdėdama Šventojo Jono laidotuvių varpus, savo celėje persižegnojo ir viena sena klarisių vienuolė – stora, dusliai pūkščianti, mat kiekvienas jos kūno, ant kurio nešiojosi antra tiek kiek kitas žmogus, judesys reikalavo didžiulių pastangų, ir ji sunkiai atsikėlė, alsiai kvėpuodama ir linguodama į šonus dar priėjo prie savo brevijoriaus, kažką lyg pasitikrino jo kalendoriuje, išmargintame paraščių pastabomis, dar kartą atsidususi persižegnojo, parsiūbavo atgal į savo krėslą ir sėdosi kažkam rašyti laiško, adresuodama jį čia pat, į Vilnių, į Arklių gatvę.

Bet kuosa dairėsi toliau, ji sukiojosi ant atbrailos tarsi gyva reginti vėtrungė ir dabar jos dėmesį patraukė kažin koks bruzdesys toje Arklių gatvėje, ir net jos paukštišką protelį jis sudomino, mat ten į dailių, sutvarkytų namų vartus, sukaltus brangiai, iš įstrižainių ąžuolo lentų, išdabintus įmantriai kaldintomis žalvario vinimis, laužte laužėsi kaži koks vyras, ir iš pažiūros jis buvo tikrai baisus, nė neaišku, ką toks veikė prie tokių padorių namų, nes jo kitados

ištaigingi drabužiai dabar buvo nudryžę ir purvini tarsi valkatos, skvernai pastirę ir sukietėję nuo nešvarumų, madingų batų kulnai nukleipti, o dailūs brangių marškinių nėriniai jau seniai pamiršę savo baltą spalvą ir sukrešėję nuo kraujo ir pūlių, mat vien metęs akį galėjai pasakyti, kad tasai vyras nešiojasi įsisenėjusį pragaištingos prancūziškos ligos užkratą, tokį užleistą, kad net jo ilgi tamsūs plaukai jau buvo pradėję retėti, o tie dar neišslinkę – susivėlę į ilgus standžius kaltūnus. Bet užvis baisiausios buvo jo opos – prisirpusios, atviros, žiojinčia tamsiai raudona mėsa, pilkšvais apmirusiais pakraštėliais, ir jų jau buvo visur – ir ant veido, kuris jau buvo pradėjęs virsti gumbais, ir viena – prie nosies šnervės, ir kelios jau mezgėsi lūpų kampučiuose, ir dar viena ant plaštakos, ant krumplio, prie mažojo piršto, ant kurio blausiai žibėjo apniukęs aukso signetas su išraižyta šerno galva, ir ta plaštaka dabar su bepročiui būdinga jėga daužė į aklinai uždarytus vartus, nes vyras beldėsi, spardė, ir kiekvieną smūgį lydėjo baisus piktžodžiavimas ir šlykščiausi keiksmai, iš kurių „prakeikta kurva", „jebana kekšė" ir „supista šmata" buvo švelniausieji, ir jis rėkė iki užkimimo, linkėdamas tokių baisių dalykų, kad pro šalį einanti miestietė abiem delnais uždengė savo vaikui ausis ir paspartino žingsnį, betgi vyras klykė, kol jo keiksmų atsargos baigėsi, ir tada jis pradėjo raudoti ir braižyti duris nagais, maldaudamas dėl Dievo meilės jį įleisti, jis neturįs kur eiti, vardan Aukščiausiojo, jis tik norįs numirti savo namuose, dėl visa, kas tik likę brangaus, prašau, aš jau niekam nebegaliu pakenkti, aš mačiau baziliską, mano dienos suskaičiuotos, vardan Viešpaties, neatsakykit man paskutinės malonės, net pasmerktajam jo paskutinis noras neatsakomas, aš tik noriu numirti kaip krikščionis savo namuose, priėmęs paskutinį patepimą nuosavoj lovoj; ir aplinkinių namų gyventojai jau pasipiktinę trankydami ėmė uždarinėti savo namų langus, nors buvo dar visai šilta, kad ir neaišku – vasara ar jau ruduo, ir tada tas nelaimėlis atgijo vėl, tarsi prisuktas, ir supratęs, kad sulaukė žiūrovų, vėl prapliupo keiksmais, žvelgdamas į viršų,

į langus, ir bliaudamas „ką, norit pasiklausyti pagiriamosios odės šviesiausiajai poniai Birontienei?", ir vėl piktžodžiavo taip, kad patsai Šėtonas galėtų pasimokyti. Ir iš gatvės nebuvo matyti, bet kuosa iš savo aukštybių kuo puikiausiai regėjo, kad visos šitos tirados kaltininkė, juodai apsitaisiusi moteris, tiesi ir stotinga, bet iš pažiūros jau gana senyvo amžiaus, iš tiesų stovėjo vos per sprindį nuo savo plūdėjo – prigludusi tiesiai kitapus medinių vartų, o taip pat už jų, bromos šonuose, nebyliai stovėjo išsirikiavę keturi tarnai, regis, tik ir laukiantys ponios paliepimo atstumti milžiniškas geležines velkes ir atidaryti vartus, bet jų ponia dar nedavė jiems jokio ženklo, ji stovėjo prisišliejusi prie ąžuolo vartų ir tik gyslota ranka su keliais deimantiniais žiedais per veidą dengiantį juodą šydą spaudė prie burnos nosinę, ir šydas buvo gailestingas, jis slėpė senatvę, raukšles, nebyliai trūkčiojančią burną ir be garso ryjamą raudą, ir visa, ką tik matė namų tarnai, tebuvo juodas pavidalas vos krūpčiojančiais pečiais, balta ranka su nosine, ir kita sugniaužta plaštaka, kažin ko įsitvėrusi begalinėse juodo sijono klostėse, ir tie keturi namiškiai stovėjo tiesūs kaip stygos, drėgnomis nuskriaustų šunų akimis, tarsi šunys žvelgdami į šeimininkę ir laukdami maloningo ženklo atverti vartus, bet jų ponia jo kaip nedavė, taip nedavė, ir, tik nutilus keiksmams ir riksmams anapus, tik išklеiptiems kulnams pagaliau netolygiai nukaukšėjus grindiniu tolyn, jie suprato, kad ženklo atstumti velkes ji taip ir neduos. Visa, ką ji tepadarė – perbraukė delnu ąžuolines lentas, su kaži kokiu keistu švelnumu, lyg glostydama, lyg atsisveikindama; atsitiesė, abiem delnais palygino sijoną, pasitaisė šydą ir, lygiu žingsniu perėjusi bromą, pro dailiai raižytas dvivėres duris įėjo į savo namus.

Tarnai vėliau sau ilgus metus uždavinėjo klausimą, kas būtų buvę ir kuo viskas būtų pasibaigę, jei ponia Birontienė visgi būtų davusi ženklą atverti vartus, ir kalbėdamiesi apie tai vakarais ir tuose, ir vėliau jau kituose namuose, prie darbų, šveisdami alavinius ir sidabro indus, pjaustydami ropes ir svogūnus, adydami kojines ir

pešdami kaplūnus, jie nesiliovė spėlioti, kaip kitaip visa tai galėjo baigtis, ir kiekvieną kartą šitaip samprotaudami jie žegnodavosi ir linkėdavo viens kitam sielos ramybės.

Kaip ten viskas būtų buvę, jei viskas dėl aklo atsitiktinumo būtų pasisukę kitaip – tą patį klausimą sau lyg susitarę uždavinėjo tais metais daugelis: ir tasai, kuriam nuo atsitiktinės žiežirbos sudegė namas, ir tas, kurio tėvą užmušė nuo pastolių nukritusi plyta, ir tasai, kuris lošimo įkarštyje pastatė visą turtą ant prakišusios kortos, ir tas, kuriam dvikovoje užsikirto ir neiššovė pistoletas, ir valkatos, ir karaliai, ir ypač – mokyti profesoriai universitetuose, kurie niekaip negalėjo sutarti, ar visa tai, kas vyksta pasaulyje, iš tiesų vyksta pagal tobulą, visa numatantį išankstinį Viešpaties planą, ar tiesiog tėra kvailų atsitiktinumų srautas; jie netgi pradėjo abejoti, ar išvis yra toks dalykas kaip Dievo Apvaizda, ar tiesiog visa tikrovė ir visas gyvenimas yra tvyranti dieviška substancija ir vienintelis tikslas tėra joje ir jos įvairialypėse atmainose būti pagal savąją iš anksto nulemtą paskirtį. Savo mokslinguose disputuose jie klausinėjo vienas kito iki užkimimo, ar žmogus apskritai turi laisvą valią, ar vienintelė jo laisva valia tėra nuolankiai suvokti savo paskirtį dieviškajame plane ir jame savanoriškai, nesipriešinant dalyvauti. Ir jei toji kuosa ant Švento Kazimiero bažnyčios būtų gebėjusi bent keliom akimirkom ilgiau išlaikyti savo nenustygstantį žvilgsnį ir turėjusi ne paukštiškas, o išminčiaus smegenis, ji būtų regėjusi, kokie keisti priežastiniai ryšiai, nematomos atsitiktinumų grandinės ir pasekmių gijos iš tiesų driekėsi ne tik po jos lakta plytinčiame Vilniuje, bet ir tolyn, už jo ribų, per erdves ir nesustabdomą laiko tėkmę, iš praeities į ateitį, ir kaip visa tai siejosi ir raizgėsi į sudėtingų sudėtingiausią schemą, turinčią paliudyti kažkur anapus plytintį aukščiausiąjį gėrį, o gal ir priešingai – blogį?..

Bet kuosa tebuvo paprasta Vilniaus kuosa, ir todėl būtų stebėtina, jei ji apskritai būtų ką mąsčiusi. Todėl ji tik plastelėjo ir pakilo, išleisdama iš gerklės skardų ir aštrų čiaukštelėjimą, perskrodusį

Vilniaus padangę tarsi skustuvas ir jau nebeleidžiantį abejoti, kad į miestą ateina jos metas – ruduo, ir iš tos nuojautos palaimos nė pati nepajuto, kaip iš pauodegio paleido geltonai žalią kliurką, kuri nuskriejusi uolekčių uolektis pataikė tiesiai ant kruopščiai suraitytos kaži kokios Rotušės aikštėje apsipirkinėjančios rudaplaukės panelės šukuosenos, ir aplinkiniai prekeiviai, ir net jos tarnaitė pradėjo juoktis, ir tiesė jai, sumišusiai ir išraudusiai, skepetaitę nusivalyti, nes pagal vietinį neatmenamų laikų prietarą būti pažymėtam paukštelio reiškė pinigus ir didelę sėkmę.

II

Ona Kotryna iš Kotovičių Norvaišienė iš Vilniaus į šiaurę, į tolimus Milkantus, išvyko po kelių savaičių, nes o ką gi daugiau ji galėjo daryti, tik paklusti ir vykdyti vyro valią. Ir nors ji grasinosi pasitrauksianti pas savo tėvus, tačiau visa tai tebuvo tušti žodžiai – nei jie jos ten būtų laukę, nei ji pati būtų drįsusi tą padaryti, nes žinojo, kad žmonių apkalbos čaižo blogiau už kulkas, o prieš papročių vėją nepapūsi. Žinojo ji ir kitą išmintį – kaip pasiklojęs, taip išsimiegosi, ir nieko čia ji negalėjo kaltinti, nes savo šaltą santuokinį guolį pasiklojo pati, juk tekėjo ne klausydama sveiko proto balso, o iš meilės, vis iš to afekto, kuris tėra ne kas kita, kaip apgaulingas trumpalaikis beprotybės dvelktelėjimas. Tą ji mintijo, kratydamasi karietoje, riedančioje į kunigaikštystės šiaurę, ir ta kelionė, kaip ir

visos kelionės, buvo nuobodi, du tarnai tavalavosi karietos išorėje, ant krovinių atbrailos, Paliutė – tiesiai priešais ją, šnekindama nenustygstančią Teofilę, nepaleidžiančią iš rankų savo bandaloro, o ji, užmaršiai glostydama savo kambarinį šunytį, Zefireką, įrėmusi galvą su kelionės gobtuvu į langelio stiklą, bukai žiūrėjo pro langą į plaukiančius pro šalį šlapius laukus, nuo kurių jau buvo nuimtas derlius, skurdžias pakelės žydų užeigas, medinius mažučius bajorų dvarelius tolumoje, beveik nesiskiriančius nuo prakutusio valstiečio būsto, tamsius miškus žliugsinčiom samanom, šlapiais spygliais ir varvančiais lapais. Tarpais bandė skaityti, bet tos kelios knygos karietoje buvo prastai pasirinktos – arba dievobaimingi apmąstymai, netinkantys dabar, kai ją smaugė vos tramdomas pyktis, arba jausmingi prancūziški romanai apie senovės piemenis ir piemenaites, pagonių dievų prakeiktus mylimuosius, ir jai juokingi tebuvo Astrėjos vargai ir Celadono meilės kančios*, kai pati buvo įsitikinusi, kad viskas gyvenime būna visiškai ne taip, ir dėl ko visos tos aistros – dėl kūniškos konsumacijos, kuri tokia šlykšti ir atgrasi? Tad ji sėdėjo, įrėmusi galvą į karietos langą, ir mintijo, kaip viskas galėjo būti, jeigu būtų buvę kitaip – pavyzdžiui, jeigu jai nebūtų tekusi nelaimė gimti jauniausiąja Kotovičių dukra, ta, kuriai paprastai arba pristinga kraičio, arba jo užtenka tik į vienuolyną, ir kaip galėjo viskas būti kitaip, jeigu tik sulaukus aštuoniolikos jos nebūtų išsiuntę į jo šviesybės didžiojo kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos dvarą su motinos pamokymais ir nedviprasmišku paliepimu: būti paslaugiai jaunajai poniai kanclerienei, kuri dar ir jos bendravardė, nežiopsoti ir susirasti ten gerą vyrą, o jei įtiks jų šviesybėms kunigaikščiams, tai tie galį jai ir kraitį duoti. Ir būtų buvusi ji vyresnėlė, kuriai bent jau turėjo atitekti ketvirtis tėvo ir pusė motinos turto, o ne bekraitė jaunylė, jos tėvai, tik dabar ji tą supranta, nė už ką nebūtų palaiminę, kad pasirinko šaunųjį rotmistrą Joną Izidorių Norvaišą – nes

* XVII a. pab. Europoje populiaraus Honoré d'Urfé romano *Astrėja ir Celadonas* personažai.

nors giminė ir garsėjo gausiom žemėm, o jojo velionis tėvas paliko jam nemažą užgyventą turtą, bet visgi kaži kokie Norvaišos iš Milkantų vargu ar buvo derama partija Kotovičiūtei, merginai iš senų seniausios giminės, kurios protėviai kildino save iš Dunojaus skitų valdovų, o tikras amžinatilsį dėdė buvo patsai Vilniaus vyskupas. Bet tėvai nepriešgyniavo, ir interciza* buvo greitai surašyta, ji buvo bekraitė jaunylė, o Norvaiša buvo vienturtis paveldėtojas, pasiturintis, išvaizdus ir kunigaikščio mėgstamas rotmistras su aštuonių tūkstančių auksinų metine alga ir gerom žemių pajamom, ir tai jam, o ne jai, kunigaikštis davė kraitį – tą dvariūkštį prie Biržų, kas iš to, kad dabar visa tai buvo gerokai nustekenta, išnuomota ar užstatyta palūkininkams, o algą, siaučiant karui, jis gaudavo ne visada. O dėl jos... o ji pati jį kai pamatė, tai galvelė ir jai susisuko, ji pamena tą akimirką Bialoje, kai, su dar keliais bajorais atkakęs iš Vilniaus su kaži kokia svarbia depeša šviesiausiajam kunigaikščiui, tiesiai iš balno, purvu nutaškytais žiustokoro** skvernais, kaukšinčiais pentinais ir šlamančiais pušnų atvartais, jis šokėjo žingsniu artėjo per salę, kur visi susirinkę laukė žinių, ir, praėjęs pro ją, grįžo kelis žingsnius, sustojo, pagarbiai nulenkė galvą žiūrėdamas jai į akis, paskui taip jai pažiūrėjo į iškirptę, kad jai net krūtinę raudonom dėmėm išmušė, ir nusišypsojo ta savo pragaištinga, valiūkiška, saldžia kaip medus šypsena, ir patraukė toliau, ir ji, tarsi kvaila muselė, savo pražūčiai įklimpo į tą medų, ir dar kitos dvaro merginos jai įkalbėjo tą afektą, krizeno gal kokius du mėnesius visos vakarais ir jau visos leipo, koks šaunus, ir kaip jis į ją pažiūrėjo, ir kas čia iš to bus, ir vien jau tai, kad jis maištininkas, kad savo gyvybę į pavojų statantis konfederatas,

* XVII–XVIII a. po piršlybų abiejų jaunųjų šeimų surašomas tam tikras teisinis „ketinimų protokolas", kuriame, be numatomų sužadėtuvių, bažnytinės santuokos ir vestuvių (jos galėdavo vykti ne tą pačią dieną) datų, buvo įrašomi ir finansiniai, kraičio bei turto valdymo įsipareigojimai.

** Prigludęs išeiginis švarkas ilgais skvernais ir rankovėmis su atvartais, nuo prancūziško *just'au corps*.

narsus pergalingo mūšio dalyvis, ir ji net buvo gatava*, reikalui esant, paaukoti savo gerą vardą ir su juo net pabėgti, bet šito ir neprireikė, nes ir šviesiausiasis kunigaikštis, ir ponia kunigaikštienė Ona Kotryna iš Sanguškų Radvilienė, ir jos pačios tėvai palaimino juos jam vos pasipiršus. Tik dabar ji supranta, kaip viskas buvo paprasta ir įprasta - jo pinigai ir žemės, jos - aukšta kilmė, kuri jo šviesybės kanclerio globotiniui žemaičiui bajorui tapo saldžiu cukatu ant privilegijų pyrago, ir vestuves jiems ištaisė gražias jų šviesybių kunigaikštiškoji pora, jos tėvams beveik nė nekainavo, ir tą dieną, kai ji išraudusi žengė prie altoriaus, tarsi karalaitė išpuošta auksu ataustu brokatu, dovanotu jos geradarės, prie juodo Bialos Šventos Onos bažnyčios altoriaus su baltais angelais, ji negalėjo atsižiūrėti į savo gražųjį rotmistrą - su uniforma, su puošnia perpete, su tais papurusiais garbanotais plaukais, į kuriuos jai magėjo švelniai panerti pirštus, ji buvo tikra - tai tikrai jos laimingiausia diena. Ir kaip ji būtų nustebusi, jei tuomet jai kas būtų pasakęs, kad ji iš tiesų neklysta: tai tikrai buvo laimingiausia jos diena - pirma ir paskutinė laiminga jos santuokos diena, pasibaigusi dar tą patį vakarą, kai po puotos, po šokių ir palinkėjimų, po kunigaikščio palaiminimo juos palydėjo į kambarį - galutiniam tostui, cukrinei vakarienei ir povestuvinei nakčiai, ir jau tada reikėjo sunerimti, kai jaunąjį jo pulko draugai išviliojo žemyn - dar į pokylių salę, dar paskutinįkart pakelti taures, o ji, tarnaičių nurengta, tik su dailiais seselių sakramenčių peltakiuotais naktiniais, tirtėdama ne tiek iš šalčio, kiek iš jaudulio, laukė valandų valandas savo jaunojo vyro, kuris apsireiškė miegamajame tik paryčiais, visiškai girtas, dar bandė ją pabučiuoti, bet nepataikė susirasti jos lūpų, nusviro jai pro šalį, plojosi ant pagalvės kaip pakirstas ir užknarkė begėdišku girtuoklio miegu. Likusią dalį nakties ji praleido tyliai rydama ašaras, priblokšta ne tiek gėdos ir nusivylimo, kiek netikėtumo,

* Pasiruošusi. (Sen. žarg.)

kol pagaliau užmigo ir ji, ir buvo pažadinta kaži kokio keisto ją slegiančio svorio – jos jaunojo vyro, kuris, užgriuvęs jai ant viršaus, šypsodamasis savo gražiąja šypsena, iš kurios tvoskė išgerto vakarykščio vyno išdagos, ją vėl mėgino pabučiuoti ir netgi įsiskverbti liežuviu jai tarp lūpų, ir tai buvo taip keistai bjauru, taip netikėta, kad ji pabandė išsiveržti, bet, nepaisydamas jos tylaus išauklėtos panelės spurdėjimo, Jonas Izidorius Norvaiša pasiėmė tai, kas jam dabar priklausė įstatymo raide ir Dievo akivaizdoje duotais įžadais, ir kai visa ta kankynė, skausmas, sausas brūžinimas pirmyn atgal, gėda ir kaltė pagaliau baigėsi, ji liko gulėti su tyliai srūvančiom ašarom, o jis, nustebęs, dar bandė ją lyg paguosti, paglostyti, bet išvydęs, kad nieko iš to nebus, apsivilko ir, nelaukdamas iškilmingų keltuvių, išėjo į apačią.

Jai irgi teko vėliau nusileisti žemyn – nes to reikalavo paprotys, ir būtų buvę keista, ir būtų kilusios apkalbos, jeigu ji būtų delsusi ilgiau nei pridera, ir todėl ji nužengė pas svečius, ir ji šypsojosi, nors akys tebebuvo paraudusios, kėlė tostą su jaunavedžiu į visų sveikatą lyg niekur nieko, ir tik šviesiausioji kunigaikštienė, jos bendravardė, Ona Kotryna iš Sanguškų Radvilienė, auksinės širdies ir didžios išminties moteris, ją vėliau pasivedė į šalį, į vieną iš antikamerų, ir, perbraukusi jai per skruostą, nieko nė neklausdama, jai tarė: verk, mano miela, verk, aš irgi verkiau, tu manai, aš kitaip ištekėjau? Ir ėmė jai pasakoti žinojusi, jog jos geradarė ir globėja, šviesiausioji etmonienė ponia Kotryna iš Sobieskių Radvilienė, norėjo, kad Zaslavskių ir Sanguškų palikimas liktų vienoj šeimoj, ir, manot, jos ji klausė? Liepė vieną dieną jai, šešiolikinei, vilktis geriausią suknelę, nes būsianti šventė, ir vakare tyliai nuvedė į koplyčią, ir ką gi, ji buvo dėkinga likimui, kad prie altoriaus stovėjo ne koks visiškai svetimas, o geradarės sūnus, jo šviesybė kunigaikštis, kurį bent jau pažinojo nuo mažų dienų; ir ačiū ponui Dievui, nes galėjo būti ir blogiau, bus viskas gerai ir su tavim, širdele, tapai moterim, tokia tad ta mūsų dalia, o žmogus jis geras, kilnus; kas, kad vakar

išgėrė. Ir, tiesą sakant, kunigaikštienė daug tokių jaunamarčių jau buvo prisižiūrėjusi tarp savo moterų; išimtis veikiau buvo tos, neužsiverkusios vestuvių rytą, bet tųjų buvo taip reta, kad kartais net keldavo apkalbas ir įtarimus, jog mergystę praradusios kažkur dar iki šliūbo, ir ką gi padarysi, kad toji moterystė tokia. Ir Ona Kotryna Norvaišienė vėliau daug kartų savęs klausė, ką ji padarė ne taip tą pirmąjį vakarą, kaip galėjo būti, jeigu ji būtų buvusi kitokia; nemiegodavo naktimis, ieškodama pati savyje, savo būde ir kūne, jį atgrasiusių kliaudų, gal kas jį atbaidė, gal tas apgamas ant krūties, o gal jos nedailios ausys, iš kurių nuo mažumės tyčiodavosi jos seserys, gal jis būtų pasilikęs alkovoje, ir būtų viską atidavusi už tai, kad žinotų atsakymą, mat visas tolesnis jos gyvenimas buvo ta moteriška dalia – nuolankiai nešti likimo kryželį, betgi tikėjosi, kad jei padovanos jam įpėdinį, jis gal kitaip pradės į ją žiūrėti, ir vien dėl to, užgniaužusi pasišlykštėjimą, ji dar iškentėjo tuos kitus kartus, bet jie sugyveno tik Teofilę, nes kažkas jos kūne vis prisimindavo tą pirmą naktį, užsispirdavo, pastirdavo ir pasišiaušdavo vos jam prisilietus, ir, žinoma, visiškai nepadėjo tai, kad, pradėjus gyventi kartu, ėmė lįsti visokie dalykai, pavyzdžiui, tai, kad, pasirodo, jis jau turįs sūnų, berniuką, užgyventą be sakramento dar žalioje jaunystėje Milkantuose kaži kokiai plikbajoraitei ar net valstietei, ir tai jam, tam tolimam vaikeliui, dabar likusiam pusiau našlaičiu, ji pati, savo ranka, jei tik vyras būdavo pašauktas karinių reikalų, išrašydama kiekvieno mėnesio ekspensą* turėdavo siųsti po dešimt auksinų; ir nepadėjo tai, kad vėliau, laikinai apsigyvenus Vilniuje, jai nešiojant po širdimi Teofilę, kai kurios ponios, vakarais susirinkus pas ką namuose siuvinėti ar gerti madingo petercimento**, reikšmingai vartė akis ir sakydavo jai pavydinčios, mat sklindančios kalbos, kad jos vyras gerai įgudęs meilės mene, ir ar tikrai taip, klausdavo kikendamos jos, ir ji tylėdavo, tik kaskart parausdavo

* Išlaidas. (Lot.)

** Senovinė malagos vyno rūšis, importuota į LDK.

jas suklaidindama, nes iš tiesų raudo ne iš drovumo, o iš pykčio, kad, regis, jos vyras myli visas, išskyrus ją. Ir nepadėjo tai, kad kai susilaukė savo Teofilės, matydavo jį vis rečiau ir rečiau, nes pirma jį šaukdavo bajorų koalicijos reikalai ir mūšiai, tada beveik be perstojo lydėjo kunigaikštį, nes buvo ne tik jo rotmistras, bet ir ištikimas klientas, tad leido dienas tai Bialoje, tai dar kitose valdose, ir visiškai nepadėjo tai, kad po tų baisių lėbavimų Biržuose jo didenybės karaliaus Augusto ir Maskvos ciesoriaus Petro garbei grįžo visas nusivalkiojęs, ką ten nusivalkiojęs – iki pamėlynavimo nubučiuotas svetimų moterų, ir dar baisiausiai nepadoriose vietose; kas, kad gal ji nieko ir neišmanė apie lovos reikalus, bet šitokius ženklus tai dar gebėjo atpažinti, ir ji jau visai į jį nebegalėjo pasižiūrėti, ką jau ten – leistis liečiama, ir todėl, jei jis vis dar turėdavo ūpo santuokinei pareigai, sakydavosi arba serganti, arba atliekanti atgailą, ir ilgainiui jai jo jau nebereikėjo, juolab kad prasidėjo karas, ir ne tas visiems buvo galvoj, o kai mūšiai atlėgdavo, stodavo paliaubos ir jis grįždavo namo, ji skaičiuodavo dienas, iki kol jis vėl išvyks, nes, tiesą sakant, jai geriau buvo gyventi be jo; nematant, nežiūrint į jo pažįstamą stotą ir įprastus mostus, kurie dabar erzino, ir kartais ji nugindavo šventvagišką mintį, kad nieko prieš būtų likti našle, tik štai vaiko būtų buvę gaila, nes jis Teofilę mylėjo be proto, na tai kas, kad mergaitė; ir vargšelės tais retais atvejais, kai tik matydavo tėvą, buvo neįmanoma atplėšt nuo gimdytojo, kurį toji kvailutė stačiai dievino tarsi patį Viešpatį.

Bet dabar Onai Kotrynai Norvaišienei iš visos jos dalios tebuvo likę viena – pareiga; pareiga paklusti, pareiga važiuoti į Milkantus ir ten išlaukti, kol taps ramiau. Ir nors ponas Norvaiša pasistengė, kad jai keliauti būtų kuo saugiau, kad nakvotų ne užeigose, bet tik pas pažįstamus, ir dargi kad šieji vis skirtų poros žmonių apsaugą jai iki kito sustojimo, bet ta kelionė ją vargino – vargino klimpstantys karietos ratai, kuriuos vis reikėdavo traukti iš dumblo, vargino kratymasis nelygiais keliais, kartais toks smarkus, kad dantis

galima būdavo išsimušti, vargino purvas, kai šlapia, ir, kai būdavo sausa, vargino dulkės – tokios įkyrios, taip besiskverbiančios pro plyšius, kad paskui išlipus iš karietos ant drabužių pirštu buvo galima paišyti, ir Zefirekas, jos kambarinis šunytis, ir tas nuolatos apsidergdavo, tad tekdavo valyti apmušalus ir apklotus, kol neapsikentusios jį įtupdė į dengtą pintinę ir nuo tada inkščiantis baltas lepūnas keliavo karietos išorėje. Bet labiausiai ją vargino žiūrėjimas į buką, savim patenkintą Paliutės veidą, tai ją ji mieliausiai būtų įtaisiusi keliauti ant pakopos, mat toji tikrai džiaugėsi grįžtanti gimtinėn, ir ko čia slėpti, Ona Kotryna jos nekentė, pati savęs gėdydamasi nekentė visa širdimi, nors šioji buvo tik merga, prisiūta jai dar velionės anytos, Jono Izidoriaus motinos, nes Paliutės motina buvo jos ištikima tarnaitė, Marcijona, auksas, o ne žmogus, tad lyg ir dėsninga buvo jos dukrą atiduoti jaunajai poniai. Betgi toji skambiai Apolonija pakrikštyta kvaiša iš tiesų nėmaž nepriminė savo garbios šventosios globėjos; priešingai – gebėdavo būti atžagari pati to nejausdama, nenuovokiai įžūli ir, svarbiausia, pasižymėjo pačia baisiausia yda, kokią tik gali turėti tarnas, – kartais pamiršdavo savo vietą, mat Milkantuose šeimininkų buvo nuo vaikystės dėlei savo auksinės motinos nuopelnų lepinama, popinama, ir, regis, pati įtikėjo esanti vos ne bajoraitė, tad jai nieko nereiškė kvailai lįsti į pokalbį, visur neklaustai kišti tą savo vištaprotišką trigrašį ir netgi neatlikti paliepimo, jei tik jai susišviesdavo priešingai, o patarnaudama dažnai nutaisydavo tokį veidą, tarsi teiktų didžiausios labdaros malonę. Dar pačioje pradžioje, kai abu sutuoktiniai vis dar bergždžiai mėgino sugyventi, ją triskart reikėdavo siųsti lauk iš kambario, kai jie vakarais norėdavo būti vieni, ir buvo aiškiau negu aišku, kad toji kvaiša, kaip ir visa likusi moterija, į savo poną žiūri įsimylėjusios ožkos akimis. Ona Kotryna netgi kartą neapsikentusi pasiskundė nesusitvarkanti savo motinai, ir toji protinga moteriškė, puikiai suvokdama, kad ten, kur nepadeda pyragas, gali padėti botagas, kartą užsidariusi kambary su

Paliute praleido ketvirtį valandos, po kurio toji išėjo užverktom akim, visa raudona, ir kurį laiką buvo ramu, o ponia Kotovičienė pasiūlė dukrai išmintingą būdą atsikratyti tokia vargana pagalbininke – imti ir ištekinti ją už kokio pirmo pasitaikiusio miestiečio, ir Ona Kotryna mielai visa tai būtų surengusi, dargi ir šiokį tokį kraitį davusi, bet sutrukdė švedai, ir ne tas buvo galvoje, o dabar Paliutė jau buvo dvidešimt dvejų ir jau visiškai ant senmergystės slenksčio, o tai reikalą dar labiau sunkino, ir kur jai, tokiai išpuikusiai, dabar Milkantuose surasi jaunikį, tad merga buvo tarsi akmuo po kaklu, ir Onai Kotrynai jau ne juokais kartais trūkdavo kantrybė, kai ji viešai darydavo gėdą, ypač kaip kad dabar, kelionėje, per sustojimą pas Zagorskius, kai, šeimininkams keliaujančios viešnios vakarienei patiekus į stalą keptas vištas, patarnaujanti Paliutė lyg tarp kitko mestelėjo „vakar tai mus įdarytu paršeliu vaišino“, tarsi jos kas apskritai klausė, tarsi nė nežinotų, kad pernai praėję švedai taip nustekeno Zagorskių dvarą, jog išvis stebuklas, kad tie dar apskritai žmones galėjo priimti, ir Benediktas Zagorskis po tų mergos žodžių sėdėjo raudonas it virtas vėžys, nes jam, kaip tikram bajorui, vaišingumas buvo šventas dalykas, ir tokie žodžiai, kad ir iš tarnaitės, jam buvo lyg druska ant žaizdos. Kitas jai būtų seniai įkirtęs rykščių, bet Ona Kotryna jų saviškiams prisakydavo tik kraštutiniu atveju, o be to, žinodama Paliutės būdą, negalėjo būti tikra, kad toji paskui ko neiškrės – ar jai į gėrimą prispjaus, ar dar ką bjauraus nematčiom padarys, ką ten gali žinoti. Be to, jautė – Milkantuose jai reikės savų, ką ir kalbėti apie tai, kad ji nemokėjo vietinės šnektos ir mažai ką žinojo apie tenykščius namiškius, mat ir buvo ten vos keliskart, iškart po vestuvių, dar anytai tebegyvai esant, ir prisiminė tuos namus lyg pro miglas, prisiminė ežerą, seną mūro rūmą su dviem bokšciukais ir sodą, kuriame derėjo skaniausios kada nors ragautos vyšnios, ir kaip Jonas Izidorius jų priskintų buvo vieną rytą dar atnešęs tiesiai į lovą, kurioje tąnakt jis nebuvo jai toks atstumiantis kaip kitais kartais. Bet dabar iki Milkantų

dar buvo toli, iki jų dar driekėsi ne viena kelionės atkarpa, ir tai ją irgi vargino, nes visur kartojosi tas pat – geresnė ar skurdesnė vakarienė pas Jono Izidoriaus tolimus pažįstamus, už kurią ji turėjo šeimininkams kaskart atgiedoti tą pačią klausimų ir atsakymų litaniją – kaip laikosi jo malonybė ponas Jonas Izidorius Norvaiša, kur jis dabar, kodėl ji keliaujanti viena, kiek laiko žadanti būti Milkantuose, tegul gerai pasirūpina atsargomis žiemai, derlius šįmet buvęs nekoks, o laikai neramūs, tai švedai, tai saksai vis praeina, tas pats velnias, nebeskirsi jau, kur priešas, kur sąjungininkai, nes visos kariuomenės nustekena vienodai, tad tegul griežtai laiko prievaizdą, kad tas rūpintųsi podėliais ir aruodais, nes svarbiausia pasilikti sėklos ateinantiems metams, neaišku, kas bus, žmonės čia visaip kalba, betgi kas gero Vilniuje, kokios naujienos, ar tiesa, kad jo ekscelencija vyskupas Kazimieras Bžostovskis sau pasistatęs neregėto gražumo rūmus Verkiuose, ir ar tiesa, ką žmonės šneka, kad įkurdinęs ten savo slaptą meilužę? *a propos* moteriškų reikalų, kas dabar Vilniuje madinga, ar teisybė, kad dabar visos vaikšto su sklastymu ir dviem ant kaktos suraitytom garbanom, ir ar teisybė, kad dabar visi didžiūnai vengia vilkėti saksoniškai ar prancūziškai ir vilki žiponus, nes norį parodyti esą lygūs broliai su visais bajorais? Ir ar labai Vilnius vėl degęs? Ir ar tiesa, kad jo šviesybė didysis etmonas ir Vilniaus vaivada* nepaisydamas banicijos ir konfiskacijos sau tokius rūmus išsistatęs Antokolyje, kad tiesiog įstabaus gražumo, su lubom, išpaišytom pagonių dievais, o jo karieta kainavusi keturis tūkstančius auksinų, išdrožinėta deivėm ir dievais, visa mušta aksomu, veidrodiniais stiklais ir paauksinta? ir kaip ji mananti, ką ji girdėjusi, ar tiesa, ką žmonės šneka, kad jo šviesybė Sapiega po pralaimėjimo vėl rezga keršto planą, iš tiesų yra išdavikas ir ne iš balos vėl tie jo turtai, o iš parsidavimo rusų ciesoriui? Ir ji klusniai, tarsi pareiginga mokinukė – nes juk pareiga ir pado-

* Jonas Kazimieras Sapiega, kuriam po pralaimėto Valkininkų mūšio buvo skirta banicija ir konfiskuotas turtas.

rumas reikalavo šeimininkams atsidėkoti už pastogę – kas vakarą sustojus atsakinėjo į tuos pačius klausimus kaip mokėdama, kartais net truputėlį pagražindama iš to nuobodumo, bet užtat nors Varniuose buvo kita giesmė, nes ją, kaip garbią velionio Vilniaus vyskupo giminaitę, priėmė po stogu pats Žemaičių vyskupas Jonas Jeronimas Krišpinas Kiršenšteinas, kuriam, savaime suprantama, nereikėjo nei apie moteriškas madas pasakoti, nei apie jo ekscelencijos Vilniaus vyskupo Bžostovskio meilužes pletkinti, tad susėdus prie dailiai nėriniuotomis staltiesėmis ir sidabru padengto stalo refektoriume, tiesiai po Žemaičių ir kitų vyskupų portretais, tarp kurių dėbsojo ir jos velionis vilniškis dėdė, vietinio dailininko kažkodėl nuteptas nedovanotinai žvairas, pirma išklausinėjęs mažąją Teofilę, kaip šioji mokanti katekizmo tiesas, o vėliau ją išsiuntęs valgyti su tarnais, jo šventenybė ėmėsi Onos Kotrynos: ar tiesa, kad net ir dabar jos vyras vis dar priklausąs slaptai opozicijai? negerai, nes jis pats tai už jo šviesybę Sapiegą, jis tik gero kunigaikštystei norįs, be to, užteks tos savivalės, seniai jau reikia tvirtos rankos šeimininko ir jokie užjūrio elektai čia nepadės; kas, kad ji politika nesidominti, juk graži ir protinga moteris esanti, gera žmona galėtų vyrą švelniai paveikti; nereikia, nereikia tik pasakoti, protingos ir dievobaimingos žmonos susitvarko, dar ir kaip galinčios padaryti gerą įtaką savo vyrams, beje, o kodėl vaikelis tik vienas sugyventas? Juk seniai susituokę, ar kokios ligos kliudo? Nes juk Viešpats prisakęs krikščionims gyventi ir daugintis, negerai, negerai, be to, ir įpėdinio reikia, juk šitaip ir giminė išnyks, nes ponas Norvaiša, kiek pamenąs, vienturtis; mergaitės – gerai ištekinti ir ryšiams stiprinti, bet *ad majorem gentis gloriam** reikia, būtinai reikia berniuko, o geriausiai – trijų, vieno – įpėdinio, vieno – atsarginio ir vieno – Viešpaties tarnystei; kitąkart mažesnė nuodėmė ir kalendoriaus patariamo susilaikymo nepaisyti, o

* Didesnei giminės garbei. (Lot.)

įpėdinį padovanoti. Ir Onai Kotrynai nuo tų kalbų kąsnis gerklėje strigo, rodės, to dar betrūko, kad garbusis vyskupas tuoj palįstų jai po sijonais patikrinti, ar viskas ten gerai veikia, tačiau buvo, buvo tiesos jo žodžiuose. Ir ji paskutinę nakvynę vyskupijoje, prieš Milkantus, praleido neramiai, nesudėdama bluosto, jausdamasi niekam tikusia katalike, bloga žmona ir prasta ponia.

Kitą dieną, vos atvykus į Milkantus, ji pajuto tai dar labiau, nors nerimą pradėjo jausti dar keliaudama per temstančius miškus, kurie išrodė grėsmingi, neramūs, kuždantys kaži kokių piktų dvasių balsais ir knibždantys pavojingų gyvių. Girios čia buvo visai kitokios nei prie Vilniaus, visai kitoniškos nei Palenkėj prie Bialos; jos buvo tamsios, pirmykštės, tarsi išsikeroję pasaulio paslėpsnių gaurai, žmogaus nemačiusiais plotais, žvelgiančios lūšių akim iš tankmės, kurioje tvyrojo prieblanda net vidurdienį; viskas šiam krašte buvo kitaip, net ir žmonių veidai išrodė kitokie. Ir kai pagaliau girių properšose sušmėžavus ežerui pakelėj budėjęs berniukas pasileido tekinom pranešti apie ponios atvykimą, kai pagaliau karieta sustojo prie Milkantų dvaro su jo senais, po truputėlį kerpėjančiais mūrais, kurie saulėlydyje atrodė melsvi, ir dviem bokščiukais, įsirėžusiais į tarsi gaisras žioruojantį dangų; kai namiškiai ir iš smalsumo susirinkę baudžiauninkai išsirikiavo su deglais abipus įėjimo, tas veidų kitoniškumas dar ją labiau įbaugino – vyrai čia atrodė kaži kokie nuožmūs, ypač jaunieji – šiurkščiais bruožais, raudonais vėjo nugairintais veidais, storais bulių sprandais ir skustais pakaušiais, su vyžom ir avių skrandom, atsiduodantys dūmais ir prakaitu; o seniai čia atrodė tarsi išprotėję pranašai iš Šventojo Rašto, kokius matė nutapytus bažnyčiose, tarsi atsiskyrėliai Jobai ir Jeronimai – žilom gauruotom barzdom, vaškiniais gilių juodų raukšlių išvagotais veidais ir stikliniu skaidriu bepročių žvilgsniu; vaikai turėjo žvėriūkščių bruožus ir alkanas, įkypas, plačiai susodintas vilkiukų akis, atrodė esą nesveiki, blogos veislės, kaip ir keli kreivadančiai šeriuoti mišrūnai šunėkai, lakstantys jiems palei kojas; languotomis šiurkščios

vilnos skepetomis apsigobusios moterys atrodė tarsi nutašytos kirviu iš medžio pliauskų ir turėjo daugmaž tokią pat medinę veidų išraišką, jaunos mergos – išblyškusios, nedailios; kiek draugiškesni atrodė namiškiai, mat jie nors lenkėsi, sveikino ir smalsiai nužiūrinėjo ponią, ir toji iškart nesmagiai pasijuto, kai nugludintomis akmeninėmis pakopomis, neskubėdamas, tarsi būtų pats šeimininkas, jos nusileido pasveikinti dvaro prievaizdas Kristoforas Kniukšta – pusamžis, stambus, tvirtas, po dėmėtu žiponu liūliuojančiu pilvu, seniai skustuvą mačiusiu pagurkliu ir triguba riebalų rinke ant sprando, žema užsispyrėlio kakta ir savim pasitikinčia išraiška, ir nelaukdamas jos ženklo lenkėsi, ir pats tiesė jai savo apžėlusią ranką su juodomis panagėmis sveikintis, ir ji sudrebėjo iš pasišlykštėjimo, kai tos šeriuotos lūpos prigludo prie jos riešo, kaip paprotys reikalavo. Jai dilgtelėjo paširdžius, pamačius tą, kurį atspėjo esant pažįstamą iš kasmėnesinės ekspensos – Jono Izidoriaus pavainikį Joną, kuriam Norvaišos buvo suteikę Ankantų ūkį ir Ankanto pavardę, bet kurį visas dvaras čia tiesiai šviesiai ir visai nepiktai vadino tiesiog Benkartėliu, ir suklysti nebuvo įmanoma, mat vaikinas, kuriam galėjai duoti kokius penkiolika metų, buvo iš tėvo paveldėjęs rudas Norvaišų akis, kurios stebėtinai persiduodavo visiems jų palikuonims, nors ne jo stotą, mat nors buvo liaunas ir gražiai nuaugęs, bet nevalingai kažko kūprinosi, tarsi jo pečius būtų slėgusi neteisėto gimimo gėda. Teofilė, lyg kažką nujausdama, taip, kaip nujausti gali tik vaikai, o gal šaukiama to paties kraujo ir visiškai nesivaržydama, kaip nesivaržo tik aukštakilmiai, o gal dėl to, kad iš pasitinkančiųjų buvo bene jauniausias amžiumi, iškart prisistatė prie Jono Ankanto rodydama jam savo gėrybes, „o aš turiu Zefireką ir bandalorą, o ką tu turi?“, ir tas, muistydamasis, nežinodamas, kur dėti savo ilgas rankas, klausiamai dirstelėjo į senį, stovintį jam už nugaros. Jį Ona Kotryna irgi pažino, nors lig tol niekada nebuvo jo akyse mačiusi, bet buvo girdėjusi ir buvo gavusi Jono Izidoriaus paliepimą klausyti jo, kreiptis pagalbos, gerbti ir mylėti kaip tikrą tėvą, nes šisai jam atstojęs tėvą po tikro

gimdytojo mirties, nekart gelbėjęs gyvastį jam ir įrodęs ištikimybę jų šeimai krauju, ir nors nebajoriško luomo, bet tikro bajoro sielos, ir ji turinti elgtis su juo kaip su lygiu, klausti, prašyti jo užtarimo ir globos, betgi, pažvelgusi į garbingąjį Jono Izidoriaus globėją, ji krūptelėjo ir krūpčiojo visi, kas išvysdavo jį pirmą kartą. Mat Jonas Kareivis, kaip jį čia visi vadino, nes nieks nežinojo jo tikrojo vardo, iš kur jis, ir senasis ponas jį buvo priglobęs nežinia už ką atsidėkodamas, buvo luošys – ir iškart į akis krisdavo ne jo nuo alkūnės tuščia, po diržu pasegta kairioji rankovė, net ne jo randas, bjaurojantis veidą, kertantis antakį, pusiau negyvą viršutinį voką ir nusinešęs viršutinę dalį vienos ausies, o krisdavo į akis kaži koks bendras nuožmumas ir akiplėšiška, luošiams nebūdinga povyza, nes jis paniekinančiai kragino savo žilstelėjusią, trumpai skustą galvą su kumpa nosimi ir atsikišusia, šeriuota žiauna, ir tame judesy buvo kažkas paukštiško, maitvanagiško, kaip ir jo akys – duriančios, įžūlios – buvo laukinio plėšrūno akys, ir dabar jis ją nužiūrinėjo be jokios pagarbos, ką ten pagarbos – be jokios gėdos, tarsi sverdamas kokį mėsgalį ant prekystalio, ir ji pagalvojo – gal kalti jos drabužiai, jos miestietiškos mados, jos madingai surauktas gobtuvas, kaimui netinkami geltono tymo bateliai užriestais galais, jos plonutės ožkos odos pirštinės, jos garbanos, ko jis nori, ko jis žiūri, juk pats keistai vilki – žiponą, ant jo kažkodėl – rupų vilnos megztinį, ant jo – odinį krūtinšarvį, lyg būtų išsirengęs į mūšio lauką, kaži koks keistuolis, dievaži, bet nieko nesakė ir, prisimindama duotą pažadą, priėjo prie jo pati, iš pagarbos bent jau senatvei, pati ištiesė jam abi savo rankas, nulenkė galvą ir tarusi, kad jos vyras, maloningasis ponas Jonas Izidorius Norvaiša, siunčia jam savo meilę ir pagarbą ir jai prisakęs jį gerbti ir kreiptis patarimo, ir ji kviečianti jį rytojaus pietų, o dabar norėtų pailsėti po kelionės, taigi rytoj, mieli ponai, rytoj, ir ji mostelėjo jiems eiti, nors ir Kristoforas Kniukšta buvo nelabai tuo patenkintas, bet jai tai buvo nė motais, ir ji, lydima kelių moterų, įžengė į namus.

Alkis – prastas patalas, ir todėl ji pirmiausia panoro užkąsti, iš karto, tuoj pat, kol tarnai nešė jos daiktus, ir liepė padengti apačioj, kur jau ūžė židinys ir buvo įšilę, ir liepė pamaitinti Teofilę, ir ji, vargšelė, pasodinta prie stalo ant kėdės su stirta pagalvėlių, vidury valgio užsnūdo ir vos neįkrito į savo pačios lėkštę, todėl ją teko išnešti miegoti, ir Ona Kotryna pirmąjį vakarą Milkantuose baigė viena, atleidusi tarnaitę, ir bebaigdama savo vienišą vakarienę ėmė priekabiai dairytis po tuos svetimus namus, tą tėvoniją, kuri dabar turėjo būti josios prieglobstis. Viskas čia buvo nyku, pavargę, ilgai nenaudota, atšiauru, nejauku; ir nors moterys priskynė jai vėlyvų rudens gėlių – jurginų, astrų, truputėlį sunkių, jau šalnos pakąstų rožių iš sodo ir miško žolynų, – tačiau mėlynai išpaišyta sena vaza buvo skilusi, bandyta lipdyti, bet negrabiai ir dabar pro šoną ant staltiesės, vietom nudilusios iki ataudų, jau pamažėliais sunkė vandenį; didžiulis akmens židinys, virš kurio buvo iškaltas jų herbas, Ašaka, matyti, krėstas ir valytas, bet angos viršus ir atbraila užleisti ir aprūkę suodžiais, ir ji suvirpėjo, vien pagalvojusi, kiek malkų žiemą suris tie besočiai, menkai šildantys akmeniniai nasrai; sunkūs baldai, kitados brangūs, mušti spausta oda, dabar buvo nušiurę, išduobti svetimų seniai mirusių sėdynių, kelių konsolių paauksinimai apsiblausę, ties ilgai nejudintų baldų kojom – matyti neišvalyti dulkini lopiniai, veidrodžiai – nutamsėję ir apmūsoję nuo senumo, o vieno – kampas įskilęs, sieninių žvakidžių kaušeliai – išklypę, su kreivai, tarsi senatvės išsukioti pirštai, styrančiomis žvakėmis, persiško kilimo kraštas – atspuręs, vos už jo neužkliuvo kildama, ir jai regėjos, kad tie namai, ilgus metus buvę be tikrų šeimininkų, pilni kažkokių tolimų, mirusių atodūsių ir seniokiško tolimo kosulio aido. Ir ji įsipylė dar taurėn vyno, atsistojo ir paėmusi žvakę priėjo arčiau, link sienos, kur išrikiuota kabojo senųjų Norvaišų konterfektų galerija, vieni apgailėtini, kiti – labiau nusisekę; vieni teplioti keliaujančių pameistrių turbūt už nakvynę ir maistą, kiti – lyg gyvi; ir buvo ten patsai protėvis Motiejus Milkantas

Norvaiša, plačia lyg lopeta barzda, raudonu žiponu, delija* ir kailio kepure, ir dar keli patamsėję jo ainiai su kardais, skustom galvom ir juokingom senobinėm čiuprynom** ant kaktų, ir buvo ten Jonas Motiejus Norvaiša, jos vyro senelis, dryža kaip barsukas barzdele, sidabriniais ant pečių gulančiais plaukais, su dideliu flandrišku kalnierium***, surištu dviem kutais, *Obiit Ao 1667*****, ir jojo žmona, senelė Elžbieta iš Siedleščinskių, *Obiit Ao 1670*, labai panašia apykakle, konterfekte – dar apyjaunė ir pasukta taip, kad žvelgtų į vyrą; toliau kabėjo jų dukra, Uršulė iš Norvaišų Birontienė, didi ponia su dvigubu herbu, išsipusčiusi, su baltais nėriniais ir gausybe papuošalų, karulių ir karolių, pirštais glamonėjanti segę ant krūtinės, žvelgianti gosliai ir šiek tiek pašaipiai, apie kurią kitados Vilniuje daug kalbėta buvus nesutramdomo būdo ir pabėgus iš vienuolyno; toliau – josios brolis, Jono Izidoriaus tėvas, Kazimieras Norvaiša, paniurę̨s, su randu ant skruosto, knyga rankoj, užuolaida fone ir sodu tolumoj, *Obiit Anno 1695*, jo ji gyvo nemačiusi, ir jo žmona, josios anyta, Eufemija *ex Rimkewicze 1o Voto Kalinowska, 2o Voto Wichertowa, 3o Voto Dolinska, 4o Voto Narwoyszowa******, *Obiit Anno Domini 1704* – toji per savo gyvenimėlį turėjusi net keturis vyrus ir dabar pusę paveikslo užėmė vien inskripcija, betgi, kaip keista, Ona Kotryna ją paminė – kankinamą nuolatinės užmaršties, seną, rūsčią, drūtą, dvigubu pagurkliu ir našlės rūbu, o čia, paveiksle, ji buvo dar jauna, žvilgančiom akim, pravertom lūpom ir tokia gilia iškirpte, kad net dabar dievobaimingi žmonės pasmerktų, o ką jau kalbėt apie anuos laikus, bet šnibždėtasi ją buvus aistringa moterim, visgi juokinga, kai pagalvoji, kai Ona Kotryna ją pažino,

* XVII a. pr. viršutinis bajorų rūbas, pamuštas kailiu.

** XVII a. pr. buvusi populiari „sarmatiškojo" tipo vyrų šukuosena, kai ant skustos galvos paliekama tik viena sruoga.

*** Apykaklė. (Sen. žarg.)

**** Miręs 1667 metais. (Lot.)

***** *Primo voto... secundo voto...* – populiari lotyniška teisinė formuluotė paeiliui ėjusioms santuokoms nurodyti.

ji teturėjo jau tik vieną aistrą – pyragams, pyragaičiams, cukatams ir vetams*, kuriuos užsisakinėjo iš miestiečių pirklių, bet čia dar ji buvo pačiam gražume, tik žvelgė į priešingą pusę nei vyras, o gal tik paveikslai buvo blogai sukabinti, o gal – kaip sykis taip, kad žiūrėtų ji ne į vyrą, o į savo mylimą sūnų, Joną Izidorių Norvaišą, kuris čia buvo visam kariniam mandrume, su rudom tėvo akim ir putliom motinos lūpom, ir aistringu žvilgsniu, skirtu visoms damoms, su garbanom, kirasa su paauksintu kryžium su išraižytu devizu *Pro Fide, Lege et Rege*** ir perpete, ir galionais ant rankovių, tik jos pačios čia dar nebuvo, niekas taip ir neprisiruošė užsakyti jos konterfekto, stigo laiko ar noro, ar todėl, kad ji čia nesilankė, o gal ir dėl to, kad ji taip ir negebėjo pagimdyti jiems įpėdinio. Ir nežinia kas jai užėjo, kelionės nuovargis turbūt, bet kaži kodėl ji nusikabino vieną mažųjų veidrodžių ir laikydama jį priešais save pridėjo prie sienos, šalia Jono Izidoriaus konterfekto, pasuko galvą taip, kad žvelgtų į jį, ir pamanė „graži būtų buvus pora", ir kažin ko suirzo, ir tarė pati sau nepriklausanti šitai Norvaišų portretų eilei ir vargu ar kada priklausysianti, nes jautėsi čia lygiai taip pat svetima, iš kito molio, iš kito pasaulio, kaip ir žiūrėdama į dvaro valstiečius. Tad ji nešina šviesa pakilo į viršų, į miegamąjį ir alkovą, kurioje miegojo, mylėjo, gimdė ir mirė tos ištisos svetimos kartos, į baltai paklotą lovą su pūkinėm kaldrom, įšildytą gore; nešaukdama Paliutės paskubom pati nusivilko ir, atgulusi ant drobės pagalvės, tiesiai kojūgalyje išvydo kai ką, kas papiktino taip, kad net kraujas jai užvirė – baisingai nepadorų paveikslą, kur suodinas pagonių dievas laikė suėmęs už spenelio visą nuogą Venerą, ir toji pašaipiai šypsojosi pakreipusi galvą, ir buvo tame kažkas nuodėmingo, nešvankaus ir begėdiško, ir lygiai netyras buvo ir kitas paveikslas ant sienos, nors ir vaizdavo šventąjį kankinį, jaunuolį Sebastijoną,

* Uogienėms, džemams. (Sen. lenk.)

** „Už tikėjimą, įstatymą ir karalių" (lot.) – XVII a. pab.–XVIII a. pr. LDK husarų karo devizas.

pusnuogį ir susmaigstytą strėlėm, tačiau anaiptol neišrodantį kenčiantį, o veikiau taip, lyg mėgautųsi kankinamas, ir ji neapsikentusi, nepaisydama žvarbos, atsikėlė, nukabino tą nešvarią, begėdišką teplionę su Venera ir Marsu ir nusukusi atrėmė į sieną – kitą rytą lieps pakabint vietoj jų Švenčiausią Panelę gėlių vainike, kurią matė apačioje – ir sukalbėjusi poterius, patenkinta, tarsi tokiu dorybingu poelgiu būtų užsitarnavusi dangaus karalystę, užmigo.

Vėlesnės dienos bėgo greitai ir nebuvo kada dykinėti, reikėjo viską apeiti, sužiūrėti, ir vargo ten būta daug – viskas buvo gerokai apleista, apkuista, neūkiška; tą ji suprato net ir be dvaro ponios patirties. Ir Kniukšta, atžagariai jai pataręs nesirūpint, nedavė visų raktų, neklausė, viską darė savaip, nors to jo šeimininkavimo išdavos buvo nekokios: žirgai arklidėse – beveik nešukuoti, nemėžti, kai kurie prastai kaustyti, užleisti ir apšlubę, dar kiti – daugmaž grynaveisliai, o kinkyti darbams; vištidės – apskretusios, podėliai – nevėdinti, priplėkę, šykščiom atsargom, sąskaitų knygos – sujauktos, pilnos klaidų, nesutampančių skaičių ir stygiaus metai iš metų; ir buvo aišku kodėl, tą jai pasakė kitą vakarą atkviestas Jonas Kareivis. Atsisėdęs ir užsirūkęs pypkę tiesiog prie stalo, lyg besityčiodamas, žiūrėdamas į akis, jis jai viską negailestingai ir klojo: taip, Kniukšta apsiskaičiuoja, niekam ne paslaptis, o tuos neva trūkumus – gvelbia ir pats parduoda pirkliams, savo naudai, ir prikirpti jo nėra kaip, nes šitai tęsiasi nuo senų seniausių laikų, nuo tada, kai tasai šildė ponios Eufemijos lovą. Ką? ji negirdėjus kalbų? tiesa, iš kurgi ji Vilniuj galėjus girdėti, Kniukšta kitados buvęs gražuolis, tikras kumelys, ne visada toks pilvūzas kaip dabartės, tad buvęs senosios ponios, kuri visada turėjo silpną galą, ypatingoj malonėj, o po amžinatilsį Norvaišos mirties tai išvis beveik čia įsikraustęs kaip ponas, bet ponai Norvaišos irgi kalti, šitiek metų palikti dvarą likimo valiai, aišku, ponaičio Jono Izidoriaus kaltint negalima, karo tarnyba – visgi tarnyba, bet kurgi buvusi maloningoji ponia, lyg tas dvaras – ne jos ir ne ją maitina? Ir ką ponas galvojo, ją čia vieną

pasiųsdamas, būt geriau atsiuntęs husarų pulkelį rykščių visiems čia gerai įkrėst, o Kniukštai – pirmiausia; būtų jojo, Jono, valia – pakabintų jį ant šakos, kad pamoka ir kitiems galiotų, mat tas nevala, nebūtų chamas mužikas, čia visus jau prikurstęs, visus peria į kairę į dešinę, diedus įpratinęs gerti degtinę, baudžiauninkes bobas ima kaip savo visas iš eilės, pusė vaikų čia jo atmaltų atkaltų benkartų po apylinkes laksto, kita pusė – nuo praėjusių rusų ir švedų, matytų velionis ponas, kas pasidarė – grabe apsiverstų, tebūnie jam lengva žemelė; bet ką jis norįs poniai pasakyti: nieko nesą blogiau už vakarykštį mužiką, ponu patapusį, ir – tegul ji jo saugosi. Ir Jonas Kareivis, nepaisant viso metų metus kaupto piktumo, neturėjo ką jai patarti, ir negalėjo padėti Žarėnų klebonas, užsukęs dar po poros dienų, nes po valandėlės aiškėjo, kad nuošaliai parapijai tarp miškų buvo priskirtas dėl savo ne itin sumanaus būdo, ir Oną Kotryną jis ne ramino, o priešingai – gąsdino, mat neaišku, kaip čia bus, žiemą šiemet šaltą pranašauja, derlius buvęs blogas, mužikai – pasileidę, elgias kaip įsigeidę ir suvaldyt juos sunku, nebijo net Dievo, nustojo tikėti; saką, kad blogas čia Dievas, jei leidžia šitokį vargą, atleisk, Viešpatie, už jų piktžodžiavimą, anie garbina vietinius monus, prašo balvonų ir žalčių užtarimo ir derliaus, o ne poterius kalba, betgi ir kaltint negalima – Milkantuos tai dar nieko, bet viską žemyn, į pietus, taip nuniokoję švedai, kad jau keleri metai ūkiai neatsigauna, apie Tverus tai jau ir visai prastai, ištisi laukai dirvonuoja, galvijų bandų – nebėr, dvarai – supleškėję, ir, tepadeda Aukščiausias, mūšių arti nebevyksta, bet sklando kalbos, kad tai šen, tai ten vis matę dezertyrus, melskitės, kad čia neužsuktų, bet gal neužsuks, nes nuošalu, miškai ir dar pelkė. Išsigandęs klebonas, piktdžiuga Jonas Kareivis, nevaldomas prievaizdas, apytuščiai podėliai ir pasileidę mužikai dienom, o vakarais – tik mirusių Norvaišų atvaizdų draugija, priekaištingai žvelgianti į Oną Kotryną nuo sienų – tokios tad dabar buvo jos valdos, ir ji stengdavosi laikyti prie savęs Teofilę, Paliutę arba ką iš senesnių namų

moterų, Marę ar Kasiulę, nors su jom ir vargiai tegalėjo susišnekėti, bet vis tiek buvo ramiau, nes tie namai buvo baugūs ir tamsūs, jie jau taupė žiemai žvakes ir balanas, ir jai ne juokais tekdavo įsidrąsinti tam, kad su žiburiu rankoje viena pereitų menę, kiltų laiptais į viršų, į eilę alkovų, kur grindys girgždėjo ir aimanavo tarsi besimylintys vaiduokliai, baldus vis dar tebedengė gūnios, ir tarpais dvelkdavo keisti lengvučiai skersvėjai, nors langus ir duris jie laikė užvertus ir jau užkamšytus samanom žiemai, bet kartą kažin ką girdėjo pašaipiai juokiantis, nors iš tiesų ten nieko nebuvo, o Teofilė vieną dieną pareiškė mačiusi didelį pilką rainą katiną, nuo kurio Zefirekas cypdamas slėpėsi po krėslu, ir neva ji žaidusi su tuo katinu, bet paskui tas pabėgęs kiaurai sieną, nors nuo amžiną atilsį pono ir jo šunaujos laikų nieks jokio gyvio į rūmą neleido ir kelios katės, dvare laikytos peliauti – juodai margos, baltos ir gelsvos – savo guolį turėjo tarnų oficinoj. Ir pirmosiom savaitėm Ona Kotryna išgąstingai meldėsi vakarais, alkovoj, priešais pakabintą Švenčiausią Panelę, kuri irgi, keistas dalykas, pačioj pradžioj nenorėjo ten kabėti, ir tvirčiausiai įkaltos grūdintos vinys dukart buvo nulinkusios, o švenčiausiasis atvaizdas – nukritęs stačiom palei sieną, bet paskui, klebonui pašventinus, liko kaboti, o tos begėdystės, tos nuogos šlykštynės uždangstytos iškeliavo į vieną tuščių kambarių. O dienom ji bandė pėda po pėdos atkovoti Milkantų rūmą – liepė švarinti kambarius, kamšyti langus ir glaistyti plyšius, vėdinti sudrėkusius patalus, skalbti papilkusias gūnias nuo baldų, gaidžio plunksnų šluotelėm valyti knygų dulkes, actu – pajuodusius veidrodžius, o negesintom kalkėm – barstyti pakampes, pažymėtas pelių. Popietėm, pakūrus krosnį, ji sėsdavo prie sąskaitų ir knygų ir bandydavo įvesti tvarką palivarkų perceptose, lažo inventoriuose, mėgino skaičiuoti, kiekgi galvų išties dirba dvarui, ir surašyti neaiškumus į sąrašą, ir jis greitai užėmė visą popieriaus lakštą, o tada nebetilpo, todėl teko vašku priklijuoti dar skiautę prie apačios ir dar, kol tasai išaugo iki uolekties, o tada ji išsikvietė

Kniukštą, ir tasai atėjęs jai tiesiai šviesiai liepė nesikišt, nes tai reikalai ne moters galvelei, jis siunčiąs ataskaitas pačiam ponui tiesiai ir niekad neturėjęs jokio vargo; kalbėjo su ja įžūliai, su apsimestine pagarba, nešvankiai nužiūrinėdamas, o atsisveikindamas pabučiavo jai ranką, užlaikydamas ją savo letenose ilgiau, nei reikalauja padorumas, ir įsidelbęs tiesiai jai į akis drįso pasisiūlyti, pareikšdamas, kad jei tik šviesiausiajai poniai būtų nuobodu ir prireiktų vyriškos... pagalbos ir draugijos, ji žinanti, kur jį rasti. Kniukštą ji išties aplankė vieną popietę – tiesa, ne draugijos ištroškusi, priešingai – ne viena, o raita, lydima vilniškio tarno ir abiejų Jonų, Kareivio ir Benkartėlio, kuris senį sekiojo visur tarsi šešėlis, mat jie kartu ir gyveno Ankantuose – erdvioj rąstų troboj, nukabinėtoj ginklais, balnais, pakinktais ir gūniomis, su kailiais nutiestais suolais vietoj guolių ir negrabiu susilenkusį Jėzų krikštijančio šventojo Jono atvaizdu užstalėje. Senis, išgirdęs jos pageidavimą, nieko nesakė, tik savo amžiui ir luošumui mitriai, įsikandęs vadeles ir pasilaikydamas vienintele ranka, šoko į balną, paskui jį – Benkartėlis, ir Ona Kotryna su jais jautėsi kiek drąsiau iš netyčių užklupusi prievaizdą: vadovaujantį keliems bernams, gabenantiems maišus kviečių – tik ne į dvaro, o į jo paties klėtį. Tegul ponia nemananti nieko bloga, koks gi skirtumas, jo klėtis sausesnė, jis tik gero norėjęs, viskas netilpę į dvaro, betgi šviesiausioji ponia jautėsi ramiau, žinodama, kad nuo šiol atsargos – ten, kur priklauso, ir vien tik Jonas Kareivis su amžina savo piktdžiuga pastebėjo, kad su maišais ponia Norvaišienė įgijo ir priešą. Betgi Ona Kotryna neišvengiamai jautėsi priešų apsupty: lauke – supykintas Kniukšta, gaižus Kareivis ir skersakiuojantys žmonės, namie – surūgusi Paliutė, paniurę vilniškiai ir abejingi tarnai, ir tik Teofilė sau lakstė po rūmą nerūpestinga kaip kikilis – bėgiojo po menes, čiužinėjo ant nugludintų akmens grindų, kaukšėjo laiptais aukštyn žemyn ir jai nieko nereiškė netgi temstant šmižinėti po apleistus antrojo aukšto kambarius ir tuščias alkovas, kniaustis po

senų baldų gūniom ir naršyti spintų bei skrynių užkaborius ieškant keisčiausių pamirštų daiktelių ir tempti juos visus tarsi šarkai į savo kambarėlį, kur ją prižiūrėjo Paliutė. Margintos apsiblaususio sidabro tabakinės ištrupėjusiu emaliu, įskilusi pypkė nugeltusiu dramblio kaulo kandikliu, galima buvo spėti, priklausė velioniui seneliui; siuvimo dėžėlė su juostelėm, sagom, antpirščiais, sagtelėmis ir galionais – močiutei, kaip turbūt ir senas, pageltęs, nudriskęs neįtikėtino laibumo korsetas išklypusiais, iš prairusio audinio lendančiais geležiniais strypeliais ir kadaruojančiais kaspinais, kurį toji kvailutė išdidžiai tinkindamasi atnešė motinai. Kiti radiniai buvo keisti ir neramūs, ir Onai Kotrynai ne juokais tekdavo saugoti vaiką, kad netyčiom nepakenktų pats sau, kaip kad nutiko, kai Teofilė Eufemijos stalčiuose aptiko maišelį kaži kokių, veikiausiai nuodingų, laidotuvėmis dvelkiančių skaidrių sakų ar iš bibliotekos spintos atvilko mažytę nudilusio aksomo mautę, kurioje glūdėjo dar mažesnis sidabro šaukštelis ir prie jo – skaidrus buteliukas, puspilnis gelsvai žalsvų miltelių, su užklijuotu popierėliu, išblukusiu įrašu plunksna *Cantharidae* ir nupaišyta kaukole. Šitai ji atėmė ir paslėpė tarp savo daiktų, bet dėl kitko kildavo verksmai ir ašaros, tarsi mažąją traukte trauktų tas nykus nučiupinėtas palikimas, ir Onai Kotrynai tekdavo nusileisti dėl šventos ramybės, ir ji leido dukrai žaisti tais senoviniais niekais, sudžiūvusiais sodo lapais, sausai barškančiais augalų ir gėlių sėklynais, kaštonais ir akmenėliais, kuriuos ta skreitais vilko į viršų, nes priešingai būtų tekę pildyti kitą jos nikį – turėti gyvą kumeliuką, juk tai jo pažadais andai viliojo vykti į Milkantus, ir čia laikinai pagelbėjo Benkartėlis, kuris vieną dieną susikuklinęs atgabeno Teofilei lazdą su paties drožta žirgelio galva ir įvertais tikrais ašutais vietoj karčių, ir dabar jau nebebuvo ramybės, nes nuo tol Teofilė jei tik neglėbesčiavo Benkartėlio ar neklausinėjo, kada jis ateis, tai šuoliuodavo visai nederamai apsižergusi tą lazdą girgždančiomis dvaro grindimis tarsi bebaimis husaras, vaikantis niūriąsias namų dvasias, pirmyn, pir-

myn, į vis trumpėjančių rudens dienų sutemas tuščiuose kambariuose, jos motinai atrodančiuose it kalėjimas, iš kurio nežinia kada bus išleista.

O vieną rytą, po žvarbios rudeninės giedros, į Milkantus atėjo žiema – paryčiais, su didžiulėm tarsi alkano ubago kąsniai, netirpstančiom ant įšalusio gruodo snaigėm ir šešiolikos asmenų ginkluota palyda, su žirgų prunkštimu ir virstančiu iš šnervių garu, su paklaikusiu mišrūnų viauksėjimu, nutraukusiu palaimingą dvaro įmygį, ir ryškios mėlynos uniformos su geltonos odos atvartais pradžioje vilniškiam tarnui Juozapui pasirodė tarsi margaspalvio sapno tąsa, kurią nutraukė garsus pranešimas, trikdomas tik visai neoraus kosulio: *Ego, Ture Tibelius Magnusson... denuntio praedio hic possesio majestatis Caroli, regis Sueciae, incultus porro animadverto**.

III

Turė Tibelijus Magnussonas buvo visai ramus ir padorus žmogus iš geros ir senos šeimos, ir – ne, jis nejautė jokio pergalingo malonumo dabar užimdamas šį dvarą kažkur tarp laukinių Samogicijos miškų, o dar tas prakeiktas kosulys, lyg tyčia. Kitas jo vietoje galbūt būtų

* Aš, Turė Tibelijus Magnussonas... skelbiu šį dvarą jo didenybės Švedijos karaliaus Karolio nuosavybe iki tolesnio pranešimo. (Netaisykl. lot.)

savęs klausinėjęs, ką jis čia veikia, taip toli nuklydęs ne tik nuo savo gimtųjų namų, bet ir nuo savo kariaunos dalinių, bet tatai buvo visiškai ne ramiam Turės Tibelijaus Magnussono būdui. Turė Tibelijus Magnussonas viską darė deramai: jis kitados netgi gimė lengvai, be didelio skausmo, pernelyg nekankindamas motinos, ir gimė berniuku – nenuvildamas tėvo, buvo klusnus antrasis sūnus, sutarė su broliais, nors vaikystėje kartais ir būtų norėjęs jiems duoti į ausį, betgi šitaip nebūtų derėję; vėliau išėjo deramus mokslus ir pasirinko karo tarnybą, nesgi ją rinkosi jų giminės antrieji sūnūs per ištisus amžius ir šitai dabar sutrikdyti jam būtų visai nederėję. Armijoje buvo mėgstamas, nes kareiviams nebuvo žiaurus – tik truputį, ir vykdė vadų įsakymus, neuždavinėjo kvailų klausimų ir dukart pamąstydavo prieš ką nors pasakydamas, o ir šiaip – daugiausia tylėjo. Turė Tibelijus Magnussonas mėgo stebėti ir iš savo pastebėjimų darė vieną neklystamą išvadą – draskykis nesidraskęs, šūkauk nešūkavęs, o vis tiek įvyks tai, kas turi įvykti ir lemta. Jis nesuprato tokių žmonių kaip jo generalinis vadas, didysis Karlas Gustavas Rehnskioldas* – mėgėjo trankyti kumščiu į stalą, rėkauti, daužytis, duoti lazdų, siautėti iki išraudimo ir tirtėjimo, o paskui kviestis gydytojus, kad nuleistų jam kraują ar dėtų dėles tulžiai iš kūno pašalinti. Turei Tibelijui Magnussonui, jei atvirai, labiau prie širdies buvo jo didenybė karalius – palyginti jaunas, ramus, šalto žvilgsnio, bet ne mažiau valdingas ir keliantis baimę – jis nesisvaidė perkūnais, bet tyliu balsu arba išvis tik begarsiu plunksnos brūkštelėjimu nuteisdavo mirti. Tad kol Turės Tibelijaus Magnussono armijos broliai rėkavo, piktinosi, bandė maištauti ir netgi žvanginti ginklais prieš jo didenybės redukcijoną, Turė Tibelijus Magnussonas sėdėjo sau, tylėjo, neskubėjo ką nors sakyti, laukė, kas

* Karlas Gustavas Rehnskioldas (1651–1722) – švedų feldmaršalas, Šiaurės karo invazijos į LDK ir Lenkiją vadas, garsėjęs savo choleriškų būdu.

bus, ir galiausiai smarkiai išlošė iš jo didenybės indelningsverko*, tad dabar turėjo keletą dailių dvarų, dailią ir klusnią šviesiaplaukę žmoną, Lovisę, kurią per pastaruosius penkerius karo metus matė, sudėjus, gal kokias keturias dešimtis dienų, du, veikiausiai sveikus, per tas keturias dešimtis dienų padarytus vaikus, iš kurių kol kas matė tik vieną, o apie kitą sužinojo iš pusmetį keliavusio laiško, vieną karališką piniginį apdovanojimą už pasižymėjimą mūšyje ir nepaliaujamą kosulį, užgyventą Žemaitijos giriose, turbūt nakvojant ant šaltos, pelkėtos žemės ar užgėrus nesveiko vandens. Turė Tibelijus Magnussonas būtų viską iškentęs – ir šaltį, ir nepriteklius, ir kariavęs sau toliau deramai, kaip ir tiko jo didenybės armijos karininkui, bet, savo nelaimei, jis vieną kartą nederamai prarado savitvardą ir padarė nedovanotiną klaidą. Todėl jis dabar kartais savęs klausdavo, kaip viskas galėjo būti, jei tada, beveik prieš metus, velnias jo nebūtų nešęs padegti to dvaro svirno – juk jie galėjo kaip visada porą vyrų paskersti, keletą moterų duoti kareiviams, kas nori; išsivesti gyvulius, išvežti grūdus ir viską palikti plyną – iki kito derliaus, iki kito karto, nes ar maža ką, gal tektų grįžti vėliau. Betgi ne, jis nė pats nežinojo, kam reikėjo visus suginti į trobesį, kam reikėjo suspirginti aimanuojančius pusmirius senius ir klykiančius mažus vaikus, ir kas jiems tada užėjo – juk netgi jo didenybės buvo liepta švarinti, grobti, imti atsargas, truputį pažudyti civilių, bet pernelyg jų nenaikinti, nes karas ilgas, o pergalės atveju būtų reikėję ir baudžiauninkų, ir dvarų; kas, kad šio krašto dvarai buvo niekam tikę, daugiausia mediniai, tad užkariavus būtų tekę juos griauti ir statyti naujus. Jam tų valstiečių svirne nebuvo itin gaila – karas yra karas, ir, Dievas mato, jei reikia – nužudai ir daugiau, o šis kraštas, kad ir

* Švedijos armija nuo XVII a. vid. buvo finansuojama kelių dėmenų sistema, kurią trumpai apibūdina sąvoka *indelningsverk* – kai karininkams buvo skiriami dvarai, kurių metinės pajamos jiems ėjo vietoj atlygio. *Reduktion* – tam tikra valstybiniu mastu Švedijoje taikyta „nacionalizavimo" forma, kai, stingant dvarų ir ūkių indelningsverkui, jie tiesiog buvo valstybės vardu atimami iš karaliui nepalankių asmenų.

derlingas, buvo netikęs: kaimai – netvarkingi, nuskurdę, žmonės – apsileidę, negražūs, laukiniai, kai kurie – ne ką geriau už gyvulius, jų ponai – vaidingi tuščiagarbiai kvailiai, buką pasipūtimą keliantys aukščiau už šalies interesus, tad tik laiko klausimas buvo, kada kas nors juos užpuls. Ir jų kariuomenė Turei Tibelijui Magnussonui, kiek matė, buvo juokinga, mat kiekvienas ponas pats šaukė karius, o anie, jei ir ėjo į pulką, tai pulkai tarpusavyje nesutarė ir vaidijosi, nes dėl kokių niekų nesutarė jų skystapročiai vadukai. Tik pamanyti – prieš pat kovų pradžią, priešui jau stovint prie lietuvių sienų, tie sugebėjo susipliekti į tikrą pilietinį karą, mat vienas jų karvedžių ir dar trys jo broliai buvo užvaldę svarbiausius kunigaikštystės postus, likusieji dėl to pasiuto, susibūrė, pareiškė atsiskirią nuo valstybės ir pripažįstantys saksą savo karalium ir susikovė vienas prieš kitą kruvinam mūšyje. Ir tai tokiu metu, kai aplink brendo visuotinis karas – ir saksai, ir prūsai, ir rusai, ir danai, ir Hanoverio kunigaikštija jau žvangino ginklais, ir kada šis pūlinys pratrūks kraujais, buvo tik laiko klausimas, o šitie, lietuviai, užuot ruošęsi – pešėsi; betgi nereikėjo stebėtis tokiu išgverimu, ko norėti – juk jie nesugebėjo nė uniformomis savo kareiviams pasirūpinti, gerų geriausiu atveju tik karininkai jas ir turėjo, o ir tų dauguma buvo žiponuoti it turkai, skvernai ir ilgos rankovės tik trukdė ir galėjo kovoti raiti su kardu, bet pėstininkams ir su šaudmenimis tas buvo sunkiau. Tokio kvailumo, tokio nederamo elgesio jis niekaip negalėjo suprasti; tad ne, jam jų nė kiek nebuvo gaila, patys kalti, ir kartais, eidami per itin skurdžius kaimus, kur baudžiauninkai tarsi gyvuliai smirdo skarmaluose ir prirūkusiose pusiau žeminėse, o dažnas plikbajoris ar netgi bajoras gyveno taip, kaip švedų prasčiokai, jie mažumėlę pažudydavo; tad jie, nėra ko čia slėpti, jautėsi darą visai gerą darbą valydami kraštą taip, kad silpnieji nunyktų, o kiti – dar šiaip taip, ir kartais, matydami, kad nusiaubtas kaimas jiems perėjus vis tiek mirs badu, jie tiesiog paskubindavo visą reikalą, prikišdami deglą prie kokio šiaudų stogo. Visa tai Turė Tibelijus Magnussonas supra-

to, tai buvo derama, neišvengiama karo tvarka, tik nesuprato, kaip jis tada prarado savitvardą ir davė valią ne sveikam protui, o kaži kokiam piktumui prieš tuos puslaukinius žmogėnus tam vienam vieninteliam kaime, nes tatai buvo nereikalinga, ten dar buvo galima grįžti ir kitąmet, jau nuėmus derlių, o ir žmonės buvo iš pažiūros tik pusėtinai nusigyvenę, ir jie pasielgė nelabai deramai – padegė juos vien dėl tuščio malonumo ir kvailos pramogos, tarsi kažin koks šėtonas būtų pakurstęs, ir jis atitoko tik tuomet, kai buvo jau per vėlu, liepsnos, prarijusios paskutinius klyksmus, ūždamos šovė į dangų, ir jose tik keistai juokingai, tarsi popieriniai, raitėsi juodi anglėjantys kūnai. Kaip ten bebūtų buvę, Dievas, o gal vietiniai pagonių stabai jiems atkeršijo – iš kaži kur netikėtai atsiradęs žemaičių būrys juos taip išskerdė, iš šimto liko tik aštuoniolika, ir tuos jų likusius persekiodami taip paklaidino girioje, kur jie dar užgėrė kažin kokio nuodingo vandens, nuo kurio visi beveik išprotėjo ir matė keistas dvasias, kurių dabar nė nenorįs prisiminti, o vėliau taip jiems sujaukė vidurius, kad vos liko gyvi. Bet blogiausia buvo ne dvasios ir monai, o tai, kad po ano ypatingo užpuolimo jų sumažėjęs būrys taip atsiliko nuo pagrindinės kariuomenės, kad, žinant negailestingą ir kietą jo didenybės tvarką, jie jau seniausiai buvo paskelbti dezertyrais. Tad nieko kito neliko, vis tiek juos būtų sušaudę, todėl tą jie ir padarė – virto dezertyrais, nes Turė Tibelijus Magnussonas turėjo septyniolika likusių uniformuotų, dar nevisiškai nudriskusių vyrų ir galėjo lengvai puldinėti sau nedidelius dvarelius, kurių gyventojai gi neskyrė – jie kartu su armija ar ne, jiems jie tebuvo siaubą kelianti švedų armija ir tiek.

Betgi dabar jis nenorėjo padegti, nusiaubti ar sunaikinti – jie teieškojo vietos sau ramiai peržiemoti, todėl visiškai atsitiktinai vienam jų, žvalgui, iš kitos ežero pusės išvydus mažytį mūro dvarelį priešingame krante, nepažymėtą jokiam jų turimam šio laukinio krašto žemėlapy, kur buvo tik didieji miestai, kai kurie stambesni bažnytkaimiai ir, labai apytikriai, – upės, miškai ir

ežerai, jie nedrąsiai nudžiugo, nes mūrai buvo gerai, kaip ir buvo gerai gamtos apsauga nuo ežero pusės, ir keletą dienų jie pritykoję stebėjo padėtį, bet gyvenimas tame nuošaliame dvariūkštyje buvo apmiręs, daugiausia tik valstiečiai ir tarnai slampinėjo apytingiai užsiimdami savo kasdieniais darbais, jokių ginkluotų vyrų ar kariuomenės pajėgų ten nebuvo matyti, vien lakstė keli viauksintys neįsivaizduojamo bjaurumo mišrūnai šunėkai. Šitai Turei Tibelijui Magnussonui baisiai pritiko – užmirštas Viešpaties ir žemėlapių sudarytojų, neapsaugotas kampelis vidur miškų, ant ežero kranto, ir todėl dabar jie stovėjo ryto aušroje ant jo slenksčio, ir, kosėdamas, jis nusprendė pasielgti deramai – paskelbti užkariautojo teise perimąs šį dvarą jo didenybės Švedijos karaliaus Karolio XII nuosavybėn iki tolesnio pranešimo, ir todėl ne juokais sutriko, kai užsimiegojęs tarnas iš nuostabos šūktelėjęs užtrenkė jam prieš pat nosį duris, sužvangino velkėmis ir tekinas pasileido kažin kur, kaip galima buvo spręsti iš žingsnių, viršun.

Jis nepuolė laužtis vidun, mat iš savo patirties geriausiai žinojo, jog kartais tereikia palaukti, o belaukiant – ramiai pasvarstyti. Namo su išlaužtom durim per tokį šaltį jam visai nereikėjo, juk jas pataisyti būtų užtrukę, ypač jei to būtų ėmęsi priešiški viską vilkinantys valstiečiai. Užpulti jų iš užnugario irgi niekas negalėjo tokioje ankstybėje, o šturmuoti ar padegti jie visada suspės. Tad jis nutarė valandėlę kitą palaukti ir atsisukęs mostu nuramino savo karius – išvargusius, sumankytomis kepurėmis, suplyšusiomis vasarinės uniformos kojinėmis ir purvinais autais, apibrizgusiais mėlynais mundurais, kurių geltonos odos atvartai ir perpetės dabar buvo patamsėję nuo kelio purvo ir riebaluotų pirštų; jie buvo alkani, išsiilgę šilumos, karšto viralo ir minkšto guolio – kad ir šiaudų kūlio, apdengto gūnia. Ne, jie čia atvyko ne naikinti, o pagyventi – bent jau iki pavasario, jei Dievas duos, – tad geriausia buvo veikti gražiuoju, ramiai, o tada, atsigavus, atgavus jėgas, nes per tas klajones jau ir taip dar du mirė apsirgę, bus galima palankiai progai pasitaikius

susisiekti su likusiais daliniais. O dabar jis buvo linkęs valandėlę luktelti, kas bus, juolab kad viduje jau girdėjo balsus ir bruzdesį, ir galiausiai – atstumiamas velkes, ir todėl davė ženklą savo kariams nukreipti muškietas ir durtuvus tiesiai į duris, ir tyliai sau mintyse skaičiavo, kokio pasipriešinimo galėtų tikėtis, tuo pat metu atlauždamas savo ginklo gaiduką.

Ego... rex Sueciae, vos... possesio in majestatis... ego, Ture Tibelius Magnusson denuntio vos possesio – jo lotynų kalba ir šiaip niekada nebuvo sklandi, bet dabar jis beviltiškai susipainiojo ir pamiršo prieš tai mintyse kruopščiai sudėliotą sakinį, mat prieš jį stovėjo ne koks persigandęs ūsuotas bajorėlis su žiponu, piktai ištrauktu drebančiu kardu, trimis sūnumis ir už pečių besislepiančiu storos žmonos kyku, bet jauna, daili moteris, kad ir paskubom apsirengusi, tačiau skoningai ir brangiai, buvo matyti – aukštos kilmės, ir jos tamsūs plaukai netgi greitomis buvo susukti į kuodą, nors ant vieno žando, po aukštu skruostikauliu, dar tebebuvo matyti pagalvės su nėrinio krašteliu įspaudas, ir jos akys – didelės, pilkai žalios – dabar žvelgė ne su baime, o veikiau su nuostaba, kad kažkas ją drįso pažadinti; ir jis tokio vaizdo nebuvo regėjęs gal trejus metus. Turė Tibelijus Magnussonas dabar galvojo vien apie tai, kaip jis pats, neskaitant tų kelių iš bėdos išprievartautų valstiečių, yra seniai neturėjęs tikros moters, turbūt paskutinės ir būta jo paties žmonos, įdomu, kaip Lovisė dabar gyvenanti, tačiau ir nudžiugo, kad pirmai progai pasitaikius, kaip ir dera nugalėtojui, galbūt galės paimti šią, dabar stovinčią ant savo namų slenksčio. *Quod? que?* klausė ji, ir šįkart jis susivaldęs ir beveik neužsikirsdamas pakartojo perimąs dvarą jo didenybės Švedijos karaliaus nuosavybėn, betgi iš jos akių buvo galima matyti, kad ji nesuprato – ji paprasčiausiai nemokėjo lotyniškai; nei laužytai, nei sklandžiai. *Subsisto, essum, victus** – bandė mostais aiškinti jis, bet galiausiai kapituliavęs prieš

* Valgyti, maistas. (Lot.)

neklusnią romėnų kalbą ir moters nesupratimą pamojo vienam iš karių, mokančiam kelis žodžius lenkiškai, ir iškilmingas Milkantų dvaro perėmimas jo didenybės Švedijos karaliaus nuosavybėn neribotam laikui klaidingai ir visai neiškilmingai pagaliau buvo šiaip ne taip išaiškintas.

Jie įsitaisė dvare ne kaip nugalėtojai, o veikiau kaip kvartirantai, kaip nemokūs nuomininkai, nes juk taip ir derėjo priešui, nesutikusiam jokio pasipriešinimo, o dar ir moters būta kilmingos, akivaizdžiai kilmingesnės už Turę Tibelijų Magnussoną, kuris visgi irgi buvo bajoras, nepaisant visų aplinkybių. Tad Turė Tibelijus Magnussonas užėmė vieną iš kambarių antrajame aukšte, gretimame įsitaisė jo adjutantas, likusieji įsikūrė pirmajame aukšte, mažojoje menėje, kur patiesė savo guolius ant šiaudų maišų, nuklotų gūniomis, ir pastatė ilgą stalą, kuris išties tebuvo keletas lentų, užmestų ant kryžiokų, tačiau ant jo jie sėkmingai kimšdavo senkančias Milkantų žiemos atsargas, ir pirmus vakarus jie pasiskerdė ir išsikepė jautį ir smarkiai nugėrė turimą alų, ir elgėsi nepadoriai, net Turei Tibelijui Magnussonui vienam jų, Karstenui, teko gerai užvažiuoti per ausį ir duoti truputį lazdų už šlapinimąsi į židinį, mat jų čia laukė ilgi žiemos mėnesiai, ir Turė Tibelijus Magnussonas nesiruošė jų praleisti išviete paverstų kambarių smarvėje, juolab kad šitam dvare būta netgi tikro patogaus priveto, ir apskritai reikėjo elgtis deramai dėlei savęs pačių ir nepaverst dvaro kiaulide, o žiemos atsargų – suėsti per mėnesį, ir todėl, kai jo kareiviai kurią dieną sumanę nudobti išsivedė iš tvarto karvę, ir tarnams pranešus Ona Kotryna atlėkė išsiplaiksčiusi ir kaip mokėdama mostais aiškino baksnodama į atsineštą kalendorių, jis kaipmat suprato, ką šioji norinti pasakyti, ir karvei buvo maloningai leista pagyventi iki pavasario.

Apskritai, Turę Tibelijų Magnussoną stebino, kaip šioji moteris jį supranta bene iš pusės žodžio, ką ten iš pusės – išvis be žodžių, nes ji vos vos mokėjo lotyniškai, o jis – vos kelis žodžius prancūziškai,

nes tuo tarpu, kol Europos dvarai ir kunigaikščiai leliavo madinga kalba, jo didenybė karalius Karolis švedams buvo uždraudęs visą tos ištvirkusios tautos pagedimą – ir minkštus patalus, ir auksuotus šilko baldus, ir nepadoriai ištaigingus drabužius, ir prabangą, ir tuščių meilės paistalų pilnas knygas, ir, žinoma, pačią svetimą kalbą, tad jis buvo šią šnektą pamiršęs jos net gerai nepramokęs ir dabar su ta moterim bendravo tik supratingais žvilgsniais, mostais ir vienu kitu žodžiu, bet daugiausia – tik sveiko proto peršamom išvadom, mat toji moteris mąstė panašiai kaip ir jis, nes, matyt, sveiko proto turėjo su kaupu, kaip ir derėjo jos kilmei. Todėl ji buvo rami, nesidraskė, nedarė kvailysčių, ramiai valgė vakarais prie to paties stalo su juo, ir kai kartą po vakarienės jis priėjo prie jos ir lyg šiaip sau, praskleidęs garbaną, pirštais palietė jos ausyje kabantį perlą, ji nedrebėjo, nesimuistė, neskėlė antausio ir, akivaizdu, nepalaikė to meilinimusi, nes jis paprasčiausiai tetikrino auskaro dydį, betgi moteriškė galėjo jį dar panešioti – iki pavasario, iki to laiko, kai jie iškeliaus ir visa tai išsineš, tad kol kas, kolei ji nekvailiojo, galėjo sau džiuginti jo akį, nes, ką čia jam slėpti, jam pačiam patiko sėdėti prie stalo su gražia pasipuošusia moterimi, ir jis netgi nebyliai jai už tai atsidėkodamas neleido, kad vienas kareivių nusuktų sprandą jos baltam šunyčiui, mat tas kiauksėjo ant jo vyrų, visus varydamas iš proto, iki užkimimo, ir vienam jau beveik trūko kantrybė, betgi ne, maloningai nusprendė jis, tegul ta supratinga moteriškė turisi sau tą kvailą padarą, jei taip nori, tebus tai jo dėkingumo ženklan, ir dėkingumo ženklan jis rengėsi ją atlankyti jos miegamajame kurį nors vakarą ir būti dėkingai, kiek įmanoma, švelnus ir pagarbus tai Anai Katrinai, nes, regis, toks buvo jos vardas.

O Ona Kotryna nuo tos dienos, kai dvarą užėmė švedai, beveik nemiegojo: dienomis ji vargo duodama tylius, paslaptingus nurodymus slėpti atsargas nuo priešo kareivių, ir čia kaip tik, kad ir kaip keista, pasitarnavo riestapirštis Kristoforas Kniukšta – mat kai kas jau seniausiai buvo išgrobstyta ir ilsėjosi jo slėptuvėse, o

kitką jis rasdavo būdų tyliai išnešti; dar pirmomis dienomis Ona Kotryna tramdė Joną Ankantą, mat karštakraujis Benkartėlis ne juokais rovėsi kurią naktį pritykojęs užkapoti miegantį priešą, ir Ona Kotryna su Jonu Kareiviu grasinimais ir pažadais jį įtikino to nedaryti ir išvis dvare nė nesirodyti, nes, jei tikėsime kalbomis, švedų karalius buvo bjaurus sodomitas, tvirkinęs savo gražesnius kareivius, tai ką gali žinoti, gal ir tarp švedų Milkantuose būta tokių, ir jaunam dailiam berneliui verčiau buvo nelįst jiems į akis. O dėl seno luošo berankio Jono Kareivio priešai nesuko galvos – kol jis atlinguodavo žingine ar atšlubčiodavo iš Ankantų pėsčias, beginklis, tik su lazda, niekas pernelyg dėl tokio nesuko galvos, iš kur jis, nesgi niekur toli negalėjo nueiti ir niekam pakenkti. Ir iš kurgi tie švedai galėjo žinoti, kad Ona Kotryna ir Jonas Kareivis iš tiesų dienų dienom tyliai rezgė būdus, kaip prisišaukti pagalbos, o svarbiausia – iš kur. Valstiečiai – nei savi, nei juo labiau svetimi – čia pagelbėti negalėjo, ir viskas į pietus nuo Milkantų jau buvo nusiaubta, ištuštėję ir dirvonavo iki pat Varnių, o ir vyskupo ten gi būta be kariaunos, ir jie svarstė kelią per šiaurę, iki pirmos dar tebeveikiančios pašto pastotės ar žygūno, iš kur būtų galėję pasiųsti žinią į Biržus šviesiausiajam ponui, o tas jau žiūrėtų. O vakarais Ona Kotryna lyg niekur nieko pietaudavo su priešu, mat jautė, kad tasai vargu ar žudys, veikiausiai – tik žiemos ir maitinsis, tad jos rūpestis buvo sužiūrėti, kad paliktų kuo mažiau nuostolių, todėl jau patį pirmąjį rytą ji suslėpė visa vertinga, o ir šiaip, matyti, žmogaus jo būta kilmingo, ir ji dar nuo Vilniaus antpuolių paminė, kad taip, švedai apiplėšt – apiplėšdavo, bet savo luomo žmonėms ne karo lauke nebuvo itin žiaurūs, visgi, vienaip ar kitaip, priešai ne priešai, mūšiai – ne mūšiai, bet visų tautų bajorija buvo garbingi broliai ir seserys. Ir Ona Kotryna bijojo tik vieno – kad šisai tylenis nepasinaudotų užkariautojui priklausančia teise į ją, betgi ligi šiolei jis elgėsi padoriai, iki pat to nelemto vakaro, kai nei iš šio, nei iš to atsistojo, priėjo ir žiūrėdamas tiesiai į ją švelniai palietė auskarą ir

ji iš baimės net nutirpo, jai net kojas pakirto, nes jau buvo tikra – dabar jau tik laiko klausimas, kada jis ją prievartaus.

Ir nuo to vakaro ji ėmėsi ruoštis savosios garbės nuplėšimui, kaip kitos kad ruošiasi vestuvėms ar vienuolynui – nemiegojo alkovoje naktimis, nors duris užsistumdavo savo skrynia, o lovon dėjo medžioklinį peilį, po čiužiniu – seną kardą, kurį pati sunkiai pakėlė, ir laukdavo, laukdavo, nesudėdama bluosto, kada gi tas priešas ateis laužti durų. Ji spėliojo – muš ją žiauriai, grasins durklu, paims užgriuvęs jėga, o gal suriš virve ir šlykščiai mėgausis ja supančiota, o galbūt – apsvaigins į smilkinį ir atims garbę jai nė jo nejaučiant, kaip nutiko vienai vilniškei bajorei prieš penketą metų, bet ji, žinoma, nepasiduos, visai kaip romėnų Lukrecija nepasidavė tironui Tarkvinijui, pasirinkusi garbę ir mirtį, betgi pati paskui ėmė abejoti savimi, gailėti našlaite liksiančios Teofilės ir mąstyti apie Biblijos Juditą, kuri pergudravo tironą, jį pirma nugirdė, o tada nužudė, išgelbėdama ir savo garbę, ir saviškių gyvybes. Tad kažkurią bemiegę naktį ji vis dėlto atstūmė skrynią nuo durų, pamaniusi, jog gali tuo sukelti triukšmą ir įtarimą ir išgąsdinti vaiką, jei tasai priešas laušis, ir laukė švedo tirtėdama lovoje ir spausdama medžioklinį peilį, bet jis kaip nėjo, taip nėjo, ir laimei, nes vieną tų bemiegių naktų ji sumąstė, kad kas iš to, jei ims jį ir vis dėlto nužudys – o kaipgi likę kareiviai, mažne pusantro tuzino? Tikrai jau padegs ir dvarą, ir ją, ir visus išpjaus, be jokios abejonės; ir ji nemiegojo toliau – laukė, klausydama kiekvieno krebžtelėjimo, kiekvieno grindlenčių girgžtelėjimo gretimam kambary, bet tik tegirdėjo jo rimstantį kosulį; tegirdėjo jį knarkiant ir keliskart – garsiai orą gadinant ir kūrė planus, kaip jį numarinti, o tarpais drąsino save jos neišvengiamai laukiančiam šlykščiam pažeminimui, gaivindama savo atmintį Jono Izidoriaus suteiktais nemalonumais, bandydama prisiminti, kaipgi atrodo tas vyriškas kūnas ir jo baugus įnagis, į kurį anksčiau taip niekada ir neprisiversdavo pažiūrėti, o paryčiais, išsikankinusi, pagaliau užmigdavo ir regėdavo sapnus, atkeliavusius iš biblinių

prievartavimų istorijų ir matytų nepadorių paveikslų – dorovingoji nuoga Zuzana ir ją stebintys gašlūs, palaužti norėję ištvirkėliai seniai; ištikimoji Lukrecija, puolama tirono Tarkvinijaus, pergalinga Judita, laikanti nukirstą galvą to, kuris, galbūt, ką tik gėdingai buvo joje, ar, galiausiai, gražuolė Estera, paaukojusi garbę nuožmiajam Ahasuerui, kad kilniai išgelbėtų savąją tautą. Dar vieną naktį, blaškydamasi tarp nemigos ir tų nešvankių sapnų, ji, regis, rado išeitį, išgelbėsiančią ir josios garbę, ir josios dvariškius – jei tik kėsintųsi į josios garbę, ji pasiryžo it Judita nugirdyti jį ir nunuodyti, įpylusi į vyną tručyznos*, kurios juk turėjo tame buteliuke su kaukole ir lotynišku įrašu, ir ji iš slaptavietės, kur buvo padėjusi, kad Teofilė nerastų, išsitraukė mirtį nešančius miltelius ir nuo šiol pasiryžo dieną naktį nešiotis su savimi, o alkovoje, menėje ir bibliotekoje prikaišiojo taurių ir vyno butelių – kad būtų po ranka, švedų tironui nugirdyti.

Ji jau buvo beprarandanti viltį, jau buvo beišsenkanti nuo nemigos, nuo naktinių baimių ir bergždžio laukimo to, kas anksčiau ar vėliau turėjo būti neišvengiama, kai tas nekenčiamas švedas pagaliau atėjo – visiškai atsitiktinai, dienos aky, pro praviras langines plieskiant retai žiemos saulei ir metant ant bibliotekos popierių ir knygų ryškius spindulius, kuriuose žaidė mažytės dulkelės. Ten ji sėdėjo, kaip ir kiekvieną popietę, bandydama suvesti galą su galu ir dalinti turimas atsargas į skaičių dienų, likusių iki bent jau sudygs daržai, dalinti taip, kad užtektų ir namams, ir švedams pasotinti, ir, jei bėdai prispyrus prireiks, lažininkams išmaitinti, kai vos pasibeldęs, bet nelaukdamas leidimo įėjo tas švedas, leitenantas ar kapitonas, ji neskyrė jų ženklų, ir, vos jam įžengus, ji tikrai išsigando ir šįkart – ne dėl garbės, o dėl savo gyvybės, mat rankose jis laikė ne ką kita, o laišką, prieš porą dienų slaptų slapčiausiai įduotą laišką Jonui Izidoriui Norvaišai, kurį pasiųstas bernas turėjo pamėginti

* Nuodų. (Sen. žarg.)

nunešti iki pirmo pašto žygūno, ir švedas dabar buvo įnirtęs, jis kaži ką kalbėjo nebe lotyniškai, o švediškai, jo blyškūs skruostai buvo įraudę, pirštai gniaužė jos rašytą popiergalį ir netgi delnu jis nesusivaldęs trinktelėjo keliskart į stalą, sukeldamas dulkes, o iš paskos atsekęs vienas kareivis beprasmiškai mėgino išversti tą švebeldžiuojančią, gomurinę tiradą, kurioje lūžtančiu balsu jis vis kartojo *meningslösa tomtar**, bet vertėjas tik nespėdamas lemeno: „ponia kvaila, nedaryti, užmušti“, ir Ona Kotryna suprato, kad dabar ją tikrai nužudys, ir ji suprato, kad toji, negarbės ir pasiaukojimo, akimirka pagaliau atėjo, ir ji tapo keistai rami, nes suvokė: „dabar“, mostu pakvietė švedus sėstis ir, šaltakraujė kaip tikra tautos gelbėtoja, pasuko link vienos spintų, kur buvo jos paslėptas vynas ir rastieji nuodai, pripylė taurę, paskui nemačiom krestelėjo ir net spėjo pataikyti mažytį nematomą žiupsnelį miltelių iš to flakono su nuodais ir kankinančią pragaro mirtį žadančiu užrašu *Cantharidae*. Ji nė kiek nenustebo nei kai švedas atleido savo pakaliką, nei kai pasuko iš vidaus raktą duryse, nei kai galų gale, prieš išlenkdamas taurę, mostu liepė jai pačiai pirma iš jos paragauti: ji suprato, mirties valanda – dabar, ir ką gi, jei reikia, ji mirs kaip Samsonas, bet nusineš su savim ir šį filistiną, ir ji nugėrė gerą gurkšnį, šaltai, kupina didybės stebėjo, kaip priešas išgeria mirtį, ir dabar pati laukė jos pirmųjų ženklų savyje.

Vynas lengvai nuslydo Turės Tibelijaus Magnussono gomuriu ir maloniai pasklido po kūną. Jam buvo šiek tiek gėda, kad dabar štai taip nederamai prarado savitvardą, nes toji Samogicijos moteriškė jį supykdė, išmušė iš vėžių savo kvailumu, savo trumparegyste ir tuo, kad išdavikiškai nederamai ieškojo pagalbos – ir tai atsidėkodama už visą jo gerumą, už jo maloningumą, už tai, kad pasigailėjo jos ir josios skurstančio dvaro, tų nevykusių netikėlių, užuot paleidęs viską dūmais velniop. Ir dabar jis nekentė pats savęs, kad taip

* „Niekam tikę nevykėliai“. (Šved.)

supyko dėl jos išdavystės, pratrūko nederamai, netgi trankė kaip koks vaikiščias delnu per stalą, bet jam buvo skaudu; apmaudu dėl tokio jos nedėkingumo, juolab kad sulig kiekviena diena ji tiko jo širdžiai vis labiau ir labiau; gėrėsi jam po oda, smelkėsi į jo mintis ir jis netgi laukdavo pamatyti ją praeinant kambariais ar sėdant prie stalo, ir po šitiekos metų tarp šiurkščių kareivių jam buvo vėl malonu žiūrėti į mažyčius bruožus, į ilgus plaukus, į dailiai aksomu suveržtą liemenį ir gražius drabužius; gražu žiūrėti ir tiek, tarsi besigėrint trapia gėle, kurią bet kada gali kas nors – o gal net ir jis pats – palaužti ir sutrypti, ir moterys apskritai buvo švelnios, netvarios, kvepiančios, ir to jų švelnumo kartais taip stigo kario gyvenime – tarp pakinktų, nešvaros, nuospaudų, prakaito, smarvės, baimės, žaizdų ir mirčių, ir jis kartais truputėlį ilgėdavosi savo žmonos, kurią taip menkai pažino, o tas grožio ir švelnumo akimirkas jau buvo beveik ir pamiršęs, ir vien prisiminęs savo Lovisę jis kilniaširdiškai nelietė, nenuskriaudė šiosios, betgi ji nedėkingai to neįvertino ir elgėsi neprotingai, nederamai. Ir kai ji pasiūlė jam taurę vyno, jis tarsi pamatė sugrįžtant jos deramą elgesį ir sveiką protą, bet su šita klastinga tauta niekada negalėjai žinoti, todėl liepė jai paragauti, tačiau ji atsigėrė pati ir be baimės, ir jis – taip pat, ir dabar vynas maloniai užliejo jo pyktį ir jis nusprendė visgi būti jai gailestingas, nes, po paraliais, ji buvo graži, ir sakyk tu ką nori, graži, išdidi ir priešiška, ir jo valioje, užrakinta čia už šių durų, viena, be pagalbos ir jis pajuto, kaip kartu su jos vynu jam po kūną nesulaikomai plinta geismas, toks stiprus, kokio niekad dar nejautė, pajuto, kaip jis tvinksta, kaip visa gyvastis jam plūsta į slėpsnas it skaudus krioklys, ir dievaži, jis pamanė, niekada dar nesu buvęs toks gyvas, toks nežemiškai gyvas it patsai karo dievas, ginkluotas mirtinu savo kūno kalaviju, besiveržiančiu iš drabužių. Ir Turė Tibelijus Magnussonas jau nebegalvojo, derama tai ar ne, bet atsistojo, priėjo prie jos ir savo randuotu, kardo nuospaudų išmargintu delnu suėmė kaklą, matydamas, kaip jos iškirptė beregint rausta, ir toliau

jau nieko nebegalvojo, tik tai, kad turįs tuoj pat būti vienas su ja, ji blaškėsi, plazdėjo it vėliava mūšyje, jis vargiai pamena drėskęs, plėšęs, atvarstęs drabužį, jautęs to kūno plakimą ir tekančius jųdviejų syvus, pamena ją uodęs, gėręs ir valgęs be soties, kankinęs ir glostęs, ir turėjęs ant stalo, prie spintų, tarp krintančių senų knygų srauto, ant žemės, ant nukritusios užuolaidos kaugės, tarp kutų, priremtą prie sienos ir dar kažin kur, atsigriebdamas už visus tuos metus, tik štai paskui jam sustojo širdis ir laikas, jis išsiveržė, ir, regis, jis mirė, ir prisikėlė jau temstant, ir jos šalia jau nebebuvo.

Ona Kotryna buvo viršuje, vėl užstūmusi skrynią ant kambario durų ir drebėdama meldėsi Švenčiausiajai Dievo Motinai – pasruvusi ašaromis ir bučiuodama rankose laikomą kryžių, mat buvo tikra, jog tai, kas ką tik nutiko – nutiko Šėtono valia; ji buvo tikra, kad ją ką tik buvo apsėdęs pats tikriausias inkubas*, atėmęs jai protą ir iš vidaus nežmoniška jėga drebinęs kūną, veržęsis lauk iš jos įsčių, nes tai, ką ji patyrė, prilygo girtumui, beprotybei ir, tą ji bijojo prisipažinti pati sau, – tokiai bauginančiai velniškai palaimai, kokios dar niekad nebuvo patyrusi, ir šitai negalėjo būti iš šio pasaulio, ir jau tikrai ne siųsta dangaus, tą ji suprato, vos atitokusi, šitai buvo netyra ir lydima kaltės; ir kūnas, apleistas demonų, vis dar virpėjo, ir buvo vietomis rausvas, nubrūžintas ten, kur jį lietė skusti švedo skruostai – ant krūtinės, strėnų, šlaunų ir pečių; jos kūnas buvo drėgnas, suplukęs, sulipęs ir išrodė it laukas po mūšio tarp ištaršytų drabužių kalvų; šalia gulėjo miegantis, bet dar lyg nemiręs švedas – vėl svetimas, baugus ir, baisiausia, – irgi jos nukankintas: ji pamena kandusi, drėskusi, tarsi norėtų pasiglemžti, suryti, atkeršyti likimui, Jonui Izidoriui ir visiems vyrams. Tik dabar į jos kūną, apleistą inkubo, pamažu grįžo pojūčiai, svaigo galva ir kažin kas diegė, skaudėjo – pasirodo, tai buvo knygos, mat biblioteka po demonų siausmo atrodė ne ką mažiau nuniokota, ir

* *Incubus* (lot.) – krikščioniškojoje tradicijoje vyriškosios lyties demonas, apsėdantis (dažniausiai miego metu) moteris ir atliekantis su jomis lytinę sueitį.

Ona Kotryna, pasikėlusi ant alkūnių, iš po nugaros sau ištraukė du skaudžiai bedančius tomus, kažin kokį į juodą odą įrištą rankraštį su auksu spaustu Norvaišų herbu ir kitą, ir kitą tokį pat kietai įrištą veikalą, *Theatrum Diabolorum**, ir tatai tik patvirtino jos blogiausius įtarimus dėl velnio apsėdimo – šitie Norvaišų namai ir visa ta giminė irgi buvo velnio apsėsti, Viešpatie, jai padėk. Tąvakar ji norėjo neišeiti iš kambario, tačiau bijojo, kas bus, juk reikėjo nusileisti vien patikrinti, ar priešas miręs, ar tebegyvas, betgi apačioj tapo aišku, kad jos aukos būta beprasmės – jis atėjo, gyvas sau ir sveikas, lyg niekur nieko atsisėdo prie stalo, ir jie kaip visada tyloje valgė vakarienę, ir švedas niekuo neišsidavė pamenąs tai, kas tądien įvyko, ir viskas buvo kaip kasvakar; tik štai naktį jis atėjo tiesiai pas ją į alkovą, tyliai užrakino neužstumtas duris ir vėl paėmė ją, drebančią iš siaubo, prievartos ir baugaus malonumo nuojautos, išsiveržusios saldžiais virpuliais, ir šįkart buvo švelnus, buvo kitoks, tik kelias akimirkas laikė jai delnu užspaudęs burną, kad tamsiosios dvasios neišsiveržtų kartu su gėdingos palaimos šauksmu.

Ilgainiui tarp Onos Kotrynos ir užkariautojo švedo nusistovėjo paliaubos, sutvirtintos jųdviejų tylos paktu – jis ir jo būrys ir toliau elgėsi kaip kariai kvartirantai, nemokantys nuomos, bet ir neskriaudžiantys dvaro gyventojų, o ji, tuo tarpu, įtikino savo sąžinę, kad slaptas, nebylus, abipusiu susitarimu vykstantis kasnaktinis prievartavimas yra kaina, kurią ji kilniaširdiškai moka, prašydama Viešpaties atleidimo už saviškių gyvybių išsaugojimą, ir toji kaina vis labiau ir labiau panašėjo į taikų senų sutuoktinių vedybų kontraktą, ir nors jis, kaip ir anksčiau, įsėlindavo slapčiomis, ir jie baisingai saugojosi, kad namai nesužinotų, tik kartais, kaip tąkart, kai apačioje prisigėrę švedai savaip bliovė šventų Kalėdų dainas, jie taip ir nesuvaldydavo savo garsių aimanų, tačiau, laimei, jų niekas negirdėjo, bet, ilgėjant dienoms už lango, prievartos aktai buvo vis

* *Velniškasis teatras* – XVII–XVIII a. LDK bibliotekose populiarus Sigmundo Feyerabendo (1528–1590) teologinis moralės traktatas.

mažiau ir mažiau prievartingi, ir dabar Turė Tibelijus Magnussonas ateidavo ramiai, kasnakt tuo pačiu metu, visiems sumigus, tyliai, kad nekaukšėtų, už durų palikdavo savo pušnis, tykiai atsisėdęs ant lovos nusimaudavo kojines, tvarkingai sulankstęs pakabindavo kelnes, marškinius ir perpetę su diržu bei kardu ant kėdės ir išsitraukdavo paties atsineštą šluostę ar rankšluostėlį, mat deramai rūpinosi, kad nebūtų nepageidaujamų pasekmių, ir ramiausiai tam naudojo kunigų griežtai draudžiamą būdą, o pabaigęs savo juodą darbą dažnusyk dar ir likdavo ligi švintant, dalindamasis lovos šiluma su Ona Kotryna, juolab kad žiema pasitaikė tais metais kaip reta šalta ir speiguota, bet šaltis jai šiemet buvo stebėtinai nebaisus, nes dabar ji jautėsi taip, tarsi jos gyslomis tekėtų srautai gyvų skruzdėlių ar sroventų išlydytas metalas, kaitinantis ją dieną naktį iš vidaus. Taip juodu ir gyveno susaistyti tylos ir geidulių, palaimingoje saviapgaulėje, jog niekas nežino apie jų nuodėmę, nors iš tiesų visi namai viską seniausiai žinojo ir nutuokė, mat tik aklas, o ne visur šmirinėjantys tarnai ir namiškiai, galėjo nematyti išdavikiškų ženklų, o ir raustantis Onos Kotrynos veidas, žvilgančios akys, papurę blizgantys plaukai ir žvitri katės eigastis bylojo be žodžių apie nuodėmingą naktinę palaimą, beveik negraužiamą sąžinės, nes ji gi buvo priešo belaisvė, o bet ką tarnai galėjo sakyti – juk iš tiesų buvo laimė, kad priglobę priešus taip lengvai atsipirko ir buvo vis dar gyvi ir sveiki, tiesa, kad ir varžomi pusiau kaliniai bei apvalgomi, bet vis geriau, nei po velėna. Ir netgi mažoji Teofilė kažin ką nutuokė, nes nekentė mirtinai to atėjūno ir kartą net, kaip vėliau paaiškėjo, patarta Benkartėlio, tyliai išslinkusi naktį iš savo buveinės, į paliktos švedo pušnies padą įsmeigė aštrią vinutę, ir tasai vėliau ilgą laiką skaudžiai šlubavo; ir žinojo ir Benkartėlis, ir Jonas Kareivis, ir Kniukšta, kuris ne juokais pavydėjo, o bet ką gi, išties, jie galėjo sakyti – ponus auklėti buvo ne jiems, ir žinojo kai kas ir apylinkėse, daugiausia dėkoti reikėjo Žarėnų klebonui, mat tą skurdžiai kalėdojantį dvaro prieigose sustabdė valstiečiai

ir pasakė, kad Milkantai užimti švedų ir ponią jie laiko paėmę nelaisvėj, niekur neleidžia jai išeiti, nė į pamaldas, ir švedų kapitonas gyvenąs su belaisve kaip vyras su žmona, šnibždėjosi jie; taigi, šie bei tie ir apylinkėj žinojo, bet nieko nesakė, nes kraštas kariavo nebe pirmus metus ir tokių tad būta laikų – dukart pagalvojus, nereikėjo pernelyg skubėti smerkti, nes dar neaišku, kaip ten visiems būtų buvę geriau, ir kartkartėmis tik kuris nors iš namiškių, o labiausiai – Jonas Kareivis kvaršino galvą, ką apie visa tai būtų pasakęs šviesusis ponas Jonas Izidorius Norvaiša, jei tik būtų žinojęs, kas vyksta, bet jo jau čia niekas nematė daugelį metų, o ir prieš tai regėdavo tik kaip jauną mėnulį, nes jis vis kariavo, taigi, apie jį čia galvodavo gana retai.

IV

Šaunusis rotmistras Jonas Izidorius Norvaiša, nors ir pakrikštytas šventojo Izidoriaus garbei su viltimi, kad gausins giminės žemes ir turtą*, buvo tikras karys nuo pat prigimimo – žaidė tik su mediniais kardais, lankais ir žirgeliais, vėliau anksti į rankas paėmė tikrą ginklą, šiokie tokie mokslai jam ėjosi sunkiai, ir savo tėvo – pagarbiai bijojo, o Joną Kareivį – mylėjo it savą. Parako išdagos ir kraujo kvapas Jonui Izidoriui atstojo geriausius kvepalus, jis mėgo

* Šventasis Izidorius laikytas žemdirbių, artojų ir derliaus globėju.

vyrijos draugiją, jos susitelkimą ir tylą ar, priešingai, – drąsinančius šiurkščius pokštus prieš mūšį, tos vyrijos brolybę – po kovos, kai apraudami žuvusieji, o likę gyvi švenčia kaip patrakę išsaugotą gyvastį, ir jis žinojo, kad ginklo brolis – tai tas, kuris lieka šalia, net kai kraujo brolis išduoda, ir net pasitaikančios pulke rietenos, vaidai ar pykčiai, stipriųjų kumščio galia ir dvasios viršenybė prieš silpnuosius jį džiugino, kaip kad džiugina gaivus oras. Jam patiko paklaikusių žirgų žvengimas ir artilerijos salvių griaustinis, o didžiulių špižinių karo būgnų dundenimas jam palaimingai sutapdavo su jo paties baimingais širdies dūžiais, ir kai sustojus vakarėjant nuo tų būgnų būdavo nuimamos ištemptos odos ir jie virsdavo katilais virš laužo ugnies – jam patiko ir prastas kareiviškas viralas, ir kietas guolis apskritoj palapinėj po žvaigždėtu dangum, patiko žvalgyba, planavimas, puolimas, pergalės, triumfas ir ėjimas į mūšį, kai akla drąsa paima viršų prieš norą gyventi, ir jam netgi patiko paties gaunamos žaizdos skausmas, svarbu, kad ne luošinančios, ir patiko justi savo kardą, smingantį į svetimą kūną, nes tomis akimirkomis jautėsi didis, narsus, neįveikiamas – kai iš tiesų širdies gilumoje pats žinojo esąs paprasčiausias bailys.

Juk išties jis visko bijojo dar nuo vaikystės – bijojo šalčio, vorų, lervų, mirties; bijojo vinimis prikalto Nukryžiuotojo krauju gargančiomis žaizdomis bažnyčios bobinčiuje ir mirtinai bijojo barškalais kleketuojančių raupsuotųjų pakelėse, bet, stebėtina, kartais bijojo ir viso to, kas sava, arti ir ranka pasiekiama: bijojo savo tikros motinos – kad supykusi toji išeis į vienuolyną ir paliks juos, ir bijojo savo paniurusio tėvo rykštės; ir tik kitur, svetur ir tarp svetimų, kur niekas jo nežinojo, jis galėjo jaustis narsus ir būti iš naujo, patsai savimi. Bet labiausiai jis bijojo savo paties žmonos – apmaudžiai, nes tai ją iš pradžių tikėjo būsiant vienintelę iš savų, kurios nebijos, o ji jam tapo tikriausia jo baimės tvirtove, kurios jis, nepaisant visų jo manevrų, taip niekada ir nepajėgė iš tikrųjų paimti. Jam ją prirodė – jo šviesybė geradarys Karolis Stanislovas Radvila, priglobęs

jį dar jauną, nes jojo dėdė, kunigaikštystės kancleris Dominykas Mikalojus, su Jono Izidoriaus tėvu, pasirodo, jaunystėj lošdavę kortomis; taigi, geradarys dabar juo rūpinosi daugiau nei paprastu dvaro klientu, sakė: daili, senos giminės, geros veislės; kas, kad beturtė, būtų turtinga – galėtumėt tik pasvajoti apie tokią kilmingą, reikėtų pačiam gerai pagalvoti – žemių turit, bet, kaip sakoma, *ad majorem gentis gloriam*, derėtų pagerinti veislę; imkit, tik imkit ir nežiopsokit, mano mielas, kraitį jums duosiu. Ir ji jam pritiko nuo pat pirmo karto, kai ją pamatė – prakilni, išdidi it karalaitė, žaliom tarsi ežero vandenys akim, ir tos akys, kai žvelgė į jį, buvo sklidinos baimės ir susižavėjimo, ji raudo, drovėjosi, negalėjo žodžio ištarti, nes buvo skaisti ir gerai išauklėta, ir jis manė, kad jokio vargo nebus – juk jau buvo patyręs su moterimis. Ką ten prityręs – daug jų turėjo per savo gyvenimą, pirmosios buvo dar per mokslų keliones kartu su Jonu Kareiviu, jie lankė jas užeigose ir viešnamiuose, ir jos visos buvo džiugios, saldžios, šiltos ir mielos, ir pačios lipo prie jo, nors jis dažniausiai nieko nė nedarė, nė kalbėt nereikėjo, o jau kai mažumytį pasimeilindavo – tai reta kuri atsispirdavo, kaip kad vargšė Milkantų Antanina, šiene kartojusi „ne, ne", nors jos visas jaunas kūnas veržte veržėsi į jį ir sakyte sakė „taip", ir gaila, kad gimdydama mirė, betgi jo šviesaus atminimo tėvas, amžiną jam atilsį, jų pavainikio nenuskriaudė, tik visas pats nutikimas jį atgrasė nuo jaunų ir skaisčių, ir jis bevelijo patyrusias, žinančias, ko nori, ir mokančias apsisaugoti nuo nelauktų kūdikių, o jam tapus rotmistru jos pačios jam krito į glėbį kaip prisirpę obuoliai, ir jie, jis ir jo pusbroliai, neblogai jų pataršė ten Vilniuje, tarpuose tarp sąmokslų, seimų ir politikos, bet žmona tai buvo visai kas kita.

Keistai Viešpaties ar atsitiktinumo valia susiklostė tas jo gyvenimas, ir ne tik dėl tų moterų, ne tik dėl to, kad toks mergininkas kaip jis gavo sau žmoną, kuri jam panorėjus pasinaudoti sutuoktinio pareiga arba sirgdavo, arba atgailaudavo, betgi ir viskas keistai susiklostė – argi būtų galėjęs kas pagalvoti, kad viskas taip pasisuks?

Septyneri metai praėjo nuo to laiko, kai jis jojo ta pačia kryptim kaip dabar, link Biržų – irgi sausiui besibaigiant, užšalus keliams, lygiai taip raitas, tik arklio tada būta kito, geresnio, bet jis pats buvo su ta pačia uniforma, kirasa, kailine kepure ir šuba*, su savo žmonių būriu, gal tik vienu dviem randais mažiau sužalotas, o betgi anuomet jautėsi tarsi visas pasaulis plytėtų po kojom – savo geradario mylimas, supirštas ir sutuoktas su Ona Kotryna, ir net jos užsilikęs mergiškas baikštumas tada dar nebuvo jam tapęs atgrasus, o ji jau nešiojo jo kūdikį, jis pats tada buvo pasitikintis, klestintis, su puikia ateitim ir puikiom pažadėtom pareigybėm naujoje valstybėje, mat tai jie prieš kelis mėnesius, lapkritį, prie Valkininkų sumušė tuos išdavikus Sapiegas, tai ten Jonui Kareiviui šūvis nunešė dilbį, stebėtinas sutapimas, kaip ta kulka skriejo ir kaip ištikimasis senis ištiesė ranką prieš jį tą pačią akimirką, bet jis pats liko gyvas ir sveikas ir kartu su Jurgiu Antanu Oginskiu ir Kazimieru Zaranka nuo Žemaičių, su Puzinais nuo Upytės, su Pacais ir kitais Oginskiais nuo Pakaunės ir, žinoma, remiami Radvilų, šlovingai laimėjo tą kruviną mūšį, o po savaitės Vilniuje priėmė tą nutartį, kuri anuomet atrodė didi ir prasminga, – jie, lietuviai konfederatai, pareiškė atsisaką velniop to *liberum veto*, kuris tik negandas nešė, ir skelbią Lietuvą atskira, nepriklausoma kunigaikštyste su paveldimu kunigaikščio sostu ir didžiuoju kunigaikščiu Augustu Saksu. Ir jei jo ir šiandien paklaustų, jis ranką prie širdies pridėjęs galėjo pasakyti tikėjęs sėkme – nes kiekgi galima buvo niautis Varšuvos seimuose, kiekgi galima buvo rietis ir papirkinėti pasiuntinius, nuncijus, diplomatus ir kandidatus ir viens kitą prieš kiekvieną elekciją, kiekgi galima buvo rinktis svetimšalius – tai prancūzą, tai neuburgietį, tai Habsburgą, tai dar kokį velnią, bet kad ir andainykštis lenkas, bajoras Sobieskis, geras buvo karvedys, bet karalius – silpnas, ir kiekvieną kartą, kas kokį desėtką metų, vis tęsėsi pasaka be galo –

* Kailiu muštas prabangaus audinio, dažniausiai – aksomo, viršutinis žieminis rūbas, populiarus XVI–XVIII a.

ėjo karalius per vartus, užkliuvo už varčios, numirė ir vėl elekcija iš pradžios, kol, vos pasibaigus vienai elekcijai, jau būdavo pradedamos regzti intrigos pasiruošti kitai, nereikėjo nė *interregnumo**, kol galiausiai į pabaigą karaliaus rinkimai priminė galvijų turgų, kur laimėdavo tas, kursai daugiau užmokėdavo, ir nuo Lietuvos čia muziką užsakinėjo Sapiegos, mat buvo susigriebę visas svarbiausias kunigaikštystės pareigybes – etmono ir vaivados, paiždininkio ir stalininko, arklininko ir maršalkos, vien tik didžiuoju kancleriu dar tebebuvo jo geradarys Karolis Stanislovas Radvila, o tie išdavikai Sapiegos vis labiau viską ėmė į nagą, jau ir miliciją savo turėjo, ir visus visur šnipinėjo, klausėsi, vogė laiškus, žudė neklusniuosius pakelėse, sėjo baimę tarp bailiųjų, ir tai – bajorų respublikoj, tarp lygių brolių? kur tai matyta! Nes bajorų laisvės – laisvėm, seimai – seimais, bet kad dauguma brolių bajorų buvo visiški pusgalviai, kokiu dar įstatymų leidimu jie užsiimti galėjo, kokie dar, po velnių, įstatymai, jei kai kurie nusigyvenę užpečkio šlėktelės savo vardą pasirašyti vos tesugebėdavo, o atvykę seimelin kartais ir savo vardo nė nebeprisimindavo, nes pildavo dieną naktį visą jo trukmę, o bet ką jau ką, tačiau jau savo nuomonę tai jie turėjo visais įmanomais valstybės gyvenimo ir politikos klausimais, nors iš tiesų, pirmai progai pasitaikius, buvo gatavi parduoti balsą tam, kursai daugiau sumokės, pavaišins ar vos išgerti įpils; ir mokėjo, ir girdė dažniausiai Sapiegos, o tie mažieji šlėktelės tik riejos ir riejos viens su kitu, toliau savo nosies nematydami, gyvendami taip, tarsi po jų – tik tvanas; sėdėjo dienų dienom per kraštus virstančia kvaila puikybe, tuščiai laidydami liežuvį ir trindami plikom šiknelėm suolus savo seimeliuose, leido savo varganą politinį uždarbį – valgį ir alų – per savo antrą galą, kai tuo tarpu Sapiegos tampė juos už virvučių kaip įsigeidę ir viską jau valdė už juos. Tad jie, tie dar likę su sąžine, su meile bajoriškai laisvei, tie, kuriems ne tas pat buvo jų vaikų ateitis,

* Tarpuvaldžio. (Lot.)

galiausiai nusprendė, kad reikia vieno valdovo, reik tvirtos rankos ir tvirtų pečių kunigaikščio kepurei, perduodamai paveldėjimo teise, todėl susitelkė ir, sumušę Sapiegas prie Valkininkų, visa tai ir surašė į aktą, ir būtent tada, atvežęs vilniškės nutarties nuorašą Bialon, jis ir pamatė Oną Kotryną.

Betgi kas galėjo pagalvoti, kad viskas taip pasisuks – kad Ona Kotryna bus ne žmona, o tikra kančia, o iš lietuvių valdovo Augusto Stipriojo – irgi nieko neišeis; kas galėjo žinoti, juk ji rodėsi būsianti puiki žmona, o jis – didis valdovas. Ir Jonas Izidorius Norvaiša, dabar jodamas į Biržus, tyliai galvojo, kada gi, kurią gi akimirką viskas pasisuko ir pradėjo eiti velniop. Ir jei dėl Onos Kotrynos jis daugmaž nujautė ir raudonavo kaskart prisiminęs, ir kaltino tik patsai save, tai galvodamas apie jo didenybę Augustą Saksą, jis niekaip negalėjo patikėti, kad veikiausiai, kaip bebūtų apmaudu, viskas šuniui po uodega pradėjo eiti vos tik tasai sugalvojo susidėti su ciesorium Petru, o lenkų ir lietuvių valdovo interesus imti ir suderinti su savo skūpais saksiškais kėslais į senus lenus Inflantuose. Ogi niekas tada nė nerodė jokių, nė mažiausių, negandos ženklų – lygiai prieš septynerius metus, sausiui besibaigiant, jie lygiai taip pat jojo į Biržus, kupini puikybės, pergalės svaigulio, turtų... O, tai buvo laikai – pilietinis karas buvo kaip šventė, kaip geros tarpusavio muštynės, su vienu kitu mūšiu, bet daugiausia – su pasigrobstymais, Sapiegų valdų siaubimu ir nemažais laimikiais, o kur dar ankstesnis pasakiškas grobis sumušus turkus osmanus, anuomet tie, kas kariavo, maudėsi piniguose ir gėrybėse; vien nėriniams, uniformoms, ginklams jis per mėnesį išleisdavo tiek, kiek dabar per metus, net žirgus turėjo skirtingus skirtingoms progoms ir prie skirtingų drabužių, ir dvi karietas, ir paradinių ginklų, nusagstytų turkiais, rubinais ir deimantais, ir ne jis vienas – visi leido pinigus taip, tarsi auksinai augtų ant medžių ir tarsi pinigai rytoj pat turėtų išeiti iš mados, ir tokių turtų, tokios prabangos jų tėvai nė nebuvo regėję – dabar visi pirko, statė, leido,

švaistė, lošė; vyrai dabar taisėsi prancūziškai ir seikėjo vien liemenėms tiek, kad jų tėvai nuo galvos iki kojų būtų galėję apsirengti, ir mesdavo lauk naują žiponą ar atiduodavo tarnui ar arklininkui, vos išvydę, kad kas iš bajorų smulkmės mėgdžiodamas įsitaisė panašų, tad tarnams jau net ir falendišas* tapo per prastas; vyskupai ir prelatai vaikščiojo pasidabinę šilkais, pudruoti ir išsikvėpinę tarsi moterys, o moterys – persirengdavo triskart per dieną ir kaskart – vis prašmatniau ir gražiau, ir dukart to paties nevilkėjo, nes buvo ne fasonas, o kaipgi jis bus, jei vieną dieną buvo madingas balandinis šilkas, kitą – papūginis**, o trečią – paukščių pieno spalvos, ir visiems talkino kirpėjai ir aprengėjai, perlus pakeitė deimantai, voverių kailius – sabalai, šermuonėliai ir austų gulbių pūkų apvadai; namuose laikė dėl grožio ir įmantrumo mažučius negriukus, nykštukus, beždžiones, papūgas ir kanarėles, o savo šunyčius šėrė skaniausiais kąsneliais ir mažais pyragėliais, tam tyčia taisomais kepėjų; jau dabar nepakako turėti vienus ištaigingus rūmus, reikėdavo dar ir antrų, ir trečių, ir Antokolyje tarsi balti grybai dygo prašmatnios Vilniaus didžiūnų vilos su sodais ir fontanais, ir žmonų nepakako – visi dabar jau laikė ir dar po vieną ar dvi brangias meilužes, o joms – namus ir butus mieste; už žirgus mokėdavo tūkstančius auksinų, už auksuotas, šilkais muštas karietas veidrodiniais stiklais – triskart daugiau; rūbams kirpo dukart brokato nei reikia, ir raitė jį, raukė į klostes ir draperijas, aksomą siuvinėjo skaisgijomis, auksavo šarvus; net kambarių sienų nieks nebedažė, nebebalino ir medžiu nebekalė, o net ir mediniuose dvareliuose klijavo damastu, šilkais ir kitaikom, grindis klojo atvežtiniais marmurais ir granitais, tabakines deimantais sagstė, pirštines kvėpino ir siuvinėjo, stručio plunksnom kaišė ne tik skrybėles ir plaukus, betgi ir alkovų balda-

* XVII a. vertinta olandiškos ar angliškos vilnonės gelumbės rūšis, aprašomuoju laikotarpiu išeinanti iš mados.

** XVIII a. madingų audinių spalvų pavadinimai sieti su paukščiais: balandinė (*gołębiasty*) – pilkšvai melsva su violetiniu atspalviu, papūginė (*papuzi*) – ryški šviesiai žalia.

kimus; o perukus pudravo, šiaušė ir vėlė; gėrė turkišką kavą iš sidabro puodelių, bet sidabras jau buvo per prastas, jį pakeitė auksas, o auksą – dar brangesnis už jį porcelianas; maistą valgė tik atvežtinį, neregėtą, iš pyragų – lipdė statulas ir šventyklas ir klijavo cukatais, kepsnius ir paštetus – auksavo, o į vyną – bėrė trintus perlus, neva dėlei sveikatos, gero virškinimo ir amžinos jaunystės, leisiančios kuo ilgiau džiaugtis visom šiom gėrybėm. O, tai buvo laikai... pertekliaus ir grožio laikai, sultingos pagundų dienos, trykštančios tarsi suspaustas persikas tarp pirštų, virstančios tarsi vaisiai iš gausybės rago, ir ta puota Biržuose, į kurią jis štai lygiai taip jojo prieš septynerius metus, buvo tarsi paskutinis, nuostabus atsisveikinimas su tais laikais prieš prasidedant karui, nes nieko panašaus jis nebuvo regėjęs, ir anūkai jo jau turbūt neregės... Pirmas, dar sausio pabaigoj, atvyko Saksų karalius, iš Varšuvos, per Vilnių, tiesiai pas jo geradarį į Biržus – išvaizdus, gosliom lūpom, vešliais antakiais ir mėlynom tarsi moters akim su ilgom blakstienom, milžino stoto, ne veltui Stiprusis, ir šnibždėtasi, kad galįs vienu prisėdimu suvalgyti keptą veršį ir kad jo daiktas – irgi milžino dydžio ir niekad nepavargstantis, ir kad sugyvenęs jau apie du šimtus benkartų, tad nieko stebėtina, jog paskui jį į Biržus keliavo trys karietos jo moterų ir tarp jų netgi turkė sugulovė, kažkada priklausiusi pačiam Osmanų sultonui, vardu Fatima*, betgi ir Biržuose, belaukdamas ciesoriaus Petro, jo didenybė nebrokijo nei šinkorkų, nei tarnaičių, o vietines jaunas skaisčias bajoraites jų motinoms teko slėpti ir saugoti, ir šitaip beveik mėnesį, o tada pasirodė ruseliai – lygiai toks pat milžinas ciesorius Petras su milžinišku apgamu ant skruosto, su savo vokiečiais patarėjais ir kareivių

* Buvusi turkų vergė, atgabenta į Švediją ir tapusi kitos karaliaus meilužės Auroros von Konigsmark globotine, o vėliau – varžove. Atsivertusi į krikščionybę ir gavusi grafienės Annos von Spiegel vardą ir titulą, nesantuokinių karaliaus vaikų Fridricho Augusto Rutowskio ir Marijos Annos Rutowskos motina. 1701 m. užsimezgę santykiai su Augustu II Stipriuoju tęsėsi daugiau nei dešimtį metų.

palyda, ir abu valdovai iš pradžių patraukė apžiūrėti įtvirtinimų, į Mintaują ir Dinamiundę, o tada po kelių dienų grįžo jau taip susikalbėję, susičiulbėję, nors vienas šnekėjo tik vokiškai, o kitas – olandiškai, bet jau taip susidraugavę, lyg du broliai galiūnai, vienos poros batai, kad prasidėjo daugiadienė puota, kokios svietas nematė. Ir buvo gražu žiūrėti, kaip tuodu milžinai linksminasi – ciesorius Petras, žinodamas jo pomėgį brangenybėms, padovanojo Saksui tokį žiedą su deimantais, kokio čia niekas nebuvo regėjęs, vertą turbūt šimto tūkstančių talerių, ne mažiau, o patsai gavo dovanų karališką palydą atgal, betgi taip nederėjo, reikėjo duoti ką nors dovanų, ir Jono Izidoriaus geradarys, Karolis Stanislovas Radvila, kad jau dėjo platų mostą, tai dėjo – atidavė įstabų paveikslą, kalbėta – paties Leonardo tapytą*. Ir išvis tąkart jo geradarys neblogai nukentėjo, kad ir tada, kai abu karališki milžinai sumanė sau pasirungti jėgom – pirma Augustas Saksas, gerai įgėręs ir kažin ko sumanęs pasipuikuoti jėga, ėmė dėl juoko ir į ritinėlį susuko gryno sidabro lėkštę nuo stalo ir šveitė per petį, o ciesorius Petras, kad neatsiliktų, padarė lygiai tą pat, tada Saksas suspaudė sidabro taurę taip, kad net vynas čiurkštelėjo ant lubų papaišymų, o ir jau ciesorius irgi norėjo daryti tą patį, ir tik nukreipus jų dėmesį pavyko išgelbėt didžiulį auksuoto sidabro servizą, nes būtų ir sparnus Radvilų sidabro ereliams nurovę, ir kaip meškinai ąsočius sumaigę, ir dar gerai, kad nesumanė eiti kumštynių ar abu nusimovę kelnes palyginti savo daiktų dydį, nes o tai būtų buvę, bet, laimė, šeimininkas sumanė jiems duoti pašaudyti, ir tuodu didžiuliai vaikai ėmė smagintis su patrankom – davė parako nuo Biržų pylimų taip, kad net išgąsdintos aplinkinių ūkių vištos ėmė iš siaubo kliurkti kiaušinius be lukštų, o tada, pasilinksminę, maukė toliau, ištisas dienas ir naktis. Ir didžiūnai gėrė dienom ir naktim prancūzišką vyną statinėm ir buteliais kitą – putojantį ir šaudantį kamščiais, šampa-

* Pasak vietinės Biržų legendos – Ermitaže dabar esančią Leonardo da Vinci „Madonna Litta", tačiau tikėtina, kad tai buvęs kitas vertingas paveikslas.

nu vadinamą, ir valgė auksuotus keptus paštetus ir rusų atvežtus sūdytus juodus eršketų ikrus nuo ledo, patiekto ant sidabru aptaisytų perlamutro kriauklių, pačius įdarytus šimtamečius eršketus, lašišas, keptas lydekas, upėtakius, kurapkas, fazanus ir gulbes, o apsunkę nuo virškinimo malonumų pro svaigią vyno miglą dar rasdavo kelią pas moteris, ir jis, Jonas Izidorius, irgi nebuvo šventasis, ypač po to, kai, geradario iškviestas į privačius kambarius pas jo šviesybę paimti kažin kokio raštelio, pamatė patį karalių tos jo Fatimos draugijoj, ir šioji sėdėjo, atsilošusi ant pagalvėlių, su įstabaus grožio turkiškais žvilgančiais apdarais, šilkais ir perlais plaukuose, begėdiškai atsilapojusi, įsikandusi raudonom it koralai lūpom burbuliuojančią pypkę, iš kurios rūko svaigūs kvepiantys dūmai, o patsai karalius, visai neoriai atsipalaidavęs, sėdėjo jai prie kojų tarsi šunelis, ir, jam, pasiuntiniui, įėjus, toji turkė įsmeigė tokį begėdišką, tokį nesivaržantį žvilgsnį rotmistrui tiesiai į akis, kad jam nuo to tamsaus tarsi dvi bedugnės, kažin kuo dar tamsiau apipaišyto, kviečiančio ir nešvankaus žvilgtelėjimo, klampaus tarsi pati nuodėmė, ėmė linkti kojos ir jauktis protas, ir tuos popierius tai jis nunešė kam reikėjo, bet vėliau, visiškai praradęs ramybę, iš vidaus kutenamas to vyno su burbulais, kurie dabar, regis, pradėjo šnypšdami tekėti visomis jo gyslomis, jis ėmė blaškytis pilies koridoriais, o ten vyko įdomūs dalykai, nes ir saksai, ir lenkai, ir rusai buvo girti, tik caro vokiečiai patarėjai buvo gan blaivūs ir šmižinėjo kažin ką sau užsirašinėdami ir regzdami savo neaiškius reikalus, ir jei rusai daugiausia tik šiaip gėrė, dainavo ir vėmė, tai likusieji buvo prisivedę moterų, ir iš miesto, ir iš apylinkių, o kur dar tų dviejų iš Varšuvos atvykusių karietų keleivės, ir, regis, – arba bent jau taip jam norėjosi tikėti, – tai viena iš jų, išbadėjusi, išalkusi įprastinių glamonių ir savo valdovo tąvakar laikinai pamiršta, jį, beeinantį koridoriumi, įtraukė į kažin kokį pilies kambarėlį ir prieblandoje, jam gerai nė nematant jos veido, godžiai pasinaudojo juo; ir ką gi jis galėjo pasakyti – galėjo pasakyti tik viena: jei kai kurios

karališkosios kekšės ir nebuvo įgudusios meilės mene, tai pataikavimo mene – su kaupu, nes šitiek saldžių žodžių, tokio begėdiško dalykų vadinimo savo vardais ir jų šlovinimo jis gyvenime dar nebuvo girdėjęs, ir tatai, tas nuo geismo kimus nepažįstamos moters balsas iš jo kūną valgančios burnos, alsiai beriantis nešvankybes tamsoje, sočiai atpirko neįgudusį jos skubėjimą ir suteikė keistą ir retą palaimą, kurios net ir po šitiekos metų jis negalėjo pamiršti.

Ir kitas dienas jie linksminosi be sąžinės graužaties, laužydami Dievo įsakymus, tarsi romėnai pagonys varžydamiesi, kuris kurį pranoks prakilnumu, išlaidumu, ištvirkimu ir nuodėmių įmantrumu, iki kol atėjo kovas, ir tada, pagaliau, šiek tiek išsiblaivę, abu valdovai, karalius ir ciesorius, prisiminė, ko čia atvykę, ir pasirašė sudarą jųdviejų sąjungą prieš švedus, atsiglėbesčiavo, atsibučiavo į skruostus ir, kankinami baisių pagirių, išvyko su svitom savais keliais, palikę šviesiausiąjį Karolį Stanislovą Radvilą, Biržų miestą ir apylinkes skaičiuoti abejotiną pelną ir nebejuokingus pilies nuostolius. O dar po penkių mėnesių ten tykiai ir netikėtai, be puotų ir trimitų, be kekšių ir karietų, be vyno ir erškėtų, be galionų ir be plunksnų, o tik su savo mėlynomis, stora geltona oda kraštuotomis uniformomis ten apsireiškė švedai, užėmė pilį, perėmė pabūklus ir šaudmenis ir įsikūrė ten, regis, ilgam; ir kita jų mėlynai geltona banga jau judėjo žemyn, į pietus, į Vilnių, o rusų ciesorius buvo dingęs su visais savo pažadais, kas iš to, kad ruseliai dar dukart iš švedų atėmė Biržus, tiesa, jau visai Lewenhaupto* išsprogdintus, pats ciesorius dar penkiom dienom ten buvo užsukęs, betgi dabar čia skirtingos kariaunos vaikščiojo, kaip kad vaikščiojama pirmyn atgal per pereinamą kiemą, ir kai kas net kalbėjo, jog visos sąjungos būta tik melo, skirto Lietuvos kunigaikštystei ir lenkams pakirsti, o patiems rusams išeiti prie Baltijos jūros. Ir šventė baigėsi, ir prasidėjo ne pagirios, o tikra sumaištis, ir dar kitą vasarą švedai jau siaubė

* Karolis Emilis Lewenhauptas (miręs 1743), švedų generolas, vienas karinių veiksmų Livonijoje ir Šiaurės Lietuvoje vadų.

net Vilnių ir buvo visur, kur pažvelgsi, o jie, lietuviai, ne kovojo, o tik bandė atsilaikyti, kaip užsispyrę atėjūnų spardomi nusilpę šunys, nenorintys trauktis iš įprasto guolio ant tako, ir blogiausia buvo, kad jų vadai dažnusyk jiems duodavo priešingus įsakymus – vienas liepdavo trauktis, kitas – eiti atakon, o tada tarpusavyje dar susipykdavo, kurio įsakymas viršesnis, tad dažniausiai tekdavo kliautis savo pačių nuovoka ir kautis kaip mokant, ir, turint tai galvoj, jie dar visai gerai laikėsi, bet Jonas Izidorius giliai sieloj žinojo, kas kare blogiausia. Ir tai nebuvo nei mirtinas nuovargis, nei kruvinai pūliuojančios pavadžių nuospaudos ant delnų, nei balne nutrankytos sėdynės ir stuburgaliai, nei nuo nemigos traiškanojančios akys, bet tai, kad jie, nepaisant viso pralieto kraujo, dabar pernelyg dažnai, tiesiog nuolat, traukėsi ir pralaiminėjo, ir tai buvo blogiausia, nes tie pralaimėjimai augo kaip žvynai ant jų, jie dengėsi tais pralaimėjimais virsdami į karo nevykėlius, ir tie pralaimėjimai svarino tarsi akmenys po kaklu kaskart jiems einant į naują mūšį.

Ir jis dabar jodamas į Biržus karčiai galvojo apie kitką – o kaip galėjo būti, jei iš tiesų būtų pavykęs jų protėvių planas ir anuomet būtų išdegusi ta liūdnai pagarsėjusi Kėdainių unija, sumanyta prieš pusę amžiaus, ir keistas dalykas, bet anksčiau gi jie, pasipūtę kaip gaidžiukai, ir jis, ir jo pusbroliai, ir daugelis jo amžiaus bajorų, vos ne šaipėsi iš savo senelių ir iš savo tėvų padavimų apie kažin kokį nepavykusį sąmokslą, neva turėjusį įrodyti, kad teisiškai didžiojo etmono Jonušo Radvilos sudarytoji unija su švedais vis dar tebegalioja, apie paslėptus raštus, dokumentus ir neva keturis laikrodžius, įteiktus paties etmono patikimiems bajorams vietoj atpažinimo ženklo, ir priesaką visa tai ištraukti, esant palankiam politiniam momentui, ir paskelbti tą uniją teisėta. Ir būdamas mažutis, jis akis išpūtęs klausydavosi prie židinio savo tėvo pasakojimų apie jų senelį, retos garbės ir padorumo žmogų, neva turėjusį vieną tų laikrodžių ir ypatingos svarbos raštus, nurodančius, kad iš tiesų visi kunigaikštystės didžiūnai pasirašę tą sutartį, tik va kai kurie

vėliau išvertė skūras ir savo parašų išsižadėjo, bet jo garbusis senelis taip tų popierių niekada ir neištraukęs, ir jo giminaičiai kartais jį traukdavo per dantį dėl nevykusių maištininkų, o pusbrolis tai ir atvirai juokdavosi, sakydamas, kad tokie maištai – tai kaip bezdalai vandeny, ir jų tėvai irgi kažką rezgė, tik jie taip niekada ir nesužinojo ką, bet atėjo metas, ir jis turbūt atėjo kartu su jo kartos branda, kai ir jie, jis ir jo amžiaus bajorai, nusprendė, jog kažką reikia daryti, taip toliau reikalai neis, nes šitokia netvarka, šitiek intrigų, tiek melagingų priesaikų ir iš piršto laužtų nuosprendžių, tiek papirkinėjimo ir parsidavėlių valdžioj prie gero neprives, ir, galų gale, reikėjo galvoti ne vien apie sąžinę prieš Dievą, ne vien apie tikėjimą ir tėvynę, bet ir apie paprasčiausią dalyką – jei viskas taip risis žemyn ir toliau, tai baisu ir pagalvoti, kaip teks gyventi jų pačių vaikams, ir čia buvo, iš tiesų, pats didžiausias *ad majorem gentis gloriam* – ne tik tam, kad neraudonuojant, švaria sąžine būtų galima žiūrėti žvelgiant į akis savo protėvių portretams galerijose, bet ir tam, kad tavo paties vaikai galėtų tarti tavo vardą neraudonuodami, reikėjo kažką daryti. Ir buvo aišku, kad pirmiausia reikia atsikratyti Sapiegų jungo, o antriausia – ir dėl šito, kad ir po ilgų ginčų, jie irgi sutarė – reikia vieną kartą baigti su tom nepabaigiamom elekcijom ir išsirinkti valdovą, pradėsiantį paveldimą dinastiją, kaip visam sviete priimta, geriausia – ne iš savų, nes juk niekas nenorės pripažinti kito brolio bajoro viršenybę, ir geriausia – kokį valdyti įgudusį užsienio karalių, o Augustas Stiprusis, regis, puikiai tam tiko, mat buvo tikras vyras, ir dar vokietys, ir apsistatęs nekvailais patarėjais, kurie ką jau ką, o tvarką įvesti mokėjo, ir taip, kaip Augustas Saksas su pasimėgavimu tiesė naujas, plačias, balto mūro gatves Drezdene, kaip jau buvo pradėjęs griauti Varšuvos lūšnas, taip ir savo pavaldiniuose ir valdose jis matė struktūrą ir architektūrą, ir jo armija buvo muštruota ir uniformuota, o tvarka – paprasta ir aiški, ir galėjo patikti ji ar nepatikti, bet ji buvo protinga ir dėsninga, ir suprasdavai, kas ir kodėl, ir mokesčiai bei muitai galėjo slėgti savo

didumu, bet jie grįždavo grįstais saugiais keliais, naujomis špitolėmis ir lazaretais, tvarkingais teismais ir blaiviais, nepaperkamais valdininkais, ir daliai lenkų, kurie andais nė karūnuoti Sakso nenorėjo, jau pradėjo pritikti naujoji tvarka. Ir buvo ne mažiausios reikšmės dalykas, kad ypač lenkų ponai jo nenorėjo, pamanyk tik, nė karūnos brangenybių anuomet vainikuojantis jam nesiteikė atrakinti, ir idant nesulaužytų seno papročio, dieviškos tvarkos ir aštuonių užraktų ant karūnos lobyno Krokuvoje, Sakso šalininkams net teko griauti it plėšikams regalijų saugyklos sieną, ir Jonas Izidorius Norvaiša vis pamanydavo, kad kartais jiems visiems labai trūksta to karališkų didžiavyrių gebėjimo imti ir išgriauti sienas, jei siekiant savo tikslo niekas durų nepuola atidaryt. Jiems verkiant trūko to ryžto, tų vyriškų kiaušų imti kitąkart ir pasiryžus padaryti, nes geriausi siekiai Lietuvos kunigaikštystėje dažniausiai paskęsdavo svarstymuose, dvejonėse, abejonėse ar netgi bylinėjimuose, kas teisesnis ir kas viršesnis, ir tie kilnūs ketinimai, užuot armotos šūviu valingai pramušę kliūtis, tik neryžtingai supurpdavo vietoje kaip bezdalai vandeny. Taip Jonas Izidorius ir pasakydavo kuo nors nusivylęs – „kaip bezdalai vandeny", ir iš jų Vilniaus nutarties karūnuoti Augustą, stiprųjį Saksą, Lietuvos karaliumi irgi teišėjo paperdimas į vandenį, nors kas galėjo anuomet Vilniuje ar anuomet Biržuose pagalvoti, kad toji jų unijos išardymo nutartis mažne po metų bus gėdingai viešai Varšuvoje sudeginta, jie patys – apšaukti išdavikais ir Vilniuj, ir pačioj Varšuvoj vos po metų šeimininkaus tas išblyškęs švedų geibena Karolis, o stiprusis Augustas kad ir atkovos Lenkijos sostinę, bet patirs šitiek pralaimėjimų, jog bus priverstas atsisakyti karališko sosto, ir kurgi jis dabar? Nuverstas, abdikavęs, Saksonijoj ar kariaujantis už austrus, o vietoj jo – tas Leščinskis, niekam nežinomas, švedų į sostą įkeltas vaivadėlė, bijantis ir pirstelėti be to mėlynaskvernio generolo Arvido Horno, ir generalinė netvarka visoj šaly. Ir netgi jo geradarys, didysis kancleris Karolis Stanislovas Radvila, pramintas Teisinguoju, sakyk tu ką nori, buvo

kad ir didžios išminties, bet minkštoko būdo žmogus, ir, regis, jam vis dažniau atrodydavo, kad nieko čia nepakeisi, tad verčiau didikams nesipykti, ir jis meistriškai taikė opozicijos priešus, buvo puikus diplomatas, betgi kartais, Jono Izidoriaus galva, reikėjo ne taikytis, o trinktelti kumščiu į stalą, nesgi net patarlėj sakoma, jog leisk kiaulę į bažnyčią, tai ir ant altoriaus užsilips, ir kai kurie jau lipo ant galvos, tvarkėsi kunigaikštystėje kaip savam kieme ir tvarkėsi neišmanėliškai, negalvodami apie rytdieną, ir dabar jau jie visi buvo pradėję pjauti jų kvailumo pasėtas negandas.

Ir Jonas Izidorius Norvaiša garsiai atsiduso, ir pats sau nejučiom papurtė galvą, nes kas gi, iš tiesų, galėjo pagalvoti, kad viskas taip apsivers, ir jis šimtąjį kartą sau uždavinėjo klausimą, kur ir kada jie, konfederatai, padarė klaidą ir ar apskritai tos klaidos galėjo išvengti, betgi nebebuvo laiko šitokiems svarstymams, dabar reikėjo žiūrėti sau po kojom, tai yra – po žirgo kanopom, ir įtempti pavadžius jį prilaikant, nes jo būrys jau artėjo prie Biržų ir šalčio vaiskumoj jau matėsi pilki tvirtovės pylimai, įsirėžę į lauką tarsi keturkampė žvaigždė, o ant kelio vis dar galėjo būti įšalusių ir įstrigusių geležies dyglių, užsilikusių nuo nesenų mūšių, tad reikėjo nežiopsoti, nes jiems dabar tik apšlubusių arklių betrūko. Ir pilies vaizdas buvo toks nykus, kad andainykštės puotos, auksas, sidabras, šilkai ir brokatai, vynas ir skanumynai dabar atrodė tarsi iš kito pasaulio, mat sienose dabar žiojėjo akli išdaužti langai, pusė rizalito buvo nunešta patrankų sviedinių, suskaldytos kiemo skulptūros voliojosi sniege ir tarp barkšančių lentgalių, šlamšto ir nuolaužų apmaudžiai aukštyn kojom smaksojo ūsuoto Marso galva su šalmu, greta – nudaužta Veneros ranka su viena krūtim, aitrūs kūrenamų pečių dūmai rūko ne pro užakusius kaminus, o sunkėsi pro langus ir plyšius, ir vien tvirtovės vartai prie pakeliamojo tilto, vien kareivinės ir keli trobesiai dar tebuvo išlikę; tik jie, tik pilkšvas dangus ir tik tolumoj tarpkalnėj tvyrantis ežeras, kurio šalti, pilkai žali vandenys jam priminė priekaištingas ir tokias pat šaltas Onos

Kotrynos akis, bet niekas, jau visiškai niekas Biržuose nebeminė andainykščio šilkuose skendinčios Fatimos žvilgsnio ugnies, perteklliaus, lėbavimo ir besaikės prabangos laikų. Jono Izidoriaus čia laukė būstas kareivinėse, jei tik toks skambus pavadinimas derėjo tokiems griuvėsiams, kiek skystas Radvilos pašauktinių bajorų būrys, šioks toks arsenalas, inventoriai ir šalta, niūri žiema be jokių prošvaisčių, betgi pirmiausia jis po kelionės, šiam vakarui, norėjo pačių paprasčiausių dalykų – stogo virš galvos, kokio viralo ar keptos vištos, karšto alaus, guolio, bet kokio, kad ir paprasčiausio šiaudais iškimšto maišo, ir, jei tik yra, kokios vietinės moters, idant tą guolį nakčiai sušildytų.

V

Garbusis medikas Aaronas Gordonas ilgais žiemos vakarais laukdavo tos akimirkos, kai, pabaigęs darbus, padėjęs į šalį plunksną ar peilį ir užgesinęs žiburį, per žvarbius kambarius ir koridorių pagaliau atšlepsėdavo į savo alkovą, tą šilumos salelę atšiauriame pasaulyje, kurioje, kaip kas naktį, lovoje boluodavo šiltutėlis jo Rivkos kūno volelis po kaldra – tarsi Tora, susupta į švelnią aksominę Įstatymo mantiją*. Jis tyliai prisėsdavo ant lovos kraštelio ir keletą

* Turimas galvoje Toros ritinėlis, saugomas uždengtas apsauginiu ritualiniu prabangiu audiniu, vadinamu „įstatymo mantija".

akimirkų delsdavo, idant įsiurbtų į save Vilniaus nakties nekintamybę – ūžiančią kamine ugnį, balto tamsios gatvės sniego atšvaitus ant kambario sienų, kartais sutrikdomus nešamo žiburio ar vienišo it švytuoklė praeivio šešėlio ir jo kurpių gurgždesio, vis tų pačių garsų – pavienio tolimo varpo, kimaus pamainą einančio gatvės sargybinio riktelėjimo ar į jį panašaus varnos karktelėjimo šaltyje. Aaronas Gordonas buvo išmokęs vertinti ramybę ir nekintamumą; ramybė buvo gerai, kur kas geriau už dūžtančių stiklų džeržgesį, smūgius ir riksmus antpuolio metu. Jo jis dar nebuvo pamiršęs, nors anuomet, prieš trisdešimtį metų, tebuvo dar visiškas paauglys, vaikas, tiesą sakant, kai jėzuitų studentai*, prasiskolinę iki paskutinio siūlo galo, prikurstė miesto amatininkus ir prekeivius nusiaubti žydų palūkininkus, ir tada visą jų kvartalą, bene du šimtus šeimų, naktį prižadino pro langus skriejantys plytgaliai, volais laužiamos durys ir padeginėjamų kromų dūmai, ir jų namams kliuvo, nors jo tėvas Jokūbas Gordonas buvo irgi gydytojas ir su jokiom paskolom nieko bendra niekada neturėjo. Šito, jaunųjų gojų kvailumo ir godumo, Aaronas Gordonas niekaip negalėjo suprasti – juk į pabaigą jau nė vienas žydas palūkininkas nebenorėjo jiems skolinti, matydami, jog nėra ir nebus iš kur tiems studentams grąžinti skolų, nesgi gojų jaunimas buvo papratęs gyventi tarsi karaliai neturėdami jokių intratų**, nors, pagalvojus, kiek ten tereikia tiems studentams – apsiausto ant pečių, stogo virš galvos ir nebadmiriauti, bet ne – jie ir gėrė, ir lošė, ir pas kekšes ėjo, o visa tai kainavo, ir studiozų dvarai, ir palivarkai jau buvo užstatyti, praskolinti, ir žydai juos jau tiesiog pavarydavo, betgi jie grįždavo, klastodavo vekselius, grasindavo, maldaudavo, patys siūlydavosi mokėti didžiausias palūkanas ir nė negirdėdavo vienintelės, per amžių amžius nesikeičiančios tiesos: „neleisk pinigų, kurių neturi"; jie rėkaudavo, kad

* 1687 m. žydams prasiskolinę jėzuitų studentai, vengdami sumokėti skolas, inicijavo Vilniuje atakas prieš Žydų kvartalą ir jo gyventojus.

** Pelno, pajamų. (Žarg. lot.)

įžeidžiama jų garbė, o paprašyti skolas grąžinti įniršdavo ir imdavo gąsdinti susidorosią, ir prasiskolinę iki pat panagių nesugalvojo nieko geriau, kaip tik savo kreditorius užpulti. Aaronas Gordonas šito niekaip negalėjo suprasti, bet gojai tam ir buvo gojai, kad elgtųsi kvailai, nes jei tik būtų buvę protingi, tai būtų ne gojai, o žydai. Bet vis tiek jis negalėjo suprasti, kaip galima jų vietoje kirsti šaką, ant kurios patsai sėdi, ir šitaip nekęsti to, be kurio negali gyvuoti, kuriam esi skolingas už pagalbą nelaimėje; štai kad ir jis pats – juk ir aklam aišku, kad buvo geriausias viso miesto gydytojas, baigęs rimčiausius mokslus Paduvoje, tarnavęs pačiam karaliaus dvare, numarinęs mažiausia ligonių, o daugiausia – pastatęs ant kojų, bet vis tiek jo ir karaliaus dvariškiai anuomet, ir dabar miestiečiai širdies gilumoj kažkodėl nekentė, nors be jo negalėjo, ir tai pas jį, galiausiai, keliaudavo paskutinio išsigelbėjimo, bet tik po to, kai būdavo išbandę visus įmanomus šarlatanus, būrėjus, žiniuonius, atgrubnagius cyrulikus* ir atsilikėlius savo medikus, vis dar tebetikinčius, kad visas lig vienos ligas galima pagydyti dviem būdais – kraujo nuleidimu arba klizma. Ir jis priimdavo juos, nepatenkintus, pasipūtusius, tarsi savo apsilankymu darytų jam didžiausią malonę, supjaustytais dilbiais, nuo dėlių taškuotomis kojomis ir nuo nesibaigiančių klizmų sutinusiais sfinkteriais, apsikarsčiusius keisčiausiais amuletais, gintarais, bezoarais**, valakiško riešuto kiaute uždarytu gyvsidabriu ar flakonais su aršeniku ir kamforu; pririjusius sveikų ir trintų perlų, žarnas raižančių malachito, jaspio ir lazurito miltelių, gyvačių, rupūžių ar dar velniaižin kokių antpilų, acto ir spirito išgraužtom kepenim, ištinusiom nuo perteklіaus ir podagros kojom, užsikimšusiom nuo besaikio rijimo žarnom ir taukais užakusiom kraujagyslėm; pūvančius nuo gero gyvenimo ir pažeistus nuolatinės nešvaros – ne tik kūno, bet ir minčių nešvaros. Aaronas

* Barzdaskučius. (Sen. žarg.)

** Gyvūnų skrandyje ar virškinamajame trakte aptinkami kieti svetimkūniai, susiformavę iš nesuvirškintų maisto atliekų, laikyti patikimu priešnuodžiu.

Gordonas jau seniai buvo pastebėjęs, kad pusė visų žmogiškųjų ligų, kad ir kokia paciento kilmė ar tikėjimas, kyla iš pastovaus būdo bjaurumo, ydų ar silpnybių ir kad, antai, ūmaus temperamento rėksniai dažniausiai virsta pakirsti apopleksijos, o užguitieji, savyje nešiojantys įsisenėjusią širdgėlą, dažniausiai iš vidaus yra sugraužiami vėžio, prieš mirtį prasimušančio į kūno paviršių raudonomis nevilties žnyplėmis ant pilvo; girtuokliai, kaip bebūtų keista, priešingai nei į degtinę išsaugoti nardinami kunstkameros gyvių pavyzdžiai, nuo spirito ne išsilaiko amžiams, bet tarsi obuoliai paruduoja iš išorės ir pūva iš vidaus; o apsirijėliai kenčia nuo tinimo, pūtimo, sutrikusios cirkuliacijos ir galiausiai miršta išduoti sustojusios širdies, pavargusios nešioti tokį papildomą svorį. Ir net vietinė liga, pasireiškianti bjauriais veido spuogais ir plaukų kaltūnais, būdinga tik šiems kraštams ir jau Europos medikų bei keliautojų spėta taip ir pavadinti – „lenkiškąja" – iš tiesų tebuvo simptomai menkos dvasios ir netikusio gyvenimo būdo, mat net ir pasiturintys žmonės čia dažniausiai buvo gan apsileidę, nelinkę praustis, skustis ir prisižiūrėti, rydavo nesaikingai ir kada užsimanę, be to – riebiai, maišydami skirtingą maistą, kurio net tą pačią dieną vartoti nederėjo, gėrė be saiko, ką ir kalbėti apie puotas, kurių maisto ir gėrimų tiesiog juokinga gausybė tapdavo ne švente, o pačia didžiausia, negailestinga kankyne jų kūnams ir virškinamojo trakto išbandymu, tad ir paakiai buvo daugelio patinę, vos peržengę trisdešimtį daugelis jau vaikščiojo su trigubu pagurkliu ir liulančiais žandais, veidai buvo paburkę ir ėjo dedervinėm, o nešukuotuose plaukuose veisėsi gyviai ir mesdavosi kaltūnas, tad nieko nuostabaus, kad jau nebe pirmą dešimtį metų dauguma vyrų skuto galvas plikai ar palikdavo tik kelias sruogas viršugalvy, ir pastaruoju metu net įsivyravo panieka tiems, kas rengėsi pagal užjūrio madą, trinko ir kvėpino plaukus, ir tai juos paniekinančiai šiepė jų pačių skusti tėvynainiai, tie patys, kurie žydus vadino nešvariais ir tie patys, kuriuos priimdamas apžiūrėti Aaronas Gordonas kartais greta dėl

visa pikta pasidėdavo acte pamirkytą nosinę ar kvapiųjų druskų flakoną, nes šiems nusivilkus marškinius prisižiūrėdavo ir prisiuostydavo tokių dalykų, kad nuo prakaito iššutusios, traiškanotos pažastys geltonai susicukravusiais sprindžio ilgio gaurais tebuvo gryni kasdieniai niekai. Miesto vandens dabar tikrai būta užteršto, tą pripažino visi vilniškiai daktarai, patarinėdavę vengti ne vien gerti vandenį, bet net ir juo praustis, nors čia kaip sykis Aaronas Gordonas su jais ir nebūtų sutikęs, nes vandenį juk galima buvo užvirinti ar bent jau apsitrinti kūną skepetėle, pamirkyta kvapiame acte, bet kad daugelis tingėjo ar šykštėjo, tai jau buvo visai kitas reikalas. Betgi garbusis Aaronas Gordonas seniai jau nebesmerkė ir mintyse neteisė savo ligonių, o žiūrėjo į juos tiesiog kaip į įdomius atvejus, kaip į simptomų komplektus, tiesiog kaip į ligų istorijas, ką ten į istorijas – tiesiog kaip į ištisus ligų romanus su prologu, greičiau ar lėčiau besivystančia eiga ir epilogu, kuris paprastai nedviprasmiškai ir visai neišmoningai būdavo dvejopas – arba laimingas išgijimas, arba neišvengiama mirtis, nors, tiesą sakant, Aaronas Gordonas kartais sau tyliai mintyse pajuokaudavo, kad ir pats gyvenimas tėra ne kas kita, kaip užkratas, plintantis lytiniu būdu ir anksčiau ar vėliau pasibaigiantis mirtimi. Visa tai – kad atsisakydavo net mintyse teisti savo pacientus, sakyti jiems pamokslus ir gėdinti dėl ligų, mokėjo pasijuokti ir net ligoniui pakelti ūpą, ir į bet kokią ligą, metams bėgant, jis ėmė žiūrėti nebe su siaubu, gailesčiu ar skausmu, bet be jokio pasibjaurėjimo, o veikiau tik su begaliniu smalsumu, dėl kurio jam nebebuvo skirtumo, ar žvelgti į vešinčią rožę sode ar į išvešėjusią rožę sergančiojo kaktoje, – taigi, visa tai lėmė, kad šieji, apsilankę pas jį, iš tiesų neslėpdavo savo negalavimų priežasčių, ir ilgainiui kai kurie rinkosi tik jį, mat atėjus pas Aaroną Gordoną viskas buvo paprasta ir aišku – kai rodydavai jam savo opas, votis ar užleistas žaizdas ir kai ant jų jis pildavo savo prideginančius antpilus ar dėdavo raminamuosius tvarsčius, jį tedomindavo jų spalva, dydis, kitimas, jas sukėlusios priežastys;

jį tiesiog domino liga kaip kūniška negalia, bet ne liga kaip Viešpaties atsiųsta bausmė už sielos nuodėmes ir gyvenimo nusižengimus. Ir Aaronui Gordonui, kaip medikui, šitoks abipusis pasitikėjimas visiškai tiko – nes jo ligoniai ilgainiui imdavo atvirauti, neslėpdavo tikrųjų susirgimo priežasčių ir sakydavo viską, kaip yra – pasakodami apie susiklijavusias savo žarnas nebandydavo jam įteigti, jog virškinimas sutriko nuo pamaldaus pasninkavimo, o prisipažindavo, kad ši būsena ištiko godžiai prisirijus dar neataušusios jauno raugo duonos; nemokšos bobutės antpilu išnuodytų įsčių nepainiodavo su skrandžio skausmais, o rodydami savo prancūziškos ligos žaizdas nemėgindavo jo kantrybės ir neeikvodavo jo brangaus laiko išsigalvodami, kad juos sugylė neaišku iš kur atskridę neregėti negirdėti vabalai. Vienas tų „vabalų sugeltųjų", pasitikėdamas žydu gydytoju ir pasidavęs jo facecijas* mėgstančiam būdui, ir pats mėgindavo šaipytis savo pragaištingos ligos simptomus vadindamas „Veneros pabučiavimais" ir ilgainiui, sėdėdamas pas garbųjį Gordoną, kol tasai tepliodavo tuos nelemtus pabučiavimus gyvsidabriu, juokaudavo, kad „viena naktis su Venera – visas likęs gyvenimas su Merkurijumi"**, betgi ir kartu dalinosi savo įtarimais, kur galėjo tą ligą pasigauti, ir, neištvėręs, vėl ir vėl prisipažindavo nepaliaująs ir toliau ją skleisti, ir Aaronui Gordonui šitai buvo neįkainojama, mat sekdamas savo ligonio pasakojimu jis galėjo atsekti ir užkrato plitimą ir buvo nė kiek nenustebęs, kai, suvedęs pasakojimų galus į vieną, aptiko, kad dar trys tos pačios grandinės grandys iš tiesų buvo jo pacientai, visi skirtingų luomų ir viens kito nė nepažįstantys, bet įstabiausiais ir keisčiausiais būdais, įnoringais likimo, gašlumo ir neištikimybės vingiais nė nenutuokdami apsikrėtę nuo vieno ir to paties pradinio šaltinio. Tuo tarpu tas Veneros nubučiuotasis iš tiesų buvo vienos garbiausių

* Anekdotus, pašmaikštavimus. (Sen. žarg.)

** Gyvsidabris nuo seniausių laikų alchemijoje buvo siejamas su dievaičiu Merkurijumi ir ženklinamas jo simboliu.

Vilniaus giminių palikuonis, tikras didikas, jau nebe pirmus metus besinešiojantis šią pragaištingą ligą, visų atstumtas, jau pradėjęs slėpti ir savo nykstantį veidą ir kartkartėmis jau kamuojamas ūmių trumpalaikės beprotybės priepuolių, bet, kaip bebūtų keista, tai jam, tam aštrialiežuviui žmonijos nekenčiančiam didžiūnui, Aaronas Gordonas jautė patį nuoširdžiausią gailesį ir tam tikrą dvasinį artumą – galbūt dėl to, kad abu jie mokėdavo karčiai pasijuokti iš visai nejuokingų dalykų, o galbūt ir dėl to, kad, kiekvienas savaip, abu buvo atstumtieji ir todėl itin gerai vienas kitą suprato.

Dėl likusių savo ligonių Aaronas Gordonas ne taip išgyvendavo, jis buvo linkęs manyti, kad dažniausiai jie patys kalti dėl savo ligų, ir jį domino ne žmogiškieji likimai, o pačios ligos, nors kartais jo sielą ir sugraudindavo atskiri atvejai, ir dažniausiai tai būdavo vaikai ar jaunos ligonės, moterys ir merginos, atlydimos valdingų vyrų, dar valdingesnių anytų, gniuždančių motinų ar įsibaiminusių tarnaičių. Jų ligos paprastai būdavo trejopos – moteriški negalavimai, dažniausiai sukelti pastangų išsaugoti gerą vardą atsikratant nuodėmės pasekmių; dar – mėlynės, sumušimai ar net prakirstos žaizdos ir trūkę vidaus organai dėl tiesiog neįtikėtinų nutikimų kasdienėje buityje, mat Aaronas Gordonas buvo ne vakar gimęs, kad patikėtų, jog netyčia nukritus nuo laiptų ant šonų lieka kaustytų batų spyriai, o įsistatyti mėlynę į akiduobę galima tiesiog atsitiktinai apsižioplinus ir atsitrenkus į durų staktą. Bet trečioji – ir, keisčiausia, vis tankiau pasitaikanti – liga buvo keista melancholijos forma, vis dažniau ir dažniau kamuojanti moteriją, ir nuo jos dažniausiai kentėjo jaunos merginos, kurios tiesiog nyko ir seko beregint, nors nuolankiai atsiduodavo visoms gydymo procedūroms, ir, tiesą sakant, visai be reikalo, ir vienos tokios, dailios raudonplaukės kilmingos vargšelės, garbiajam medikui buvo itin gaila, mat į jo rankas pateko visiškai jau nukankinta, pajuodusiais paakiais, alpstanti, kartais net keliskart per dieną, ir prieš jį gydžiusių daktarų jau gerokai pastūmėta link kapo duobės nuolatinėmis klizmomis

ir kraujo nuleidinėjimu. Ji buvo tikra meilutė, iš geros, garbingos šeimos, vieno pastalininkio dukra, gyvenanti ramybėje ir pertekliuje, iš pažiūros, bent jau kiek jis galėjo nustatyti, visiškai sveiko kūno, tačiau verkiant stokojanti gyvybės jėgų ir paties noro gyventi, ir kaskart, kai Aaronas Gordonas ją pamatydavo, jis kažkodėl pagalvodavo, kad geresnio vaisto nei raudona jautiena su česnaku, stiprus vynas ir geras vyras, kuris galėtų jai gerai užkaitinti kraują, nė nesurasi, bet, žinoma, jos motinai, garbiajai pastalininkienei, jis galėjo pasiūlyti tik keisti dukros mitybą ir duoti jai raudono vyno gydymo tikslais ir, joms išėjus, jis vis dažniau susimąstydavo apie likimo ironiją, lemiančią, kad pūvantis, yrantis, vos ne gabalais byrantis sifilitikas, kurio mėnesiai jau suskaičiuoti, gali daug labiau geisti ir alkti gyvenimo nei tas iš pažiūros visiškai sveikas, jaunas, išblyškęs kūnas, pats nuo savęs nepaaiškinamai stumiantis gyvybę tarsi sotusis nepaliestą lėkštę.

Metams bėgant jį vis labiau ir labiau domino tokie keisti, niekuo nepaaiškinami atvejai; ligos, be akivaizdžiai aptinkamos priežasties neaiškiai ėdančios kūnus, ir jis tuos atvejus kolekcionavo tarsi koks didžiūnas kunstkameros retenybes, tik štai Aaronas Gordonas rinko jas ne į stiklo dėželes, ne į stiklainius su spiritu ar džiovintu pavidalu, bet rinko jų aprašymus į savo stalčių, su tvarkingais statmenais skirtukais ir įrašais jo ranka: *Blogas kraujas*, *Pilvo ligos* (šias skirstė į skrandžio, žarnyno ir išeinamosios), *Podagra*, *Galūnės* (rankos ir kojos), *Moteriškos*, *Oda* (opos, votys, traiškanos, smulkūs bėrimai), *Parazitai* (kirmėlės, erkės, vabalai), *Užkratai*, *Sifilis* ir *Nepaaiškinami atvejai*. Jų, tų nepaaiškinamų atvejų, deja, jo stalčiuje buvo daugiausia – net keli sprindžiai statmenų popieriaus lapelių, bet dėl to turbūt buvo kaltas jo žingeidus ir nepatiklus būdas, mat tai, kas kitiems jo kolegoms medikams būtų buvę aišku kaip dieną, jis, kamuojamas klausimų, kartais priskirdavo prie *Nepaaiškinamų*. Turėdamas laiko, jis ieškodavo atsakymų ir aprašymų pripažintų medikų raštuose, ir kartais jų rasdavo, ypač

garbiojo rabino Saliamono del Medigo* iš Kandijos traktatuose, ir šio išmintingo tautiečio mokiniu save jis ir laikė, nors tasai buvo miręs dar gerokai prieš pačiam Aaronui gimstant, bet negi toksai niekniekis kaip kad apmaudus kelių dešimčių metų prasilenkimas laike, tikras akimirksnis amžinybėje, galėjo turėti įtakos, jei du žydus medikus siejo jų požiūrių bendrybė ir toks pat žvilgsnis į pasaulį valdančius dėsnius? Tad Saliamonas del Medigo, miręs dar gerokai prieš pačiam Gordonui gimstant, šiam buvo gyvesnis už daugelį gyvųjų, nes tebegyvos buvo jo mintys ir jo moksliniai samprotavimai, ir Aaronas Gordonas netgi įrémintą popierinį Saliamono del Medigo konterfektą turėjo pasikabinęs ant sienos ir tai į jį, susidūręs su nepaaiškinamu atveju, žvelgdavo ir mintyse kreipdavosi patarimo. Jis susirašinėjo ir su paties del Medigo anūku, dabar gyvenančiu Gardine ir persivadinusiu į Gorodinskį, ir tai jam, susidūręs su nepaaiškinamu atveju, rašydavo, prašydamas, jog šisai pakeltų šį tą iš šeimoje likusių senelio užrašų ir paieškotų bet kokių užuominų jį dominančiu klausimu, kol neapsikentęs Gorodinskis, išvargintas to nuolatinio kilnojimo, vieną gražią dieną pasiuntė jam ryšelį protėvio raštų su prierašu, kad jei norįs dar, šis tas turėtų būti užsilikę ir tarp Radvilų dvaro Vilniuje popierių, ir tai su šiuo laišku Aaronas Gordonas, nė netikėdamas, kad jam pasiseks, patraukė į pustuščius Radvilų rūmus – vakuojančius, apgyvendintus dabar daugiausia kareivių ar Radvilos administratorių ir nuomininkų, ir tik per atsitiktinumą, išaiškinus savo profesiją, jam tada pavyko įkalbėti vieną rotmistrą, idant leistų pasižiūrėti, ar nėra po visų karų ir antpuolių užsilikusių popierių, ir ten, viename rizalito rūsių, išties kai ką ir rado, ir jis pradėjo siūlyti auksą, būtų sumokėjęs bet kiek,

* Juozapas Saliamonas del Medigo (1591–1655) – vienas garsiausių XVII a. žydų filosofų ir mistikų, kabalistas, mechanikos, astronomijos traktatų autorius, vertęsis taip pat ir medicinine praktika. Gimęs Kandijoje (dab. Heraklionas, Kreta), studijavo Italijoje pas Galileo Galilėjų, lankėsi Kaire, Konstantinopolyje, Valakijoje ir Vokietijoje, mirė Prahoje. Apie 1620 m. praktikavo Vilniuje kaip Radvilų dvaro gydytojas, iš to laikotarpio išlikusi ir jo garsioji religinė polemika su Trakų karaitais.

bet, žinoma, niekas iš užsispyrusių karininkų nė negalvojo jų jam parduoti, tyčia, erzindami sakėsi verčiau panaudosią tuos popierius prakuroms, ir tik tas vienas rotmistras, tebūna jam Hašemas* amžinai maloningas, turėjo tiek proto, jog kitus įtikino, kad jei išnešti seniai mirusio Radvilos mediko popierius ir draudžiama, tai bent jau galima leisti tam žydeliui sėsti ir per kelis kartus pasidaryti jų nuorašus.

Ir taip, garbusis Aaronas Gordonas dabar turėjo bene pilniausią Saliamono del Medigo raštų rinkinį visoje kunigaikštystėje, jei, žinoma, neskaičiuosime Trakų karaitų, ir dar turėjo didžiulį *Nepaaiškinamų atvejų* sąrašą, kuriame buvo ne vieno jo pastebėjimai, bet ir daugybės jo kolegų ar buvusių mokinių jo prašymu iš visos karalystės ir kunigaikštystės, iš Krokuvos Kazimiežo, iš Varšuvos, Liublino, Sandomiežo, Lvovo, Radomo, Nesvyžiaus, Naugarduko, Vilkmergės, Upytės, Biržų siunčiami aprašymai: ir keisčiausių auglių deskripcijos su piešiniais, ir nesuvokiamo atsparumo užkratams atvejai (kaip kad tasai, atsiųstas vieno lazareto gydytojo, visą gyvenimą slaugiusio raupsuotuosius ir prižiūrėjusio jų žaizdas, bet taip niekada ir neapsikrėtusio), ir stebuklingai netikėti bergždžių įsčių pastojimai, ir pasakojimai apie nelaimėlius, visą gyvenimą po oda nešiojančius suakmenėjusius savo pačių dvynių gemalus, ir šiaip visokie įdomūs fiziniai atvejai, kaip kad tasai, prieš kelerius metus atsiųstas jo buvusio mokinio, karo lauko chirurgo Jono Rakovo, dabar vargstančio Biržuose, ir pasakojantis apie neįtikėtiną amputaciją, kai vieno vargšelio nupjautos rankos pirštai dar gana ilgą laiką judėjo ir krutėjo it nukirsdinta višta, vis dar strikinėjanti ratu, ir galiausiai sustingo tarsi sudėti persižegnojimui – ir kuo gi tai galima buvo paaiškinti? Aaronas Gordonas buvo įsitikinęs, kad atsakymai į visus klausimus iš tiesų glūdi pačiame žmogaus kūne, jo sandaros raizginiuose, perlamutru žvilgančiuose organuose ir

* Judaizme vartojamas pagarbus kreipinys į Dievą, kurio vardą draudžiama tarti.

raudonus belapius medžius primenančiose kraujagyslėse ar baltame didžiuliame raukšlėtame smegenų bobausyje; visoje toje atskiroje pasaulį kažkokiu būdu atkartojančioje kūno sistemoje, tebūtų reikėję tik nuodugniau visa tai ištirti ir panaršyti, betgi Aaronas Gordonas su skrodimais turėjo būti ypač atsargus, ypač dabar, ypač kai valdžioje atsidūrė tokie bepročiai kaip Stefanas Žuchovskis, kurį netgi andainykštis karalius Augustas Saksas buvo paskyręs savo sekretoriumi*, ir kurie tik ir žiūrėjo, prie ko čia prikibti, nevengdami, kaip tąkart, prieš dešimtį metų, taip prikankinti sava mirtim Sandomieže mirusios kažkokios mergaitės motiną. Jam šiurpdavo oda vien pagalvojus, kad tie gojai šitaip galėjo pasielgti su kūdikio netekusia vargše, kuri neturėjo pinigų savo vaikui palaidoti, tad jį atnešė bažnyčion tikėdamasi kunigų susimylėjimo. O ką gavo? Kankinimus trinkoje ištisas tris dienas, kol, išprotėjusi nuo nepakeliamo skausmo, buvo priversta melagingai prisipažinti, kad kaži koks Berekas ar Baruchas, Sandomiežo žydas, su savo pačia neaiškiu būdu nuleido vargšės mažiukės kraują ir šitaip ją pribaigė, tai visa laimė, kad vis dėlto buvo protingų žmonių ir įsikišo net pats Krokuvos vyskupas, reikalaudamas persvarstyti, bet tai ką tas persvarstymas davė? Kad Liublino tribunolas nuteisė mirtim ir tą nelaimingą motiną, ir tą niekuo dėtą Bereką ar Baruchą, tik jo žmonai pavyko pabėgti? Ir čia, Lietuvoj, viskas dar buvo gal ne taip baisu, betgi pakako menkiausio nieko, kad būtum apkaltintas ar į tave šnairuotų, ir Aaronas Gordonas dar tiek tai suprato, kad su kūnų skrodimais jam, žydui, geriau neprasidėti, nes tokiais atvejais nedaug tereikia, kad, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms ir Vilniaus gatvėmis ir skersgatviais nuėjus šnibždesiams ir kalboms, ir kokio mirti nuteisto seno galvažudžio lavonas kaipmat virstų nekaltu kūdikėliu, ir grynai moksliškai medicininis skrodimas –

* Stefanas Žuchovskis (1666–1716), kunigas iš Sandomiežo, vienu metu ėjęs vieno iš Augusto II sekretorių pareigas, pagarsėjęs savo antisemitinėmis pažiūromis ir žydų demonizavimu bei sufabrikuota garsiąja 1698 m. byla.

šėtonišku ritualu kraujui į macus nuleisti, todėl Aaronas Gordonas tenkinosi smalsiai ir kruopščiai mėsinėdamas nieko nekainuojančias žiurkes, peles ar varles beigi po devyniais užraktais slepiamu ir baisingai brangiu iš Anglijos parsisiųsdintu nedideliu fajansiniu moters kūno modeliu, kurio pilvas tarsi dangtis atsikeldavo, apnuogindamas kūdikį įsčiose ir pilvo ertmę su išimamais gyvybiniais organais, ir kartkartėmis atsidusdavo, prisiminęs visas nepelnytas pasakas apie macus ir krikščionių kūdikėlių kraujus, nes, jeigu kas būtų paklausęs jo nuomonės, tai jis būtų pasakęs, kad žiauresnės savo vaikams padermės už gojus jis nežino, nes šitiek neprižiūrėtų naujagimių pamestinukų špitolėse, šitiek gatvėse valkataujančių, nudriskusių ir apskretusių, iš bado mirštančių ar amatininkų negailestingai išnaudojamų našlaičių, kiek Vilniuje, joks doras žmogus negalėjo įsivaizduoti, ką ir kalbėti apie tai, jog joks save gerbiantis žydas niekad neatiduotų savo paties kūdikio svetimiems, o štai pasitaikydavo atvejų, kad gojai net ir ranką pakeldavo prieš savo pačių vaikus, ir ne tik vyrai, bet kartais – ir netgi moterys. Ir jis net nusipurtė vėl prisiminęs tą negerą istoriją, ištikusią jo šmaikštųjį sifilitiką, kai šisai pernai, dar būdamas kiek sveikesnis, nenorom, akivaizdžiai priprašytas, vidury nakties, slapčia atsivedė su savimi moterį, slepiančią savo veidą po šydu ir kauke, kurių taip ir nenusiėmė per visą vidurnakčio konsultaciją, mat buvo patekusi į bėdą; sprendžiant iš kūno, kurio apatinę dalį jai nenorom teko mediko akivaizdoje apnuoginti – labai jauna ir prieš tai dar negimdžiusi, o sprendžiant iš dailių batelių, brangių kojinių ir keliaraiščių su granatų sagtelėmis – dar ir aukštos kilmės, ir ji maldavo padėti, daryti ką nors, pašalinti tai, nesvarbu kiek kainuos, betgi ji jau buvo gerokai pažengusioj padėty, bene šeštajame mėnesyje, jei jo matavimai nemelavo, ir jis, kaip mokėdamas, švelniai jai bandė paaiškinti, kad dabar jau vėlu, bet kokie bandymai ką pakeisti grėstų jos pačios gyvasčiai, o jo tikėjimas jei jam ir leistų šitai atlikti, tai tik su vienu tikslu – jei kūdikis keltų mirtiną pavojų jos pačios sveikatai, betgi iš

to, ką jis matąs – viskas vystosi kuo sveikiausiai, ir tegul ji tik nesugalvojanti kreiptis į kokias moterėles ar žiniuonius, nes dabar kaip tik priešingai – bandymai atsikratyti gemalo jai pačiai galėtų baigtis tikra mirtimi, tad jai belieka laimingai pabaigti nešioti ir sėkmingai sau pagimdyti. Ir jis matė, kad tam vyrui išgirdus jo žodžius lyg ant širdies palengvėjo, ir jis patsai širdies gilumoje tikėjosi, kad toji moteris vos pagimdžiusi ir paėmusi tą kūdikėlį į rankas pasiduos senam lyg pasaulis motinystės šauksmui ir nebenorės atsikratyti naujagimio, tos naujos jos išnešiotos užsimezgusios sielos, ir koks buvo jo nustebimas, iš pradžių dėl to Vilniuje kilusio didžiulio triukšmo, tos baisios istorijos, dėl kurios pirmiausia buvo apkaltintas tas vyras, suimtas, įkalintas rūsy tarsi padugnė, nors buvo kilmingas didikas, ir kaip vėliau jis išvengė jam priteistos egzekucijos, ir tik visai neseniai, vos prieš keletą mėnesių, fizinio skausmo ir atvirumo akimirką jam, Aaronui Gordonui, paslapčia prisipažino, jog iš tiesų anuomet naujagimį nužudė ne jis, o pati gimdyvė, vos po kelių dienų uždusinusi jį pagalve nuodėmei paslėpti išnuomotam bute, ir šito jis, medicinos daktaras Aaronas Gordonas, negalėjo suprasti, jam tai buvo *Nepaaiškinamas atvejis*, ir jis veikiau galėjo suprasti, kad toji panelė neatsispyrė savo atgrasiam, nušašusiam, bet kupinam keisto animuso* ir vis dar, pasirodo, kažin kaip pakerėti galinčiam suvedžiotojui, bet jo protas atsisakė suvokti, kad motina gali pakelti ranką prieš gimusį sveiką savo pačios kūdikį, ir jis dažnai prisimindavo tą nepažįstamą moterį, kurios nei veido, nei vardo taip niekada ir nesužinojo, jam ji visada liko tik bevardė beveidė *pudenda*** vidurnakčio žvakės šviesoje tarp brangaus šilko sijono klosčių, tarp dviejų baltų perlamutrinių šlaunų su puošniais keliaraiščiais; nepaaiškinamas atvejis, nužudęs savo pačios kūdikį, ir nieko nuostabaus, kad vargšelis sifilitikas po šito nepaaiškinamo atvejo jau niekada nebebuvo toks kaip anksčiau, ir nenuostabu, kad

* *Animusz* – dvasios polėkis, platus užmojis, žavesys. (Sen. žarg.)

** Moters lytiniai organai. (Lot.)

žmonės kuždėjosi, jog jį apsėdusi piktoji dvasia, nors jeigu kas būtų paklausęs Aarono Gordono, tai, jo galva, vaikelio dybukas* turėjęs apsėsti ne ką kitą, o tiktai tą nepaaiškinamai žiaurią moterį.

Ir garbusis Aaronas Gordonas atsiduso ir net nusipurtė vien pagalvojęs apie tas visas baisias gojų istorijas, kurių jam tenka čia prisižiūrėti; žiaurūs jie žmonės ir dar kuriantys pasakas apie jų kūdikėlius žudančius žydus, didis Hašeme, ir sugalvok tu man, ir jis nusispyręs kailiu muštas šlepetes užsikėlė kojas į jaukią lovą, į patalą, jau įšildytą Rivkos kūno, mažą šilumos salelę vidury už lango plytinčių nesuvokiamo žiaurumo ir šalčio tyrų, ir prisiglaudė jai iš nugaros, savo kūnu atkartodamas kiekvieną jos kūno linkį, nes ten, kur buvo vieno įduba – buvo kito iškilimas, ir gal per daugelį jų santuokos metų jų kūnai priprato vienas prie kito ir įstabiai susiderino, nes kitaip ir būti negalėjo, ji buvo jo *basherte***, ir ten, kur vienam stigo, kitas turėjo su kaupu: jis buvo ramaus, net kiek uždaro būdo, ji – arši ir ugninga, jis – tylus, ji – sakanti, kas užeina ant liežuvio, bet auksinės širdies, ir kartu jie sudarė vientisą visumą, tam geriausias liudijimas buvo jų vaikai – sveiki, žvitrūs, guvūs ir gabūs, mažasis Pinkasius net šnekėti pradėjo anksčiau nei kad vaikščioti, o Miška, didysis, nuo mažų dienų skaičiavo it riešutus gliaudė ir jau dabar, nors ir jauno amžiaus, buvo priimtas Jurbarko muitinės raštininku, Zelmanėlis gi tokį balsą turėjo, kad į kantorius jį, ne kitaip; ir jųjų su Rachele santuoka iš tikrųjų buvo *bashert*, palaiminta iš aukščiau, ir todėl, kiekvieną kartą prie jos va šitaip prisiglausdamas, jis garbino Viešpatį, prisakiusį vyrui nebūti vienam, ir dėkojo atsiuntus jam jo antrąją pusę, ir baldakimas virš jų alkovos vis dar tebebuvo jiems kaip vestuvių dienos *chuppah****, kaip dangaus palaima, o visa, kas vyko jų guolyje, buvo šventa ir skirta Hašemui pagarbinti, ir net ir tada, kai Rivka juokingai užknarkdavo ir neduodavo jam miegoti,

* Žydų folklore – vietos nerandanti mirusiojo siela, apsėdanti gyvąjį.
** Judaizme – sielos antrininkė, Dievo nulemta, idealiai sutuoktinį atitinkanti žmona.
*** Ritualinis žydų vestuvių baldakimas, ceremonijos metu laikomas ant keturių stiebų.

jis nepykdavo, o tik klausdavo pats savęs – argi būtų geriau, jei ji neknarktų, nes jos čia šalia nė nebūtų? Ir jis net nepykdavo, jei, užknarkus jam, neapsikentusi Rivka jį žadindavo tampydama už nosies ar barzdos, bambėdavo ir kumšėdavo, nes tokius niekus savo *basherte* derėjo atleisti, ir štai dabar jis, šildamas nuo jos kūno ir saldamas nuo pažįstamo artumo, jau po truputį palaimingai smigo į miegą, jaukiai rimstant ūžiančiai ugniai kamine ir už lango tamsoje skendinčiam miestui irgi nyrant į sapnus.

Bet tąnakt jam nebuvo lemta išsimiegoti, nes apačioj į medines namų duris pasigirdo nelygus beldimas – kumščiu, regis, ir plaštaka; ir Aaronas Gordonas, vis dar pusiaumiga, nepataikydamas kojomis į savo šliures, vienais naktiniais, šiek tiek dar miego užmetamas į šonus, priėjo prie lango, kur prie langinės, iš lauko, buvo įtaisęs mažutį veidrodėlį, patikimai atspindintį ateinančius lankytojus, ir net krūptelėjo, išvydęs paryčių interesantą, nes būtent apie jį tą vakarą visai netyčia itin daug galvojo, ir – taip, kai Rivka jam priekaištaudavo, neva jis užsidaręs savo kambary kuria golemus, Aaronas Gordonas pasijusdavo itin nejaukiai, nes jau kuris laikas jam nedavė ramybės įtarimas, kad jo įkyrios mintys, iš tiesų, tarsi golemas iš dulkių ima ir įsikūnija tikrovės pavidalais, tik gaila, ne tokiais klusniais, kaip kad derėtų purvo galiūnui, aklai vykdančiam savo sutvėrėjo nurodymus. Į Aarono Gordono duris apačioj nekantraudamas beldėsi jo mėgstamiausiasis sifilitikas; mėgstamas, žinoma, bet tik jau ne nekviestas ir ne vidury nakties, ir Rivka jau irgi pradėjo busti nuo triukšmo, ir apačioj jau subruzdėjo tarnaitė, kaip visada laukdama šeimininko ženklo – vieno ar dviejų bilsnių į grindis, įleisti ar ne, ir Aaronas Gordonas mieliausiai būtų pabeldęs du kartus, bet lankytojas buvo didis ponas, ir, ar maža ką, geriau buvo jį įsileisti, nes žinia, kaip su tais didžiais ponais – šiandien draugai, o ryt įsižeidę gali įduoti ar valdžiai apskųsti, jis dar pamenąs iš tarnystės karaliaus dvare, su jais reikėjo atsargiai, ir šitie garbingiausi pacientai iš tiesų buvo tikras galvos skausmas ir vaikščiojimas skustuvo ašmenimis,

ir todėl verčiau su jais geruoju, verčiau neturėti bėdos, tad garbusis medikas užsimetė ant naktinių kambarinį apsiaustą ir nežiebdamas žvakės šviesos, dūsaudamas nusileido žemyn pats atrakinti durų. Taip, ten buvo jis – vos atvėręs mažutį langelį su pinučiais, jis pažino tas akis iš po skrybėlės – dideles, juodas, degančias, dėl ligos kiek užtraiškanojusias, ligotą smakrą, slepiamą plačios kailio apykaklės, kiek gunktelėjusį, nusilpusį stotą, slegiamą sunkių žiemos drabužių, didiko plaštaką, bilsnojančią į staktą, prie pat mezuzos*, su mėlynomis gyslomis ir raudonomis opomis, ir aukso signetu, kuriame buvo išraižyta šerno galva, ir Aaronas Gordonas dar akimirką pusiau juokais, pusiau rimtai pamanė, kad ko norėti iš to vargšo gojaus, jei jo net herbas toks nekošerinis, bet atidarė duris ir pavargusiai šypsodamasis paklausė, kas atginė poną Birontą tokią vėlyvą ar, teisingiau, ankstyvą valandą?

Aš bijau išprotėti, mielasis pone Gordonai, aš tiesiog bijau išprotėti, man regis, man kartais jau maišosi protas, sakė jam svečias ir jau, nė neprašytas, ėjo vidun, ir garbusis medikas – jam iš paskos, į priimamąjį, link spintelės, kurioje laikė butelį su degtine ir mažas pasidabruotas taureles, nes žinojo, kad ši naktis bus ilga ir šio vaisto prireiks ne tik jo pacientui, bet ir jam pačiam. Betgi turint galvoje šviesiausiojo pono Bironto ligą – tatai nieko keista, juk jie yra ne kartą kalbėjęsi, kad anksčiau ar vėliau tai gali nutikti, vieniems – po septynerių metų nuo apsikrėtimo, kitiems – po dešimties, o po pirmųjų proto maišymosi simptomų telieka apie dvejus metus gyventi, na kartais – trejus, jie irgi šitai jau yra aptarę; Aaronas Gordonas dėstė jam ramiai, nes žinojo, jog tasai gali pakelti teisybę, ir, paraginęs svečią – *l'chaim***, ponas Birontai, už gyvenimą, – vienu mauku pats išlenkė savo degtinės taurelę. Jis daugmaž žinojo, ką tasai jam papasakos, nes pacientui visa tai buvo asmeninio nykimo

* Ritualinis popieriaus ritinėlis su citata iš Toros metaliniame futliare, tradiciškai kalamas prie žydų namų laukujų durų staktos.

** „Už gyvenimą“ – tradicinis žydiškas, dažniausiai degtinės taurelę lydintis, tostas (yidiš).

tragedija, o gydytojui – neišvengiami, daugeliui pasikartojantys, vis tie patys simptomai. Todėl jis klausėsi, kaip jo svečią kartais tarsi apgaubia tamsus pykčio rūkas, ir jis nieko nebeatsimenąs, o atsitokėjus paaiškėja, kad sumušė tarną, pridaužė indų, triukšmavo, vaidijosi, kažką pliekė lazda; kaip kartkartėmis jis pajuntąs, jog į jį visi žiūri – praeiviai gatvėse, prekeiviai aikštėje, vaikai vystykluose, šventieji paveiksluose, net daiktai, net medžiai, jų lapai – it akys; sienos, langinės, grindinio akmenys po kojom, lietaus balos, ir visi tie žvilgsniai jam linkį bloga arba bent jau matą, kaip į jį kažkas kėsinasi, bet pašaipiai tylį, o kartais, priešingai, jis girdįs balsus, girdįs net menkiausią garsą – kaip tarakonas kaukši per sieną, kampuose garsiai šlama voratinkliai, o pelės rūsiuose trypia tarsi drambliai, ir gatvės katinas žengia, tarsi jo pėdos būtų pakaustytos tūkstančius pūdų sveriančiomis pasagomis, o bet koks čiurlenimas, šnarėjimas, tėkmė jam susilieja į žodžių srautus, į nerimą keliantį šnibždesį, kuris vis garsėja, kol šniokšdamas perauga į rėkiantį pragaro chorą, bet, keisčiausia, šiandien jis pats nebepažinęs savo atspindžio veidrodyje, į jį žvelgė kažin koks pašaipus nepažįstamas, irgi jam linkintis bloga, ir jis tikras, tas atvaizdas veidrodyje iš tiesų jį valdė, kaip jomarko lėlę, tampomą už virvučių. Baziliskas, dėl visko kaltas baziliskas, jis tuo esąs tikras, ir velnias jį nešė anuomet suderėti, kad jei įveiks baziliską, jam būtų suteikta malonė nuo mirties bausmės, geriau jau trinka, mielas pone Gordonai, geriau jau trinka nei šitokios kančios. Ir Aaronas Gordonas įpylė jam dar šlakelį, ir sau, nes žinojo, dabar tasai vėl kalbės apie baziliską, apie tą nelemtą Vilniaus dybuką, ir jis tą istoriją buvo girdėjęs jau gal tuziną kartų, tiesą sakant, net pats minioje tąkart buvo su miestiečiais, kai ponas Birontas buvo vedamas į požemį, nuteistas myriop už tą nelemtą vaikažudystę, kuri netgi buvo ne jo rankų darbas, bet tik vargšą uždusintą kūdikėlį rado jo vardu nuomotam bute, ir jį nuteisė nukirsdinti, betgi šisai pasiryžo su veidrodžiu eiti bazilisko įveikti ir, nusileidęs į rūsius, kur neva pabaisa gyveno, nešinas

veidrodžiu, iš tiesų iš ten po kiek laiko grįžo – gyvas ir sveikas, tik šiek tiek išprotėjęs. Aaronas Gordonas visa tai jau buvo girdėjęs – kaip jo pacientas leidosi žemyn, apgriuvusiais rūsio laiptais, tarp skliautų, sumūrytų iš stambių riedulių, tarp telkšančių pridvokusių balų, tarp pelėsio, tarp keistų kvapų, tarp besisunkiančių nuodingų požemio dujų, o galbūt – mirtino paties bazilisko alsavimo, nešinas žiburiu ir veidrodžiu, kol atsidūrė visiškoj aklinoj tamsoj ir šviesa nebeatmušė jokių sienų, jokių daiktų ar apybraižų, vidury niekur, „pačioje miesto subinėj“, sakė ponas Birontas, visiškoj, visiškoj Vilniaus šiknaskylėj, miesto prarytas, sukramtytas ir suvirškintas, ir ten, būtent ten jis supratęs, kad jokio bazilisko nėra, nes veidrodyje jis išvydo tik vieną – žmogišką veidą, o jį išvydęs suprato, kad jam nebėra čia kas veikti ir reikia grįžti atgal. Keistų keisčiausia buvo tik tai, kad jam pasirodę, jog jis tik nuėjo, apsisuko ir grįžo, bet iš tiesų paaiškėjo, jog ten praleido daugelį valandų, mat, išlipus atgal į paviršių, nuo Subačiaus vartų jau buvo išsiskirsčiusi ir smalsuolių minia, ir magistrato tarėjai, ir vaitas, ir budelis, ir jam pačiam teko eiti tiesiai į rotušę, paskui su palyda ir pakeliui gausėjančia nustebusia minia – į Tribunolo rūmus, kur jam viešai buvo suteikta malonė ir laisvė, ir jau po visko jis suprato pabuvęs kažkur anapus, nes ten, rūsyje, jam prieš akis prabėgęs jo visas gyvenimas, lig pat vaikystės, ligi pat neatmenamos kūdikystės, net matęs pats save lopšyje, mylimą tėvo ir čiūčiuojamą motinos, ir tik tuomet jis suvokęs, kiek nuodėmių slegia jo sielą ir kiek purvo, niekšysčių, ištvirkimo, apgaulės tas kūdikis – jis – atneš į pasaulį, ir kad jam jau nebepadės jokia atgaila.

Garbusis Aaronas Gordonas įpylė jiems dar po taurelę, *l'chaim*, – grynai gydomaisiais tikslais, nes juk šitokį kliedesį reikėjo kažkaip apraminti, nors tas istorijas apie gyvenimą, prabėgantį prieš akis, tą nekintamą simptomą, jis buvo girdėjęs ne kartą iš buvusiųjų ant mirties slenksčio, tai būta vieno tų nepaaiškinamų atvejų, bet šiąnakt jis buvo pernelyg pavargęs gilintis, ir buvo akivaizdu, kad

naktis bus ilga, nes ponas Birontas šiąnakt ir vėl, regis, neturėjo kur eiti, ir Aaronas Gordonas tyliai sau pamanė, kad reikėtų pradėti imti pinigus už šitų nesibaigiančių jo pacientų istorijų klausymą, nes tatai irgi darbas, ir ne ką lengvesnis už jų kūnų gydymą.

VI

Turė Tibelijus Magnussonas tą naktį susapnavo keistą sapną – kad gulėdamas Anos Katrinos lovoje, jos dvarelyje vidury Samogicijos miškų, jis staiga ėmė jaunėti ir, kaip čia pasakius, tarsi gyventi atgal – atgal iš čia į nesenas klajones giriose, prie degančios klėties su žemaičių valstiečiais, atgal į Švediją, į generolo priimamąjį, atgal į jaunystę, į mokyklą, kurioje gaudavo lazdų, į vaikystę su broliais; atgal į tokį mažumą, kad vos ranka pasiekdavo stalo atbrailą, kol grįžo į palaimingą būvį, kai buvo vos kūdikis, ant savo motinos rankų, kažin kur, regis, Siodermanlande; švietė saulė, jam prieš nosį baltavo jos šiltutėlė krūtis, jie buvo kažkur žalioje lankoje prie dvaro, po kurią lakstė nebaikščios, jų pusiau prijaukintos stirnos, aplinkui svaigiai kvepėjo ir raudonavo daug daug prisirpusių žemuogių ir jis jautėsi toks nepaaiškinamai, tyrai laimingas, kad iš tos laimės godžiai apsižiojo spenį, bet iškart išsigando, mat suprato, kad jo burna pilna aštrių tarsi lydekos dantų, jų buvo pilna ertmė, ir jis iš to siaubo ėmė juos liesti liežuviu, o jie, kreivi ir rusvi, akyti tarsi senas kaulas, išsikerojusiomis šaknimis, pradėjo byrėti ant balto jo

motinos kūno, ir jis iš to siaubo, nuo to bjaurumo pabudo, išpiltas šalto prakaito, ir tas sapnas jį persekiojo kiaurą dieną, nedavė jam ramybės, o diena Milkantuose buvo giedra ir graži, pirma tikra tikro pavasario diena, viskas buvo nutirpę, pradžiūvę ir tuoj tuoj turėjo pradėti sprogti, bet Turė Tibelijus Magnussonas į visa tai žiūrėjo tarsi atsisveikindamas, mat buvo tikras – atėjo metas judėti, ir nemalonus sapnas čia buvo niekuo dėtas.

Jie ir taip užsiliko ilgiau, nei ketino – žadėjo sau tik peržiemoti ir keliauti toliau, bet pradžioj keliai dar nebuvo išvažiuojami, paskui nutarė likti iki Velykų, paskui svarstė, ar nepabūti ir dar ilgiau, nes miškai, pelkės ir jų padėties netikrumas kariuomenės atžvilgiu visiškai jo nedrąsino tolimesnėms klajonėms. Bet dabar jau suvokė, kad metas traukti, ir ta moteris, kurios bežode, tylia draugija, paįvairinama vos kelių abiejų pramoktų žodžių, bet ne bendros kalbos ir bendrų minčių, aistrai pravėsus jis jau ėmė truputėlį bodėtis, irgi čia niekuo nebuvo dėta. Labiausiai jam nerimą kėlė ne ji pati, o jai skirti laiškai, regis, nuo tos Anos Katrinos kažin kur esančio vyro; geras tuzinas veržlia, gulsčia, stamboka rašysena adresuotų laiškų, kurių namų ponia taip niekada ir neatplėšė, nes juos jam klusniai, niekam nežinant, atiduodavo jos kambarinė tarnaitė, kurią, pasirodo, slapčia tratino tas nenaudėlis Karstenas, ir tieji bene pusę metų neatsakyti laiškai iš tiesų galėjo prišaukti bėdą, ypač dabar, kai keliai tapo vėl išvažiuojami, ir tasai nepažįstamas, kaip galima buvo suprasti iš datų, tarp kelių miestų keliaujantis ponas galėjo sumanyti patikrinti, kodėl taip įtartinai tyli ir nerašo jo paties žmona. Tad prieš gerą savaitę jis buvo pasiuntęs Karsteną su dešimčia vyrų pašniukštinėti, ar netoliese nėra švedų dalinių, tikėdamasis, kad jei šis negrįš, bus aišku, jog saviškiai nuteisė už dezertyravimą, ir judėti iš čia nėra ko. Betgi Karstenas grįžo, vienas, ir, pasak jo, jiems pavyko įtikinti, kad buvo atkirsti nuo armijos dėl blogų kelių ir turėję pralaukti žiemą, be to, jų kariuomenei dabar taip reikėjo kiekvieno vyro, kad jie nesigilino, ir vėl savo noru prisidėję dezer-

tyrai juk nebebuvo tikri dezertyrai, tad kelias laisvas, jie galį judėti pirmyn, truputėlį į šiaurę, kad prisidėtų prie dalinių Inflantuose, judėsiančių į pietryčius.

Ir todėl dabar likusieji keturi Turės Tibelijaus Magnussono vyrai su Karstenu priešakyje jau nuo pat ryto viską rišo, vyniojo, krovė – visa, kas tik turėjo kokios nors provizijos vertės ar galėjo praversti kelyje. Jie nutarė pasiimti ne tik savo arklius, per žiemą atsigavusius nuo dvaro avižų, bet dar ir kelis čionykščius, ir vežimą, kuris jų papratimu buvo prikrautas maišų su javais, su pupomis, kruopomis, ropėmis; apraišiotas ryšuliais jau pavargusių karkti vištų, supančiotų už kojų po pustuzinį, medaus puodynėmis, visu tuo, ką tik buvo patogu paimti; nors, tiesą sakant, jie būtų pasiėmę viską – ir baldus, ir apklotus, ir patalus, tik štai kelionėje visa tai būtų kėlę tik vargą, tad jie ėmė tik tai, ką galėjo suvalgyti ar įsidėti į kišenes. Šią popietę jis patyrė nemalonią akimirką Anos Katrinos kambary; kažkodėl beveik tokią pat nemalonią kaip kad nakties sapno pabaiga, ir viskas tik dėl to, kad ji, kažin ko užsukusi į alkovą, aptiko jį rausiantis jos papuošalų skrynelėj, kuri, kaip bebūtų keista, pasirodė ne tokia gausi, kaip kad galima buvo tikėtis iš tokios išdidžios ponios. Kelios sagtys, perlų vėrinys, du žiedai, segė, koralų kryželis, visa kita – juostelės, kaspinai, galionai, bet jis, suvyniojęs visa tai į kažkokią skepetaitę, jau krovė plačion uniformos kišenėn, ir būtent tada ji pasirodė ant kambario slenksčio. Jam regis, ji viską suprato, bet, kaip visada, pratylėjo, juk jie jau per žiemą buvo įpratę bendrauti daugiausia tyla, o ir ką čia galėjai pasakyti, kai viskas ir taip buvo aišku. Jis net vieną akimirką norėjo jai pasakyti atsiprašąs, apgailestaująs, betgi iš tiesų neturėjo dėl ko – tokia tad buvo derama karo tvarka ir eiga – užkariautojams priklausė grobis, užkariautieji – jo netekdavo; visi nuo amžių tą darė ir jei būtų buvę atvirkščiai, tai jau būtų buvęs ne karas, o gailestingųjų samariečių susiėjimas. Jis ir taip jiems, šitam dvarui, darė labdarą – ėmė ne viską, truputį paliko atsargų ir jiems, visas pavasaris dar buvo prieš akis, ir jie nesiruošė

niokoti ar padegti, o tai jau irgi buvo šis tas, na, o dėl tų kelių papuošalų... jam jų galėjo pačiam bėdoj prireikti, o jei ne – jis buvo tikras, parveš juos savo Lovisei; ištisus šimtmečius karių žmonos puošėsi iš priešo moterų atimtomis brangenybėmis; tatai irgi buvo derama visų karų tvarka. Tad jis atsidūsėjęs tik apgailestaujančiai skėstelėjo rankomis ir, priėjęs prie jos, vis dar stovinčios be žado ant slenksčio, švelniai ir atsargiai, vieną po kito, lyg raškydamas kabančias vyšnias, išsegė jai du baltus perlų lašus iš abiejų ausų, tvarkingai juos irgi įsupo skepetaitėn ir nuleido į savo odinės kišenės gelmes, ir, nė pats nežinodamas kodėl, bet turbūt todėl, kad akimirką pasijuto stebįs visą šį veiksmą iš toli, tarsi iš kažin kokių aukštybių, tą vyriškį nudėvėta Švedijos karalystės uniforma ir tą tylią Samogicijos dvarininkę, dėl keistų aplinkybių atsidūrusius ilgiems mėnesiams po vienu stogu, ramiame karo užutėkyje vidury niekur pragyvenusius bene pusmetį lyg vyras su žmona ir tuoj tuoj tapsiančius tuo, kas ir buvo – tolimais svetimaisiais, priešais netgi; todėl, suvokęs visą šios akimirkos keistumą, jis, nė pats nežinodamas kodėl, švelniai jai išoriniais pirštų linkiais palietė skruostą ir vėl, tarsi iš niekur, prisiminė tą pirmąjį kartą, kai tą veidą išvydo ankstų žvarbų rytą, paženklintą pagalvės įspaudo. Ar jis tada, užimdamas dvarą, galėjo pagalvoti, kad dalinsis su ja ta pačia pagalve, tuo pačiu guoliu, kad patirs velniškos aistros akimirkas, paskui – bene santuokinę šilumą ir ramybę, dar vėliau – visa tai blės, blykš ir nunyks ligi bereikšmio naktinio įpročio, kol vėl ateis metas keliauti? Buvo laikas, kai jis būtų svarstęs, ką tą akimirką galvoja ji, bet dabar tas laikas buvo praėjęs, todėl jis nebekvaršino sau galvos, nes žinojo, kad išjojęs rytdienos rytą jis jos daugiau nebematys, ir truputėlį nustebo, kai ji abiem delnais sustabdė jo plaštaką ir suėmusi ją kažin kaip graudžiai palaikė savosiose. Jau vėliau, vakare, ji vėl pas jį atėjo, rami, bet kiek paraudusiomis akimis, ir jam tatai, jis nemeluos, šiek tiek paglostė savimeilę, paskui mostu liepė jam sekti paskui ją žemyn, į menę, kur viena iš senesniųjų moterų jau

dengė jiems stalą – visiems jo kareiviams, Karstenui, jam ir jai, iš viso septyniems žmonėms, beveik tarsi paskutinei vakarienei, pamanė jis, ir iš lauko virtuvės sklido geri kepsnio kvapai, ir viskas buvo padengta alavo indais, stalas užtiestas marga kilimo staltiese ir kiek įskilusioje mėlynai margintoje olandiškoje vazoje netgi buvo pamerkta pūkuotų karklo šakelių ir kažin kokio krūmo rykščių, apkibusių skaisčiai rausvais žiedais – pirmaisiais pavasario šaukliais; taip, šaukiančiais savo rausva mėsinga gyvybe juos atgal į karą, ir jis buvo dėkingas tai moteriai už jos svetingumą, galgi be reikalo taip viską iš jos susirinko, na, bet dabar jau vėlu, atsidėkos jai švelnumu šiąnakt, paskutinę jų naktį, nes ryt čia jau jų nebus, ir derėjo praleisti paskutinį vakarą oriai, ramiai, juolab kad viskas jau buvo sukrauta, sudėta ir paruošta keliui, ir jie susėdo prie stalo, sena tarnaitė ėmė raikyti kiaulienos kepsnį, krovė jo riekes jiems į lėkštes, dėjo virtų žieminių ropių, pupų ir žirnių ir visa tai gausiai liejo kvapniu šaknelių padažu, sodriu, sūriu, aitroku, užmaišytu turbūt su alum. Ir jo vyrai godžiai kimšo, nors buvo matyti – jie taip pat nekantrauja rytoj judėti, jų švediški juokai buvo vėl apie armiją, apie ten, kur juos nubloks įsakymai, jie vėl buvo ištroškę veiksmų, bet ir naudojosi proga dar gerai pasisotinti prie židinio paskutinį kartą prieš kelionę. Keistas tas gyvenimas, galvojo sau Turė Tibelijus Magnussonas, keista, kaip prieš pusę metų jie ilgėjosi patalo, šilumos, maisto, poilsio, o dabar, pavargę nuo sėdėjimo vienoj vietoj, vėl geidžia karo lauko nepriteklių; keista iš tikrųjų toji žmogaus prigimtis, visuomet besiilginti ko tik nori, tik ne to, ką turi dabar, ir netgi vienos moters glėby jau tyliai svajojanti apie kitą. Štai ir šią akimirką jis kažkodėl užsimanė gurkšnio šaltinio vandens, nors stalas buvo nukrautas dvare virto alaus kvortomis, bet tas alus nemalšino troškulio, priešingai, kuo daugiau jis gėrė, tuo burnoje darėsi vis sausiau; keista, kad lūpos pradeda tinti ir tvinkčioti tarsi vabzdžių sugeltos, ir visa burna tampa lyg medinė, bet ne, viduj kažkodėl gomurys ėmė skaudžiai peršėti, ir jis norėjo

kažką sakyti Karstenui, sėdinčiam jam iš dešinės, bet pajuto, kad tirpsta rankos ir kojos, keista, dievaži, bet gal praeis, jis kažką pabandė jam pasakyti, tik štai liežuvis neklausė, jis pynėsi, kliuvo už dantų, ir jam staiga pasirodė, jog jo dantys kaži kaip keistai kliba, didis Dieve, ne jam vienam, kažkas darėsi ir jo vyrams, štai vienas iš nuostabos išsproginęs akis ranka susiėmė už burnos, ir taip, jis patsai sau tiesiog pirštais ištraukė klibantį dantį, visai tarsi jo šios nakties sapne, Viešpatie, negali būti, nejaugi, betgi kodėl jis ir dega, ir tuo pat metu lyg medinis, ir Karstenas irgi vaitoja, Turė Tibelijus tarėsi suprantąs, kas čia ką tik nutiko, jis, būdamas vadas, dabar privalėjo duoti visiems komandą, sušukti, gal nors kuris vienas jų dar gali pajudėti, bet dabar jo degantis liežuvis, regis, buvo sutinęs ir užpildęs visą burną, jis duso, jį smaugė, jis negalėjo pajudėti, kol galų gale liko tik viena – visa užplūstantis keistas saldumas ir keistas kvapas, ir jis dar prisiminė, kad būtent taip kvepia tik vienas dalykas pasaulyje – raudonos kaip kraujas, prisirpusios švediškos žemuogės jo sapne.

Ona Kotryna negrabiai pastūmė savo kėdę, vis kliūvančią už apspurusio kilimo krašto, ir atsistojo tik tuomet, kai paskutinio švedo – tokio apyjaunio mėlynakio, šviesiomis, tarsi nušutintomis blakstienomis – kojos nustojo bejėgiškai spardytis, o kūnas, dar prieš akimirką išsirietęs lanku, pagaliau suglebo ant akmeninių grindų. Ji tą klaikų merdėjimą stebėjo turbūt kelias valandas, ji nebuvo tikra, kiek jis truko – pusę nakties, dvi, tris, keturias valandas, o gal – tik ketvirtį, nes jai tai atrodė tikra amžinybė. Jos švedas – dabar jis tikrai buvo jos ir bus amžinai, kaip amžina nuodėmė ant jos sąžinės – nusibaigė vienas pirmųjų, ir jo galas nebuvo itin gražus – jam, kaip ir dar keliems kitiems, ėmė byrėti dantys, ir jie, negalėdami patys tuo patikėti, pešė juos vieną po kito sau iš burnų, o kiti vėmė, dergė patys po savimi, juos tampė traukuliai, kai kurie – apsišlapino, bet baisiausias buvo tas garsas – dūstantis, švokščiantis, karkiantis, kurį jie leido iš savo gerklių smaugiami

žalčialunkio, tarp bejėgiškai tįstančių priešmirtinių seilių siūlų. Jos – ji ir Kasiulė – nebuvo visiškai tikros, kiek jo reikia įdėti šešetui vyrų, bet jokiais neaiškiais milteliais ji daugiau nebepasitikėjo, tad gerą pusdienį akmens piestoje grūdo glėbius to augalo – ir ūglius, ir nuluptą žievę su syvais, ir rausvus, panašius į alyvas, mėsingus jo žiedus; viską, viską į vientisą tirštą tyrę, į kurią pylė žirnių miltų, alaus, truputėlį sūdė ir gardino nekenksmingom kvapiom žolelėm, kad permuštų galimą aitrų skonį – juk pačios tai jos negalėjo paragauti to mirties padažo, ji net Kasiulei davė senas, kitados anytai priklausiusias pirštines, nes augalas buvo toks nuodingas, kad net lašas jo sunkos galėjo skaudžiom pūslėm paleisti odą. Dabar ji nebesupranta, kaip visą dieną galėjo būti tokia rami ir šalta, dabar ją supykino, tiesiai į židinį, dabar ją kratė kažin koks nenumaldomas siaubo drebulys, kylantis iš vidaus, dabar ji pati jautėsi tarsi apsinuodijusi, lyg karščiuojanti, o juk prieš akimirką dar šaltai ir džiugiai pagalvojo – kaip puiku, kad to augalo nuodas, pirma pradėjęs dusinti, vėliau jiems surakino rankas ir kojas, juk, pagalvojus, jie vos susivokę galėjo ją užmušti, ir vienas, tiesa, lyg ir bandė, bet susmuko pusiaukelėje, prie stalo, o ji irgi žiūrėjo tarsi suakmenėjusi, negalėdama nė pajudėti. O juk mažne visą dieną buvo rami ramutėlė, nuo pat tos akimirkos, kai užklupo jį vagiantį jos kelias dar nesuslėptas brangenybes; nuo pat to žvilgsnio, kurį įrėmė į tas prakeiktas jo švediškas akis, kai jis jai, ramiai ir nesijaudindamas, tarsi kambarinė tarnaitė, išsegė abu jos auskarus. O ji, kvaiša, tik pagalvoti, pamačiusi, kad jie suskubo krautis ir traukti į kelią, beveik kad norėjo prašytis paimama kartu, juk ji, tik pagalvoti, jau buvo prie jo bepriprantanti, nes per tą pusmetį švedas tapo vieninteliu gyvenimo džiaugsmu, vieninteliu kada nors patirtu jauduliu, neišvengiamai ateinančiu kasvakar, kartu su sutemomis, kartu su naktimi ir atsidavimu be jokių sąžinės priekaištų, nes juk buvo priešas, o ji – jo bevalis grobis, kasnakt virpantis iš nuolankumo, baimės ir kaltų kalčiausio malonumo; drebanti iš tokio afekto, kurio dar

niekada nebuvo patyrusi. Ji buvo tikra, kad jis jaučia tą pat – juk kitaip nė būti negalėjo, jų abiejų kūnai kasnakt buvo to liudytojai, betgi kai pamatė jį švarinantį pirma jos dvarą, paskui – jos skrynelę, ji viską suprato, taip, kad net kraujas jai užvirė, ir šito ji jau nebegalėjo atleisti – būtų galėjusi atleisti afekto stygių, būtų galėjusi atleisti grobimą, būtų galėjusi atleisti net tą smulkmenišką švedo gobšumą, kai jis moteriai išsegė auskarus, galėjo atleisti net tai, kad, taip pagalvojus, jis juk buvo ne kas kita kaip priešas, bet negalėjo atleisti viso to kartu, o labiausiai – to, kad, pasirodo, jos lova, jos aistra ir jos siela, kurią jis sujaukė tarsi paklodę po meilės nakties, paprasčiausiai tebuvo jam patogi pakelės priebėga peržiemoti, ne daugiau. Todėl ją apsėdo kažin koks juodas dūkas ir toliau ji elgėsi tarsi sapne – puikiai žinojo, ką daryti, prigrasino kaip mokėdama Kasiulę tylėti, prisaikdino ir prigąsdino, ir jos sutaisė tą paskutinę švedų vakarienę su mirtinu padažu, o toliau tebuvo tos baisybės, ilgas, skausmingas ir baisus merdėjimas, varganas galas, kurio nelinkėtų net šuniui, niekingiausia ir šlykščiausia mirtis, ir dabar ji stovėjo, tirtėjo purtoma siaubo ir kūkčiojo; kūkčiojo iš baimės dėl to, ką padarė, kūkčiojo visai nederamai jos luomui, kūkčiojo taip, kad net jautė varvant šlapią nosį, ir dabar vargšė Kasiulė, teatleidžia jai maloningasai Viešpats, čia ne jos juk kaltė, ji tik vykdė įsakymą, stovėjo tarpdury ir klausiamai žvelgė, ir Ona Kotryna suprato – juk išauš rytas, pabus namiškiai, Dieve gailestingas, ir Teofilė, vargšas vaikelis, Viešpatie, ką jai daryti, ir ji nieko geriau nesugalvojo, kaip išlementi senajai Kasiulei, kad toji pasiėmusi žiburį atvestų Joną Kareivį.

Ji prastai prisimena tą naktį, kurią taip ir praleido iki pat paryčių – tarp seniai mirusių Norvaišų portretų ant sienų ir šviežiai negyvų šešių švedų ant grindų. Kažkuriuo metu, prieš išdegant ir užgęstant žvakėms, ji prisivertė dar prieiti prie savojo švedo, dėl visa pikta jį iš tolo dar pabaksnojusi židinio žarstekliu, kad įsitikintų, ar tikrai negyvas, ir įkišusi ranką jam į kišenę dar ištraukė tą skepetą

su į mazgą įrištais jos papuošalais, net buvo keista, kad iškart ją ir užčiuopė, nes jei likimo užgaida būtų lėmusi jai pradėti kraustyti nuo kitos kišenės, joje ji neabejotinai būtų užčiuopusi pluoštelį Jono Izidoriaus jai rašytų, bet taip niekada jos ir nepasieksiančių laiškų. Bet dabar ji žiūrėjo į tą veidą, kurio apybraižas buvo įpratusi regėti taip arti nakties sutemose, į taisyklingus, dailius bruožus, į akis, kurios prisimerkdavo aistros įkarštyje, o dabar buvo atviros, stiklinės ir išvirtusiais baltymais, į lūpas, kurių skonį ir jausmą dar prisiminė ir kurių kampučiuose dabar stingo gelsvos putos ir vėmalų nubėgimai. Ištiesusi ranką ji, kaip reikalauja krikščioniškas paprotys, delnu užmerkė jo akis, ir dabar tas veidas įgavo kažkokią taikią, vaikišką išraišką, tarsi miegotų mažas nekaltas berniukas. Regis, po to ją dar kartą supykino, nors pati, žinoma, nė nebuvo lietusi padažo, regis, ji meldėsi, verkė ir krutino lūpas be garso murmėdama poterius; kaip ten bebūtų, Jonas Kareivis ją taip ir atrado – išsileidusiom sruogom, paklaikusiai drebančią, šnabždančią maldą, iš baimės susiveržusią pečius savo skara, sukryžiavusią rankas ant krūtinės ir linguojančią pirmyn atgal, nesugebančią išlementi žodžio, mikčiojančią, kūkčiojančią, ir tame beprotybės paveiksle buvo kažin kas gyvo, tikro, ir Jonas Kareivis puikiai žinojo, ką jam tai primena, pernelyg gerai paminė, bet nuvijo tą mintį šalin, ir su juo buvo užsimiegojęs Benkartėlis, dėl kurio ponia Norvaišienė iškart sunerimo, betgi o ką jam, vienarankiam seniui, beliko daryti – juk suprato, kad jam reikės šiokios tokios pagalbos, ir dabar reikėjo ją iš čia išvesti, paguldyti pagaliau į jos lovą, nes jai reikėjo pamiegoti, atsigauti ir nekelti įtarimo, kuo mažiau žinos, kas čia įvyko, tuo geriau. Jiems likus vienudu su Benkartėliu, jam lyg ir pagailo to vaiko, bet senis tik gūžtelėjo pats sau pečiais: karas yra karas, ne anksčiau, tai vėliau vaikiui teks su tuo susidurti, ir dabar reikėjo spręsti, ką daryti su tuo pustuziniu tysančių, apsišikusių, apsivėmusių ir sutrauktų švedų. Benkartėlis nedrąsiai pasiūlė, kad, jei jau taip, reikėtų kur nors juos krikščioniškai palaidoti, bet senis

tik numojo savo viena ranka, tepasakęs trumpai „užsipisime kasti“, ir liepė atnešti virvių.

Jie viską padarė gerai – šiaip ne taip per naktį, parišę virvėm už kojų, už pažastų, bendrom jėgom ištempė tuos šešis iš namų, per sodą, link ežero, ten, kur jų laukė nešvariausia darbo dalis, kurios paskui nei vienas, nei kitas nenorės prisiminti iki savo gyvenimo dienų pabaigos, nors iki tos nakties jaunajam Jonui Ankantui mintis apie Saloto ežerą sukeldavo vien tik saldų, slėpsnas užplūstantį malonumą, mat tai jo melduose pasislėpęs savo paauglystės vasaromis jis jau tykiai stebėdavo dvaro mergų ir lažininkių maudynes ir kas gi galėjo būti kvaičiau už tuos stiprius, baltus moterų kūnus prisirpusiomis krūtimis, sunkiomis kulšimis ir nuo saulės raudonais kaklais bei dilbiais, tarp baltų vandens lelijų tyliai brendančius į svaigų tarsi vynas vandenį? Bet ši jo vaikystės, jo dvaro undinių pasaka jam suvisam pasibaigė tąnakt, nes tą naktį vėmė ne vien apsinuodiję švedai ir ne vien persigandusi Ona Kotryna, bet ir Benkartėlis, betgi jį galima buvo suprasti – nors viena ranka, kurią pavojus pritvinkino stebėtinos jėgos, kapojo Jonas Kareivis, bet tai vaikinui teko prilaikyti tuos kūnus, krauti jų dalis į maišus, mat taip buvo lengviau nei tąsytis su visais lavonais; dėti akmenis, rišti, irkluoti valtį į ežero vidurį, keliais užplaukimais, ir švintant bendrom jėgom versti tuos besisunkiančius dėmėtus maišus į ežero vandenis, kur jie, traukiami į dugną akmenų, tyliai burbuliuodami skendo, brėkštant ir pradedant gailiai pratisai karkti pirmiesiems ryto paukščiams, ir vėliau, net po daugelio metų, jei Jono Ankanto, jau seniai visų nebevadinamo Benkartėliu, kas būtų paklausęs, tai šitai jam iš tos nakties labiausiai ir įsiminė – ne klaikūs kaulai, mėsos, mėnesienoje žvilgančios žarnos ar atviri sąnariai, o tie akimirksniu bliūkštantys keisti burbulai ir tylūs sūkuriai vandenų paviršiuje; tik burbulai buvo visa tai, kas liko iš šešių švedų, iš Turės Tibelijaus Magnussono, iš lenkiškai šiek tiek mokėjusio Karsteno ir iš keturių kitų, kurių vardų jie taip niekada ir neįsiminė ir kurių

artimieji pradės gedėti tik po kelerių, dešimties ar keliolikos metų, o vaikai užaugę guosis, kad tėvai didvyriškai žuvo mūšiuose, Šiaurės kare, nė neįtardami, kad šieji prieglobstį rado tolimos Samogicijos ežero dugne, virtę sukapota skerdiena, pašaru vietos lydekoms, tapę nelaimingomis karo, godumo, nuviltos įskaudintos moters meilės ir nekalto pavasarinio rausvažiedžio žalčialunkio aukomis.

Viską pabaigus, jau vėl krante, Jonas Kareivis savo papročiu prisikimšo pypkę ir neskubėdamas ją užsitraukė, paskui, dar po kelių užtraukimų, taip pat neskubėdamas ją pratiesė Benkartėliui, bene pirmą kartą gyvenime, bet tasai tik pamojo ranka, atsisakydamas – nesijautė pernelyg gerai, o ir, tiesą sakant, būtų mieliausiai dabar ne užsirūkęs, o atlikęs išpažintį. Dabar norėčiau prieiti išpažinties – taip jis ir pasakė Jonui Kareiviui, bet tasai jam tik paplekšnojo per petį: tik, susimildamas, ne pas tą kvaišą Žarėnų kleboną, prieisim išpažinties kartu, pirmai tinkamai progai pasitaikius, ir dar paaukosim, bet vėliau, kur nors toliau nuo čia, dabar eikim geriau paprašykim, kad mums pakurtų pirtį. Ir jie abu patraukė atgal į rūmą, kur tylioji Kasiulė viena pati, nepaisydama savo metų, skaudančių sąnarių ir nebelanksčios nugaros, per tą laiką jau buvo stebėtinai išblizginusi akmenines grindis, nušveitusi smėliu, išvaliusi kilimo dėmes, nukrausčiusi stalą ir sudeginusi visas mirtinas išėdas su derva židiny, viską pasmilkiusi kadagiais ir dar kažin kokiom kvapiom žolelėm, ir viskas buvo lyg anksčiau, kaip niekur nieko, jei ne tas vos vos juntamas pro kvapius dūmus salsvas kvapas, vėmalų ir išmatų, o gal pačios mirties kvapas, kurį užuosti galėjo tik tieji, žinantys, kas čia ką tik įvyko. „Reikėtų gal pašventinti", – nedrąsiai ištarė Kasiulė Jonui Kareiviui, ir visi trys kažkodėl sužiuro į senųjų Norvaišų portretus, žvelgiančius nuo sienų, tik tieji jų žvilgsniai buvo tokie kaip kad visad – nei priekaištingi, nei smerkiantys, bet bereikšmiai ar tik išrodantys susirūpinę kiekvienas savo seniai pamirštais reikalais, priklausomai nuo dailininko meistrystės. „Nešnekėk čia niekų", – valdingai Kasiulę nutildė Jonas Kareivis ir pridūrė, kad už priešus

liuteronus jiems turi priklausyt dangaus karalystė, čia reikia ne šventinti, o tik laikyt liežuvį už dantų, ir liepė jai verčiau pasirūpinti, kad pakurtų jiems pirtį, o pačiai kiek nuvalyti jų drabužius. Jie ten užtruko ilgai – pradžioj tylėdami, išsekę, kaitindami savo kūnus – vieną suvytusį, kietą, gyslotą, randuotą, panašų į nupešto seno gaidžio, berankį ir suraižytą rausvais vaškiniais buvusių žaizdų pėdsakais, kitą – jauną, baltą, dar tįstantį, vos pradėjusį želti pirmaisiais plaukais, dar tarsi neapsisprendusį, kas jame paims viršų – tėvo stoto tiesumas ar žemakilmės motinos nuolankus kūprinimasis, dar kartais nežinantį, kur dėti per ilgas rankas ir kojas, dar nepaliestą kulkų, ginklo ašmenų ir aistros; o paskui Benkartėlis padėjo senam luošiui praustis, pėrė jį, pylė vandenį iš kubilėlio, vėliau sėmė iš šalto kubilo; jie iš pirties išėjo tarsi nauji, apsišvarinę jei ne dvasią, tai bent jau savo kūnus ir nė nekviesti, bet jausdamiesi turį tam visą teisę patraukė pro oficiną, pro trobesius, pro kylančius namiškius ir tarnus, skambančius kibirus ir paliepimus į rūmą pusryčių pas ponią Oną Kotryną Norvaišienę, kuri buvo susitvarkiusi ir apsitaisiusi taip kruopščiai, tarsi ruoštųsi keliauti į atlaidus, tvarkingai susišukavusi į savo įprastinį kuodą su dviem garbanom ant kaktos, su savo perlų auskarais ausyse, ir tik juodi įdubę paakiai, tik baltas kaip popierius, neįprastai perregimas veidas bylojo apie neramiai praleistą naktį ir Jonas Kareivis tą akimirką užsimanė prieiti, ją apkabinti ir paglostyti, betgi šitokių dalykų neleido jų skirtingi luomai. Likit, likit abu – tyliai paliepė ji ir jie liko prie ilgojo stalo pusryčiauti; prie stalo, už kurio vos prieš kelias valandas raitėsi, springo ir duso šešetas švedų, bet dabar vienam gale sėdėjo juodu su Benkartėliu, kitam – ponia, vargšė nuo nakties darbų nusibaigusi Kasiulė į stalą nešė kažin kokį greitosiomis sukurptą apkepą, pro langus pavasario saulės spinduliai skrodė jau beišsivadėjantį kadagio dūmelį, ir visi trys pajuto kažkokį keistą alkį, tarsi su karštu maistu į jų kūnus po

truputį grįžtų dvasios ramybė. Bet Jonas Kareivis pajuto dar kai ką, ir jis iki gyvenimo dienų pabaigos prisimins tą akimirką, kai, pažvelgęs į kitam stalo gale sėdinčią ponią Oną Kotryną Norvaišienę, būtent tą akimirką, kai pro langą sklindanti šviesa nutvieskė lygiai pusę jos veido su juoda, nakties išvarginta akiduobe, o kita veido pusė, priešingai, skendėjo tamsiame šešėlyje ir jame tik spindėjo melsvai žalsva šviesi jos akis, jis, žvelgdamas į tą keistai persimainiusią šviesos ir tamsos kaukę, pagaliau suprato vieną dalyką, kurį iš tiesų nešiojosi su savimi jau ilgus mėnesius – kad jis kvailai, nederamai ir pražūtingai geidžia šitos moters, amžiumi į dukras jam tinkančios savo pono žmonos, ką ten geidžia – kad myli ją akla ir beviltiška meile, kad jis pasiruošęs jai viską atleisti – jos puikybę, jos neištikimybę su tuo švedu, jos šaltumą, nes tik ji vienintelė visame pasaulyje jį galinti iš tiesų suprasti, ir tik jis vienintelis galįs ją apginti ir išgelbėti. Ir gelbėti reikėjo pradėti tuoj pat, nes į kambarį įėjusi Paliutė, kaip kas rytą motinai atvedusi Teofilę pabučiuoti, įtariai apsidairė ir paklausė, kur švedai. „Švedai išvyko, auštant, ir ačiū Dievui“, – nukirto senis ir tuoj pat pamojo Benkartėliui: jiems reikėjo kuo greičiau pasirūpinti, kad būtų nepastebimai vėl iškrautos ir sudėtos į vietą atsargos, kurių jiems taip ir nelemta buvo pasiimti su savimi. „Švedai išvyko“, – dar kartą pakartojo jis ir, Benkartėliui išėjus vykdyti jo nurodymo, toliau išalkęs viena ranka garsiai barškindamas šaukštu kapojo savo pusryčių lėkštę, už lango rytiniams dvaro garsams skelbiant grįžimą į įprastą kasdienybę, vis skaisčiau spindint saulei, jau čirškiant pirmiesiems vyturiams, bundant miškams su žydinčiais rausvais žalčialunkiais ir tyliai vilnijant tamsiai mėlynam ežero paviršiui, po kuriuo dugne, maiše, atkirstam gabale mėlynos uniformos su geltonu apvadu, kišenėje, buvo bebaigią tižti laiškai perlaužtais antspaudais su Ašaka ir iš jų į vandenį nebegrįžtamai skystančiu rašalu.

VII

Laiškai Uršulei iš Norvaišų Birontienei dabar buvo vienintelis likęs gyvenimo malonumas, užpildantis vienišas ir vienodas dienas jos posesijoje Arklių gatvėje, ir ji ne tik mėgo juos gauti, laužti jų raudoną laką ir neskubėdama juos kasryt skaityti, bet lygiai taip pat jautė malonumą ir į juos atsakydama. Ji jau turėjo ištisą nekintančią ceremoniją – prie lengvo pusryčio, vilkėdama savo ištaiginga, pilkų miegapelių kailiukais pamušta lenivka*, tarp sidabro indų ir baltos olandiškos drobės servetėlių, lėkštės kairėje ji turėdavo pasidėjusi stirtelę savaitės pašto, o kartais, jei tą savaitę mažai ateidavo, ir senesnių svarbesnių laiškų, kuriuos su malonumu paskaitydavo dar kartą, kairėje laikydama išlankstytą lakštelį, o dešine iš įpročio lauždama kvietinę bandelę, kurią mirkydavo šiltame piene, ar nė nežiūrėdama kabindavo kokia uogiene pagardintą košę, patiektą dailioje fajanso lėkštėje su sidabro polėkšte. Per šitiek be saiko godžių ir geidulingų savo gyvenimo metų ji jau buvo priėjusi išvadą, kad žmogui, tiesą sakant, ne tiek daug ir tereikia, ir valgio perteklius senstančiam kūnui gali būti netgi kenksmingas, o ji dabar buvo,

* Kambarinis moterų apsiaustas, apkraštuotas ar pamuštas brangiais kailiukais.

ką čia slėpti, jau sena, ir nors visi ją pažįstantieji, o ypač prelatai, nevengdavo ją pagirti vis dar gerai atrodant beveik jaunuoliškais komplimentais, ir savo dantis dar tebeturėjo beveik visus, betgi veidrodis jai nemelavo, ji nebuvo tokia tuščiagarbė ar kvaila, kad kaskart po pusryčių, grįžusi į savo miegamąjį, tarnaitės valoma žolelių nuoviruose ir acte pavilgytomis skepetaitėmis, šukuojama ir, nors viešumoje rodantis jos veidą beveik visuomet dengdavo šydas, kruopščiai pudruojama, vos vos parausvinama skaistalais ir pomadomis – šiaip, dėl tvarkos, įpročio ir paprasčiausio moteriško orumo, ji viską puikiai matė: ir suvytusį obuolį primenančią tamprumo netekusią odą, ir gulsčias rieves ant kaklo, ir batisto klosteles primenantį tarpkrūtį, ir plaštakas, kurios vis labiau panašėjo į seno medžio šaknis, ir kiek nukarusią smakro liniją, ir į smulkias stačias raukšleles išskydusias lūpų apybraižas, ir užgriuvusius akių vokus, iš po kurių vis dar taip pat žėrėjo jos rudos alaus spalvos akys, tiesa, dabar vis labiau šviesėjančios, tarsi bėgantys metai po truputį vis skiestų jų spalvą. Betgi, žvelgdama veidrodyje sau pačiai į akis ir dar šiek tiek jas primerkusi, ji vis dar beveik galėdavo regėti save prieš keturias dešimtis metų, o dabar jau jai, jei teisingai paminė ir skaičiavo, buvo ne daugiau ir ne mažiau, o penkiasdešimt devyneri, žmonės šiais laikais retas kuris tiek gyvena, ir nereikėjo čia savęs pernelyg apgaudinėti, o tik džiaugtis, kad vis dar šiek tiek pavelki savo senus kaulus be didesnių sveikatos bėdų. Jos žydas gydytojas kraipydavo galvą ir sakydavo, kad jeigu ne jos neišvengiamai silpstantis regėjimas, kartais netikėtai pakylantis karštis ir jeigu ne vis dažniau netolygiai plakanti širdis, tokios sveikatos kaip jos dar reikėtų ir pavydėti, bet tada ji kimiai seniokiškai juokdavosi, numodavo ranka ir sakydavo: „pone Gordonai, ar ne per daug tų jūsų „jeigu“ ir nepaklusdavo jo įsakmiems paliepimams vienąkart nustoti gerti tą savo kavą, atšaudama, kad mielai nustos, jeigu tik ponas Gordonas jai gaus Vilniuje kokoatlio, betgi Vilnius tai ne

koks Gdanskas ar Karaliaučius, ir čia jos kažkada pamėgto kartaus Vakarų Indijos skanumyno šokolado buvo neįmanoma gauti, tad kas jai liko – tik turkiška kava, pardavinėjama vaistinėse kaip priemonė nuo prasto virškinimo, ir šitos gėrybės po Vienos pergalės prieš turkus nestigo, tad ji apdairiai pasielgė prisipirkusi daug atsargų, nes dabar dėl švedų karo vėl nieko nebuvo įmanoma gauti, o šlakelis to kartumyno mažyčiam paauksuotam puodely, iškart po vidurdienio, buvo vienintelis jos dienos malonumas, po kurio jos apkartusi diena įgydavo šiokio tokio saldumo, o silpstančios akys – net plačiau atsiverdavo. Ponas Gordonas vis neatsispirdavo pagundai ją paerzinti senu ketureiliu, kurį buvo girdėjęs dar karališkajame dvare: *...trunk dla Turków... Ale tak szkarady napój, tak brzydka trucizna i tak jady,* – deklamuodavo jis, – *co żadnej śliny nie puszcza za zęby, niech chrześcijańskiej nie plugawią gęby...**, o ji tik numodavo ranka ir sakydavo: „paminėsit mano žodį, pone Gordonai, ateis laikas, kai krikščionys gers kavą apsilaižydami; užsimerkę ir apsilaižydami", ir siūlydavo jam kirsti lažybų iš ko tik nori, ir, žinoma, nė neketindavo paisyti savo mediko nuomonės ir atsikratyti kartaus nekrikščioniško įpročio.

Gerti brangiosios kavos ji sėsdavo visiškai pasirengusi, lyg vizitui – su gera suknele, suveržta, sušukuota ir nupudruota, pasipuošusi savo įprastais papuošalais, kurie jau seniai jai nebuvo vien tik puošmenos, bet šis tas daugiau – jos brangakmeniai jai buvo jos gyvenimo pakelės akmenys, žymintys nueitas mylias, ir, segdama kiekvieną segę, verdama auskarus į laiko nusvarintus pailgėjusius ausų spenelius, maudama žiedą po žiedo, ji puikiai paminė, ką kuris deimantas, perlas, rubinas ar smaragdas jai reiškia, o dauguma jų buvo dovanoti jos vyro, ir ji irgi paminė, kuris kada, už ką ir kokiom aplinkybėm; tad kas rytą puošdamasi ji tarsi už-

* „Užpilas tik turkams... / toks kenksmingas gėrimas, bjaurus nuodas ir taip aitru, / kad net seilės nekošia dantų / ir verčiau juo nenuodyti krikščionių gomurių" (Andrzejaus Morsztyno (1621–1693) humoristinis ketureilis apie kavą).(Lenk.)

simaudavo ant savęs tuos rinktinius atsiminimus, kuriuos tądien geidaudavo atgaivinti. Tad jai patiekus dailiam mažučiam imbrike užplikytą kavą apatinėj namų svetainėje ji neskubėdama gurkšteldavo jos savo žieduota ranka, tada pastatydavo atgal sidabro puodelį, kuris vis taip pat dzingteldavo, ir imdavo laišką po laiško, ir į svarbiausius jų su malonumu atsakydavo, ypač jei būdavo kas atėję iš Šventojo Mykolo Arkangelo klarisių vienuolyno, iš garbiosios Teresės Bartaševičiūtės, po dangiško šliūbo atsižadėjusios viso, kas žemiška, ir paėmusios naują, dangišką vardą – sesers Temperancijos Nuo Šventosios Dvasios, tad jei tik būdavo laiškas nuo garbiosios sesers Temperancijos *O. S. C.**, galėdavai būti tikras, kad Uršulė iš Norvaišų Birontienė sugaiš ne vieną valandą atsakinėdama savo buvusiai jaunystės bičiulei iš vienuolyno laikų. Keisčiausia, kad šita sena draugystė dabar geriausiai tęsėsi vien laiškais, mat nors jos ir buvo kelis kartus susitikusios, bet viena kitos betarpiškoje draugijoje jautėsi gana keistai nepatogiai, ir visai ne todėl, kad jas būtų skyrusi atšiauri vienuolyno aplinka ar Uršulės žalioje jaunystėje kažkada sau pačiai duotas kvailas įžadas niekada gyvenime nebeperžengti vienuolyno slenksčio. Tą įžadą, kaip, beje, ir daugelį kitų savo gyvenimo įžadų, Uršulė vis tiek jau buvo seniai sulaužiusi, kai jos rangas ir dvaro ceremonialas reikalavo lankytis šviesiausiosios kanclerienės globojamuose vienuolynuose, ir tokiais atvejais ji sakydavo pati sau, kad šitaip prisiekdama turėjo galvoje, visų pirma, vilniškį klarisių vienuolyną, bet kad prieš šešerius metus sulaužė ir šią paskutinę įžado dalį; sulaužė per karą, po to baisaus nutikimo su marodieriumi, kai ant tojo krūtinės atpažino ne ką kita, o kitados savo pačios rankomis klarisių vienuolyno Švenčiausiosios Panelės paveikslui paaukotą brangenybę – žalio smaragdo segę su kabančiu kriaušės formos Pietų jūrų perlu, ir abejonių nebuvo, tai buvo ta pati, nes ją galėjai nešioti ir

* Šventosios Klaros ordino lotyniškas trumpinys.

kaip segę, ir kaip medalioną, ir Uršulė Birontienė prisiminusi tą marodierių kaskart persižegnodavo, bet dažniausiai stengdavosi neprisiminti ir tatai jai puikiai pavykdavo, nes dabar jau buvo taip įgudusi tramdyti savo pačios mintis, jog prisimindavo tik tai, ką pati norėdavo, o visa kita laikė saugiai užrakinusi tolimiausiuose atminties stalčiukuose. Bet anuomet ji atgautą brangenybę visgi pasiryžo grąžinti vienuolynui pati savo rankomis ir tai ją nunešusi parlatoriume* išvydo savo andainykštę noviciato draugę, Teresėlę Bartaševičiūtę, po trisdešimt penkerių nesimatymo metų virtusią vyresniąja seserimi Temperancija ir laimingai atradusią visišką dvasios, bet, deja, ne kūno ramybę, mat jos milžiniškas, išdribęs, į šalis liulantis stotas bylojo, jog, priešingai saikingumą liudijančiam vardui, sesuo Temperancija anaiptol nežino jokio saiko prie stalo. Bet jos akys, tokios pat apvalios ir mėlynos kaip kadaise, buvo vaikiškai džiugios ir į pasaulį žvelgė vis dar taip pat – su ką tik gimusio veršelio nekaltumu, ir Uršulei tasai žvilgsnis po viso to, ką jai teko patirti, toji giedra nekaltybė buvo tarsi tikra atgaiva sielai, ir jos praleido parlatoriume bene keturias valandas, beveik nuo vienų pamaldų iki kitų, tarsi jaunos panelės negalėdamos atsišnekėti ir atpasakoti viena kitai tų trisdešimt penkerių metų, ir Teresėlės-Temperancijos dešimtmečiai buvo ramūs, jei neskaičiuosime karo ir vienuolyno mirčių (motinėlė Konstancija, paskui seserys Benigna ir Rozalija; Pranciška – vis dar tebegyva, bet siaubingai kenčianti nuo inkstų akmenligės, Viešpatie, jai padėk), prieš devynerius metus įkurtos Šventojo Mykolo seserijos, sujungusios jas su bernardinėmis iš Kauno, Slonimo, Gardino ir vilniškio Nekaltojo Prasidėjimo vienuolynu, apie vyskupų vizitacijas, apie sugriežtintą tvarką, apie ramybę, apie švedus ir prakeiktus vagis marodierius, apie Švenčiausiosios Pa-

* Parlatoriumas – speciali vienuolyno patalpa, kurioje klauzūros vienuolėms leidžiama susitikti su oficialiais vienuolyno interesantais.

nelės paveikslo malones, šiek tiek apmažusias jį prieš trisdešimtį metų paskelbus stebuklingu, bet vis tiek tik laiko klausimas, kada Šventasis Tėvas jį karūnuos, ir apie tyrą, vienodą vienuolyno kasdienybę, kurioje savaitės įvykiu gali tapti ant tvoros nutūpęs dar nematytas margaspalvis paukštelis. O Uršulės Birontienės trisdešimt penkeri metai buvo kitokie, ji tiek daug dėl ko turėjo apgailestauti ir atgailauti, o ir tada, prieš šešerius metus, jos sielos žaizdos buvo dar tokios šviežios ir neužgijusios, o mintys dar nenugrūstos į tolimiausius užkampius, kad ji naudojosi proga ir liejo visą skausmą tai storai vienuolei giedromis vaiko akimis, garsiai klausdama, kas būtų buvę, jei ji kažkurią lemtingą akimirką savo gyvenimo įvykių tėkmę būtų įstabiu būdu pasukusi kita kryptimi. Teresėlė-Temperancija, paaiškėjo, irgi turėjo dėl ko apgailestauti, ir tatai buvo, Uršulės akimis žiūrint, pati kvailiausia įmanoma priežastis, mat ramioji vienuolė prisipažino vis dažniau ir dažniau galvojanti, kas būtų buvę, jei ji vis dėlto būtų ištekėjusi už anuomet jai piršto pusbrolio Andriaus Choleckio ir kaip tūkstančiai kitų panelių pasirinkusi įprastinį moterystės kelią su vaikais ir namais, ir čia garbioji sesuo Temperancija baugščiai apsidairė ir išraudusi, bet jausdama galinti vėl, kaip ir seniau, tarsi ilgais krizenimų vakarais joms sugulus celėje, pasitikėti savo sena bičiule, įsidrąsinusi šovė klausimą, akivaizdžiai jai nedavusį ramybės per trisdešimt penkerius šiaip giedros vienuolystės metus – ar tikrai tas vyriškas daiktas toks šlykštus, kaip kad pasakojama? Uršulė pirmą akimirką vos susilaikė neprapliupusi juoku, bet žvelgdama į vaikiškai rimtas ir laukiančias Teresėlės akis akimirksniu suprato klausimo svarbumą ir rimtumą; ir tada prisiminė Birontą, jo kūną, ir nejučia sudrebėjo iš kelius linkdančio malonumo vien nuo to prisiminimo, betgi staigiai jį nuginė šalin ir, guodžiančiai uždėjusi savo delnus ant putlių kūdikiškų Teresėlės rankų, padarė geriausia, ką tik galėjo padaryti: žvelgdama tiesiai jai į akis ir begėdiškai meluodama, patvirtino, kad taip, tas vyriškas daiktas iš

tiesų reto šlykštumo, o patsai konsumacijos aktas – irgi nieko gero, kaip ir visi su vaikų atsiradimu susiję kūno nemalonumai ir kančios. Bet visgi, nepaisant nė to atgrasinti turėjusio paaiškinimo, vėliau sesers Temperancijos Uršulei Birontienei rašomuose laiškuose po vienuoliškos nekaltybės ir maldų priedanga Andriaus Choleckio vardas stebėtinai buvo minimas vis dažniau ir dažniau, ir tie paminėjimai tarsi plyta po plytos gulė į aukščiausią ir dideliausią, apgailestavimų gėlėmis apkaišytą atminties altorių, senosios vienuolės dabar statomą savo andainykščiam nenusisekusiam jaunikiui, nuo kurio šiurkščių avansų anuomet bėgo kaip įgelta net į vienuolyną. Temperancijos laiškuose jo atvaizdas, perleistas per šitiekos metų, nesibaigiančių klausimų, kaip viskas būtų buvę šiandien, jei ji vis dėlto būtų už jo ištekėjusi, užmaršties ir palaimingos saviapgaulės lęšį, kartais būdavo taip didingai ir nebeatpažįstamai iškreiptas, kad Uršulė, skaitydama tokį gautą laišką, ne tik tyliai krizendavo prie pusryčių, bet ir pasilikdavo jį ir prie vidurdienio kavos užsigardžiuoti, kad dar pakikentų. Savęs ji pati dabar jau labai retai teklausdavo, kaip būtų galėjęs susiklostyti jos gyvenimas, jei ne virtinės atsitiktinumų ar karštakošiško įsiūčio padiktuotų jos pačios sprendimų, bet kartais jai nuoširdžiai būdavo pavydu kai kurių žmonių, ir ypač – Teresėlės, gebėjimo šitaip išmoningai apgaudinėti save pačius – įkyrų, įžūlų, kadaise nemalonų jaunystės gerbėją vien todėl, kad buvus vienui vienintelį per visą jos gyvenimą, imti ir sugebėti paversti vos ne prancūziško romano herojumi, dūstančiu iš meilės ir pasiaukojimo sužadėtinei, pasirinkusiai dieviškąjį pašaukimą, ir nesavanaudiškai ją perleidusiu Aukščiausiajam, ir dėl to visą likusį gyvenimą nugyvenusiam viengungiu, gedinčiu kilniaširdiškai prarastos meilės. Būdama viena, Uršulė tyliai kretėdavo iš juoko dėl tos Teresėlės saviapgaulės, betgi turėjo pripažinti, kad šitaip save pačią monijant turi būti nepalyginamai lengviau ir maloniau gyventi ant šio svieto, ir nors jos pačios prisiminimuose Andrius Choleckis iškildavo kur kas

kitoks nei Teresėlės laiškuose, betgi kai jis pernai ankstyvą rudenį numirė, jos abidvi kiekviena savaip, bet abi labai nuoširdžiai jo gedėjo savo laiškuose. Uršulė Birontienė net pamena save užpirkus mišias už velionio dvasios ramybę, ko paprastai niekada nedarydavo, ir, dar keisčiau – netgi į jas nuėjus Šventojo Jono bažnyčioje, betgi ėjo ten tuomet ne tiek iš pamaldumo, kiek pasiklausyti vargonų, žinodama, kad magistrui Choleckiui skirtose pamaldose bus grojama visu grožiu, o Andrius Choleckis, keistas dalykas, jos atsiminimuose visuomet skambėjo su muzika. Ir tada, mišių metu, gaudžiant vargonams, ji, sėdėdama po savo juodu šydu, tyliai nuvarvino kelias šykščias ašaras, bet ne tiek dėl velionio, kiek veikiau dėl pačių griausmingų vargonų akordų, perauganči į vinguriuojančias, už širdies griebiančias treles, kylančias aukštyn, bėgančias dangop, it ji pati kitados, alsiai juokdamasi ir virpėdama iš malonumo nuojautos, kaukšėdama šilko batelių kulniukais bėgdavo laiptais aukštyn į alkovą, vejama ją persekiojančio Bironto. Muzika, metams slenkant, vis dažniau ir dažniau jai teikdavo vienintelę paguodą ir užsimiršimą, ir kartais ji susimąstydavo, jog išties įstabu, kad kažkas tokio laikino, neapčiuopiamo ir netvaraus gali patikimiau už marmuro paminklus byloti apie amžinybės tiesą ir sujudinti giliausius, seniai apmirusius sielos užkaborius. Juolab kad ir pati muzika buvo dabar visiškai kitokia nei jos laikais – anuomet ji tiko tik bažnyčioj oriai garbinti Viešpatį arba tik šokti per balius ir buvo arba didingai nuobodžiai giedanti ir ištęsta, arba kapota ir ritminga, su trankiais būgneliais, sukinius žyminčiu kaukšėjimu ir akordais, skirtais panelę pakelti už juosmens ir apsukti ore. Ir nors dabartinei kartai ji tejautė pačią tikriausią panieką, laikydama juos niekam tikusiais išlaidžiais plevėsom, temokančiais tik niautis ir kariauti, o ir kariauti, beje, net gerai nesugebančiais, betgi jiems reikėjo pripažinti vieną dalyką – jau ką ką, bet muziką dabartiniai tai mokėjo kurti, Viešpatie, jiems atleisk, ir kūrė taip, tarsi visus kitus savo trūkumus ir negebėjimus

sulietų į dangiškai gražų himną savo pačių bejėgiškumui apdainuoti. Ir, sėdėdama mišiose už Choleckio vėlę, ji nesuko galvos, nei kas giedojo, nei kas vargonavo, jai buvo nesvarbu, ar tai buvo paties Choleckio, ar jo konkurento Kreczmerio, ar senojo Liauksmino* mokiniai, ir ji nesuko galvos, kuo jie sekė – vokiečiais ar italais, betgi tie jauni berniukėliai savo balsais kalbėjosi su angelais it lygūs, ne kitaip, liedami širdgėlą dėl žmogiškojo gyvenimo beprasmybės, ir, klausantis tų aukštyn plasnojančių trelių ir angeliškų aimanų, jai pačiai norėjosi raudoti, nes, neįtikėtina, bet tik šitie garsai, o ne žodžiai galėjo apsakyti jos visą gyvenimą, jos neišsakytus priekaištus Dievui, kurį seniai seniai, prieš keturias dešimtis metų, būdama novicė godojo kaip savo Dangiškąjį Sužadėtinį, o kuris dabar tačiau jai buvo kaip dėl įsisenėjusių nuoskaudų ir nuolatinės neteisybės įsipykęs senas sutuoktinis, su kuriuo seniausiai nebemiegama vienoje lovoje ir kurio kiekvienas įprotis tapęs atgrasus, bet ir išsiskirti nėra kaip, tad ji kartais susimąstydavo, kad ją dabar su Ponu Dievu tesiejo kažin koks apkartęs paliaubų paktas, tarsi jie sėdėtų skirtinguose ilgėliausio suolo galuose, nebyliai sutarę vienas kitam netrukdyti, ir tą didžiulę tarp jų atsivėrusią nepakeliamą tuštumą, kurios nebegalėjo užpildyti nei malda, nei išpažinties žodžiai, nes išpažinties, prasimanydama įvairių gudrybių, ji jau seniausiai nebevaikščiojo, kartais tik ir užpildydavo muzika – su sąlyga, kad būdavo tikrai gera. Ir ilgainiui ji išmoko klausytis muzikos nebeprisimindama nei Choleckio, nei, pagaliau, netgi savo vyro, nutarusi, kad jos likęs gyvenimas bus tuo geresnis, kuo daugiau ją erzinančių ar nemalonių dalykų ji iš jo išmes, ir ji ilgainiui ėmė išeiti iš namų tik tada, kai pati to norėdavo, matytis tik su tais žmonėmis, kurie jos nevargino, o tokių buvo vis mažiau ir mažiau – kartais jai atrodydavo, kad aplink pasauly-

* Martynas Kreczmeris (1631–1696) – Vilniuje gyvenęs kompozitorius; Zigmuntas Liauksminas (1597–1670) – Vilniaus universiteto profesorius, laikomas lietuviškos muzikologijos pradininku.

je vieni puspročiai ir kvailiai, – ir prisiminti tik tai, kas nesukeldavo jai sąžinės graužimo ar apgailestavimų, nes buvo priėjusi išvadą, kad bet koks apgailestavimas tėra paprasčiausias laiko ir sveikatos švaistymas. Todėl ji mėtė prisiminimus iš savo galvos tarsi nereikalingus baldus iš namų, kol jos atmintis tapo panaši į vienuolišką celę, kurioje – tik patys būtiniausi, esminiai daiktai, o visa kita – gaivi tuštuma tarp plikų sienų. Ir todėl ji bevelijo su Teresėle bendrauti vien laiškais, nes tuos kelis vėlesnius kartus, kai matėsi, tie pasimatymai iš tiesų buvo ne kas kita, kaip nebylus bobiškas viena kitos nužiūrinėjimas, skaičiuojant viena kitos raukšles ir stebint, kiek kuri nuo paskutinio pasimatymo karto suseno, ir Uršulei buvo gana, ji ir taip per visą savo gyvenimą pernelyg buvo nužiūrinėjama, svarstoma ir apkalbama, ir dabar jų abiejų seni kūniški pavidalai joms trukdė, joms susitikus akis į akį tvyrodavo kaži koks vos juntamas priešiškumas ar nuoskauda, tad ji tyliai, prasimanydama įvairiausių dingsčių, liovėsi matytis su andainykšte bičiule, ir dabar jos palaimingai ir nuoširdžiai bičiuliavosi tik laiškais; draugiškai bendravo tik jų sielos, netrikdomos jokio kūniškojo apvalkalo; jos liejo rašalo eilutėmis neišsipildžiusias svajones, tarsi patvirtinančias seną kaip pasaulis taisyklę, kad kiekviena audringai gyvenusi moteris slapčia geidžia šventybės, o kiekviena vienuolė širdies gilumoje truputį trokšta būti atgailaujančia paleistuve; ir jos rašė laiškus, viena – sėdėdama savo vienuoliškoje celėje, kurią jos siela buvo perdėm ankštai pripildžiusi pasaulietiškų troškimų, kita – sėdėdama klauzūra virtusiuose savo ištaiginguose namuose.

O ir kurgi Uršulės Birontienės padėties ir amžiaus moteris viena galėjo eiti iš namų, nesukeldama apkalbų ir šnairavimo – tik į bažnyčią, o ten ji eidavo tik būtino reikalo prispirta arba vien dalinti labdaros, bet ji per savo gyvenimą jau buvo tiek prisižiūrėjusi purvo, skurdo, žaizdų ir vargiai nuo gyvulio besiskiriančių pavargėlių bei likimo nuskriaustųjų, kad bevelijo jiems verčiau aukoti

kapų kapas vis labiau nuvertėjančių šeštokų* nei kad tvarstyti jų sopulius ir mielaširdingai glostyti jų pūlingas kaktas. Jei tik būtų Vilniuje buvusi smagi jos verta ir jos amžiui deranti pašnekovų kompanija, ji mielai tuos pinigus būtų pralošusi žvakių nutviekstais vakarais prie kortų stalo, betgi Vilnius buvo ne Varšuva ir ne Karaliaučius, ir buvo justi, kad čia dabar verkiant stinga karališko ar bent jau kunigaikštiško dvaro, ką jau kalbėti apie teatrą, kai daugių daugiausia tik jo ekscelencija vyskupas savo rūmuose retkarčiais surengdavo pamuzikavimus svečių malonumui; o šiaip visi sėdėjo šeimom, užsidarę savo posesijose, lankė vis tuos pačius vieni kitų namus, o jos amžiaus moterys tebuvo matronos ir bobutės, kurių visa kalba tebuvo marčių plakimai liežuviais ir šnekos apie vaikų ar anūkų apvesdinimus, ir jau ko ko, bet sėdėti ir klausyti tų nuobodybių, ir dargi sėdėti su tais, kurie jai vos vakar spjaudė į veidą, buvo tikrai ne jos būdui.

Tad ji daugiausia laiką leido savo prabangiuose namuose su juodai baltom marmuro grindim, su dailiom buazerijom ir kilimais, su avietinio šilko damastu muštom sienom ir paauksintais, pusbrangiais akmenimis ir vėžlio kiautu inkrustuotais baldais, tarp paveikslų su antikos dievais, povais, vaisiais ir gėlėmis, tarp pamažėle nepastebimai nuo laiko tamsėjančių itališkų veidrodžių, ir tą laiką iš esmės leido beveik vien susirašinėdama, ir ne tik dalykiškai, ne tik su savo globojama špitole, ir ne tik dėl savo vykdomų labdarų, bet turėjo ir daugiau adresatų, dėl kurių noriai imdavo plunksną į rankas, ji pažinojo porą nekvailų kunigų, su kuriais galima buvo raštu apsikeisti mintimis, o ne vien įprastinėmis mandagumo lėkštybėmis, kurioms ji turėjo vis mažiau ir mažiau laiko ir kantrybės; ypač šviesiausiasis vyskupas Konstantas Kazimieras Bžostovskis buvo įdomus žmogus, kurio laiškus, tiesa, labai retus, galėdavai

* Šiaurės karo metu Augusto II kaldintas sidabrinis piniginis LDK vienetas, lygus šešiems grašiams.

skaityti tarsi knygas, ir jų ji gana nekantriai laukdavo. O daugiau, tiesą sakant, ir rašyti ji neturėjo kam – visi, kam ji būtų norėjusi parašyti, pavyzdžiui, jos dvynys brolis, jau senų seniausiai buvo kapuose, o numirėliams juk joks sveiko proto žmogus laiškų nerašys; be to, jos amžiaus gretos vis retėjo ir retėjo, ko norėti – metai daro savo, ir dabar bene vienintelė Teresėlė tebuvo likusi iš jos ankstesnio gyvenimo, ir būtent todėl – kaip dar vieną išėjusį iš jųdviejų jaunystės – jos abi graudžiai apverkė Andrių Choleckį, o su dabartiniais jos niekas nebesiejo, tai buvo svetima, kita, jauna, kvaila ir nieko nesuprantanti padermė, o ir kam ji galėjo rašyti – savo sūnėnui, Jonui Izidoriui, tam plevėsai kareivai, baigiančiam iššvaistyti Norvaišų turtą savo nuolat pralaiminčio būrio mundurams, arkliams ir ginklams? Jį matė vos prieš kelias savaites, kai, neturėdamas kur Vilniuje trumpam apsistoti, keletą dienų viešėjo pas ją, ir tos kelios dienos jai buvo pernelyg skaudžios, nes jo amžius ir jo jaunystė jos atmintyje vėl pažadino nereikalingus, giliai buvusius nukištus prisiminimus, ir, be to, rotmistras buvo paskutinysis iš likusių gyvų Norvaišų, paskutinysis likęs iš jų padermės, kuri taip ir užsibaigs, jei šisai taip ir nesugebės savo žmonai padaryti įpėdinio. Betgi tatai nebuvo, kaip ji suprato iš Jono Izidoriaus kalbų, tikėtina – jau daugiau nei geras pusmetis jo ponia su dukra gyveno Milkantų dvare ir pasipūtusi dėlei tokios jos kilmei netinkančios tremties nė neatsakinėjo į jo rašomus laiškus, kažkas ten akivaizdžiai tarp jų nesiklijavo, kad ją kur, tą jaunąją Norvaišienę, tie mezaliansai niekada nieko gera neatneša, netgi jeigu vedama aukštesnės, o ne žemesnės kilmės nuotaka, bet būtų gaila, jei jų giminė nutrūktų, Dieve apsaugok, ji niekam nelinkėtų tokios nelaimės. Ir tuos kelis vakarus, kuriuos jis praleido Arklių gatvėje, Uršulė iš mandagumo ir, galų gale, vardan savo mylimo brolio atminimo, pasėdėjo su sūnėnu svetainėje prie liepsnojančio židinio, vėliau valgomajame prie ilgo vakarienės stalo su olandiškos drobės staltiesėmis, sidabru, žvakidėmis su stiklo karuliais ir Bohemijos krištolo taurėmis ir,

klausydamasi jo pasakojimų apie Biržus, kur jis dabar paskirtas, apie karinius veiksmus, apie šimtus nereikšmingų smulkmenų, slapčia iš padilbų stebėjo tą stotingą, tačiau tokį svetimą garbanių su padėvėtu husarų munduru ir rudomis jos brolio akimis, tokį nepažįstamą, ir ta ypata dabar tebuvo viskas, kas buvo likę iš jos šeimos, iš jos tėvo, Jono Motiejaus Norvaišos, iš jos mylimo nelaimingojo Kazimiero, tai Jonas Izidorius buvo paskutinysis vyriškas įrašas jų šeimos silvoje, kad ir kur ji dabar bebūtų, ir būtų pakakę vienos paklydusios kulkos, kad jų *silva rerum* užsiverstų kartą ir visiems laikams, su visais tuščiais likusiais puslapiais, vien dėl to, kad tasai nenaudėlis nesugeba imt ir kaip reikiant įkišt savo pasipūtusiai žmonai. O keisčiausia buvo tai, kad čia, dabar sėdėdamas jos namuose, jos sūnėnas skleidė kažkokį keistą, itin stiprų eržilišką žavesį, kažkokią jėgą, kurią skleidžia tik tokie patinai kaip jis – munduruoti, randuoti, įpratę žvelgti pavojui į akis, prakvipę balno oda, tabaku, sakais ir paraku; pasiruošę mirti bet kurią akimirką ir dėl to, lyg kiekviena diena jiems būtų paskutinė, amžinai alkani meilės, į kurių trumpalaikę, iš anksto pasmerktą aistrą vis vien it nakties vabzdžiai skrieja vargšės moterys, ir jos tarnaitė neatsitiktinai tuos vakarus buvo itin paslaugi, po keliolika kartų vis ateidavo papildyti taurių ir įsitikinti, ar ant stalo nieko netrūksta; ką ten tarnaitė, jei net tokia senė kaip ji ir tai porą kartų užsimiršusi pagavo save truputėlį koketuojant jo draugijoje, betgi garbioji Uršulė Birontienė buvo pripratusi prie gyvenimo keistenybių, ir todėl ne, jos jau nė kiek nestebino, kad šitoksai veislinis, sėklos akivaizdžiai pritvinkęs eržilas taip ir nepadaro įpėdinio, ir ji stengėsi dėl to nešvaistyti nei laiko, nei sveikatos ir be reikalo neapgailestauti, tačiau kažin koks apmaudas ir kartėlis jai vis vien slėgė širdį, ir tąvakar, ji pamena, išgėrė dvigubai daugiau nei pratusi laudanumo lašų, tų *lacrima papaveris**, tų paguodos ašarų, vien tam, kad galėtų užmigti, nes

* Opiumo, nuo XVII a. vid. plačiai vartoto Europoje skausmui numalšinti, nemigai, nevirškinimui gydyti, dažniausiai laudanumo tirpalo pavidalu, lotyniškas pavadinimas.

visgi akistata su sūnėnu buvo pernelyg skausmingas dalykas netgi jos sopulių užgrūdintai sielai.

Tiesą sakant, be savojo laudanumo ji dabar vis rečiau galėdavo vakare sumerkti akis ir vis dažniau laukdavo tos palaimingos akimirkos sutemose, kai, prieš guldama į lovą, į seklią sidabro taurelę su pienu, kad nepurtytų kartulys ryjant, įsivarvindavo tų paguodos ašarų, kurios ne tik apmalšindavo uoliai slepiamą, pastaruoju metu vis stiprėjantį skausmą krūtinėje, bet ir saldžia tvinksinčia šiluma, tokia saldžia, kad net primindavo seniai užmirštą meilės svaigulį, pasklisdavo po kūną, ir šis tapdavo lengvas tarsi pūkas, minkštas, nėmaž nebeprimenantis klerančio aparato, o veikiau susiliejantis vienovėje su jos siela, kurioje lyg gražiausi paveikslai, laudanumo pažadinti, iškildavo tik maloniausi prisiminimai. Žydas Gordonas, iš kurio dabar ji vis dažniau pirkdavo tas svaigias saldžias užmaršties ašaras, kraipydavo galvą ir patardavo jai jų nepadauginti, nes juk vaistas yra vaistas tik mažais kiekiais, o dideliais - net geriausi vaistai tampa neišvengiamu nuodu, bet ji turėjo pripažinti sau, kad štai jau kuris laikas be laudanumo ji nė negalėjo užmigti, o jei ir pavykdavo sudėti bluostą, ją kiauras naktis persekiodavo praeities vaiduokliai ir siaubai, ir ji pabusdavo paryčiais, krečiama drebulio, smelkiančio skausmo laužomais kaulais, o dieną jausdavosi irzli ir trapi, tarsi plonyčio stiklo taurė, kuri nuo menkiausio nieko gali sudužti į šimtus šukelių.

Tad pamažėliais ji įsigudrino meluoti daktarui Gordonui apie savo tikruosius sopulius ir negalavimus, pasakodama apie persekiojančią nemigą ir smarkų maudulį dėl neva sutrenktos nugaros ir slėpdama tai, kas jai tikrai nedavė ramybės - vis stiprėjantį skausmą krūtinėje, ir įtartinus gumburius po oda, kuriuos kartais tardavosi apčiuopianti, bet įkalbėdavo pati sau jų nesant, nes labiausiai bijojo tik viena - tikros, neįsikalbėtos, ligos ir tikro gydymo, negalios nebeatpažįstamai pakeistų paskutinių savo šiaip ne taip pakenčiamo gyvenimo dienų, savo senoviškai prašmatnių

namų, pripildytų vaistų buteliukų, kreditorių, notarų, kunigų ir nepažįstamų, jai neabejotinai nemalonių, žmonių. Jai iš jos gydytojo tereikėdavo viena – užtikrinto kasmėnesinio apsilankymo, neerzinančio pokalbio ir išprašyto rudo stiklo buteliuko laudanumo, tampriai užkimšto kamščiu su pergamentu ir apsukto odine virvele.

Tačiau dabar, ponui Gordonui sėdint jos alkovoje, ji suprato, kad šįsyk jos nuolatinė gudrybė taip lengvai nepavyks. Mat garbusis Aaronas Gordonas, kaip visada pasipuošęs savo geru juodo aksomo durtiniu, juoda šlike ir dailiai, beveik žaismingai po kaklu rišama šerpe, dabar kažko muistėsi ir delsė, nepatikliai lingavo galva klausydamas tos pačios nenaujos litanijos, kol galų gale nepatogiai atsikrenkštęs paprašė jos leidimo apžiūrėti jos kūną, ir – ar ponia nesiteiktų parodyti viršutinės jo dalies? Jiedviem su tarnaite bendromis jėgomis atsagsčius jos juodą kikliką, ponas Gordonas, nusiplovęs dubenyje rankas ir sausai nušluostęs, jas pakišo po plono batisto marškiniais – pagarbiai, tarsi čiupinėdamas relikviją, nes iš tiesų tas senas kūnas pergamentine oda jau ir tebuvo relikvija, atminimu kažko, kas priklausė neabejotinai praeičiai, seniai išblėsusių aistrų ir išnykusios jaunystės pasauliui; gyva ir pritvinkę, su potencija augti, buvo tik tai, ką jo rankos neišvengiamai užčiuopė – liga, negeri mazgai ponios Birontienės pažastyse ir kietas gauburys dešiniosios krūties apačioje. Jis galvoje ėmė rinkti žodžius, kaip jai pranešti apie tai, ką aptiko, bet juodu pasižiūrėjo vienas kitam į akis, ir jis suprato, kad žodžiai čia nereikalingi. Ar čia yra tai, ką aš įtariu? – dar paklausė senoji ponia, ir jis patvirtino, kad tatai, deja, *carcinoma*, tatai nepagydoma, ir jis nesiūląs kauterizacijos*, nes tatai tik padidina ligonio kančias, o neįrodyta, kad duotų kokios apčiuopiamos naudos, visa, ką jis

* Viena iš ankstyvųjų primityvių vėžio gydymo formų, atveriant ir prideginant kūno paviršiuje esančius auglius.

tegalįs pasakyti, jog veikiausiai tai tėra jos metų, jos žiemos būdo, melancholijos, juodosios limfos ir žemės elemento pasekmė*, nenuspėjamai pasireiškianti senstant būtent tokio temperamento žmonėms, ir jis netikįs olandais, teigiančiais, jog ši liga užkrečiama, ir jis nesiūląs to, ką pasiūlytų kiti medikai, o būtent – dėlių ir kraujo nuleidimo ligos nuodui iš kūno pašalinti. Tai kiek man dar liko? – vėl paklausė ponia Birontienė ir čia jis turėjo prisipažinti tikrai nežinąs – metai, dveji, o gal ir mažiau, gal vos keli mėnesiai, kaip kam tokiais atvejais, turint galvoje lig tol gana stiprią jos būklę – sunku ką nors tvirtinti, tik galįs pasakyti, kad tas likęs laikas nebus malonus, o raižomas nepakeliamų skausmų, žinoma, jei jie dar neprasidėję, ir čia ji tik atsainiai numojo ranka, ir taip, jis jai vėl pardavė buteliuką laudanumo, nesgi negalėjai atsakyti žmogui, kurio laukia pragaro kančios, net jei jisai ir gojus, ir kai ji pati po jai ką tik paskelbto mirties nuosprendžio dar pajuokavusi, kad jai gaila vienintelio – jog nesukirto su juo lažybų ir nebesulauks dienos, kai visi gers kavą, gers užsimerkę ir apsilaižydami, – kaip visada ramiai atsikėlusi iš krėslo, lydėjo poną Gordoną iš namų, pro laiptus su puošniais turėklais, pro prieangį, kuriame kabojo jos vyro, Jono Kirdėjaus Bironto, portretas visu ūgiu, juodai vilkintis, su kaspinais ir ringravais**, pasirėmęs lazda, tapytas prieš daugiau nei dvidešimtį metų, ir, abiejų žvilgsniams už jo neišvengiamai užkliuvus, garbusis žydas medikas lyg susinepatoginęs atsikrenkštė ir jai lyg tarp kitko pasakė: *a propos*, užvakar vėl pas mane lankėsi ponas Birontas, bet Uršulė iš Norvaišų Birontienė tik nebyliai gūžtelėjo pečiais – kaip ir kiekvieną kartą, kai ponas Gordonas nerašytu susitarimu atnešdavo žinią, jog tasai vis dar gyvas, ir Aaronas Gordonas kažkodėl pagalvojo, kad šita ponia – ne iš tų, kurios mokėtų pinigus už savųjų bėdų išklausymą.

* XVII a. vėžio priežastys buvo aiškinamos ir pasitelkiant keturių elementų teoriją.

** Kelnių, puoštų kaspinų kilpomis, modelis, populiarus 1660–1670 m.

VIII

Onai Kotrynai Norvaišienei apie tai, kad ji gyva, dabar geriausiai primindavo kaltės jausmas ir alkis; kasdienis alkis, kuris rūgščiomis sultimis graužė skilvį, ir, regis, nuo jo net akys plačiau atsimerkdavo ir aštrėjo klausa, o žingsniai lengvai spyruokliavo; ji jau seniai nebenešiojo žiedų, nes tie paprasčiausiai smuko nuo sulysusių pirštų, ir auskarų, nes jie svarino ausis ir jos kūnas paprasčiausiai nebeturėjo jėgų nešioti papildomą svorį, o kur dar trys sluoksniai drabužių, pavilkinių, ant suknelės užmesti kailiniai, ant jų – apsiaustas, ir visa tai dar tik vėlyvą rudenį, kai dar ne itin šalta. Visą pavasarį jai jos gyvastį liudijo kaltė, nepakeliama kaltė dėl to, ką padarė prieš pusmetį, ir jai nė nereikėjo atgailauti, nes Viešpats dabar pats ją baudė siųsdamas šitiek negandų, kiekviena diena buvo kaip atgaila ir bausmė; bausmė jai už viską. Dangaus aukštybės atsiuntė vasarą – tvilkinančią, karštą, ir niekas nedygo, testirksojo nusvilę pliki stagarai, o ir tuos pačius, lyg tyčia, dvi savaites prieš pat rugiapjūtę supūdė liūtys, pylusios beveik be atvangos, ir todėl dvaro aruodai, klėtys ir podėliai, dar neatsigavę nuo pernykščio švedų ėdrumo, taip beveik ir neprisipildė, stigo net šieno galvijams, nes tas supuvo; trūko kviečių, avižų, grikių, žirnių, ropių, svogūnų, nes daržai taip ir nebuvo dorai užsodinti, mat pavasarį ji pati nepriverté, nepri-

žiūrėjo valstiečių, palivarkų žemės buvo išsekintos ir davė menką derlių, Kniukšta nė velnio nedirbo prievaizdo darbo, o suko savo nešvarius reikaliukus ir vertėsi beveik vien iš savo bravoro, kurio dėka samdiniams išmokami skatikai beveik tuoj pat sugrįždavo jam atgal į kišenę, apie kitus jų dvarus ir ūkius, išmėtytus po šiaurę ir rytus, Ona Kotryna nieką težinojo, jais rūpinosi jos vyras, o ir tas rūpinimasis tebuvo, kiek ji pamena, daugiausia užstatymas ir nuoma svetimiems, tam, kad surinktų pinigų jo karybai, o burnų dabar Milkantuose buvo dar daugiau, ir neilgai trukus turėjo prisidėti dar viena, mat tuoj tuoj Paliutė turėjo gimdyti švedo Karsteno pavainikį ir dabar valgė už du, ir Onai Kotrynai reikėjo dar ir ją išmaitinti, juk anuomet pati įtikino ją, jog tai bus mažesnė nuodėmė nei kad atsikratyti tos nelemtos gyvybės.

Šito ji niekam nebūtų linkėjusi – ir ne tiek skausmo, pykinimo, kančių ir kraujavimo, kuriuos jai sukėlė tas antpilas – bet veikiau tų naktinių monų, vaiduoklių ir sąžinės priekaištų, kurie ją persekiojo dar ir dabar, nors praėjo šitiek mėnesių, bet o ką ji galėjo daryti? Likimo pirštas, Viešpaties bausmė ar Šėtono išdaiga – galima buvo vadinti kuo nori, bet tikrai ne aklas atsitiktinumas buvo tai, kas nutiko; nors ji ir pradžioj galvojo, kad tai tik jos kūnas nesusidoroja su kaltės dėl švedų našta, kad kasryt vos nubudus ir pažvelgus į veidrodį ją supykina nuo savo pačios nuodėmingo atvaizdo, bet kai tatai nesiliovė savaitę, dvi, kai pradėjo vėl apimti jau kadais pamirštas silpnumas, o krūtys pasidarė tarsi švininės ir jautrios, jai nebeliko abejonių – ji laukėsi; laukėsi kaip ir jos tarnaitė, jos laukėsi beveik vienu metu, tik ne nuo to paties, betgi abi – nuo numirėlių, nugintų į kapus jos pačios švelnia rankele pavasarinio žalčialunkio rykšte. Ir ką gi ji galėjo daryti – savo ir taip netikroj padėty, sutuoktinio beveik ištremta, dar jam pagimdyti ir benkartą, pradėtą su švedu, kurį nužudė pati savo rankom pagauta akimirkos įsiūčio, ir pradėtą ji, regis, nutuokė kada – vieną iš tų paskutinių naktų, kaltų, drungnų ir beaistrių; likimo jos kūne uždėtą antspaudą, tarsi abejingas

notaras apmaudžiai patvirtinusį išblėsusį geismą? Tom dienom, kai aptiko, ji pamena – vėmė, verkė ir meldėsi, kol kartą ją taip užklupo Jonas Kareivis, prilaikė, parėmė viena ranka ir, silpnumo apimta, nederamai įsikniaubusi jam į petį, ji ir prasitarė esanti palaimintoj, o bet gal šiuokart vertėtų sakyti – prakeiktoj padėty; juk, Viešpatie, jie ir taip jau turėjo bendrą paslaptį, o šioji buvo menkesnė už tąją, naktinę, apie kurią daugiau nekalbėjo, ir tąkart jis dingo, grįžo tik po kelių dienų, keistai prasmirdęs svilėsiais, ir niekam nematant tekštelėjo jai ant stalo mažutį molio ąsotėlį, užkimštą pergamento ir pakulų klaku, tik dukart, ponia, turėtų pakakti dviem kartams, kartą ryte, kartą – vakare, ir antros dienos paryčiais, po siaubingų naktinių skausmų, ji pabudo kraujuodama, atsikračiusi nuodėmės vaisiaus ir galutinai, iki grabo lentos skolinga savo gerą vardą ir tylą baugiajam seniui, be kurio dabar negalėjo ir su kuriuo jautėsi keistai susieta; susieta kraujo, tik ne prigimtinio, o kartu pralieto, ryšiais; ištikimo tarsi šuo, ją ginančio ir suprantančio be žodžių, tarsi šuo.

Jonas Kareivis jau kuris laikas buvo įsikraustęs į Milkantus kartu su Benkartėliu; ir dar su jais jau beveik gyveno Žarėnų klebonas, kuris vykdavo į savo parapiją dabar tik mišių sekmadieniais laikyti, o beveik visą likusį laiką lyg netyčia leido dvare, uoliai ganydamas jų nusidėjusias sielas ir tuštindamas jų kuklias atsargas, mat Ona Kotryna, nepakeldama sąžinės graužimo, turėjo neatsargumo prieiti išpažinties, ir jos sukrėstas beigi atgailą pasiryžęs kuruoti dvasiškasis tėvelis Ignacas Petravičius dabar mažne įsikūrė dvare, laikydamas mišias vėl atrakintoje, išvalytoje ir sutvarkytoje namų koplytėlėje prie džiovintomis rudens gėlėmis apkaišyto altorėlio su nežinomo Jeruzalės kankinio relikvijoriumi ir geidulingai žvelgiančiu šventojo Sebastijono paveikslu, perneštu ten iš namų alkovos. Betgi atgaila ir rekolekcijos, žvelgiant į įsipykusius tėvelio Petravičiaus pleiskanomis apibyrėjusius jo sutanos pečius, buvo dabar antraeilis dalykas ir užėmė vis mažiau vietos Onos Kotrynos galvoje

ir širdyje, nes dabar, rudenėjant, tamsėjant, ilgėjant naktims, visos mintys tebuvo apie tai, kur gauti maisto ir kaip ištempti žiemą, kaip teisingai padalinti likučius valstiečiams, kad ir jie neišmirtų, ir kaip išlaikyti dvarą, ir kaip suskaičiuoti geresnius kąsnelius Teofilei, kuri stypo, augo lyg ant mielių, ir tai netikšai Paliutei, kuri, įkalbėta savo pačios labui ir sielos ramybei išsaugoti įsčiose nešiojamą kūdikį, elgėsi taip, tarsi visiems savo vieša nuodėme darytų malonę, ir negana to, kad Ona Kotryna buvo pažadėjusi jai vėliau ir kraitį, ir globą, savo šeimininkę dabar laikė vos ne skolininke, kuriai paklususi daro paslaugą. Įnoringoji Apolonija dabar buvo atleista beveik nuo visų darbų, išskyrus pačius menkiausius patarnavimus, ir dykinėjo po namus, šokdindama Kasiulę ir tarnus, lįsdama į geriausius kambarius, o virtuvėje – į senkančias puodynes lentynose; vieną akimirką reikalaudama viską vėdinti, nes esą per tvanku, kitą – kūrenti ir kamšyti, nes galinti sušalti. Ona Kotryna dabar šituose namuose jautėsi tarsi namiškių įkaitė, išpažinties susaistyta su tėvu Ignacu, kuriam, neduok Dieve, galėjo šauti į galvą kaip nors prasitarti, ne išpažinties paslaptį laužant, žinoma, bet veikiau netyčia, turint galvoje jo neypatingą sumanumą; su Paliute, kuri ne tik rodė savo nikius, bet ir, regis, kažką įtarė dėl netikėto švedų išvykimo, mat kartkartėmis lyg tarp kitko vis užduodavo nekaltai įtarius klausimus, ir jai kartais rodydavosi, jog netgi ištikimoji Kasiulė ją kartais tyliai, bet smerkiančiai stebi iš padilbų; o Jonas Kareivis, nors ir buvo jos bendrininkas ir pradėti laidyti liežuvį būtų buvę jam tikrai nenaudinga, bet kartais ir jis atrodė tarsi sunki našta, nes tas baugus luošys kartais elgdavosi išties keistai – tarsi būtų buvęs jos savininkas, tėvas ar vyras, mat jo rūpestyje buvo kažkas išties tyliai, bet įsakmiai valdingo, betgi gal jai taip tik atrodė.

Tiesą sakant, dabar Ona Kotryna jautėsi taip giliai nelaiminga, tokioj beviltiškoj padėty ir taip užspeista į kampą, į tą nykų Žemaitijos užkampį, tarp miškų, staugiančių vilkais, jog kartais jai ir pačiai norėdavosi kaukti it sunkiai sužeistam žvėriui. Visa jos

praeitis – tėvų namai Gardine, jos pašaipuoklės seserys, šeimos išvykos į Vilnių lankyti dėdės vyskupo ir dėdės kašteliono, dvaras Bialoje, jos geradarė Ona Kotryna iš Sanguškų Radvilienė, jos santuokinės nesėkmės ir netgi jos netikėlis, nežinia kur įsakymų blaškomas vyras dabar jai regėjos tarsi gražiausias rožėm ir šilkais apkaišytas paveikslas, kur ji visuomet buvo vidury, apsupta vienokių ar kitokių, bet visgi jos luomo žmonių, šeimos ar dvariškių, ar pagaliau vilniečių moterų ratelio paskutiniais metais, susirenkančio durstyti adatomis savo siuvinių ir smaigstyti apkalbomis viso, kas gyva, ilgomis popietėmis, už praviro lango ūžiant miesto šurmuliui. Ji pasiilgdavo arklio kanopų kaukšėjimo ir ratų dardėjimo per grindinį – čia, Milkantuose, keliuku dusliai atidundančios svetimo žirgo kanopos dabar galėjo reikšti tik viena – bėdą; ir ji pasiilgdavo atveriamų langinių ir stiklų tarkštelėjimo, miesto sargybinių šūksnių, paplavų, dervos ir lietaus sulietų miesto akmenų kvapo, žvirblių čirškimo, juoko, prekeivių rėkavimų, begėdiškai gašlaus moterų krizenimo, netgi praeivio girtuoklio dainos, gaudžiančių varpų ir pro praviras bažnyčios duris girdimų vargonų aidų, pro atvirą langą pasigirdusio svetimo barnio nuotrupų ar negrabiais pirštais kutenamos užsispyrusios, niekaip neprakalbinamos arfos skambesio. Čia vienintelė muzika buvo tik šaižus gaidžių giedojimas, mūkimas, kriokimas, kvaksėjimas, bukai užsispyręs beveislių šunėkų skalijimas pavakariais, duslūs vežimo ratai per pakelės dulkes ar žvyrą, medžio į medį klaksėjimas, žviegiantys, sausi medinių vyrių, svirčių, naščių, sklendžių girgždesiai ir taip, tas medžio, trinamo į medį, garsas ją jau varė iš proto, kaip kad varė iš proto mašalai, bimbalai, musės, lendančios į namus, į nosį, į maistą; ją čia viskas varė iš proto – netgi pirmųjų pavasarinių vieversių čirpimas, kurį išgirdę dvaro namiškiai traukė nuo galvų kepures, užvertę galvas į dangų šypsojosi, plojo vieni kitiems per petį ir džiaugėsi tarsi puskvaišiai tais prasidedančių sunkių žemės darbų šaukliais, o jai tas čirpimas beveik niekuo nesiskyrė nuo kvapnios vasaros pavakarės svirplių

leidžiamų trelių ar rupūžių kurkimo vasaros pabaigos sutemose. Vienintelis garsas, kuris dabar jaudino jos sielą, buvo žiemėjant ir šąlant vis dažniau iš girios pasigirstantis naktinis vilkų staugsmas – gyvas, kupinas laukinio ilgesio, alkio ir kančios, mat tokį pat garsą iš savo kūno gelmių ji būtų mielai išleidusi ir pati, jei tik būtų galėjusi, o vienintelę paguodą jai kartais teikdavo žvaigždėtas dangus, į kurį ji kartais rasdavo laiko pažvelgti, dažniausiai nusileidusi terasom per apžėlusį, savo formas praradusį sodą, pro žalitvores, ardomas dešimtmečiais nekarpytų ūglių, pro gėlyną, seniausiai pražėlusį savo andainykštę kvadratinę formą, link kiek apkerpėjusio saulės laikrodžio beveik prie pat ežero vandenų, ir ten, tirtėdama iš šalčio, užvertusi galvą į žvaigždes dangaus juodumoje, ji guosdavo save tuo, kad jos šviečia ir likusiam pasauliui su miestais, bažnyčiomis, vargonais, pokyliais, šilkais, karietom, mandagiais pašnekesiais ir muzika; muzika, kurios dabar kažkodėl ilgėjosi kaip niekad ir kaip niekad vylėsi, kad ji vis dėlto sugrįš į tą pasaulį už Milkantų ribų, kuris dabar regėjosi toks tolimas ir nepasiekiamas.

Aname pasaulyje ji mielai būtų užsisakiusi ir parsisiųsdinusi kokį instrumentą savo vienatvei prablaškyti, klavikordą ar arfą, ar *viola da gamba*, betgi čia, Milkantuose, tatai buvo neįmanoma, ir ne vien todėl, kad šimto mylių spinduliu aplinkui nebuvo iš kur paimti nei instrumento, nei mokytojo, galinčio išlavinti, kaip juo groti, betgi ir dėl to, kad dabar, siaučiant karui, viskas buvo sutrikę – keliai, arklių pastotės, tiekimas ir paštas, tuo ji įsitikino pati, prieš kurį laiką pagaliau pasiryžusi parašyti mandagų laišką savo sutuoktiniui Jonui Izidoriui Norvaišai į Biržus, linkėdama jam sveikatos, sielos ramybės ir pranešdama apie apverktiną dvaro ir jo atsargų būklę bei klausdama jo nurodymų ateinančiai žiemai. Atsakymo, datuoto laiško įteikimo Biržuose dieną, ji sulaukė lygiai po dviejų mėnesių, o ir tas pats buvo surašytas ne jos vyro, o vietinio Biržų tvirtovės cyruliko Jono Rakovo ranka, kuris pranešė, kad šviesusis rotmistras Jonas Izidorius Norvaiša kunigaikščio pavedimu šiuo

metu nenumatytam laikui išvykęs į Vilnių iki tolesnio pranešimo ir šviesiausiosios ponios laiškas bus perduotas jam nedelsiant, vos tik šis vėl atvyks į Biržus, nes persiųsti jį šiuo metu dėl sutrikusio pašto žygūnų darbo yra *impossibilis*. Tą pačią dieną dėl keisto sutapimo barzdaskučio laiškas vainikavo dar vieną Onos Kotrynos nusivylimą – nebeapsikentusi jos sielą ėdančios vienatvės ir ilgesio, ji pagaliau balsiai išreiškė savo ponišką įgeidį pasiklausyti muzikos, ir Kristoforas Kniukšta tądien po darbų kaip tik į dvarą atvesdino vietinius muzikuotojus – pusaklį senutėlį kanklininką gumbuotais, pusiau suakmenėjusiais pirštais, du baudžiauninkus su įmantriomis švilpynėmis ir gal tuziną moterų, garsėjančių kaip vietinės giesmininkės visiems gyvenimo atvejams – sėjai, pjūčiai, vestuvėms, šermenims ir krikštynoms. Senis ir švilpynininkai iškeliavo atgal pirmieji, laimingi ir tiesiai pas Kristoforą Kniukštą į bravorą kvortelės, mat neapsikentusios ponios vos po kelių akimirkų buvo apdovanoti kiekvienas po šeštoką; išsirikiavusios, lėtai judindamos rankas ir neskubriais žingsniais apsikeisdamos vietomis tik joms vienoms suprantama tvarka, giesmininkės užtraukė taip, kad Zefirekas iš pradžių palindo po krėslu, o paskui įsidrąsinęs puolė viauksėdamas joms kibti į palankas ir Paliutei jį teko išnešti į kitą kambarį, bet ir muzikos ištroškusiai Onai Kotrynai kūnas ėjo pagaugais nuo tų baugių, gerklinių garsų, kuriuose buvo kažkas šiurkštaus, pirmykščio, bedžiaugsmio, bet ir ne itin graudaus, o tik gąsdinančiai tolygaus tarsi vapamas burtininko užkalbėjimas; tik bereikšmiai vienodai kartojami garsai, palydintys jų vienodus judesius dirbant vis tuos pačius darbus, vienodai stumiant dienas ir net gyvenant beveik vienodus gyvenimus, ir todėl pjūties daina beveik niekuo nesiskyrė nuo mergautinės, o vestuvių palydėtuvių – nuo laidotuvių giesmės, ir Ona Kotryna tų dainų ištvėrė tik kelias, ir kaip tik tuomet dar pasibeldė bernas, atkeliavęs net nuo pat Telšių, nuo žygūno, perdavusio barzdaskučio laišką, ir tai buvo palanki proga atleisti dainininkes, o vėliau – paslėpti savo nevilties ašaras,

galutinai pasijutus įkalintai šiame dvare vidury niekur, kur dienos panašios viena į kitą, o laikas, regis, sustojęs amžiams.

Ir vis dėlto čia gyvenimas nebuvo sustingęs, o veikiau tik nuvilktas, išrengtas iki pat savo begėdiškos, bukos ir kvailos nuogumos, iki varganiausių kūniškų poreikių tenkinimo, iki gyvuliško gyvavimo iš saujos į burną. Dainų čia dabar tereikėjo tik tiek, kad neišprotėtum nuo vis tų pačių sunkių judesių nuobodybės baudžiauninkėms kapojant ropių lapus ar palinkus rišant pėdus; miegas, alkis, šaltis, darbas, nuovargis, alkis, tuštinimasis, nuovargis, miegas – visa tik tam, kad prikimštum skrandį, nemirtum badu ir taip prastumtum dar vieną dieną, tokią pat kaip vakar ir lygiai tokią pat kaip ir ryt, kurią sudrumsdavo tik valstiečių krikštynos, vestuvės ir šermenys, kuriuos paskui mėnesių mėnesiais dar visi tarpusavyje apkalbėdavo, nes kalbėtis daugiau nebūta apie ką, ir taip pat slenkantys metų laikai ir didžiosios metų šventės, kurių dvare, tiesą sakant, nebebuvo kam švęsti; šventės, lygiai tokios pat kaip pernykštės ir lygiai tokios pat kaip kitąmet, ir dar – koks ankstyvos vasaros šauksmas, gamtai sprogstant, skleidžiantis ir žaliuojant, nuvirtus kur ant šviežio šieno ar, vėliau, jau po derliaus, – tarp rugių pėdų, pratęsti giminę patyrus kelias akimirkas saldaus užsimiršimo, vėliau neišvengiamai virstančio santuokiniais smūgiais, žviegiančių kūdikių verksmu ir nuovargiu; nuovargiu ir vargu. Tokiems kaip Ona Kotryna, ragavusiems kitokio gyvenimo – tekančio it srauni upė, kliūvančio už lemtingų atsitiktinumų, įnoringai ir nepaaiškinamai vingiuojančio, kupino kilnių didžiūnų ir jų išrankių žmonų pašnekesių, juoko ir gedulo, aistrų ir apmąstymų, iškilmingų pamaldų ir prašmatnių vakarienių, čia ne juokais galėjo pradėti jauktis protas, ir ji kartais jausdavo, ypač būdama aplinkiniuose miškuose, kaip kažin koks tamsus ūkas pradeda garuoti ir kilti iš pažemių, pripildydamas sielą keisto įtūžio ir noro sujaukti čia esamą tvarką, ir ji dabar jau neabejojo, kad laikinai ją dėl Turės Tibelijaus Magnussono anuomet apnikusi beprotystė buvo ne Šėtono išmislas ir ne koks ją apsėdęs

inkubas, bet kažin kokia vietinė nuožmi pragaištis, besisunkianti iš čionykštės žemės gelmių. Tą jai netiesiogiai liudijo ir Jonas Kareivis, kartą jiems medžiojant miške lyg prasitaręs, kad šitose apylinkėse kartais tvyro negeras monas, čia kadaise, žiloje senovėje, įvykę blogi dalykai, neva, pasak padavimo, miškiniai pagonys nužudę kaži kokį krikščionių šventąjį, ir nors tasai nukeliavęs pas angelus, kalbama, galbūt jo sielos likučiai vis dar neranda ramybės, plevendami tarsi išdraskytas miško voratinklis.

Ona Kotryna dabar ramybę atrasdavo medžiodama su Jonu Kareiviu, mat tai, kas pradžioje tebuvo patikimas būdas prasimanyti maisto, ilgainiui tapo atvanga nuo nuobodulio. Pradžioje ji lydėjo Joną Kareivį ir Benkartėlį daugiau iš reikalo, mat būdami bekilmiai jie neturėjo jokios teisės medžioti Norvaišų miškuose, ir nors vargiai ar per tokius šalčius ir tokioje atokybėje juos būtų užklupęs koks medžioklės prievaizdas, betgi visgi ką galėjai žinoti, todėl ji pradžioje juos telydėdavo raita, daugiau stebėdama, kaip vienarankis senis, prisitaikęs iš šautuvo, kuris turėjo tyčia sutrumpintą buožę ir prie jos padirbdintą kablį, užsitvirtinantį ant jo sveikosios alkūnės taip, kad luošys galėtų valdyti jį viena ranka ir nuspausti gaiduką, moko jaunąjį Joną Ankantą žvėries persekiojimo gudrybių. Tai nebuvo medžioklės menas, o būtent tik medžioklės gudrybės – kaip greičiau ir papraščiau susekti ir užmušti žvėrį; jie medžiojo be ceremonijų ir kilnių papročių, nepaisydami prietarų ir nerinkdami trofėjų, o veikiau ėjo it mėsininkai – nudobti ir parsinešti skerdienos maistui; medžioklės menas čia jau seniai buvo užleidęs vietą paprasčiausiam alkiui, tad kartais tiko ir kilpos, ir spąstai, bet kas; o sykį net Jonas Kareivis kilpoje graudžiai, su niekuo nesupainiojamai rėkiantį sužeistą kiškį pribaigė numindamas jo galvą batu, nes negi tokiam menkam grobiui eikvosi šovinį, viskas čia tiko, kad tik negrįžtų tuščiom į alkstantį dvarą, kuriame viskas buvo atseikėta, padalinta, suskaičiuota. Namiškiams tiko ir kiškiai, ir kurapkos, o ir juos išmoko taisyti taip, kad užtektų ilgam – pirmą dieną keps-

nys, antrą dieną viralas iš nugraužtų kaulų su vienu kitu morkos ar ropės griežinėliu, plūduriuojančiais varganame skystyje tarsi negyvenamos nevilties salos, trečią dieną – kokia košė ar šiupinys iš bet ko, iš likučių ir plutų, išvirtas vakarykštės sriubos likučiuose; visa tai jau buvo nesvarbu, bet kas buvo geriau už alkį, kurį iš tiesų jau derėjo vadinti tikruoju vardu – badu.

Ir Ona Kotryna dabar jau nebegalvojo nei apie švedus, nei apie atgailą, nei apie vyrą, visa, apie ką ji galvojo, dabar tebuvo maistas – kuo pamaitinti Teofilę, kuo užkimšti Paliutę, kuri storėjo ne dienom, bet valandom, ir ką daryti, kad iš bado neišmirtų valstiečiai, nes nebus kas pavasarį įdirba laukus, juolab kad naujienos apylinkėse ėjo negeros – žmonės ne tik badavo, bet jau ir ėmė puldinėti vieni kitus dėl maisto kąsnio, ir ėjo kalbos, kad nuskriausti silpnieji jau mirė badu, kaip kad antai bevaikių senelių pora, iš kurių taip ir neišaiškinti piktadariai atėmė tuos kelis gorčius grūdų, kuriuos, Onai Kotrynai paliepus, Kniukšta padalino lažininkams dar rudenį, arba kaip kad vienoje troboje prie Ankantų, kur kaimynas nusiaubė ir apiplėšė kaimyną, garsėjusį apypilniu podėliu, ir bizūnas čia jau nepadėjo, nes badas gurgė tuščiais pilvais skambiau už rimbo pliaukšėjimą, o alkani valstiečiai buvo piktesni už alkaniausius vilkus ir jų urzgianti neapykanta bet kada galėjo atsisukti ir į ponų namus.

Žmonės kalba, – piktdžiugiškai paslaugiai pranešdavo Paliutė, – žmonės kalba, kad dvaro podėliai lūžta nuo pertekliaus, o ponia valgo mėsą per adventą ir dvaro šunis šeria dešrom. Dar žmonės kalba, kad ponia nuodėmėj sugyvenusi su švedų karininku benkartą ir dabar man liepianti nešioti pagalvėlę po sijonu, idant laikui atėjus galėtų apsimesti, kad šisai – mano, ir dar žmonės kalba, kad ponia užsiimanti raganystėm, nevaikštanti į bažnyčią, dėl to ponas jąją ir palikęs; merga buvo visiškai suįžūlėjusi, ir net prisakyti rykščių Ona Kotryna jai negalėjo, nes kurgi matyta bausti esančią sunkumoje, o toji mergšė dar ir naudojosi visais įmanomais palaimintos

padėties prietarais, visais tamsiais užuginais, gajais šiam krašte – atsisakinėjo dirbti net mažiausius darbus, net verpti ar nerti vakarais – nes vaikas gali užsismaugti, net plėšyti plunksnas ar karšti vilnas – nes naujagimį paskui kamuos dusulys, tas pat – dėl ruošos, nes neva jai negalima kelti rankų ir lenktis, negalima į tą žiūrėti, ant ano – sėdėti, o trečio – uostyti, ir visi turėjo tenkinti jos nikius, nes nėščiosios prašymo negalima atsakyti, antraip pelės atsargas užpuls, tik štai norėdama pasmaližiauti paliegusioji nekart buvo užklupta ir ant kėdės užsikorusi, ir rankas iškėlusi, idant pasiektų kurią nors puodynę nuo viršutinės lentynos, o ir vikrumo nė kiek nestokojo, žinoma, kai jai tik to prireikdavo, ir Ona Kotryna kartais susimąstydavo, kodėl šiam krašte nėra prietarų apie tai, kas gresia meluojančioms, tingioms ir akiplėšoms gimdyvėms, nuodijančioms gyvenimą kitiems žmonėms.

Paliutės pavainikis gimė lygiai per Kūčias, viename mažųjų kambarių, kurį Ona Kotryna paskyrė tam reikalui ir pribuvėjai, atpėdinusiai per pusnis iš tolimos sodybos, apsigaubusiai didžiule languota skara ir išvirkščia skranda – neva, kaip vėlgi liepė prietarai, kad nieks nepažintų, nesužinotų ir nenužiūrėtų, ir jei būtų įmaniusi, būtų visam rūme atlapojusi langus, prikreikusi šiaudų, iškrausčiusi stalčius ir pritempusi keisto neva laimę nešančio šlamšto – skrandų, žolių, ragų, senų, kandžių išėstų žvėrių kailių ir dar velniai žino ko, betgi ponia čia jau net treptelėjo koja ir pasakė: šventą paveikslą, šventinto vandens ar, galiausiai, koralų kryželį iš jos pačios dėželės skausmams sumažinti – prašom, bet jokių nešvarių zababonų*, ir toliau nusiplovė rankas, nusišalinusi į savo alkovą, nė žinoti nenorėdama, ką jos ten smilkė, garino, kaitino, užkalbinėjo, giedojo ir raudojo, kol pagaliau paryčiais pasigirdo su niekuo nesupainiojamas šaižus rėkimas, ir Ona Kotryna kažkodėl vien iš jo, vien iš to garso apmaudžiai suprato, kad Paliutei gimė tai, ko jai pačiai,

* Prietarų. (Sen. žarg.)

neatsakydamas į andainykštes karščiausias maldas, šitaip šykštėjo Viešpats – kad gimė berniukas, vėliau skambiai koplytėlėje pakrikštytas Stanislovo vardu ir Riaubos pavarde, paveldėta iš savo motinos Apolonijos Riaubaitės, o šiosios – iš savo motinos, Marcijonos Riaubaitės, mat dėl keisto sutapimo jis buvo jau antrasis iš eilės tos giminės kartų pavainikis. Iškart po to įsimintino įvykio neapsieita be nemalonaus barnio, mat pribuvėja užsimanė, kaip reikalavo vietos paprotys, užsibūti dvare iki pat krikštynų, ne tik per Kalėdas, ne tik iki Trijų karalių, bet dar ir visas šešias savaites, ir toji netašyta boba, grasindama visom įmanomom nelaimėm ir nužiūrėjimais, prarūgusiu pienu, kaukais ir mirtinom ligom, drįso pačiai poniai aiškinti, kad bet koks į namus įėjęs vyras turi išsipirkti savo kepurę, kad ji tris dienas turinti saugoti kūdikio maudynių vandenį ir laikyti aštrų peilį po slenksčiu, idant jo neperžengtų piktosios dvasios, o patį naujagimį slėpti po sudriskusiu skuduru, kad jo nerastų besigviešiančios laumės. Onai Kotrynai iš Kotovičių Norvaišienei šito pasirodė per daug, mat nuo kūdikystės savo motinos buvo išmokyta sielos dalykuose šventai tikėti kryžiaus, šventinto vandens ir maldos galia, o kūno reikaluose – švara ir tvarka, tad vien mintis, jog naujagimis, kad ir ne jos pačios, o neklusnios tarnaitės, bus dėl kvailo prietaro dengiamas purvinu sudriskusiu skuduru, jai atrodė tikra šventvagystė, tad pribuvėja, jai sumokėjus, buvo atleista ir išgrūsta iš namų, nors ir grasindama visom įmanomom negandom ir tuo, kad kūdikis užaugs šykštuolis ir vagis, o būsimasis vagis buvo tampriai suvystytas švarios drobės juosta į baltą vabzdžio lėliukę; šiaudai, džiovintos žolės, lokio kailio atraiža ir kitas šlamštas išmestas lauk, viskas išvėdinta, pakūrenta ir iškuopta.

Kalėdų vakarą įvyko dar kai kas, kas nedavė ramybės Onai Kotrynai, ir tatai nebuvo niūri, bedžiaugsmė nuotaika po mišių koplytėlėje, prie vakarienės stalo, pagyvinama tik tėvelio Ignaco Petravičiaus maldų ir dievobaimingų tostų, ir tatai nebuvo nė skurdus badmečio maistas alavo lėkštėse, troškinta beskonė kiškiena,

sukepusi, sausa it šikšna žąsis ir suzmekęs Kalėdų pyragas, kuriam buvo smarkiai pagailėta miltų, kiaušinių ir virėjos širdies. Už visa tai nykiau buvo kitkas – sulamdyta, baltumą praradusi staltiesė, kasdieniai indai, taupomos žvakės ir malkos, klebonas ir surukę vyrai – Kniukšta, Ankantas, Kareivis – prie stalo, bet nykiausia užvis buvo tai, kad užstalėje nebebuvo nei deramo pokalbio, nei jokio bajoriško animuso, nei stebuklo laukimo, tik kažin kokia kasdienė, nešventiška neviltis. Netgi mažoji Teofilė, kuriai dabar sėdint ant kėdės prie stalo jau reikėjo dviem pagalvėlėm mažiau nei vos tik atvykus, atrodė kažin kokia svetima ir sulaukėjusi ir šaukšto kotą rankoj laikė per vidurį, tarsi botagą, muistėsi, supo kojas pastalėj ir kalbėjo ne sklandžiai, o įmaišydama žemaitiškų žodžių, parsineštų iš dvaro mužikų vaikų. Per Kalėdų vakarienę paaiškėjo, kad vienintelė Norvaišų giminės įpėdinė yra parsinešusi į namus ir kai ką daugiau nei vien vietinę šnektą – mat net sukalbant neilgą padėkos maldą nebegalėjo susilaikyti sudėjusi rankeles, nes jų mirtinai prireikė nirtulingai ir beviltiškai pasikasyti paausius, kaip paaiškėjo, gausiai apgyvendintus mažučių beveik nematomų įnamių, kurių klastingo antpuolio prieš kilmingąjį luomą po ponišku nėriniuotu kyku nebesužiūrėjo nei atgulusi Paliutė, nei keturis namų kampus laikanti vargšė Kasiulė.

Bet, svarbiausia, tąvakar Ona Kotryna patyrė patį nemaloniausią praregėjimą – vakare, jau alkovoje, dar prieš maldą, užsižibinusi žvakes ir prisėdusi prie savo stalelio priešais pastatomą veidrodį, ji ūmai nustėro nuo to, kas žvelgė į ją iš anapus blausaus, vos pageltusio stiklo: blyški nenusakomo amžiaus moteris netvarkingai išdrikusiom sruogom iš po nukarusio, seniai miltais nestandinto kyko, kurio nėrinių klostės liūdnai karojo abipus skruostų it nužydėjusios suvytusių gėlių kekės, papilkusio veido, nusvirusiais lūpų kampučiais, užgesusiom akim, ant krūtinės kryžmai perrišta skara, rankogaliais be nėrinių, iš kurių kyšojo jos rankos, jos kilmingos rankos, dėl šilumos įmautos į senas odines pirštines nukirptais

galais; ir baisiausia buvo tai, kad į ją po metų Milkantuose, toli nuo žmonių, prieš kuriuos reikėtų taisytis, po metų atgailos, kaltės, alkio ir dvaro kasdienybės iš veidrodžio, tarsi kalėdinis burtas ar pranašinga aiškiaregystė, žvelgė pati paprasčiausia prasčiokė. Viešpatie, aš virstu viena iš jų, nenuostabu, kad mano net vaikas utėlėtas, dar spėjo pagalvoti ji prieš prapliupdama tyliom ašarom, kuriomis sroveno gailesys ir pati tikriausia panieka bet kokį orumą praradusiam savo atspindžiui, panieka pačiai sau, ir bet kas buvo geriau už tai, ką ji matė dabar veidrodyje – bet kas, net ir nusidėjimas su švedu, net ir mirtinos nuodėmės, net ir pati mirtis buvo geriau už tylią kapituliaciją, už tąjį nebylų pralaimėjimą prieš karą, vargą, skurdą ir užkampio dėsnius; už tą vienintelę gyvulišką užkampio tiesą, besirūpinančią tik tuo, kad būtų ką įdėti burnon ir išlikti tuose šaltuose nevilties tyruose, kuriuose gali išgyventi tik be atodairos nuožmūs ar be galo buki. Ji verkė, kol aptirpusioms žvakėms liko degti vos per du pirštus, ji verkė tol, kol baigėsi ašaros ir liko tik viena – pasiryžimas išlikti tuo, kuo ji gimė, Ona Kotryna iš Kotovičių, ir tapti tuo, ką likimas jai lėmė – Norvaišiene, Milkantų ponia, o tam, ji nusprendė, tereikia dviejų dalykų – surankioti išdrikusius savo orumo likučius ir išlikti savajame luome; o tam pasiryžo bendrauti tik su savo kilmės žmonėmis ir netgi žinojo, kaip tą padarysianti.

Kitą rytą ji pradėjo nuo maudynių senoj vario vonioj, kurią liepė iššveisti, ištiesti paklode ir pripilti pašildyto vandens; nusipraususi ji taisėsi, šukavosi ir puošėsi kur kas kruopščiau, nei kad buvo tą dariusi per praėjusius metus; beveik taip pat kruopščiai, tarsi vis dar gyventų Vilniuje ir ruoštųsi tądien pasirodyti kurioje nors iš kilmingų svetainių; jai susitvarkius, atėjo eilė Teofilei, kurią, besispyriojančią ir besiaikštijančią, daugiau nei valandą jiedvi su Kasiule šukavo tankutėlėm utėlinėm šukom, paskui trinko galvą ir prausė toj pačioj vario vonioj, kruopščiai rengė ir varstė švariais drabužiais ir, užuot senu papratimu leidusi jai be tikslo maklinėti po namus

ar maltis oficinoje su tarnų vaikiščiais, nusivedė į biblioteką, kurioj iš anksto liepė pakurti židinį, ir, pasodinusi išpraustą, sušukuotą nenuoramą prie atverstos knygos bei suradusi skalūno lentelę, liepė jai ranka perrašinėti parinktą katekizmo skyrelį. Ona Kotryna po ano atmintino nepavykusio pirmojo nuodijimo, pasibaigusio tuo gėdingu gašlumo proveržiu, tiesą sakant, daugiau ir nebuvo šitam kambary; tos aistros nusiaubtos vietos privengė ir ji, ir, keisčiausia, pats švedas, kol dar tebebuvo gyvas, apeidavo tą rūmų kertę, ir nors tarnai seniausiai buvo aptvarkę knygas, tačiau šis tas Onos Kotrynos akiai vis dar tebeliudijo anuomet siautusio ano aptemimo gaivalą – nuo karnizo nudriskęs užuolaidos kampas, už pulpito užkritusios kelios knygos iš to pragaištingo jų srauto, anuomet nuklojusio grindis, ir ji paminė tą popietę, tą kaltą atsipeikėjimą ant knygų šūsnies, viena jų buvo *Theatrum Diabolorum*, kažkur jau tarnų tvarkingai padėta atgal lentynon, o kita, Norvaišų familijos silva, gulėjo čia pat, prie pulpito, dar šalia jos buvo užkritusi panaši, įrišta į dailią spaustą odą, bet rašyta ranka, ir atvertus priešlapius tituliniame puslapyje tebuvo įrašas seniai mirusia, nes ne jos vyro, o jo tėvo ranka – *Diariusz Kazimierza z Milkond Narwoysza od Roku Pańskiego 1680**, ir ji su pasimėgavimu ir keistu smalsumu atsivertė tą savo mirusio šešuro dienoraštį, tarsi tikėdamasi jame rasti visus atsakymus apie jų šeimą, Milkantus ir čionykštę pragaištį ar, pagaliau, netiesiogiai pabendrauti su protėviu, savo luomo žmogum.

Ateinančias kelias savaites, kol Teofilė priešpietėmis kankindavosi tobulindama savo rašyseną skalūno lentelėje, Ona Kotryna bibliotekoje sėdėjo palinkusi prie rastojo rankraščio, kurį užsispyrė perskaityti visą, nuo viršelio iki viršelio, tačiau jo, kaip paaiškėjo, buvo užpildyta vos daugiau nei pusė, pasibaigusi sulig 1697 metais, ir įrašai anaiptol nepriminė memuarų, o veikiau paprasčiausią kalendorių, ir tas kalendorius buvo beviltiškai, netgi stebėtinai

* *Kazimiero iš Milkantų Norvaišos dienoraštis nuo 1680 m.* (Lenk.)

neįdomus, mat iš savo vyro ir anytos pasakojimų ją pasiekęs šešuro paveikslas buvo visai kitoks, nei kad liudijo jo paties paliktos eilutės: namiškiai velionį Kazimierą Norvaišą minėdavo visuomet *tik su baugia pagarba – juk tai jis anuomet laikė savo pinigų kapšo* raiščius; ir nors ji žinojo, kad velionis šešuras buvo pasaulio matęs, daug keliavęs ir teisės laipsnį įgijęs ponas, buvęs pas Radvilą ant jurgielto* ir patarinėjęs jam įstatymų painybių klausimais, tačiau šeimoje jis neabejotinai buvo neginčijamas viešpats, apsukriai padauginęs jų dvarus ir ūkius, išplėtęs žemes ir pagausinęs pajamas, iš kurių, tiesą sakant, jos pačios vyro dėka šiandien nedaug kas bebuvo jau likę. Bet anuomet jų būta turtingos šeimos, vien ką reiškusios pajamos už velionio Norvaišos Titonyse augintą tabaką, mat tasai, apsukriai pasinaudojęs įstatymų spraga ir niekam nesuteikta privilegija, sugebėdavo išdžiovintą ir supjaustytą derlių tiekti ne tik visai vaivadijai, bet net ir iki pat Vilniaus; vien ką reiškė visų palivarkų javai, keliaujantys iš Palangos laivais iki pat Gdansko, ir anuomet jų gyventa didžiai, su užmoju, kurį geriausiai rodė šaunusis jaunasis Jonas Izidorius Norvaiša žirgais, karietomis ir uniformomis. Betgi jo tėvo, kaip aiškėjo iš dienoraščio, būta taupaus, netgi šykštoko žmogaus, o kas liūdniausia – gana nuobodaus, mat jo palikti įrašai daugiausia tebuvo su derliais ar išlaidomis susiję skaičiai, o apie šeimos paslaptis Ona Kotryna irgi neką tesužinojo, mat velionio šešuro plunksna, stebėtina, daugiau dėmesio skyrė ne nuosavai žmonai ar sūnui, o brangiems žirgams ir šunims, kurių vardus, prieauglį ir suleidimo kergtis datas tasai kruopščiai žymėjo, ir todėl daugiau buvo galima sužinoti, kiek turėjo vižlų, britanų ir mediolanų**, kada buvo suleistas Cerberis ir Furija ir kiek šunyčių kada šioji atsivedė, ar kaip dažnai buvo kaustomas Borealis nei ką nors

* Nuolatinis metinis fiksuotas uždarbis, stambiausių didžiūnų mokėtas ne aptarnaujančiam personalui, o veikiau atliekantiems konsultantų pareigas – teisininkams, medikams ar teikiantiems kitas kvalifikuotas paslaugas.

** XVII–XVIII a. populiarios medžioklinių šunų veislės.

apie Norvaišų šeimą, išskyrus šykščius įrašus apie tai, kad *diariuszo* autorius 1680-aisiais iš Viešpaties malonės pradėjo antrą, o 1690-aisiais – trečią gyvenimo su ponia žmona dešimtmetį; mylimam sūnui irgi buvo skiriama ne ką daugiau dėmesio, ir iš dienoraščio daugiau galėjai sužinoti apie tai, kiek dienų kuriais metais šviesiausiasis ponas Kazimieras iš Milkantų Norvaiša medžiojo, nei kaip gyveno jo paties namiškiai, ir, atrodo, jis mieliau žymėjosi, kada buvo susitikęs su kokiu garbiu pareigūnu – vėliavininku, stalininku, raštininku ar pačiu kunigaikščiu, nei kada jo sūnus pargrįžo iš savosios turnyro kelionės ar kada baigė mokslus, ar patraukė karo tarnybon; ir dienoraštis dažniau minėjo, kiek šviesusis ponas gėrė ir ar po to dėl to negalavo, nei kokias nors jo paties paslaptis ar apmąstymus, nors, tiesą sakant, kiekvienais metais, kaip Ona Kotryna pastebėjo, dažniausiai – rudeniop, spalio mėnesį, jos šešuras, turbūt nė pats to nepastebėdamas, palikdavo vienodus įrašus, daugiausia apie tai, kad už jo malonybę kunigaikštį užpirko mišias, kurias neišvengiamai sekdavo įrašas: *ogarnęł mnię smutek, z tego smutku znów napiłem się, następnego dnia aż chorowałem**; ir tik vieną kartą tas įrašas buvo praleistas, 1687-aisiais, mat kaip tik tais metais, regis, šviesusis ponas Norvaiša buvo išvykęs į Vilnių ilgokam laikui ir po šios kelionės tarp derlių, pajamų, šunų ir arklių netikėtai atsirasdavo trumpi įrašėliai tom dienom, kai senasis ponas gaudavo laišką nuo savo sesers, ir tą įvykį tik taip ir aprašydavo: „gavau laišką nuo šviesiausios ponios savo sesers, tepadeda jai, vargdienei, Viešpats ir tepasigaili mūsų visų, nusidėjėlių“, bet niekad, visiškai niekad dienoraštyje nebuvo užsiminta nei apie tų laiškų turinį, nei kokia nelaimė ištikusi jo šviesiausią ponią seserį, kuri, sprendžiant iš jos prabangaus konterfekto, kabančio didžiojoje menėje, niekaip, tikrai niekaip nepanėšėjo į vargdienę, nes, priešingai, ji išrodė prašmatniausiai ir turtingiausiai iš visos Norvaišų šeimos, o jos žvilgsnio

* „Apėmė mane liūdesys, iš to liūdesio vėl prisigėriau, kitą dieną net apsirgau.“ (Lenk.)

būta ne prislėgto, o gyvo ir dargi žvilgančio neslepiamo pranašumo puikybe. Kazimiero Norvaišos įrašai užsibaigė 1697-aisiais, bet dar gerokai prieš jo mirtį, ir užsibaigė keliais sakiniais apie tai, kad pradėjęs ruoštis kelionėn ir ta proga išsiuntęs grąžinti poniai seseriai visus jos rašytus laiškus, taigi, tapo aišku, kad jų čia, Milkantuose, nė nevertėjo ieškoti, nors galgi kaip tik juose galėjo būti kas nors įdomaus. Ir Ona Kotryna truputėlį niršo dėl sugaišto laiko skaitant tą šlamštą, kuris ne tik neatskleidė nieko nauja apie jos vyro šeimą, bet dargi ir uždavė naujų mįslių, nes užrašyti žodžiai kirste kirtosi su jos girdėtais pasakojimais ir ligtoliniais susidarytais įspūdžiais, o senasis nuobodybė, kurio visas dienoraštis buvo tarsi rašytas kenčiant nuo užkietėjusių vidurių, nėmaž nepriminė to baugia pagarba gaubiamo šeimos galvos, apie kurį visi kalbėjo kaip apie didų giminės atstovą; ir niršo dar daugiau, kai mažoji Teofilė, pailsusi nuo skrebenimo į skalūno lentelę, vis dažniau papūtusi lūpas liūdnu veidu klausdavo apie tėvą, su kurio dovanotu bandaloru nesiskyrė nei dieną, nei naktį, ir to kvailo žaislo tylus tolygus ūžesys – zvimbt žemyn, zvimbt aukštyn, pirmyn, atgal – priminė jai pačiai jos gyvenimo nuopuolius ir apmaudų šitokio lengvumo nuo jų atsitiesti stygių.

Vis dėlto žingsnis po žingsnio, diena po dienos ji, kad ir sunkėjant gyvenimui dvare, tiesėsi; sprindis po sprindžio tarsi piktžolėm užžėlusį lauką atkovodama savo luomo garbės likučius, ir tie likučiai iš tiesų kartais išrodė tiesiog apgailėtini – kad ir naujasis ponios reikalavimas sėsti prie stalo, padengto tik balinta, tik švaria staltiese, tik po maldos, o kuklų kasdienį davinį tiekti tik iš geriausių sidabro indų; ir skysta badmečio buzelė, tiekiama iš sidabro lėkščių, vėl ištrauktų iš slėptuvių, kur buvo nukištos saugantis švedų ir kuriose kažkas senais pertekliaus laikais buvo išraižęs Norvaišų Ašakos herbą, jai pačiai išrodė patikimas įrodymas, kad dar ne viskas prarasta ir geresni laikai vėl sugrįš. Netgi Jonui Kareiviui ji ištraukusi atidavė kai ką iš senojo pono durtinių, nes dabar nebegalėjo žiūrėti, kai tasai

prie stalo sėda su savo atspurusiais medžiokliniais apdarais, tarsi surankiotais iš praūžusio mūšio lauko, ir tasai, kiek pasimaivęs, vis dėlto ėmė taisytis kruopščiau, ir netgi tėvas Ignacas tom dienom, kai viešėdavo dvare, pasispjaudęs atidžiau užsišukuodavo savo išdrikusias žilas gijas ant plikės, skersai nuo kairiosios ausies link dešinio paausio, nors dar neseniai ta skysta senatvės užuolaida dažniausiai juokingai kadaruodavo ant dvasiškojo tėvelio peties. Ir kaip bebūtų keista, bet vien tas tvarkingesnis, labiau išpuoselėtas rūmo ir jo namiškių vaizdas, dabar užpildomas sugriežtintos priežiūros darbais ir darbeliais, darė alkį lengviau pakeliamą ir skystosios buzelės iš sidabro lėkščių tarsi atrodė sotesnės ir viltingesnės, nepaisant nė spaudžiančių speigų, tokių stiprių, kad net seniausieji apylinkių žmonės nieko panašaus neatminė per visą savo gyvenimą.

IX

Jonas Izidorius Norvaiša kasryt atsibudęs kareivinėmis paverstuose Biržų pilies griuvėsiuose dabar pirmiausia pasimelsdavo ir padėkodavo Viešpačiui vis dar esąs gyvas – nemiręs, nesušalęs, slapčia neperdurtas ir neperpjauta gerkle; dabar kasnaktiniai jo sugulovai buvo baimė ir šaltis. Praėjusios žiemos būta itin speiguotos, tokios, kad net iššalo visi augalai ir stojo nederliaus vasara, betgi, palyginti su šiąja, Viešpaties metų 1709-ųjų, anoji praėjusioji buvo vieni niekai, mat dabar poškėjo ne tik tvoros, šalo ir sproginėjo ne vien

medžių kamienai, bet stingo net gyvi padarai, ir niekas, kiek paminė, nebuvo matęs tokio vaizdo, kad nuo nuogų juodų šimtamečių ąžuolų ir alksnių šakų kristų baltai apšarmojusios ir suledėjusios varnos – pakakdavo joms tik užsnūdus nustoti judėti bei šiaušti plunksnas, ir surагėjusios nuo neįprasto, klastingai besismelkiančio speigo jos šlumšteldavo žemėn tarsi akmenys; kareiviai dabar eidami žvejoti Širvenos ežere imdavo nebe kirvį eketei ir meškerę, o vien tik kirvius iškapoti ledo luitams, kuriuose įšalusios blausiai žvilgėjo žuvys, ir tuos luitus jie versdavo tiesiai į užkaistus katilus-būgnus, tokiu būdu virdami nuo žarnokų nevalytą žuvienę, nes visa, kas valgoma, dabar buvo aukso vertės – net ir lede užtroškusių žuvų žarnokai.

Kartais jis klausdavo savęs, ar tik ne žuvienei ar vienam kitam sumedžiotam kepsniui jis turėjo būti dėkingas ir už Barborą Statkutę, vietinę papilės kaimietukę ir vietinę Biržų gražuolę, su kuria dabar dalinosi savo kareivišku guoliu; ir ar tik ne iš geismo, o iš paprasčiausio alkio ji atsidavė jam dovanodama savo ilgai kokiam turtingam jaunikiui saugotą dievobaimingos katalikės nekaltybę; atsidavė, nusprendusi, jog vienas išvaizdus rotmistras geriau nei pulkas prievartaujančių kareivių, ir atsidavė su tyliu palaiminimu savo badmiriaujančios dievobaimingos šeimynos, kuriai dabar vogčiomis nešdavo išėdas nuo rotmistro stalo, o naktines glamones priimdavo tyliai ir nuolankiai, tarsi eidama lažą, prieš tai sukalbėjusi poterius, o po to – žegnodamasi ir vėl šnabždėdama, turbūt – atgailos maldą, o gal pasiaiškinimą Viešpačiui, jog aukojasi dėl badaujančių namiškių ir tą nuodėmingą nešlovę priima ne kaip sąmoningą nusidėjimą, o kaip neišvengiamą paklusimą žiauriai pasaulio tvarkai ir negailestingai Viešpaties jai skirtai daliai; ir nors pradžioje ji krito jam į akį, dabar jis beveik nekentė to romaus, tyro veido plačiais žandikauliais, arti susodintomis akimis ir drovia, kvailoka šypsena; tos ištikimos kalaitės, tik ir belaukiančios, kada ponas numes kaulą; susigūžusios ir bijančios kuo nors neįtikti ar

pasakyti žodį ne taip, besistengiančios atspėti kiekvieną norą iš jo akių, netgi nusižeminęs jos rankų mostas, kuriuo pakišdavo savo plaštakas po prijuoste nuolankiai laukdama savo pono paliepimo, jam dabar keldavo įsiūtį; betgi vos ateidavo vakaras po dar vienos šaltos nerimo ir įtampos pritvinkusios dienos, jis vėl, baikščiai pasidavęs silpnumui, ieškodavo to paprasto jauno kūno, kuris, galų gale, nakties tamsoje, nežiūrint į tas patiklias neišmanėlės akis ar užskleidus jas ir visą veidą iš kasos išpintais plaukais, visgi buvo moters kūnas – boluojantis savo baltumu, bevardis, skleidžiantis šilumą, ramybę ir trumpalaikę užmarštį; tarsi žmogiška gorė kareivio guoliui sušildyti, kuriai užsimerkęs, tamsoje, galėjai suteikti kokį tik nori svajonių veidą – kad ir Onos Kotrynos ar net juodaakės Fatimos; ir rytą pabudęs jis vėl negalėdavo į tą Barborą nė žiūrėti, vos ne norėdavosi imti ją ir sumušti, ypač jei ji, jam vos pabudus švintant, jau budėdavo toje priešaušrio melsvumoje pasirėmusi ranka į priegalvį, tarsi kareivis laukdama jo įsakymo patale, į kurį, regis, dabar tilpo viso pasaulio vienatvė, ir ilgainiui jis jai įsakė: niekad nelikti miegoti, kad pabudus ryte jos čia nebūtų, betgi vėliau jam suminkštėjo širdis kartą ją aptikus anapus slenksčio, snaudžiant ant šiaudų kūlio susisupus į avikailio skrandutę, mat kurgi vargšelė būtų ėjusi pusę varsto per tokius speigus, ir todėl jis jai parūpino mažą kambarėlį, kamaraitę veikiau, pačioje pilyje, bet užtat ne per toliausiai nuo didžiulės mėlynai margintų koklių krosnies ir greta, vos už sienos, nuo apgriuvusių jo apartamentų, kur ji, kasnakt paskolinusi savo kūną rotmistrui pasinaudoti, vėliau tykiai išsliūkindavo vidury nakties pabaigti austi sapno, mat moteriai pily, pilnoj ne tik jo, bet ir rusų kareivių, būtų buvę nesaugu.

O tie ruseliai dabar buvo pagrindinis Jono Izidoriaus galvos skausmas; ir jie, ir jų pulko vadas Aksentijus Petrovičius Fominas, šešių pėdų ūgio milžinas, gimimo nuo Astrachanės; galiūnas žema užsispyrėlio kakta, plačiais stepių gyventojo skruostikauliais ir griausmingu juoku, kaip perkūnas gaudžiančiu iš po jo nugeltusį

šepetį primenančių valstiečio ūsų, kurie baisingai nederėjo prie žalios ir raudonos caro pulko uniformos auksintom sagom, ir atrodė jis tarsi meškinas, kažkieno užgaida dėl juoko įvilktas į užjūrio mundurą. Ruseliai į švedų nusiaubtus Biržus atėjo kaip sąjungininkai, neva padėti vietinei armijai palaikyti tvarką ir užtikrinti taiką tame svarbiame pasienio taške, bet iš tiesų tai čia šeimininkavo jau daugiau negu pusmetį, pradžioje keldami žalą ne mažesnę nei priešas ir siaubdami apylinkes ne ką prasčiau už priešus švedus; pradžioje jie degino, grobė, skerdė valstiečius ir prievartavo vietines moteris, tarsi užsimoję jas perpisti po perėjusios prieš metus mėlynos ir geltonos spalvos armijos ir taiką užtikrinti pasėdami savo sėklą kuo įmanoma plačiau. Ir nors Jonas Izidorius Norvaiša *de iure* buvo paskirtas pilies komendantu, tačiau pradžioje *de facto* čia šeimininkavo tie rusų kareiviai su griausminguoju Fominu priešaky, ir Jonas Izidorius kartais jausdavosi esąs vos ne jų įkaitas, nes šieji čia darė ką įsigeidę, ir nuo visiškos netvarkos ir savivalės, o kartu ir baisaus pažeminimo, nes kurgi matyta, kad komendantas patsai pily būtų sąjungininkų įkaitu; šaunųjį rotmistrą gelbėjo tik tai, kad, laimei, jis anksti pastebėjo, jog pulkininkas Aksentijus Fominas savo karius laiko geležiniame kumštyje ir tieji, vakarykščiai valstiečiai, prievarta surinkti iš visut visutėlės motinėlės Rusijos platybių nuo Pamaskvės iki Uralo, paimti į kariuomenę visam gyvenimui, iki gyvos galvos, be teisės į žmoną, šeimą, namų stogą ir paprasčiausią krikščionišką gyvenimą; su vienintele prošvaiste žingsnis po kruvino žingsnio užsitarnauti karininko laipsnį su šimto rublių atlyginimu ir anksčiau ar vėliau mirti už ciesorių Petrą, klauso tik jo; taigi, suvokęs, kad tieji kareivos aklai priklausomi nuo Fomino valios, stotingasis rotmistras Norvaiša nusprendė, jog reikia rasti būdą suimti į nagą *polkovniką* Fominą ir šiokią tokią tvarką pilyje ir jos apylinkėse bus galima daugmaž palaikyti. Tam tereikėjo rasti to milžino Achilo kulną ir Jonas Izidorius Norvaiša iš savo patirties žinojo, kad

net ir didžiausi, baisingiausi galiūnai visuomet turi kokią silpnybę, o kad baimė yra neišvengiama žmogiškosios prigimties palydovė, tą jis pats pernelyg gerai buvo patyręs savuoju kailiu. Ir nereikėjo būti išminčiumi, o tik akylesniu stebėtoju, kad ilgainiui patirtum, jog griausmingasis bebaimių ruselių vadas turi vieną pragaištingą silpnybę – neatremiamą potraukį degtinei, o bijo irgi tik vieno, ir tatai nebuvo ginkluoti Jono Izidoriaus husarai, kurie, palyginti su ruseliais, ir skaičiumi, ir savo ginkluote atrodė juokingai, mat Aksentijus Fominas labiausiai bijojo ne *batiuškos* caro, į kurio sveikatą taip uoliai kilnodavo degtinės kvortikę, ne jo *jenerolų*, o labiausiai baiminosi jo administracijos *načielnikų* ir jų galimų patikrinimų, mat jei tos vokiškos kanceliarinės žiurkės būtų ėmusios ir sumaniusios atlikti jo pulko reviziją, būtų aptikusios dar ir kiek trūkumų amunicijoje, kadangi vos tik Astrachanės pulko *polkovnikas* ir jo kariauna apsistodavo kur sėsliau, ilgesniam laikui, prisakyti pernelyg nesiaubti ir ramiai, kiek įmanoma, ten prasilaikyti, tai, žiūrėk, po truputį, po truputėlį jie pradėdavo mainyti į degtinytę tai iš pradžių šovinius, tai paskui kiek parako, o tai ir, žiūrėk, kokį šautuvą ar patrankos vamzdį ir dabar ginkluoti buvo ne tik vietiniai bravorų laikytojai, bet net ir apylinkių valstiečiai, verdantys klampų, gerai į galvą trenkiantį alų, o vienas, gerai ir pastoviai girdęs ruselius, andai, pernykštę nederliaus vasarą, net buvo įsigudrinęs žvejoti pliekdamas rusiška patrankėle į Širvenos ežero vandenis ir iš jų sau vėliau ramiausiai tinklais išsigriebdavo apglušintas išplaukusias žuvis. Tą, pirmai progai pasitaikius, *polkovnikui* Fominui apdairiai paaiškino ir pats Jonas Izidorius Norvaiša: siaubti ir niokoti – jiems nenaudinga, nes kas gi, kartą sunaikinus bravorus, išvarys jiems dar degtinės, negi lavonai? Ir jis pats nė nepastebėjo, kaip žingsnis po žingsnio patapo Aksentijaus Fomino vyriausiuoju superintendentu degtinės reikalams – jis jau atmintinai žinojo visus degtinės varytojus penkiasdešimties mylių spinduliu ir mažne žinojo tvarkaraštį, kur ir kada verdamas alus,

tad galėjo tiems nuožmiems taikos palaikytojams parūpinti svaigalų vos spragtelėjus pirštais ir dažniausiai juos mainydavo į amuniciją; o dargi, būdamas vertas savo tėvo Kazimiero Norvaišos sūnus, *polkovniką* įpratino ir pypkiuoti, mėgautis tuo nekaltu malonumu, už kurį dar neseniai rusų ciesoriai nupjaudavo nosis*, ir vaišindavo jį taboka iš savo asmeninių resursų, tiekiamų jam net ir didžiausiu sunkmečiu iš Titonių; tiesa, ne pačiais rinktiniais pjaustytais viršūnėlių lapais – kartais į vieną dalį tabako antra tiek primaišydavo ir šiaip sau džiovintų žolių, samanų ar netgi džiovintų kanapių, o ir alų dažnai skiesdavo, kad būtų daugiau, o atskiedęs šliūkšteldavo degtinės, kad tie greičiau apsineštų ir nueitų miegoti; ir kol ruseliai turėjo paėsti ir laimingi sau pusgirčiai šlitinėdavo, vakarais traukdami ilgesingas dainas prie užkurtų didžiulių apgriuvusių židinių, tol Biržų pily vyravo daugmaž taika ir ramybė, paįvairinama tik pavienių skriaudų apylinkių gyventojams; betgi šiaip daugiausia Fominas savo vyrus laikė užimtus mankštindamas juos iki devinto prakaito ar liepdamas jiems iki begalybės blizginti uniformų sagas – kardai ir durtuvai tą žiemą rūdijo, užsistovėję pakulų klakai šautuvuose pelijo, parakas drėko, o neiššauti šoviniai, tarsi pinigėliai mainomi į velnio lašus, pragaištingai seko. Tad Aksentijus Fominas, kuris nemirkteldamas galėdavo žvelgti į keleriopą priešo armijos persvarą ar prireikus kardu iškersti ištisus svetimos žemės kaimus, net išrasodavo šaltu prakaitu, vos žygūnas atnešdavo kokį laišką iš *načielniko* kanceliarijos, pasirašytą kurio nors jo ciesoriaus raštininkėlio vokiečio, kokio *Herr* Šnipšdorfo, *Herr* Pisdorfo ar *Herr* Šiksdorfo; ir tas Astrachanės milžinas prieš atplėšdamas stačiatikiškai žegnodavosi, ir tarsi mažas vaikas balsu rypaudavo: *Gospodi, pomiluj slugu nižajšego, kajatsa budu, brat' dobro carskoje perestanu, nikaraj ty*

* Tabako rūkymas iki 1697 m. draudimo panaikinimo Rusijoje buvo baudžiamas nupjaunant prasižengėliui nosį.

*menia, Boženki**, ir tik tada liepdavo, mat patsai buvo visiškas beraštis, savo pulko *pisoriui*, liesam raštininkui diakonėliui išdrikusiais šiaudiniais plaukeliais, imti ir skaityti, ir pranešti, ar Viešpaties rūstybės pirštas pritrėkš jį revizijos pavidalu dabar, ar dar kurį laiką susimylės. Ir todėl Jonui Izidoriui Norvaišai pakakdavo tik švelniai užsiminti, jog parašysiąs bendrą laišką ir jo šviesybei kunigaikščiui Radvilai, ir caro kariuomenės maršalo Šeremetjevo** superintendentui, kad šoviniai ir sprogmenys besibaigią ir reikia papildymo, ir Aksentijus Fominas jam kaltai plodavo per petį ir sakydavo: nekvailiok, prasilaikysim ir taip, ne pirmas kartas, nustok, Izydariau Kazimirovičiau, nevoliok durniaus, *davaj*, geriau išgerkim į tėvelio caro ir jūsų tėvelio karaliaus sveikatą, ir jis dėl kompanijos prisigerdavo ir keliskart net ėjo pertis draugystės vardan su tuo lokiu į pirtį, mat tasai didžiulis patinas kažin kaip keistai vyrišką draugystę siejo su neišvengiamai būtinu šutimu pirty nuogais pimpalais, ir paskui Jonas Izidorius ilgai peršalęs sirgo, mat išsipėrus beržinėm vantom Aksentijus Fominas žūtbūt jį tempdavo laukan ir užbaigdavo ritualą per traškantį speigą nuogas griūdamas į apledėjusią pusnį, visas raudonas, garuojantis, riaumojantis tarsi meškinas, ir įgriuvęs ant nugaros dar mėgdavo kvatodamas rėkti: *Izydor, a takoje vidal?!**** – ir paleisdavo iš savo gauruotos subinės trankią karštą bezdalų salvę tiesiai į pusnį, tokią galingą, jog net toje vietoje, tarp dviejų sėdmenų paliktų apskritų įspaudų, dar giliau ištirpdydavo sniegą, ir ne, Jonas Izidorius tokio dyvo niekad nebuvo matęs ir kartą po tokios pirties apsirgęs turėjo gražaus laiko kiek filosofiškai pamąstyti, jog ruso net ir paperdimas palieka pėdsakus, o jų, lietuvių, visi poelgiai – tarsi burbu-

* „Viešpatie, pasigailėk savo nuolankiausio tarno, atgailausiu, carui priklausančio gero daugiau nebeimsiu, nebausk, Viešpatėliau." (Rus.)

** Grafas Borisas Šeremetjevas (1652–1719) – Petro I generalinis feldmaršalas, vadovavęs karo veiksmams 1709 m.

*** „Izidoriau, ar kada matei tokį dalyką?" (Rus.)

lai vandeny, ir ne tik bezdalų artilerijos srityje, betgi ir pastarųjų dešimtmečių politikoje.

Kad tasai nuožmus uniformuotas laukinis, nepaisant visų skriaudų, stebėtinai kėlė meilę aplinkiniams daug labiau nei jis, Jonas Izidorius Norvaiša, geras krikščionis, karininkas iki panagių ir bajoras iki kaulų smegenų, jam teko netrukus įsitikinti pačiu keisčiausiu būdu; ir jis iš pradžių nesuprato, kodėl kažkurią naktį Barbora, jam jos panūdus, tamsoje aikčiojo tarsi iš skausmo, tarsi kiekvienas kyšis būtų ne jo įnagiu, bet kardu; betgi vėliau, po kelių dienų, jis tarėsi pastebėjęs kiek įtartinas mėlynes po skepetaite ant jos kaklo, o dar vėliau, vieną rytą, ji jau niekaip nebegalėjo paslėpti pamuštos pamėlynijusios akies, ir nereikėjo didelio sumanumo, kad ją iškvostų kas ir kaip, ir ji, parklupusi ant kelių, raudodama viską prisipažino, ir kai jis atsistojo eiti pasiaiškinti su tuo Fominu, nes kurgi tai matyta mušti bejėgę moterį, kad ir prasčiokę, be to, jis jautėsi atsakingas už pilies įnamius, jinai jį nusivijo į ruso flygelį, ir tada jau Jonas Izidorius nieko nebesuprato, nes Barbora savo kūnu stojo už savo skriaudėją, išgražinusį jos veidą mėlynėmis, kad tik plaukas nuo to ūsočiaus galvos nenukristų, ir Jonas Izidorius priėjęs tik vožė tam ruskiui antausį ir patsai taip gavo jo meškino letena atgal, jog net parkrito; ir čia jau būtų tekę ginti savo garbę traukiant kardą iš makščių, betgi kurgi tai matyta, dėl kažkokios valstietės, tad jis tik pasitenkino pasakęs: tegul ponas pulkininkas Fominas ją turisi, bet jei pamatysiąs vėl sumušimų žymes, jis žinosiąs, ką daryti, nes prieš vietos žmones niekas čia nekels rankos, ir apsisukęs ant savo pentinų išėjo iš menės. Vėliau, atlyžus įsiūčiui, jie kažkurį vakarą pasikalbėjo kaip du kariai prie kvortos; *chorošaja baba tvoja Varia**, jam sakė tas Fominas, be reikalo tu su ja taip, ir Jonas Izidorius niekaip nesuprato „kaip", jis tik suprato, kad griausmingajam Aksentijui Fominui Barbora Statkutė yra it vertingiausias karo

* „Gera boba tavo Barbora." (Rus.)

trofėjus, mat tasai ne be pasididžiavimo sakė, jog ciesorius Petras dabar irgi turįs lietuvę moterį, susirastą Livonijoje*, žmonės kalba, gyvenąs su ja kaip su žmona, ir *polkovnikas* buvo gatavas draugiškai iš bėdos Barbora pasidalinti, *babu nado liubit' kak dušu, triasti kak grušu, a chorošoj baby vsem chvatit***, betgi Jonui Izidoriui nereikėjo svetimų išėdų ir Barbora Statkutė persikraustė į ruso flygelį pilyje, dabar jis ją sutikdavo tik probėgšmais, atsitiktinai kuriame pilies koridorių; ji, regis, pradėjo gerti kartu su rusu, ir gan smarkiai, ir kartą pamatęs ją visiškai nekokią, sudaužytą ne kaip kriaušę, bet kaip obuolį krituolį, lig kraujo praskelta lūpa, Jonas Izidorius kilniaširdiškai jai pasiūlė grįžti pas jį, kad ir tik dėl akių, jis jos neliesiąs, jei tik nenorinti, dievaži, kas gi ją laiko su tuo gyvuliu; ir čia jį toji paika moteriškė tiesiog pribloškė, metusi į jį kupiną tokios neslepiamos neapykantos žvilgsnį, kad rotmistrui patapo net nejauku; „jis bent jau nežiūri į mane kaip į tuščią vietą", – prakošė anuomet Barbora, ir Jonas Izidorius pasidavė, nusprendęs, jog kvailos kai kurių žmonių prigimties jis niekados nesuprasiąs, bet vis dėlto jis retkarčiais apie tai susimąstydavo vėl ir vėl, ypač kai speiguotoje naktyje nuo pilies sienų, iš priešingo rizalito aidu atsimušdavo tos talžomos kvaišos riksmai, o vėliau aistringas ruso riaumojimas ir josios aikčiojimas, liudijantis apie tos nevispročių porelės naktines paliaubas; dievaži, tas karas meilei teikė pačius keisčiausius, protu nesuvokiamus, pavidalus.

Betgi iš Jono Izidoriaus rankų tą žiemą nepastebimai sprūdo ne tik moteriškė, bet ir jojo karinė, komendanto galia, tarsi su rusu taikos palaikytoju jie būtų kariavę neregimą mūšį tarp pilies sienų ir tosios mergšės, tarsi tvirtovės, atidavimas tebuvo tik vienas iš

* Marta Elena Skavronska (1684–1722), caro Petro I sugyventinė nuo 1703 m., slapta žmona nuo 1707 m., oficiali sutuoktinė nuo 1712 m., karūnuota, valdė kaip Rusijos carienė Jekaterina I.

** „Bobą reikia mylėt kaip dūšią, kratyt kaip grūšią, o geros bobos visiems užteks." (Žarg. rus.)

daugybės pralaimėjimų, mat diena po dienos ir vietiniai žmonės, ir tarnai, ir net jo vyrai vienas po kito kapituliavo prieš tą plačiadūšį bezdalių. Keistas dalykas, mąstė Jonas Izidorius, kaip šitoks vergas, be jokios savigarbos, it šuo tarnaujantis ciesoriui ir jo maršalui, vos prieš porą metų numalšinusiems ir žiauriausiai išskerdusiems jo gentainius Astrachanėje, gali keisčiausiu būdu savo valiai pajungti prasčiokus; kaipgi gali toks šuva, nuolankiai laižantis jį ką tik pėrusią ranką, lenkiantis tostus į *batinkos* caro sveikatą, į to paties, kurio įsakas jį paėmė į rekrūtus iki gyvos galvos, iškrapštė jį vos apsiplunksnavusį iš gimtojo kaimo, atplėšė nuo tėvo, nuo ašarojančios nabagės motinos, be teisės net palydėti juos į kapus, gedėti ar, pagaliau, pratęsti jų giminę; viskas tik už abejotiną garbę ir laimę padėti galvą už *batinką* carą, net ne tėvynę ginant, o kariaujant tojo ciesoriaus puikybės karus velniai žino kur, svečiose žemėse už tūkstančių mylių, ir negi jis toks kvailas, tas Aksentijus Fominas, – mąstydavo Jonas Izidorius Norvaiša, – kad nesuprantąs viso šito ir, stebėtina, pasiryžęs galvą padėti ne už kraštą, ne už giminę, ne už tėvynę, net ne už savo tikėjimą, o vien už ciesoriaus patapšnojimą per petį, tarsi tasai jam būtų tėvas, motina, neturėta žmona ir negimę vaikai vienam asmeny? Tą carišką paplekšnojimą per petį prieš porą metų per kariuomenės apžiūrą Livonijoj Aksentijus Fominas prisimindavo didžiausios laimės ar didžiausios nevilties akimirkomis; retsykiais prisiminęs net ašarą išspausdavo ir rodydavo kairįjį petį, sakydamas: šitą lietė didžio žmogaus ranka, patsai tėvelis visos Rusios caras paplekšnojo ir pagyrė, sakė: geras vyras esi, *molodec*, pulkininke Fominai, *tak deržat'*, taip ir toliau, *na slavu Gosudariu i Rossije**; ir Fominas pasakodavo tai su tokia aistra, kuri veik įtartinai dvelkė bedieviška sodomito meile savo ciesoriui. Dievaži, šito tai Jonas Izidorius negalėjo suprasti niekaip, tokios bevalės kario vergystės, betgi turėjo pripažinti, kad

* „Šaunuolis, taip ir toliau, valdovo ir Rusijos garbei." (Rus.)

šioji kariuomenėj veikia – rusai įsakymus vykdė, paskui vadus ėjo tiesiai į ugnį, ir šiaip buvo džiugi, uoli ir dėkinga patrankų mėsa, tik retkarčiais nuo dyko buvimo pakylanti į kokį vieną kitą maištą pulke. O štai jie, lietuviai ir lenkai, buvo kiek pakrikę, ne visuomet vieningi, betgi laisvi; jie buvo bajorai, žiną, už ką kuris kaunasi, netgi ant jo kirasos tam buvo išraitytas priminimo devizas ant kryžiaus: *Pro Fide, Lege et Rege*; tik štai dėl keistų atsitiktinumų Jonui Izidoriui šį šūkį nuo šarvo buvo beveik jau išmušusios kulkos – per kruviną, brolžudišką Valkininkų mūšį, prieš devynerius metus, kai lietuvis pakėlė ginklą prieš lietuvį, viena pataikė tiesiai į *Fide*, nesėkmingai ginant Vilnių, 1706-aisiais, kai jau buvo aišku, kad Augustas Stiprusis vis dėlto abdikuos, kita pataikė į *Rege*, ir dabar ant kulkų duobutėmis išmušto paauksinto plieno tebuvo likę *Pro Lege*, ir už šitai, už įstatymo viršenybę šitoj ašarų pakalnėj, Jonas Izidorius Norvaiša tebebuvo pasiryžęs padėti galvą.

Betgi dabar jam ant galvos buvo visiškai užsilipęs Fominas, kuris jo neklausė; neklausė nei jo, nei įstatymo, nei sveiko proto; mat jųjų apylinkės, be visų kitų negandų, dar tapo ir fronto, baisesnio nei karo veiksmai, linija; kaip liudijo pranešimai, vos už keliasdešimt mylių į vakarus neseniai buvo pastebėtas buboninis maras, sklindantis, regis, iš Prūsų, kur pernai išmirė tūkstančiai; ir nepaisant nė šalčių, paprastai apmalšinančių užkratą, net ir viduržiemį ėmė kristi ir galvijai, ir žmonės; ir tvirtovės medikas Jonas Rakovas dideliausiom raidėm surašė atmintinę tvirtovės įgulai: praustis, virinti, smilkyti; neįsileisti ne tik pilin, bet ir į Biržų miestą jokių prašalaičių, o būtiniausius žygūnus, provizijos pirklius ar šiaip reikalingus atvykėlius laikyti tris paras atokiam vienkiemy, tam tikroj kvarantanoj*, idant būtų įsitikinta, ar šie neserga. Daiktai, keliaujantys iš rankų į rankas, privalo būti smilkomi, piniginės monetos, net menkiausi variokai, prieš jomis apsikeičiant – išmir-

* Karantine. (Sen. žarg.)

komos inde su actu; ir Rakovas su andainykščio superintendento degtinės reikalams Jono Izidoriaus pagalba dabar per dienų dienas taisė karčiųjų pelynų spirito užpiltinę, kuri turėjo būti dalinama kasdien po taurelę kareivių sveikatai išsaugoti.

Tad dabar Jonas Izidorius Norvaiša kiekvieną rytą atsibudęs pasidžiaugdavo vis dar tebesąs gyvas, naktį neperrėžta gerkle, nes rusai, palikti be vaistams saugomos degtinės, vos su vienu kitu kasdieniu šlakeliu, niršo ir darėsi vis labiau nevaldomi; Fominas – ir tas, apmažinus racioną, darėsi vis ūmesnis ir ūmesnis; ir po skurdžių pusryčių rotmistras pasitiesdavo ant stalo apdryžusį dėmėtą apylinkių žemėlapį ir švino pieštuku kryželiu žymėdavo miestelius ir kaimus, kuriuose jam pranešdavo apsireiškus užkratą, ir tieji taškai grėsmingai artėjo link Biržų, ir jų itin daug jau buvo toje Žemaitijos dalyje, kur plytėjo jo žemės, Milkantai ir aplinkiniai išbarstyti dvarai, betgi Milkantai buvo pakankamai nuošalūs; tai, kas taikos metu buvo to užkampio prakeiksmas, siaučiant negandoms jiems buvo tikras išsigelbėjimas – toli nuo pagrindinių kelių, toli nuo priešų kariuomenių trempiamų takų; Varniai, Tverai ir Telšiai, regis, kentėjo labiausiai, o betgi ir kur kas arčiau, į rytus ir į šiaurę, vis arčiau ir arčiau Biržų dažnėjo pranešimų apie kritusius gyvulius ar apie išmirusius dvarus ir sodybas, ir Jonas Izidorius Norvaiša turėjo aiškius ir negailestingus nurodymus, ką daryti stabdant užkratą, ir ne jo kaltė buvo, kad jis vykdė įsakymus.

Pirmasis jų apylinkėse krito Statkų vienkiemis, ir iš pradžių niekas neatpažino užkrato, mat pirma sukruto apylinkių valstiečiai, o vėliau ir jis, ir jo kareiviai nujojo įsitikinti pasklidus kalboms apie vaikelį, mįslingai virtusį kraugeriu – pasirodo, tai buvo ne kas kitas, kaip Barboros tikras pusbrolis, ūmai sunegalavęs ir per tris dienas atidavęs dūšelę Viešpačiui, tačiau kraupiu dyvu tapo tai, kad vargšelį pašarvojus po antros nakties budynių raudotojos pastebėjusios, jog iš mažojo burnos ištekėjusi kraujo srovė, o visi gyvuliai tvarte ūmai kritę, ir viskas sodiečiams čia buvo aišku – amžiną atilsį vaikelis

Petrelis Statkus virto vilkolakiu, išsiurbė galvijams kraują ir kitą naktį vėl prisikels troškulio kamuojamas – dabar jau kaimyninių ūkių tvartuose; tad patsai tikras vaikelio tėvas, nenorėdamas užtraukti negandos kaimynams, savo rankomis dalgiu vargšui lavonėliui nurėžė galvą, o širdį persmeigė nusmailintu šermukšnio kryžiumi, ir visas Statkų sodžius dabar priminė širšių lizdą, visi laukė, kas bus, ar vilko kraujas tik nepasklido po apylinkes, ir kai jis su keliais vyrais ir tvirtovės mediku Jonu Rakovu nujojo pasižiūrėti tų vilkolakio monų ir ar tikrai gyvuliams išsiurbtas kraujas, vos įėjus į trobą Rakovas jį perbalęs už rankovės tuoj pat ištraukė laukan ir ten, už trobos kampo, užsispaudęs nosį ir burną skepeta, paklaikusiomis akimis, drebančia lūpa pranešė jam žinią – maras, jie visi serga maru, ar jis pastebėjęs, kaip kosti vaikelio motina, o tėvas – karščiuoja, ir ar ponas rotmistras atkreipęs dėmesį, kad tėvo pirštų galai jau bepradedą juosti? Ar ponas Rakovas esąs tuo tikras, dar perklausė Jonas Izidorius Norvaiša; tikras, tikras, kaip Dievą myliu, tikras, kaip kad tikiu mūsų Viešpatį ir Jo išganymą – patikino jį Jonas Rakovas, ir tada rotmistras nieko nebesakė, tik davė ženklą savo vyrams apgręžti arklius iš kiemo, persižegnojo, nusikabino nuo juostos parako ragelį, iš jo kiek nubėrė ant žemo šiaudų stogo krašto, išsitraukė titnagą ir skiltuvą, drėskęs jį įgudusiu rūkoriaus mostu išskėlė kelias tikslias kibirkštis, tiesiai ten, kur reikia, tiesiai ant parako, ir įsitikinęs, kad liepsnos liežuvėlius godžiai pasigauna stogo šiaudai, žengė kelis žingsnius atgal, prie savo arklio, nuo balno išsitraukė abu užtaisytus pistoletus, vieną raižyta dramblio kaulo, kitą – sidabru puošto juodmedžio rankena, nurišęs nuo kaklo šerpę apsivyniojo ja burną ir nosį, pasistatė šubos apykaklę, pamojo vienam savo vyrų padaryti lygiai tą patį ir sekti jį, ir jiedviem įėjus į trobą viskas truko žaibiškai: keturi sausi pokštelėjimai, it kas laužtų nudžiūvusias šakas, trys riktelėjimai, paskui jie išėjo iš trobos, Jonas Izidorius – paskutinis, nešdamas ant kruvino kardo pasmeigtą pakulų kuodelį, kurį jis nukabino

nuo ratelio prieverpstės, jį numetė ant sniego, savo kardą kelias akimirkas palaikė virš stogo liepsnos, tada nušluostė į pusnį, įkišo atgal į makštis, pasidairė kokio pagalio ir radęs prie malkinės sausą pušaitės kamieną jo galą įsuko į tas pakulas, šokęs į balną prikišo prie degančio stogo ir davęs vyrams ženklą trauktis pats paragino žirgą šuoliu, jodamas pro trobą, pro klėtį, tvartą, pašiūres, braukė tuo ką tik padirbtu deglu, tramdydamas piestu stojantį liepsnų pasibaidžiusį arklį, tačiau prajojo nuosekliai, tarsi jodamas ratą kareivinių kiemu per pratybas, o baigęs numetė deglą į pusnį ir, įsitikinęs, jog ugnis linksmai ūždama ir spragsėdama kibirkščių šuorais šauna į apniukusį žiemos dangų, paragino savo būrelį ir dar atsisukęs paskutinįkart pažvelgė į sodybą, į liepsnas, kurios dabar tarsi abejodamos dar pasiblaškė į šonus, kairėn, dešinėn, pažeme, bet paskui vėl šovė aukštyn, tarsi atnašaudamos Jono Izidoriaus paaukotą auką – Barboros dėdę Simoną, jo žmoną, dvi dukras ir sūnų, dar nepalaidotą vargšelio Petrelio kūnelį neobliuotų lentų karste su širdin įsmeigtu šermukšnio kryžiumi ir bjauriu dalgio randu ant kaklo, taip pat Barboros tikrą tėvą Povilą Statkų, savo nelaimei, nusprendusį tądien aplankyti nelaimės ištiktą brolį; ir Jonas Izidorius dar persižegnojo vieną kartelį ir, apsukęs nirtulingai trempiantį, liepsnų besibaidantį žirgą, paragino jį šuoliais, idant pavytų savo būrelį.

Tądien jie sunaikino dar tris sodybas su užkratu, kurių namiškiai apraudoti ar šiaip iš smalsumo, savo nelaimei, buvo nuėję pasižiūrėti vargšo Petrelio, iš viso – daugiau nei tuziną žmonių ir vieną klajūną valkatą, kurį sutikę kelyje paklausė, ar tasai negirdėjęs apie vilkolakiu virtusį vaiką. „Kur ten, ponuli, ne tik kad girdėjau, pats mačiau savo akim, kaip Dievą myliu, gulėjo troboj pašarvotas, kruvina burna ir persmeigtas kryžium", – ir tuo prisipažinimu elgeta pats pasirašė sau mirties nuosprendį; jo kūną vyrai sudegino čia pat palaukėj, ant sniego, apdėję šakom iš netolimo miško, betgi, bent kiek jie žinojo, tai buvo visut visi prisilietę prie nežinia iš kur

atkeliavusio maro, o ir dabar dar ir jie patys jau turėjo su juo reikalų, ir Jonas Izidorius niekam nesakė, bet buvo ir pats pasiryžęs tą patį padaryti sau ir saviems, ir dar tai šeimynai, kurios sodybą jie užėmė, idant palauktų kelias dienas prieš grįždami į Biržus, kad įsitikintų, jog patys neneša užkrato. Jie ten praleido keturias dienas: perdamiesi pirty, smilkydami ir gerdami Rakovo čia pat sutaisytus karčius antpilus, ir nieko nesakydami vargšams valstiečiams, kurių skurdžią pastogę užėmė ir maisto atsargas tuštino. Betgi, regis, nė vienam iš jų nepasireiškė pragaištingi simptomai; nieko, kas galėtų medikui sukelti kokį nors įtarimą, jog užkratas prikibo prie Jono Izidoriaus vyrų; ir tas keturias dienas, kurios prailgo kaip keturi šimtmečiai, rotmistras praleido tikėdamas, kad ir jam pačiam pakaks pasiryžimo sustabdyti marą pačiais savimi.

Tik štai grįžus į Biržus, jų laukė prastos naujienos – mat garsas apie marą visgi pasklido, ir nors mirtini užkratai vis prasiausdavo, kiek seni žmonės paminė, kas dvidešimtį, dešimtį ar kas penkerius metus, betgi šio būta kitokio – sklido kalbos, kad nuo jo bene visa Prūsija išmirė pernai, kad miršta visa Žemaitija ir kad į Vilnių ir Trakus jau nebeįleidžiami atvykėliai, baiminantis epidemijos, ir lyg būtų buvę maža nederliaus, tai dabar dar ir maras artėjo neišvengiamai ir kažkodėl, betgi greičiausia nuo nuolatinio badavimo, dabar visi tarsi išprotėjo – metė įprastinius darbus, nustojo ruoštis pavasariui, lyg tas nebeišauštų, ir užuot saugojęsi – meldėsi it išprotėję, o Aksentijus Fominas, likęs apgriuvusios tvirtovės šeimininku, užuot ėmęs į nagą Biržus ir palaikęs tvarką, nuveikė tik tą, kad su keliais vyrais aptiko Rakovo slėptuvę ir, numušę spyną, aptiko jo karčiuosius spirito antpilus, ir dabar užtat Biržų pily antra diena vyko šventė – ne tik kieme, bet net ir menėse ant akmeninių grindų liepsnojo laužai, virš kurių sukosi paskerstų jaučių ir kiaulių iešmai, aidėjo dainos ir šlitinėjo apgirtę, atsilapoję kareiviai stiklinėm akim, kažkur pakampėse buvo girdėti atsitemptų ir išniekintų moterų kūkčiojimai, ir Jonas Izidorius Norvaiša tik tuomet susizgribo, jog

Užgavėnės, ir jos čia dabar atrodė tarsi tikras velnių balius, tarsi būtų atsivėręs pats pragaras tarp šitų aprūkusių, svilėsių, nešvaros ir pagirių tvaiko pritvinkusių griuvėsių su pakreiktais šiaudų guoliais ir šlapimo deltomis koridoriuose, kuriuos jis paminė visai kitokius – su apmušalais ir kilimais, su paveikslais ir veidrodžiais, staltiesėm ir sidabru, su karaliais ir jų prašmatniom kekšėm, su uniformuotais generolais ir it stygos išrikiuotais kariais; dabar viskas priminė tik girtų dykūnų knibždėlynę ant suirusio žmogiškojo orumo ir tvarkos lavono; *sic transit gloria mundi**, pamanė Jonas Izidorius, žvelgdamas į tą vaizdą, kuris jam dabar priminė tikrą mūšio lauką, nusiaubtą šėtoniškosios tamsybės armijos. Ir jį užplūdo toks pyktis, toks nepaaiškinamas pyktis, tarsi būtų pratrūkęs ilgai tvinkęs nuoskaudų pūlinys, tokia neapykanta švedams, ruskiams, Fominui, visam pasauliui, o labiausiai – neapykanta sau pačiam ir savo paties bejėgiškumui ir menkystei, savo paties krauju suteptoms rankoms ir savo apgailėtinai daliai; aklam likimui, lėmusiam jam gyventi būtent dabar; po velnių, kodėl būtent dabar, už ką, už kokias nuodėmes jis dabar tėra tarsi bevalė jomarko lėlė, tampoma už laiko, istorijos ir aplinkybių siūlų Aukščiausiojo, o gal priešingai – paties Šėtono pajuokai? Jis pasijuto toks pavargęs, toks velniškai pavargęs; pasijuto tiesiog geidžiąs, kad jį kas nušautų ir užbaigtų šitą beprasmybę, kad užbaigtų jo kančias, užmuštų tarsi sergantį šunį ar apšlubusį arklį, tebūnie, po paraliais, jis dar jiems parodys, šitai šunaujai; ir varomas susikaupusios neapykantos, tarsi patrankos sviedinys vamzdyje padegto parako, jis priėjo prie Fomino, kuris išsidrėbęs prie židinio girtas, sotus ir patenkintas pasisodinęs ant kelių sau glamžė Barborą Statkutę, išdidžią, tarsi būtų tikra *polkovniša***, o dabar įdėbė į jį pašaipias akis; ir išsitraukė ne pistoletą ir juolab ne kardą, o tai, ką tokiam purvinam būrui, likimo užgaida įvilktam į pulkininko uniformą, paprotinti ir derėjo ištraukti – jojimo rimbą,

* „Taip pracina pasaulio šlovė." (Lot.)

** Pulkininkienė. (Žarg. rus.)

ir šniojęs jam per pečius pratrūko: ak tu, *holota*, tu, šunie, ak tu purvinas baudžiauninke, tai toks iš tavęs pulkininkas, toks iš tavęs karininkas, taip tu tvarką palaikai, tokį tu pavyzdį savo vyrams rodai, taip tu savo caro įsakymus vykdai? – ir Aksentijus Petrovičius pats negalėjo patikėti šituo lietuvių rotmistru, pakėlusiu rimbą prieš caro pulkininką ir dar jo vyrų akivaizdoje, betgi kažkas buvo jo akyse, gal beatodairiška galia, galgi prieštaravimų nepripažįstantis aukštakilmio valdingumas, o gal – visiškas mirties baimės nebuvimas ir nuginkluojanti panieka, o gal ir tai, kad kirčiai Aksentijaus Petrovičiaus Fomino atminty pažadino prisiminimus apie rykštes, kurių kažkada gaudavo nuo savo tėvo, o vėliau – nuo armijos puskarininkių, nuo karininkų, kol pats pradėjo imti knutą* į rankas, ir kažkas čia buvo, kad Aksentijus Fominas visuomet jautė nevalingą pagarbą tam, kurio rankose buvo rimbas, o vadinasi – galia ir viršenybė; tad jis nevalingai pašoko ir nė pats to nejausdamas kaukštelėjo kulnais ir atidavė pagarbą, tai buvo įprotis, stipresnis už jį patį, o susizgribęs dėl to, kas ką tik įvyko, jis nesugalvojo nieko geriau, kaip tik oriai išsisukt, todėl, išsitraukęs kardą, jo plokštuma šniojo keliems savo vyrams per šonus ir visiškai netikėtai, vėl perėmęs karinę valdžią į savo rankas, jiems griausmingai sukomandavo: *končiat' bezobrazije, a nu vsem vstat', smirno, izbu opustošit'***, ir menė ištuštėjo tarsi ranka pamojus, ir, jiems likus vienudu, Jonas Izidorius tik abejingai klestelėjo ant vienos iš likusių aplūžusių odos kėdžių suktom tekintom kojom, pavargusiai sukryžiavo pušnim apautas kojas, išsitraukęs pypkę užsirūkė ir pranešė, kad apylinkėse jie ką tik sunaikino keturis maro židinius, tad *polkovnikas* gali rinktis – arba laikytis drausmės tvirtovėje, arba tęsti *pijatyką**** ir netvarką ir toliau, ir jei taip, tai tik laiko klausimas, kada visas miestas, visa

* Rimbą – Rusijos armijoje buvusią populiarią kareivių drausminimo priemonę, perimtą iš vokiečių armijos.

** „Nustot dykinėt, visiems stot, ramiai, atlaisvint patalpas." (Rus.)

*** Girtuoklystę. (Žarg. lenk.)

tvirtovė ir jie patys visi išdvės nuo epidemijos. „Dabar ne metas varžytis, kuris viršesnis, *panie pułkowniku*, – kalbėjo Jonas Izidorius, sudėdamas visą panieką į tą „poną“, – dabar didžiausias ponas ir viršininkas čia bus ponas medikas Rakovas ir tai jo įsakymų turėsim klausyti, kad, Dievas duotų, išsisuktume su mažiausiu skaičiumi aukų“, ir jis atlaidžiai pratiesė Fominui pasivaišinti savo tabakinę su geriausiu tabaku, dovanotą šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos ir puoštą tamsiai rudu ereliu iš vėžlio kiauto, meistriškai įtaisytu į paauksinto sidabro dangtelį, et, betgi ar buvo dabar prasmės taupyti geriausią tabaką, dabar, kai jis buvo toks pavargęs ir dar tiek visa ko laukė jo priešaky?

Ir rytojaus dieną jie abu išrikiavo savo vyrus pilies kieme, tiesiai priešais apgriuvusias įėjimo arkadas, idant paskelbtų jiems instrukcijas, kaip elgtis ateinančios užkrato epidemijos akivaizdoje, ir su jais dabar stovėjo medikas Jonas Rakovas, tas nedidelis pilkas, nedrąsus žmogutis juodais miestiečio rūbais ir balta apykakle, kurio, iš tiesų, sprendžiamoji galia nuo šiol buvo lemiama pilyje ir jos apylinkėse, o jie tebus tik tvarkos palaikytojai ir jo įsakymų vykdytojai, ir štai šitaip, per vieną naktį, Biržuose persiskirstė galia, betgi, kaip kad būna gyvenime, galybė iš tiesų priklausė aklam atsitiktinumui, mat jiems bedalinant įsakymus išrikiuotiems kareiviams, kaip tik tą akimirką, kai Jonui Izidoriui į galvą dingtelėjo mintis, jog vis dėlto galgi bus tvarka ir jie, su Viešpaties pagalba, kaip nors išgyvensią, staiga jį tiesiai krūtinėn bloškė kažin kokia baisi jėga, pargriovė jį tiesiai ant sniego, ir, stebėtina, jis pats save ir išvydo – gulintį tiesiai ant pusnies, o po juo, po aukso galionu apvesta uniforma, tarsi rašalas, ką tik pralietas ant popieriaus lapo, plėtėsi kraujo raudonis, ir jis kaži kaip keistai, iš viršaus, dar matė Aksentijų Fominą, besigalynėjantį su Barbora Statkute, dar regėjo, kaip šisai jai iš rankų išplėšia pistoletą, dar girdėjo jį šaukiant *iž, ty, bliad' pogannaja**, dar spėjo pastebėti,

* „Ak, tu supuvusi kekše.“ (Rus.)

kaip, garsiai pokštelėjus, jos kaktoje atsiveria maža kruvina skylutė ir ji susmunka sukinyje, tarsi darydama įmantrų reveransą savo pačios mirčiai, dar matė, kaip prie jo paties pripuola Jonas Rakovas, bet paskui tas vaizdas nutolo, it žvelgiant į atvirkščią žiūroną; taip, tatai buvo tarsi žiūrono vamzdis, jis tolo ir kilo aukštyn, ir jau nebematė, kaip jau pakrikę kareiviai ilgai ginčijosi, kas vis dėlto ten įvyko, mat viskas nutiko greitai, vos per kelias akimirkas, bet galiausiai sutiko visi dėl vieno – pirmasis Barborą Statkutę, nusitaikiusią į rotmistrą Norvaišą ir pro ašaras kažin ką šaukiančią apie tėvą, pastebėjo pulkininkas Aksentijus Fominas, jis šoko jos sulaikyti, jam pavykę nukreipti pistoleto vamzdį šonan, tačiau išlėkusi kulka likimo užgaida atšoko nuo sienos ir pataikė tiesiai į rotmistrą; o apmaudžiausia buvo tai, kad, Fomino liudijimu, sprendžiant iš to, kaip ta mergšė taikėsi, jei ne įnoringas likimo rikošetas, toji kulka veikiausiai nebūtų nė kliudžiusi.

X

Kaip apmaudu – mąstė garbusis Aaronas Gordonas rankose laikydamas ką tik atplėštą savo buvusio mokinio, cyruliko Jono Rakovo laišką, datuotą Biržuose dar prieš Velykas, o dabar jau buvo pats vidurvasaris, – kaip apmaudu, jog tas įdomus laiškas taip pavėlavo, juk aprašinėjo stebėtinai įdomų valstiečių prietarų atvejį: kaip tieji nuo maro mirusį vaikelį palaikė kraugeriu ir kaip su juo susido-

rojo, mat tam, jau būnant negyvam, praėjus kelioms paroms po mirties iš burnos ištekėjo kraujas, betgi tai, Gordono galva, tebuvo paprasčiausias mechaninis irimo procesas, mat tokių, atsiprašant, „kraugerių" jis dabar galėjo prisižiūrėti iki soties – gatvėse, skersgatviuose, aikštėse, miestiečių namuose – nesgi kūnuose, net ir po to, kai jų nuo maro mirusių savininkų sielos seniai jau buvo juos apleidusios, visgi kažkas vyko – gal tino pažeisti plaučiai, o gal toliau tvinko apnuodytas kraujas, kol galiausiai išsiverždavo srovele negyvėliui tiesiai iš burnos, brrr, ne itin malonus vaizdas, kaip ir pajuodę nuo maro pirštų galai su baltom apnašom, kaip ir pritvinkę bubonai pažastyse, kirkšnyse ir visur kitur, kraupu, tą jis turėjo pripažinti, betgi vis vien nepaprastai įdomu; jis būtų daug ką atidavęs už tai, kad galėtų pavirsti mažyte vos įžiūrima kirmėlaite ir įsibrovęs į kūną žiūrėti, kas gi ten vyksta jo viduje po mirties. Kūno stebuklai kartais buvo išties nepaaiškinami, kaip ir tas kitas nutikimas, apie kurį rašė Rakovas – kaip Biržuose per baisų pavydo ar keršto tumultą* kaži kokia suvedžiota moteriškė nušovė tenykštį komendantą, rotmistrą Joną Izidorių Norvaišą; nenušovė iki galo, tiesą sakant, nes ne pati pataikė, bet jį kliudė nuo sienos atšokusi kulka, tiesiai į širdį, tačiau tasai stebėtinai nemirė, bet buvo be sąmonės jau trečia savaitė, nemirė ir tiek, nors aplink žaizdą prasidėjo baisus kūno puvimas, dėl kurio mėsos po dedamais tvarsčiais tiesiog iro gabalais, dievaži, Rakovas rašė pirmąkart matąs tokį atvejį, nežinąs, ką daryti, nes krūtinėje atsiverianti tiesiog baisi skylė, nors imk ją kuo ir užlopyk, na, bet Aaronas Gordonas čia jam niekuo negalėjo padėti, nesgi būtų pataręs įdėti ton vieton ploną auksinę plokštelę ir – galgi, galgi – tas filosofų metalas, prie kurio nekimba jokia nešvara, būtų apsaugojęs kūną; betgi laiškas atėjo šitaip pavėlavęs, kad vargšas rotmistras dabar jau seniausiai buvo miręs nuo užkrėtimo; išties apmaudu, kad taip pavėlavo.

* Riaušes, neramumus. (Sen. žarg.)

Tik stebuklo būta išvis, kad laiškas jį pasiekė nepaisant maro, mat Vilnius jau buvo visiškai uždarytas nuo ankstyvo pavasario, ir pro miesto vartus be magistrato leidimo nebegalėjai patekti, betgi, žinoma, kur tik draudimai – ten ir išmoningi būdai juos apeiti, o žmogiškasis neklusnumas, kaip ir maras, galėjo įveikti net storiausias sienas. Pradžioj, tiesą sakant, miestas vartus užvėrė ne marui, o minioms išbadėjusių vargšų, išgyvenusių pernykštį nederlių ir neregėtus praėjusios žiemos speigus – vien tam, kad išliktų gyvi ir kankintųsi iš alkio, mat apylinkėse jau viskas buvo tuščia kaip iššluota, gyvuliai išskersti, javai – sunaudoti, ir prasčiokai ėdė, ką tik galėjo – laukinius paukščius, kiškius, graužikus, šunis, kates, sliekus, iš bado kritusius gyvulius, o valkatos padegdavo tvartus su gyvais galvijais ir juos, taip apkepintus, puldavo ryti tiesiai iš žioruojančių degėsių; o kalbėta, jog padugnės valgė jau net vienas kitą, ir pasakota, jog vienas Vilniaus apylinkių smuklininkas ir jo šeimyna išbadėjusius pakeleivius viliojo vos ne mylią sklindančiu keptos mėsos dūmeliu, o susigundžiusius ir užsukusius į jo užeigą – užrėmę duris ir langus mikliai apsvaigindavo, nužudydavo ir iškepdavo, naujo kepsnio kvapu vėl ieškodami patikliųjų. Visut visutėlių šių istorijų Aaronas Gordonas nebuvo linkęs imti už gryną pinigą, mat negandų laikais visuomet klajojo siaubingi gandai, betgi klaikių nutikimų nestigo ir jis neabejojo savo paciente, ponia Uršule Birontiene, kuri pati jam rodė prelato Zaluskio laišką, pasakojantį apie tai, jog septynios mylios nuo Vilniaus kaži koks vyras, kuris su savo prietelka buvo nuodėmėj sugyvenęs kelis vaikus, papjovė ir suvalgė savo paties mažiausiąjį kūdikį, o juo nepasisotinę – užmušė ir išsivirė savo labiau įmitusį septynmetį, mat šitas atvejis buvo pasiekęs ir miesto valdžią, ir teismą, kol tas dar dėl maro nebuvo paleistas, tad turėjo būti tiesa.

Tad Aaronas Gordonas buvo linkęs tikėti kai kuriom baisybėm, nes pats savo akimis matė, kaip įsisiautėjęs maras ne tik šienauja gyvybes, bet ir pažadina žmogaus prigimty snaudžiantį kraupiausią

blogį, baisesnį nei kokio žvėries. Dar pavasarį, vos pradėjus mieste, tiesiog gatvėse, kristi pirmiesiems, žmones piktino valkatos, kišenkrausčiai ir marodieriai, tiesiantys ranką į negyvėlių gerą – o dabar jau tai nieko nebestebino, nes dėjosi ir kur kas baisesnių dalykų, ir miesto gatvės priminė tikrą pragarą, o žmonės – tik žmogiško pavidalo padarus, nes tai, ką jie darė, pranoko bet ką, ką žmogus galėtų susigalvoti; taip, Vilnius dabar buvo kaip pragaras – dieną tvoskė vasaros karštis ir tvyrojo keistas ūkas, pro kurį vargiai prasimušdavo saulės spinduliai, o temstant jis išsisklaidydavo ir saulėlydžiai buvo žioruojantys, ryškūs tarsi pragare, pro kūrenamų laužų dūmus ir liepsnų atšvaitus visas miestas išrodė rausvai raudonas it paskerstas kūnas ant Šėtono aukuro, iš kurio tik stirksojo juodi varpinių kryžiai ir varinių kupolų krūtys, ir dvokė jis su niekuo nesupainiojamai salsvai, kaip kad dvokia deginama žmogiena, kurios smarsas maišėsi su svaigiai smilkoma mira ir olibanumu, mat bažnyčiose buvo dieną naktį aukojamos mišios ir gausiu smilkymu saugotasi nuo užkrato, bet tatai negelbėjo, ir žmonės dvėsė tiesiai šventoriuose, ant slenksčių, ant marmurinių grindų, ant turkiškų kilimų prie auksinių altorių, nuo kurių šventieji ir angelai susirūpinę žvelgė į šitą agoniją; dvėsė ne po vieną, o draugiškai, dešimtimis; keliavo pas savo Sutvėrėją mišrioje draugijoje, nepaisydami amžiaus, lyties, luomo, pajamų ir politinių įsitikinimų – vienądien trisdešimt prie Dominikonų, kitądien – septyniolika prie Švento Kazimiero, keturiasdešimt du Žvejų priemiestyje prie Šventų Petro ir Povilo, kur meldėsi Maloningosios Dievo Motinos, Užtarėjos nuo Maro paveikslui, po nakties – penkiasdešimt trys prie Katedros, aštuoni prie Bazilijonų, devyni prie Aštriųjų vartų, šeši pas Šventą Teresę ir basąsias karmelites; o pro rausvus dūmus, pro smilkalus ir pro rūmus kreivom gatvelėm ir skersgatviais tarsi Paskutiniojo teismo dieną aidėjo ir gaudė bažnyčių varpai, kuriems pažeme tarsi choras atitarė mirštančiųjų aimanos ir kriokimas, kartkartėm pertraukiamas skardaus, vienišo, dar gyvo ar jau dūšelę atiduodančio kūdikio

verksmo; tad netrūko net muzikos, visas miestas dabar buvo tarsi didelis rausvai nutviekstas pokylis, kuriame viešėjo, vaišinosi iki apsirijimo ir iki nukritimo, net pasikėlusi sijono padurkus, šoko Mirtis. Ir būta netgi tokių, kurie, išprotėję ir paveikti tokio siaubo, norėjo sau prisiskirti nuopelnus už įsiplieskusį marą, didis Hašeme, dažniausiai valkatos ar šiaip nevispročiai, kaip kad tas Jokūbas Šumilas, kurio taip ir nepagavo, kuris pabėgo iš miesto, bet prieš tai puikavosi apkrėtęs jau ne vieną Karūnos ir kunigaikštystės miestą ir kuris Rotušės aikštėje balsu gyrėsi su savo bendru Martynu Moravskiu, primokyti varšuviškės raganos iš Naujamiesčio, vardu Regina, taisę tam tikrą mostį* iš numirėlių smegenų bei žarnų ir džiovintų rupūžių miltelių, juo tepę miestiečių slenksčius ir staktas ir šitaip skleidę užkratą, šaukdami ir kvatodami it pablūdę „Šėtonas su mumis!", tarsi dybukų apsėsti. Tokių apsėstųjų Aaronas Gordonas dabar jau buvo prisižiūrėjęs lig valiai; keista, kaip šita didi nelaimė gojus skatino ne telktis prieš marą, bet dar labiau kenkti vienas kitam, ir jis niekad nepamiršiąs to baisaus, bubonais nusėto ligonio, kuris štai šiaip sau, nei iš šio, nei iš to, jo akyse, čia pat prie Dominikonų ir Vokiečių gatvių kampo pripuolė prie niekuo dėtos pro šalį ėjusios moteriškės, miestietės, kuri dargi buvo ir padėty, ir užgriuvęs ant vargšės nėščiosios, pargriovęs ją žemėn, puolė drėksti jai rūbus, bučiuoti į lūpas ir juokdamasis šaukti: „Kad aš pats mirsiu, tai dvėsk ir tu!"; o tuo, kad maras juo užsikrėtusiems prieš pabaigą jaukė protą ir žadino geidulius, tai jau seniai nereikėjo stebėtis, ir pirmieji ištvirkavimui atsidavė kilmingieji, tie, kurie nespėjo pabėgti iš savo posesijų užvertam mieste, ir šeimų tėvai ėmė žagint jaunas namų tarnaites, o kai kurie – dargi ir tikras dukras, seserys pradėjo sanguliaut su broliais, o garbios motinos atsidavinėjo bernams ar ištvirkavo viena su kita, ir net kai kurie kunigai tarsi pagonys naudojosi savo vargšais klapčiukais, visi sakydami – „kas gi iš to, vis tiek

* Tepalą. (Sen. žarg.)

visi mirsma, vis tiek keliausma pragaran, jau dabar čia pat pragaras prieš mus atsivėręs", ir net pamaldžiausieji, nuosaikiausieji patylom ėmė gašlauti, tiesa, vėliau nuoširdžiai atgailaudami; o ką jau kalbėt apie valkatas ir prasčiokus, kurie dažnai kergėsi čia pat, it šunys, aikščių sutemose, skersgatvių užkaboriuose, bromose, ir Aaronas Gordonas visa tai matydamas, keliskart gatvės prieblandoj vos neužlipęs ant tų purvinų, pro skarmalus šmėžuojančių besiporuojančių kūnų, kurie iš bedančių burnų leido priešmirtinį dejavimą primenančias gargaliuojančio malonumo aimanas, susimąstydavo, jog visai gali būti, kad maras ne tik naikina kūną, bet ir jaukia protą, o vienas iš galimų simptomų – ir padidėjęs gašlumas.

Jam ir pačiam kartais jau jaukdavosi protas nuo tos šėtoniškos sergančio miesto dvėselienos, knibždėte knibždančios nepaaiškinamu blogiu, ir Katedros varpinės bokštas kartais atrodydavo panašus į kyšantį iš žemės paties Belzebubo *zayiną**, betgi, daugumos vilniečių įsitikinimu, maras buvo moteriškos prigimties, mat neva jį skleidžianti kraugere virtusi Maro Mergelė, kažkokios didžios nusidėjėlės siela, raudono rūko pavidalu išsprūdusi jai iš burnos; įstabaus grožio moteriškė-pamėklė pasibeldžianti į lengvatikių miestiečių namus, ir tieji, neatsispyrę josios veido dailumui ir graudžiam it liūdniausia muzika, prašančiam balsui, jei tik ją įsileidžia, kaipmat visi išmirštą, ir, pasiglemžusi jų gyvybes, ji virsta lengvučiu lyg oras raudonu šydu ar šerpe, tykiai vinguriuodama sau išplevena pro užkrėstų namų langą, ir neva vienas miestietis pravėręs duris, bet laiku susizgribęs ir, vos jai spėjus įkišti ranką pro tarpą, kirtęs kardu ir neva sužeidęs; toji pasprukusi, palikdama tik kruviną raudono šydo draiskaną, ir taip jis išgelbėjęs savo namiškių gyvastį; visa tai buvo, žinoma, tamsuolių pasakos, betgi kartą, vėlyvą vakarą, Aaronui Gordonui Mėsinių gatvėje dingojosi, jog pats matė tą Maro Mergelę – mažutę, laibutę tarsi paauglė mergaičiukė, susisupusią į

* Vyro lytinį organą. (Hebr.)

raudoną apsiaustą ir šydą, ir ji šmirinėjo tarsi pelytė, greitai greitai tipendama ir kaukšėdama aukštakulniais bateliais, slapstydamasi bromų gelmėse, užsiglausdama laštakų šešėliuose, tik cak cak cak cak cak, šmurkšt, šmurkšt, cak cak cak, šmurkšt, ir ji pradingo, ir jam pasivaideno, kad ją lydėjo tylus kūdikio verksmas, veik knerkimas, betgi, žinoma, tokie visokie dybukai tebuvo jo pavargusio proto klejonės.

Nesgi Aaronas Gordonas dabar darbo turėjo kaip niekad, nors šiaip tai mąstant, koks gi ten darbas galėjo bebūti, negi lydėti numirėlius myriop? Bet jis vis dar turėjo pacientų, ir sirgo, stebėtina, bet ne visi; kai kurie užkratui buvo atsparūs, nepaisant nei trapaus amžiaus, nei gyvybinių galių stokos, ir kartais motina mirdavo, o ją žindęs kūdikis, kad ir kaip keista, likdavo gyvas, ir kartais koks bedantis senukas pats savo rankom palaidodavo maro pasiglemžtą sūnų, anūką ir proanūkį, o prie paties užkratas neprilipdavo, ir tebebuvo gyva jo kandžioji ligonė, ponia Birontienė, kuri vis juokaudavo esanti tokia bjauri, kad net maras jos negriebiąs, ir jis, kaip medikas, galėjo patvirtinti – šioji mirs ne nuo maro, o nuo ją graužiančio vėžio, jei tik, žinoma, vieną gražią dieną pati savęs neužmigdys amžinuoju miegu padauginusi to savo nelaimingo laudanumo, o štai jo kaimynas Izaokas Kalmanovičius iškeliavo pas Sutvėrėją kartu su visa savo šeimyna, o ką tik buvo apvesdinęs savo sveikata nesiskundusį keturiolikmetį vyresnėlį; didis Hašeme, kaip gaila; bet taip, maras nepaaiškinamų atvejų turėjo su kaupu, ir vien dėl to buvo verta nepasiduoti ar bandyti šiaip taip užkardyti kelią plitimui. Ir dar prieš metus, kai viskas tik tik prasidėjo, kai ėmė kristi pirmieji žmonės, valkatos daugiausia, benamiai ir atklydėliai iš badaujančių kaimų, jis ėjo pas vaitą; jis ir keli iš kahalo* pasiprašė, kad valdžia juos priimtų, ir jis, Aaronas Gordonas, atkreipė dėmesį į gresiančią epidemiją, sakė: jūsų šviesybe, miesto

* Miesto žydų bendruomenės.

sanitarija baisi, visur atmatos, išmatos, nuotekos, paplavos, žiurkių spiečiai, blusos, puvinys ir pelėsis; į miestą be reikalo leidžiat klajūnus pavargėlius, o vietinius valkatas reik sutvarkyt, duoti pasirūpint špitolėms ar bent jau pamaitinti ir atskirti, bus blogai, jūsų šviesybe, betgi miesto tėvai tik pasijuokė, sakė: ponas Gordonai, ir vaikas žino, kad viskas Aukščiausiojo valioje, marą prišaukia tik nuodėmės ir jis sklinda tik oru, tam ir vadinamas „maro pavietre"*, tikėkimės, Viešpats nebaus, melskimės, kad išvengtume, pasiduokim Švenčiausios Panelės globon, ir dar jiems išėjus kažkuris iš magistrato sargybinių juokės pavymui „cha cha cha, purvini žydai susirūpino miesto švara", o betgi po to, kai žmonės ėmė kristi kaip musės, kaip visada pradėta ieškoti kaltų, ir kalti tapo žydai ir jų įtartinos apeigos, net jų kvartale minia suniokojo ir padegė kelis namus, nors štai jei Aarono Gordono būtų paklausę, tai jis, kaip medikas, būtų pasakęs, kad Romos katalikų religija kaip reta palanki užkratui plisti, nes pakanka vienam susirgusiam per mišias, priėmus komuniją, užgerti šventinto vyno iš taurės, ir, prašau, kas gi paneigs, kad per aplaižytą kraštelį su seilėm galima gauti ir svetimą užkratą, ir čia Aaronas Gordonas buvo teisus. O jeigu jis būtų turėjęs dar ir aiškiaregystės dovaną, tai būtų pamatęs, kad būtent tokiu būdu Vilniuj užsikrėtė net tūkstantis penki šimtai trylika jų Dievo kraugerių katalikų, septyni šimtai keturiasdešimt penki susirgo gydydamiesi ir gerdami šventintą vandenį, kuriame prieš tai pirštus žegnodamiesi mirkė keli bubonus maigę sergantieji, ir vien patsai Jėzus Kristus asmeniškai, o tikriau – didžiulė vokiška, malonėm garsėjanti medinė jo nukryžiuoto skulptūra Šventųjų Petro ir Povilo bažnyčios prieangyje – apkrėtė du šimtus dvidešimt vieną maldininką, uoliai, su nuoširdžia meile ir baiminga viltim bučiavusį Išganytojo pėdas taip, kad net dažai toje vietoje išdilo. O pirmasis užkrato pažeistom lūpom ten prisilietė vietinis

* Nuo lenk. *morowe powietrze*.

priemiesčio žvejas, Petras Gaidamavičius, antra diena krečiamas keisto karščio su baisiu vėmimu, lydimu troškulio, dusulio ir besidaužančios širdies; *Panie Jezusie*, – per sekmadienines mišias karštai meldėsi jis, – padaryk taip, kad nesirgčiau trečiadienį, kai bus tinklų užmetimas; mat ką tik buvo nupirkęs uolekčių uolektis virvelės tinklams, už cielą* auksiną, ir tai dėl to auksino tikrumo juodu su virvininku piktai susiginčijo: anava, žiūrėk, netikras – pakramtęs monetą rodė tas virvininkas; kaipgi netikras, tikras, tikras, nepadirbtas, apseilėtą pinigą kramtė ir Petras Gaidamavičius; galiausiai juodu sulygo, sukirto rankom; abu laimingi, abu – apsikrėtę. Ir Ponas Jėzus išklausė Petro Gaidamavičiaus maldą, nes atėjus trečiadieniui šisai nebesirgo – nebesirgo, nes jau buvo ką tik miręs sutinus plaučiams ir sustojus širdžiai, po trijų dienų karščio, vėmimo ir sąmonės praradinėjimų, kadangi virvininkas buvo pasigavęs užkratą iš vienos skalbėjos, su kuria gyveno nuodėmėj, o šioji – nuo prietelkos, smaližės auklės iš turtingų namų, kuri neišlaikiusi suvalgė kilmingo vaikelio nebaigtą pyragėlį; vaikelis tądien prastai jautėsi, buvo be nuotaikos, krenkštė ir kosėjo, ir nenorėjo valgyti; eikš čia, pabučiuosiu, angelėli tu mano, ir eik su auklyte, šiandien nekaip jaučiuosi – sakė jo ponia motina; pone, ne šiąnakt, man skauda galva – toji pati ponia sakė prieš tai savo teisėtam sutuoktiniui, alkovoj užsimaniusiam atlikti santuokinę pareigą – kaip ir kaskart, grįžus iš kekšių, mat minėto pono niekas nejaudino taip, kaip teisėta pamaldi žmona, kai jai brukdavo savo padargą, ką tik buvusį kokioj nešvarioj gatvinėj keikūnėj, ir viena jų, Sofija iš Užupio, kaip sykis ir apdovanojo jį užkratu, užsikosėjusi tiesiog ją jam bebučiuojant, negalavo tądien nabagė, bet tas ponas dosniai sumokėdavo, tad visai vertėjo pakentėti, juolab kad jos prietelius, vogtų daiktų supirkėjas Adomas, kuriam dargi dirbo ir kelios kitos kurvos, paskutiniu metu buvo nuožmus, atimdavo viską lig pasku-

* Visą. (Sen. žarg.)

tinio grašio, anądien ją sumušė ir atsikrenkštęs – sodriais skrepliais su krauju – jai spjovė į veidą; tiesa, kai išsiblaivydavo, tas Adomas būdavo angelas, nors prie žaizdos dėk, ir verkdavo vargšas, ir atgailaudavo, ir eidavo išpažinties – iš ten, iš Šventosios Onos bažnyčios, jis ir parsinešė užkratą kartu su amžinojo išganymo pažadu tiesiai nuo Viešpaties Kūno, mat zakristijonas, ruošdamas tądien komuniją mišioms, skambiai nusičiaudėjo, paskleisdamas mirtiną debesį ant komuninės taurės, iš kurios mirties užteko visiems – ir mažutėliams vaikeliams, ir jaunoms panelėms, ir garbioms matronoms, ir orioms šeimų galvoms, ir amatininkams, ir magnatams, ir tarnaitėms, ir kitiems parapijonims, o patsai zakristijonas zarazą* pasigavęs buvo iš šventoriaus valkatos, kurį sušelpė išmalda, ir tasai jam uoliai už tokią malonę bučiavo rankas, mat buvo išbadėjęs, jo lindynėje vienam Vilniaus rūsių jo likimo sėbrus buvo išguldžiusi kaži kokia liga, visi kosėjo, karščiavo, blyško, ėjo gumbais, ko gi norėt sveikatos, kai gyveni nepritekliuj, tamsoj ir drėgmėj; Vilniaus rūsių gyventojus, valkatas, atmatas jau seniai, bene antri metai, po truputį retino kažkokia zaraza, skleidžiama žiurkių ir blusų, nuo kurios juodavo pirštų galai, bet negi kas iš valdžios rūpinsis valkatom? Pernai benamius bandė išgrūsti iš Vilniaus, paskelbę, jog Liepkalnyje ir prie Šventojo Stepono, už miesto sienų, jiems dalins išmaldą, ir daugelis susigundė tais keliais skatikais, patraukė tenai ir ką gi – kilo muštynės, kaip visada – nepasidalino išmalda, o kai vis dar alkani, bet apsidraskę ir išsimarginę mėlynėm pasuko atgal – rado vartus užkeltus, niekas jų nebeįleido atgal į miestą, tebūnie jis prakeiktas, ir daugelis vargšų tiesiog išmirė iš alkio, nes Vilniuj tai dar dar, o už jo sienų jau seniausiai karaliavo pats tikriausias badas.

Tad tiek ir tebuvo naudos iš anuometinio Aarono Gordono vizito pas vaitą – kad tie trumparegiai tik sugalvojo neišmintingą

* Užkratą. (Sen. žarg.)

manevrą, kaip iš miesto išvyti dalį elgetyno, daugiausia patikliuosius, nuskurdėlius iš aplinkinių kaimų, mat elgetų bendruomenės viršesnieji buvo sukti ir ne taip kibo ant negudraus valdžios jauko; jie slapstėsi, sirgo ir engė silpnuosius – miesto padugnės veikė pagal tuos pačius nerašytus įstatymus kaip ir tieji, kurie gyveno rūmuose ir taisėsi šilkais ir aksomais, ir netgi mokesčius rinko nuo išmaldos į bendrą iždą, ir turėjo atskiras frakcijas, visai kaip Seime, nes visi nekentė atklydėlių, ypač tų, viešai rodančių sopulius ir žaizdas, o antai benamiai iš buvusių Didžiojo kunigaikščio rūmų griuvėsių mirtinai nesutarė su tais, kurie gyveno smarvėje prie Odminių kvartalo, o Šnipiškių užmiesčio pavargėliai kaip maro nekentė kito kranto, Antokolio elgetyno nuo Šventų Petro ir Povilo, o kažin kur prie Subačiaus vartų buvo dar viena ne elgetų, bet valkatų gauja, kuriai dabar vadovavo jo sifilitikas, kuris, netgi ir tapęs padugne, išlaikė aukštai kilmei deramą padėtį – tai jis valdė kitus perėjūnus, tai jam tieji mokėjo duoklę, tai jis palaikė tvarką prie Barbakano, dabar tapusio tikru pragaro prieangiu. Ir Aaronas Gordonas laikė didžiu pasiekimu, jog su to puvėko didžiūno pagalba pavyko šiek tiek pristabdyti užkrato šėlsmą – valkatos patys padegdavo lindynes, kuriose žinojo esant užkrato židinį, ir patys ėmė saugotis ligos – rankas keičiančius pinigus mirkyti acte, nekosėt viens kitam į veidą, apsirišti burną ir nosį bent jau kokiu skarmalu ir šiukštu nevalgyti nuo ligos kritusių lavonų, kad ir koks baisus alkis kamuotų. Patsai Aaronas Gordonas, nutuokdamas, kad maldos vargu ar jį beapsaugos, jau kuris laikas vaikščiojo su kauke, padirbdinta pagal aprašą, rastą jo mielojo Saliamono del Medigo popieriuose, pasak kurių, tokiom kaukėm nuo maro saugojosi prancūzai, italai ir anglai: galvą, veidą ir smakrą tampriai dengė oda, į akių kiaurymes buvo įstatyti stiklai, o vietoj nosies kyšojo didžiulis it paukščio snapas, dargi ir su dviem skylutėm, pro kurias dėvintysis galėjo kvėpti orą, išvalomą ir išgryninamą kadagių, pelynų ir kitų kvapių džiovintų žolių, prikimštų į tą di-

delį šnobelį*. Ir miesto tvarkdariai bei duobkasiai pradžioje juokėsi iš to jo snapo, rėkdami „štai, vėl žydvarnis eina“, betgi daugelis iš jų tarpo, saugojęsi tik paprastais, ne itin priglundančiais odos gobtuvais su kaukėm, ilgainiui ėmė prašyti padirbdinti jiems tų snapų, ir jis kartu su pažįstamu odininku keliolika jų pagamino, daugiausia sargybiniams, prižiūrintiems tvarką ir žymintiems bei antspauduojantiems nuo užkrato išmirusius miestiečių namus, nors, tiesą sakant, ne kažin ką tai gelbėjo, mat būta marodierių, kuriems maras – nė motais, kurie švarino nė neataušusius lavonus, o būta ir tokių išprotėjusių, kurie nesišlykštėjo pasinaudoti nė mirusių jaunų panelių kūnais, tebūna tie išgamos prakeikti. Tad keistu likimo įnoriu tieji, kurie dabar miesto gatvėse su kaukėtais snapais atrodė it varnai ar maitvanagiai tarp kritusių lavonų, iš tiesų tebuvo tvarkos ir, kiek įmanoma, sveikatos palaikytojai, nors štai vieną snapą Aaronas Gordonas buvo padirbdinęs ir nekarūnuotam valkatų ir sifilio karaliui, ponui Birontui, užsiprašiusiam šios paslaugos pirmiausia tam, kad neatpažintas galėtų išeiti už miesto sienų, mat turėjo kažin kokį reikalą į Žvejų priemiesčio benamių vadą; gausiai už tai sumokėjo ir dukart tiek – kad Gordonas sutiktų lydėti, nes jeigu kartais sargyba panūstų patikrinti, kaip medikas turėjo tvarkingus magistrato popierius, ir jis sutiko, ko nepadarysi dėl senos pažinties; todėl juodu paliko miestą pro Marijos Magdalietės vartus, prieš tai padarę nedidelį lankstą pro Bonifratrus, kur viename iš dailių namų gyveno buvusi Aarono Gordono pacientė, vargšė raundonplaukė anemikė pastalininkaitė, kuriai kažkada, anais gerais laikais iki maro, jis mintyse vis linkėdavo gero vyro, ir tasai palinkėjimas, didis Hašeme, išsipildė ir įsikūnijo tarsi kreivas šleivas jo minčių golemas, teisi buvo jo Rivka, kuri vis sakydavo „žiūrėk, ką galvoji, nes paskui išsipildo“, nesgi kas galėjo pamanyti, jog dėl nežinomos Visagalio užgaidos

* Nosį, snapą. (Žarg.)

tai dabar į ją iš neturėjimo ką veikti buvo įsižiūrėjęs ponas Birontas: kur, kada ir kokiu būdu tai įvyko – visa tai Gordonui buvo didi mįslė, betgi viena buvo aišku – panelė turėjo gerbėją, dar įdomesnį, nes pasislėpusį po kauke kartu su visom savo opom, pūliniais ir kitokiais Veneros bučiniais bei audringo gyvenimo pėdsakais, ir toji naivi raudonplaukė avelė, uždaryta kvarantanoje savo pačios namuose ir jau senų seniausiai niekur nekelianti kojos, nė pas gydytoją, nė į bažnyčią, dabar laukdavo dešimtos valandos, kai įdienojus gatvėje po jos langu lyg netyčia atsirasdavo vieniša figūra odiniu ilgu apsiaustu, virš kurio stirksojo juoda kaukė su varno snapu, ir kasdien tuo pačiu metu ji lyg netyčia sėdėdavo prie lango su maldaknyge, su muslino skepetaite, sukryžiuota ant baltos iškirptės ir mažučių, tarsi neprasiskleidę pumpurai krūtų, su perregimu kyku ir pavargusiu, kiek persikreipusiu fontanžu, kuris užsispyrusiai styrojo vidur viso maro ir iš po kurio dryko jos neklusnūs raudoni plaukai – vienintelė gyvybės užuomina tame balkšvame liguistumo pavidale, jei neskaičiuosim raudonų susijaudinimo dėmelių, kurios išmušdavo jai krūtinę, vos tik tas nežinomasis pasirodydavo kitoj gatvės pusėj, nors Aaronas Gordonas galėjo neklysdamas kirsti lažybų, jog jei ne maras, draudimas išeiti į gatvę ir mirtinas, nebūtų dalykų verčiantis prisigalvoti nuobodulys, ji nė nebūtų pažvelgusi į kažin kokį prašalaitį – ir dėl gero išsiauklėjimo, ir dėl šalto, klusnaus ir romaus temperamento, valdomo šviesiosios kūno flegmos. Betgi dabar ta keista nebyli meilė iš matymo, iš lango ir iš kitos gatvės pusės sulig kiekviena diena augo ir tvinko, – didis Hašeme, kartais pamanydavo Gordonas – tarsi tikras maro bubonas, kuris tuoj tuoj turėjo pratrūkti, nes ponas Birontas jau ir raštelius panelei norėjo perdavinėti, tas tai būtų ir savo paties bobutę sugundęs, ir taisėsi papirkti žydą mediką, idant šisai perduotų žinią, betgi kol kas nebuvo kaip, pastalininkio namai buvo aklinai uždari, net ir prekeiviai maistą paduodavo į virve nuleidžiamą pintinę, tad kol kas beliko dėbsoti pro

kaukės akių plyšius į tą blyškų raudonplaukį pavidalą, vis sėdintį prie lango tuo pat metu, o tatai ne visada pavykdavo, kaip kad tądien, pakeliui į Žvejų priemiestį – jos nebuvo ir tiek, ir sifilitikui su Aaronu Gordonu teko palaukus keliauti toliau, pro vartus, pro sargybinių postą, valtim upe, tada pėsčiom keliu, palei kurį, tarp šen bei ten išdegusių laužaviečių, tarp priemiesčio rūmelių užkaltais langais, voliojosi kažin kokių nabagų, nusibaigusių nuo maro ar iš bado, kauleliai, jau spėję pabalti, ir taip ligi pat žvejų lūšnų, kuriose irgi jau buvo apsilankęs užkratas, ir tasai, su kuriuo Birontas keliavo susitikti, jau trys savaitės buvo miręs, ir keletas skarmalių kūnų, kuriuos tingiai tąsė keli dar nesuvalgyti benamiai šunys, voliojosi prie brolių Laterano kanauninkų vienuolyno sienų ir prie naujutėlės, neseniai konsekruotos Šventųjų Petro ir Povilo bažnyčios, it gelsvas cukruotas pyragas pūpsančios sau vasaros saulėje ant smėlėtos pakrantės, tarp žalių guobų, tarp karščio ir pievų žolėse linksmai čirškiančių vabzdžių ir didžiulių žaliai mėlynų musių, zvimbiančių sau po orą tarsi skraidantys smaragdai ir safyrai. Čia ponas Birontas netikėtai užsimanė užsukti pasimelsti bažnyčion, jei tik atvira, ir Aaronui Gordonui neliko nieko kita, tik sekti paskui jį, nes, žinia, kuo gojus didesnis nusidėjėlis, tuo jis pamaldesnis, tą žydas medikas jau seniai buvo pastebėjęs, ir dvi snapuotos figūros, viena išsiilgusi Dievo artumo, kita – paprasčiausios vėsos, nesgi ir karšta buvo su tom kaukėm ir odos apsiaustais, nusliūkino pro vartus, pro slenkstį ir per *Hic iacet peccator**, po kuriuo ilsėjosi fundatorius, tas didis kareiva Pacas, tiesiai į vidų – šaltą it ledaunė ir tokį pat baltą, visą nusagstytą skulptūrom skulptūrėlėm ir lipdiniais, angelėliais, vaisiais, ginklais, kariais, karalienėm, valkatom, mergelėm, kūdikėliais ir seniais, ir žydų čia buvo nemažai, o pagrindinis – prieangy ir ant altoriaus; keisti tie gojai, kaipgi čia susikaupsi melsdamasis – dar pasakė Gordonas,

* „Čia guli nusidėjėlis" (lot.) – įrašas ant Šv. Petro ir Povilo bažnyčios slenksčio, po kuriuo palaidotas fundatorius LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas (1624–1682).

ir sulig tais žodžiais abu su Birontu net krūptelėjo, nes už nugaros ūmai kad sugriaudė sugaudė vargonai, it Paskutiniojo teismo orkestras, ir abu nevalingai atsisuko, tiesiai į veidą didžiulei baltai karališkai giltinei, ginkluotai dalgiu, pamynusiai ir pasaulietinės, ir dvasiškos valdžios regalijas; net krūptelėjo abu, ir katalikas, ir žydas, didis Hašeme, iš tiesų, kokia dar valdžia, kai karaliauja mirtis, ir iš vargonų liejosi tikras mirties himnas, didingas, užburiantis, priverčiantis pamiršti visus žemiškuosius niekus, einantis kiaurai per kaulus ir smegenis, ir jie abu, kiekvienas savaip, stovėjo dabar užburti toje aidinčioje baltumoje, tarsi rojaus antikameroje, be minčių, be atsiminimų, pamiršę viską pasaulyje ir staiga suvokę, jog čia ir dabar tėra amžina beribė begalybė, išsiskleidusi prieš juos it baltos rožės žiedas savo nesuskaičiuojamais žiedlapiais ir vientisa visuma. Bet ūmai vargonų gausmas kažin kaip netikėtai ėmė ir susivinguriavo į linksmų linksmiausią žydišką vestuvinę dainą, linksmą, bet tuo pat metu patrakusiai graudžią, ir tuoj pat iš choro pasigirdo juokas, toks išprotėjęs, toks užkrečiantis, kad jie abu net žengtelėjo atgal į navą ir užvertė galvas, o užvertę išvydo kažin kokį besikvatojantį beprotį – baisų, išdžiūvusį tarsi suragėjusi mumija, su juodais kaltūnais ir aptekusį pajuodusiais maro bubonais, tai jis, pasirodo, čia vargonavo, o dabar juokėsi gargaliuojančiu juoku, ir dabar šaipėsi iš jų, stovinčių apačioj ir kraipančių savo juokingus kaukių snapus: „grrrr, jėzusmarija, badas ir maras... prakeiktas miestas, palaimintas miestas, norit paguosiu? Norit paguosiu – būna ir blogiau, bus ir dar blogiau, jūs tik patikėkit... nesimokot, nepasimokot jūs niekaip, nusidėjėliai jūs, kardą pakėlęs nuo kardo ir žūsi, betgi meilė nugali viską, ak, kaip gaila, tokia graži meilė, paskutinė meilė ir tokia trumpa... nieko, nieko, būna ir blogiau, chiiiiiii... nieko čia Vilniuj neliks, liks čia tik sienos, ir tai ne visos... neliks Vilniuj mėlyno kraujo, neliks Vilniuj Dovydo kraujo, niekas jūsų nė neprisimins... mirtis tėra užmarštis... *l'chaim*, už gyvenimą, koks jis bebūtų“, ir jiems ėjo

kūnas pagaugais nuo to bepročio, betgi prie altoriaus kažin kas barkštelėjo, išėjo zakristijonas, ir jiems vėl atsisukus balkone jau nieko nebebuvo, tik kažkas spurdėjo ir plakėsi pačiam viršuje, tiesiai po baltu kupolu, išprotėjusi varna ar kuosa, ir ponas Birontas net persižegnojo, ir dar kartą persižegnojo eidamas pro tą giltinę, o išėjęs pro šventoriaus vartus į karštą saulėtą maro popietę mielai dar būtų ir nusispjovęs, jei tik ne kaukė; sakiau, pone Gordonai, kad einu iš proto, ką tik mačiau kažin kokį moną; bet ir aš mačiau tą dybuką, – ramino jį Gordonas, – ak tas karštis, tas maras, nėr ko stebėtis, kad sielos neranda ramybės.

Į Vilnių jie grįžo po pietų, tuo pačiu keliu, tik patekę miesto vidun iškart suprato, kad kažkas čia ne taip – prie pastalininkio namo būriavosi maro sargybiniai, kai kurie jų – su žydo pagamintais snapais, ir vienas jų, duobkasys Florijonas Šimkus, atlapaširdis žmogelis, buvęs padienis, o dabar ne iš gero gyvenimo pasirinkęs šitą profesiją, už kurią jam mokėjo palyginti gerai, net trisdešimt grašių, uoliai kreida ženklino namą – brėžė kryžių ant laukujų durų ir antrą – ant sienos, nuo gatvės, tada, įsidėjęs kreidą kišenėn, kyštelėjo galvą pro duris vidun, apsidairė, užvėrė duris, įgudusiu judesiu, aštuoniais taukštelėjimais kryžmai užkalė dviem po ranka turėtom lentom, paėmė į sieną atremtą ilgą geležinį kablį ir pasuko prie vežimaičio negrabiais mediniais iš lentų išpjautais ratais, kurį traukė išgvėšęs, gedulingai viena akim žvelgiantis kuinas, ant kurio kitos išpūliavusios akies skaniai sau pietavo kelios musės, o rimbo išprievartautas pasturgalis nuolankiai kentė jį vadelėjančių sargybinių kirčius; važiuojam, šūktelėjo Florijonas, įmetęs vežiman plaktuką ir šokdamas ant pasostės, ir, vežimui pajudėjus, iš jo galo kažkas tyliai, veik be garso, nusidriekė; kažkas ilgo, šilkinio, veik raudono, it lengvutė Maro Mergelės šerpė – kažkieno ilgi, rusvi, banguoti plaukai.

Tprrru, stot – suriko Birontas; tai jis griebė tam vargšui maro ciklopui už apynasrio, ir juodu, medikas ir sifilitikas, prisiartino

prie vežimo galo, kur ant keliolikos kitų kūnų gulėjo ir vargšė pastalininkaitė – žemyn galva, jau surakinta mirties šalčio, tarsi išsukta ranka ir nepadoriai užsivertusiu sijonu, atidengusiu jos nuogas baltai melsvas kojas, išmargintas maro dėmėm, ir vienas jos kojos pirštas su rausvu it kriauklelė nagu buvo įsirėmęs jos motinai, gulinčiai po ja, tiesiai į akį; taip ten gulėjo ta vargšė meilutė su išsprūdusia iš iškirptės krūtine, aukštyn kojom apsivertusiu aukso kryželiu ant kaklo, pravira pajuodusia burna, taip turbūt niekad ir neragavusia jokio bučinio, išskyrus mirties; tas kūnas, kurį žydas medikas kažkada šitiek čiupinėjo ieškodamas jo silpnumo priežasties, o kuris dabar tebuvo tik tuščias, apgailėtinas, epidemijos išgliaudytas kevalas. Kuo ji buvo vardu? – klausė Birontas; koks gi dabar skirtumas, – neklaustas atsakinėjo Florijonas Šimkus, – parapijos knygose turėtų būti, visas namas čia išmirė, iš viso šešiolika žmonių, slėpėsi, Viešpatie, duok amžiną atilsį jų sieloms, bijojo būti išvaryti į špitolę, bijojo kitus apkrėsti, vis tikėjosi, nabagai, pasveiksią, taip ir išmirė visi, kas ponas, kas tarnas, maisto prekijas mums juos užrodė, nes šįryt nieks nebenuleido pintinės, keliaus pas Sutvėrėją tuščiais skrandžiais, be pusryčių – dar bandė juokauti Šimkus ir Birontas paklausė jo, kurgi juos vešiąs? Išvešim už Rūdininkų vartų, prie Švento Stepono, bet ten jau beveik pilna, lavonai lipa per duobių kraštus, sako, dabar kasa duobes prie Vingio, tilps po septyniasdešimt į vieną, ne mažiau, bus mums lengviau; ir Birontas, pasirausęs nudriskusio žiustokoro kišenėje, ištraukė pusę auksino, davė Šimkui ir paprašė, idant vežtų į kurį bažnyčios rūsių – kilmingos šeimos vis dėlto būta, gal pas Dominikonus juos, jis pats palydėsiąs vežimą, ir Florijonas Šimkus nepatenkintas pasimuistė, supaisysi, bet kad jau ponas taip nori... tuoj, tik pataisysiąs nabagę, nes baigia išslysti, ir, mikliai nušokęs nuo vežimo, priėjo iš galo, truktelėjo ją už kojų viršun, kiek pasikuitęs timptelėjo aukštyn pastirusias baltas rankas, užmetė išdrikusius plaukus ant veido ir, vėl įsitaisęs sau ant

pasostės, kaire ranka patapšnojo greta – tegul sėdasi ponas, jeigu taip nori lydėti, o dešine tykiai prabraukė sau pro kišenę, niekam nematant įgudusiu judesiu jos tamsioje gelmėje palaidodamas nuplėštą grandinėlę su aukso kryželiu.

Aaronas Gordonas toliau ėjo vienas – jis jau buvo išmokęs nesijaudinti dėl tokių smulkmenų kaip pavieniai pastebėti smulkaus marodieriavimo atvejai, mat buvo šventai įsitikinęs, kad anam pasauly niekam neprireiks nei aukso, nei deimantų, ir buvo išmokęs patylėti tais atvejais, kai žodžiai nieko nebebūtų pakeitę, nes argi būtų jo sifilitikui palengvėję, sužinojus, kad toji Agnieška Chodakauskaitė buvo viena jo ligonių? Negi būtų jos vardą iškalęs ant antkapio – juk iškeliavo ji į bevardį bendrą kapą, ar negi būtų užpirkęs mišias kurioj nors bažnyčioj, jau atsisakančioj minėti numirėlių vardus, mat tektų dienom skaityti ilgiausius jų sąrašus, ilgesnius nei pati atnašavimo trukmė? Jaudintis reikėjo tik dėl rimtų dalykų, o tai, kad priėjęs savo namus jis išvydo ten stovintį maro sargų vežimą ir porą kaimynų, neabejotinai buvo rimta, ir rimtos buvo povyzos dviejų sargybinių, vienu metu atsukusių į jį savo snapuotas galvas; neikite ten, daktare Gordonai, jūsų namai užkrėsti; neik ten, Aaronai, ten tavo vargšė Rachelė – už rankovės sulaikė jį jo kaimynas Šlomas; patys matėm, kaip ji grįždama gatvėj suklupo, supykino ją, kosėdama ir žiaukčiodama vos atsistojo, vos nušliaužė iki slenksčio, maras, nėra jokių abejonių, ir jis girdėjo savo Rivkos balsą iš vidaus, ji raudodama šaukė „jūs, mišiuginos, ką jūs darot, man nieko nėra, man jau geriau“, nes prie pirmo aukšto langų jau taukšėjo plaktukai, visi langai jau buvo aklinai užkalti, ir Aaronas Gordonas nė negalvodamas metės link durų, taip rovė nuo jį sulaikyti bandžiusio Šlomo, kad net nuplyšo pusė rankovės, ir nė nedvejodamas žengė per slenkstį vidun, ten, kur jį šaukė jo pareiga ir tikėjimas, ir patsai užtrenkė savo duris, ir atsidusę sargybiniai jas užkalė keturiom lentom, pažymėdami baltu kryžiumi, kreida.

XI

Labiausiai Aarono Gordono, savo noru užsidariusio į maro karantiną, dabar stigo jo pacientei Uršulei Birontienei: ir kaip linksmo, jos vienatvę praskaidrinančio kompaniono, ir kaip gydytojo, bet svarbiausia dar ir dėl to, kad nebebuvo kaip gauti laudanumo, o skausmai vis stiprėjo, jai dabar nebereikdavo ieškoti ligų ir meluoti apie įsivaizduojamus negalavimus, o jei išsekęs kūnas vakare ir užmigdavo, tai klejojanti sąmonė vis niekaip nerimdavo ir ten, iš atminties pakampių, tarsi vaiduokliai imdavo lįsti atsiminimai iš praeities. Ir patsai maras jai ne tiek kėlė siaubą, kiek mirtinai siutino: ir dėl laudanumo, ir dėl to, kad jis visiškai sutrikdė paštą, šitaip atimdamas vienintelius jai likusius gyvenimo malonumus, ką ir kalbėti apie tai, jog jis vieną pirmųjų pasiglemžė vargšę Teresėlę Bartaševičiūtę, tebūnie lengva jai žemelė ar, tiksliau reikėtų sakyti, skaidrus vandenėlis, mat klarisės užklupus marui vienos pirmųjų nutarė palikti Vilnių, naudodamosi teise tokiu atveju nutraukti klauzūrą iki gyvos galvos, ir, paskubom suslėpusios vertingiausius daiktus, susikrovusios svarbiausias relikvijas ir užkalusios bei užantspaudavusios vienuolyną, nutarė trauktis upe – valtimis, Vilija, į vieną jų maloningų fundatorių Sapiegų dvarų, ir pamanyti

tik, kaip apmaudu, vienas pirmųjų žingsnių, kuriuos sesuo Temperancija pagaliau, po keturiasdešimt trejų metų klauzūros, vėl žengė į pasaulį, tapo ir paskutiniuoju – statydama koją už valties krašto visiškai atsitiktinai lemtingai slystelėjo, visai neoriai nuo prieplaukos išsižergusi pliūkšteldama į vandenį, į kurio gelmes ją akimirksniu nugramzdino jos didžiulis kūnas, o viskas tik dėl to, kad dėl nutukimo nebegalėdama daugiau susilenkti ji liovėsi varstyti kurpes, tąryt patingėjo pasistengti netgi ir prieš ilgą kelionę, ir primintas nutrūkęs odinis bato raištelis tebuvo visa, kas liko ant prieplaukos lentų priblokštų ir nė nespėjusių atsitokėti seselių akivaizdoje. Apie šį nelaimingą nutikimą kalbėjo visas Vilnius – tarnai, tarnaitės, prekijai ir nespėję miesto palikti prelatai, o kilminguose namuose buvo žegnojamasi su mandagia užuojauta vargšei nelaimingai vienuolei, betgi iš tiesų sesers Temperancijos nuo Šventosios Dvasios nuoširdžiai gedėjo tik Uršulė Birontienė, mat ji bene vienintelė jau daugiau nei keturiasdešimt metų pasauliui mirusią Bartaševičiūtę tebepaminė jauną, gražią it angelas, romių mėlynų akių, pasipuošusią žydrais it dangus rūbais, per įvilktuvių ceremoniją žengiančią pasitikti Dangiškojo Sužadėtinio, kurį iš tiesų susitiko daug vėliau, tarp žaliais maurais apaugusių akmenų Vilijos dugne, tapusių vartais į neabejotiną rojų; keistas dalykas toji atmintis – Uršulė iš Norvaišų Birontienė tebeturėjo savąją raudoną įvilktuvių iškilmių suknelę, keliose vietose jau įplyšusią, nudilusiom palankom, į ją tebetilpo ir netgi dažnai apsivilkdavo, bet net ir laikydama tą raudoną šilką rankose ji gebėdavo išlaikyti savo atmintį visiškai tuščią ir aidžią.

Jos stebėtina savitvarda dabar ją gelbėjo ir maro apimtam mieste, ir ačiū Dievui; pamanyti tik, juk ji kažkada taip bijojo mirties, kad net nevyko į savo tikros motinos laidotuves, bijodama neatlaikysianti to mirusio kūno vaizdo, o dabar lavonai voliojosi ant kiekvieno kampo, gatvėse, aikštėse, ant žalių vejų prie koplyčių, ant

šventorių laiptų, prie fontanų, atsitiktinai susmukę keisčiausiomis pozomis ar suguldyti tvarkingai išrikiuoti it rietimai ar malkos, su drabužiais ar marodierių jau išrengti; pajuodę, nusėti dėmėm, iškilę bubonais, gulintys savo pačių telkšančiuose priešmirtiniuose vėmaluose; jų pilni dardėjo maro sargų vežimai, juos, it giltinės nupjautą šieną, jie kabino už menčių ir šonkaulių ir krovė ilgais geležiniais kabliais; kartą ji vos išėjo iš savo pačios namų, nes vienas gulėjo susmukęs ant slenksčio, ir negyvi krisdavo šiaip, jai beeinant gatve, ir ką gi – ji išmoko, įprato tiesiog imti ir peržengti mirusius kūnus, užsidengusi veidą šydu ir prispaudusi skepetą prie nosies: lavonai dabar buvo neatsiejama miesto vaizdo dalis – kaip kad žvirbliai ir kuosos ar kaip grindinio akmenys, laštakai ir čerpės, svarbiausia buvo saugotis, kad koks neužkristų, nes kai kurie eidavo eidavo, staiga sustodavo it įbesti ir keistai sukniubdavo vietoje, kartais nevalingai skeryčiodamiesi rankom ir kojom, ir jai būtų buvę šlykštu, jei koks ją paliestų, tačiau ne todėl, kad vis dar būtų bijojusi mirties, o tik todėl, kad kitų žmonių, gyvų ar mirusių, prisilietimai jau senokai jai apskritai buvo labai nemalonūs, o mirties dabar buvo tiek daug, kad net nebeliko vietos jos baimei.

Ji pati nė trupučio nesibaimino maro – juk buvo įsitikinusi, jog kas lemta, tas ir įvyks, o be to, jau viena mirtina liga juk buvo likimo apdovanota, ir iš patirties žinojo, jog šisai ne toks dosnus, kad atseikėtų dukart, ir todėl ji sau ramiausiai vaikščiojo po miestą lydima ištikimo seno tarno, įsitikinusio, kad jei ponia mirs, vis tiek jo lauks galas; vaikščiojo ir po savo juodu šydu niekinančiai vaipėsi iš visos tos sumaišties, mat gyvieji mieste kėlė netvarką, dar didesnę nei mirusieji, jie buvo apimti nevilties; jie meldėsi, šaukė ir atgailavo, ir miniomis lakstė nuo vienos Švenčiausiosios Panelės pas kitą – vieną dieną prašyti užtarimo ir pasigailėjimo pas Aštriųjų vartų Dievo Motiną ar pas stebuklingąją Sapiegų Švenčiausiąją Mergelę, o dar kitąkart net už miesto sienų, pas Šventų

Petro ir Povilo Maloningąją Dievo Motiną, laužančią Viešpaties rūstybės strėles, nuo Sopulingosios prie Maloningosios, nuo Škaplierinės pas Snieginę, nuo šventybe garsėjančios karūnuotos iki niekam lig tol beveik nežinomos, tapytos bevardžio nemokšos; ir vienądien garsas pasklisdavo, kad kuris nors paveikslas verkė, kitas – prakaitavo krauju, o trečias prabilo ir grūmojo nusidėjėliams; ir Vilnius knibždėjo puspročių pamokslininkų, nes kapitula, kanauninkai ir išmintingesnieji tėvai jį buvo palikę jau pačioje maro pradžioje, o vienuoliai bevelijo slėptis už klauzūros mūrų, tad jų vietą užėmė visokio plauko nevykėliai, kuriems įprastai niekas nė neduodavo pamokslauti, bet dabar, įlipę į sakyklas, jie šūkavo, Uršulės iš Norvaišų Birontienės, buvusios novicės, galva, visiškus kliedesius, nieko bendra su Dievo žodžiu nė neturinčius, ir skelbė ne dangišką meilę ir išmintį, o skleidė vien baimę ir beprotybę, sėjo kaltės jausmą ir graužatį, ir jau po miestą klaidžiojo būrys botagininkų, vyrų ir moterų, su gobtuvais, bet nusiplėšusių iki juosmens drabužius, čaižančių save rimbais, kruvinų, paklaikusiomis akimis, bliaunančių, kad šitaip išpirks visų nuodėmes, prišaukusias marą. Jie sustodavo vidur aikštės, pliekdami viens kitą keturšakiais rimbais su mazgeliais tol, kol griūdavo žemėn iš skausmo ir išsekimo, ir paprastai vienas ar keli atsiradę jų pamokslininkai pradėdavo šaukti apie kaltę, nuodėmę, marą, ir praeiviai baugščiai traukėsi ir noriai aukojo iš kapšų, o tačiau flagelantams buvo to negana, jie prieidavo susikruvinę, žvelgdami tiesiai į akis ir kreipdavosi į miestiečių sąžines – ar žinai, kaip Kristus kentėjo už tave ir mane, ar matai, kad esu pasiruošęs per kančią atpirkti ir tavo nuodėmę, o tu, mano broli, o tu, mano sese, ar esi pasiruošęs kentėti už Kristų, ar gali mylėti mane per skausmą, kaip kad myliu tave, ar gali kruvinai atgailauti; ir kai kurie silpnieji, įbauginti to klaikaus vaizdo, prigąsdinti pažadintos kaltės, suvilioti tuo keistu sopulių ir krikščioniškos meilės pažadu, imdavo plaktis kartu, o

buvo ir atvejų, jog, šitaip krauju susibroliavę kančioj, išdalydavo savo turtą, palikdavo namus ir patraukdavo kartu su botagininkais. Uršulės Birontienės akimis, visi tie apsišaukėliai pranašai, gatvės pamokslininkai ir flagelantai tebuvo it šūdmusės, suskridusios ant sergančio miesto kūno, kurias magistratui būtų derėję imti tiesiog ir išvaikyti, ir kartą, kai būrys botagininkų sustojo tiesiai priešais jos namus Arklių gatvėj, o vienas, kažin koks nesipraušęs, sušutęs, prasmirdęs, bet įtikėjęs skleidžiąs Dievo žodį, drįso čiupti ją už rankovės šaukdamas: „atgailaukim, sese Kristuje mano", ji tik kilstelėjo savo šydą ir tyliai prakošė pro dantis: „šalin, pakelės kekšė tau sesė, ne aš", dar pamanė, kad josios vyras Jonas Kirdėjus Birontas ja didžiuotųsi, davė ženklą tarnui užsimoti lazda ir, daugiau nebekreipdama dėmesio į tas padugnes, pranyko savo bromoj; betgi dabar ji turėjo būti atsargi, reikšdama savo nuomonę apie bet ką, kur buvo minimas Kristus, net jei tai būtų buvę ir valkatos iki apsiputojimo spiegiami kliedesiai, mat laikai dabar buvo kiti nei anksčiau, ir patsai tikėjimas buvo nebe tyras, skaidrus kaip deimantas protu nugludintas nušvitimas, o veikiau it bukas, tamsus kvaitulys, sukeltas rimbo skausmų; it liguistas saldus svaigumas, kokį jaučia gerokai prismaugtas žmogus. Ji dar tebepaminė, kaip čia pat, prie jos namų, prieš dvidešimtį metų buvo sustojęs vežimas, gabenantis nelaimingąjį Kazimierą Lyščinskį* Varšuvon, ir pamanyti tik, juk buvo šviesus žmogus, jėzuitas, kurio vienintelė nuodėmė tebuvo ta, jog apmąstymuose, bet ne širdyje, atskyrė mokslą nuo tikėjimo, tą Uršulė net savo moteriška galva suvokė, o kaipgi jo priešai išpūtė tą jo traktatą, o juk viskas dėl jį įskundusio skolininko, nenorėjusio grąžinti Lyščinskiui skolos, visi tą žinojo,

* Kazimieras Lyščinskis (1634–1689) – iš Brastos kilęs teisininkas ir teologas, polemikoje su Henry Aldstedo veikalu *Theologia Naturalis* pasitelkęs racionalius teorinius argumentus, kurių loginė-polemine seka atvedė prie išvados, jog Dievo nėra. Jo traktatas *De Nonexistentia Dei*, patekęs į jį apskundusių skolininkų rankas, inicijavo bažnytinį procesą ir jis buvo nuteistas mirti. Laikomas vienu ateizmo pradininkų.

betgi tuomet įsikišo Bažnyčia, ir prisidėjo minia, ir net pats karalius jau nieko nebegalėjo čia padaryti, nors pradžioj jo didenybė dar stengėsi, kad teismas būtų surengtas Vilniuje, kur bausmė gal būtų buvusi švelnesnė, bet ne, kunigų prikurstyta minia užsispyrė, ir čia jau valdovas turėjo pats rinktis – minia ar teisybė ir sąžinė, nes būtų pakenkęs pats sau ir ta įaudrinta minia, reikalaudama kraujo, galėjo susirinkti prie rūmų. Ir tam vežimui – mediniam narvui ant ratų, į kurį tas mokslo žmogus dabar buvo uždarytas it pasiutęs laukinis žvėris – atvažiavus čia, prie aikštės kampo, vilniečiai tik niūriai speitėsi ir būriavosi pakraščiais, daugelis nepritardami, bet bailiai tylėdami ir duodami kelią nedaug apie teologijos ir filosofijos mokslus tesuprantantiems prasčiokams, rėkaujantiems apie Švenčiausios Panelės ir visų šventų įžeidimą, nesgi jiems nepritardamas pats galėjai susilaukti bėdos, ir Uršulei Birontienei, kuri jau kaip niekas kitas žinojo, ką gali įtūžusi minia, tada trūko kantrybė; ir ji liepė vienam iš tarnų įpilti didelį dailų stiklą geriausio namuose turėto vyno ir prinešus ant padėklo patiekti pro grotas Lyščinskiui su visa pagarba, derančia kilmingam jo luomui. Ir kiek apmaudi, bet išdidi jo šypsena, geriant turbūt paskutinius padorius gurkšnius prieš mirtį, giliai įsirėžė Uršulei į atmintį; ja, ta nusiųsta taure, ji didžiavosi dar ir dabar ir laikė ją tarsi duokle savo tėvo, Jono Motiejaus Norvaišos, atminimui, mat jai dingojos, jog jei tik jis būtų gyvas šiandieną, jo, kam nors jį paskundus, būtų laukęs Lyščinskio galas – juk nugyveno visą savo amželį it koks laisvamanis, ką ten, net švenčių ir pasninkų ne visuomet paisė ir mėgdavo sakyti tikįs Viešpačiu Dievu, bet ne jo kunigais; o iš tiesų tik dabar, būdama pati jau sena, ji suprato, kad giliai apmąstytas tikėjimas, tikėjimas ne iš nuoskaudos ir kančios, ne paguodos ir atgaivos ieškant, o iš laisvos valios ir suvokto dėkingumo už būtį, kokia ji bebūtų, yra pats sunkiausias krikščioniui, o Dievui – mieliausias. Betgi dabar buvo atėję tokie laikai, kai per daug mąstyti tapo nesveika, tą galėjo paliudyt patsai vargšas Lyščinskis, kuriam

Varšuvos turgaus aikštėj tada, prieš dvidešimtį metų, žnyplėm išrovė liežuvį, nukapojo rankas, nukirto galvą, o kas liko – sudegino; ir visa tai plojant katučių ir džiūgaujant miniai kvailų padugnių, tarp kurių buvo vagys, žudikai, plėšikai, kapinių ir bažnyčių niekintojai, kraujomaišininkai ir dukrų prievartautojai, luošintojai ir nuodytojai, betgi dabar Bažnyčios akyse visa tai buvo mažesnės nuodėmės nei kad mokslingo vyro grynai teorinė abejonė, ir štai dabar sulaužytus kaulus klebonai atleisdavo, o bet jau sulaužytą pasninką – retai kada, ir žmogžudžiai prieš teismus išsipirkdavo, o štai abejojantieji Bažnyčia – ne.

O todėl iki maro ji į bažnyčią eidavo dėl šventos ramybės, būti ten matoma, pasėdėti, pasigrožėti paveikslais, paklausyti vargonų, paaukoti, pasilabinti su kunigais, bet dabar ir nuo Viešpaties, ir nuo jojo namų dėl ligos ji laikėsi per saugų atstumą, nesgi neturėjo už ką Kūrėjui būti dėkinga – nei už savo gyvenimo lemtį, nei už savo skausmus, nei už atsiųstą marą; ir jei tai būta Jo plano išnaikinti šį miestą ir nušluoti nuo žemės paviršiaus, ji nusprendė, kad tegul Jis tai daro be jos – jau kas kas, bet ji, Uršulė iš Norvaišų Birontienė, pagal šitą mirties gavotę nešoks. Nė ji tikėjo, jog maras smogia už nuodėmes – nes kad dvėsė nusidėjėliai, tai dar dar, būta tokių atmatų, jog ji pati dar jiems būtų pridėjusi, bet už ką mirė nekalti naujagimiai kūdikiai ar ką tik pagimdžiusios, žindančios motinos? Pirmą išvystą ji paminė kaip dabar, ir net jos išranki atmintis nepajėgė ištrinti to vaizdo: ten, ties Šventosios Dvasios cerkvės vartais, susmukusi vargšė – dailiai, švariai apsirengusi, su ryšuliu paskubom sugriebtos būtiniausios mantos, pilku it pelenas skruostu prigludusi prie grindinio akmens – ir mažutis, dailutis, rausvutis sveikiausias jos kūdikis, pusiau išniręs iš vystyklų ir krykiantis visa gerkle, net užsikosėdamas iš pykčio, prie bergždžios negyvos krūties. Tas tapo Uršulės pirmuoju – ji pati negalvodama pratiesė į jį savo senas, žieduotas it paukščio,

liesas rankas, ir tas judesys, pirmiau nei mintis, viską nulėmė – o toliau viskas vyko greit, nė nebuvo laiko galvoti – kaukšinčios žirgo kanopos ir maro sargybinių šūksniai iš už kampo, nieks ten nebūtų terliojęsis aiškindamasis dėl užkrato, mažutėlis būtų keliavęs su mirusia motina kartu prie Švento Stepono ar dar kur į duobę, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė tik prispaudė stipriau tą besiraitantį nabagėlį prie krūtinės, apsuko jį savo šydu ir mažne bėgte, net tarnas nespėjo iš paskos, pasileido skersgatviais pirmyn, link savo namų ir tik užsitrenkus bromos vartams ji, beveik neatgaudama kvapo, išdrįso pažvelgti į tą svetimą kūdikį, kurį ką tik išvogė iš tikriausios mirties, ir pasijuto tokia jauna ir tokia gyva, kokia nesijautė jau gal dvidešimtį metų; tokia gyva, kad pamiršo net raižantį skausmą.

Jų dabar buvo dar tuzinas – nuo naujagimio iki vos išmokusio žengti pirmuosius žingsnius – ir išrikiuoti vytelių pintinėse vietoj lopšių jie dabar netylančiu choru knerkė, krykė, spiegė ir žviegė jos namų valgomajame, kur būta didžiausio, šilčiausio židinio, ir, ką ten meluoti, labiausiai nutolusio nuo jos pačios kambarių, mat jau po ketvirčio valandos tų našlaičių draugijoje jai imdavo skaudėti galva; betgi jų nekaltas rausvumas taip džiugino jos akį, o maži paausiai dvelkė tokiu svaigiu nekaltybės ir pieno kvapu, ir dar labiau ją svaigino mintis, kad taip, nukreipdama jų laukusią lemtį, ji griauna Dievo planus ir laužo Jo valią. Kartais ji nebepaminė ir jau painiodavosi pati, kur kurį rado – ar tas raudonplaukis papūtžandis nuo Žydų kvartalo ar iš vieno Didžiosios skersgatvio, o ta štai su juodu apgamu ant rankytės – nuo Bazilijonų ar Bernardinų, – betgi ji rinko, ėmė, vogė visus vos tik aptiktus ir vos ėmus temti traukdavo į savąją kūdikių medžioklę – baisingai besidaužančia iš baimės širdim, bijodama būti užklupta ir sulaikyta sargybinių už tai, kad pažeidė draudimą palikti namus po tamsos, bet tuo pat metu ir atgijusi, paaštrėjusiu lyg katės žvilgsniu, įtempta it būgno oda

klausa, kuri per kvartalą išgirsdavo palikto ar vis tebegyvo kūdikio verksmą išmirusiuose namuose – kartais tarp šūsnies skarmalų, greta mirusios motinos, o kitąkart – ir puošniame lopšyje, šalia susmukusios auklės žindyvės, tarp kvarantanoj užgesusių namiškių. Po antrojo karto, kai vos nepakliuvo sargybiniams į rankas, jai šovė į galvą kvailų kvailiausia mintis – imti ir apsišarvuoti kvailų prasčiokų prietarais it tvirčiausiu skydu ir ji, patylom pati kikendama, po ilgų dešimtmečių nusivilko savo juodus rūbus ir šydą ir su tarnaitės pagalba įsmuko į buvusią savo raudoną vestuvių suknelę, į kurios laisvai suvarstytą korsetą vis dar stebėtinai tilpo, kažkur iš skrynių dugnų ištraukė senus laikus menančio šydo rietimą, liepė jį nudažyt raudonai ir, išvydusi savo nuo galvos iki kojų raudoną pavidalą veidrodyje, valiūkiškai šyptelėjo – visai it vėl būtų buvusi jauna padūkusi mergelė; it būtų Maro Mergelė.

Ir taip, tie reti atsitiktiniai praeiviai ar maro sargybiniai, kurie tik atsidurdavo jos tamsiame kelyje, išvydę raudoną siaubingą pavidalą, net šasteldavo iš baimės ir netikėtumo ir dažniausiai tik pasipustydavo padus; vienas sargybinių išmetė kablį, kitas – žibintą iš rankų, ir netgi mielasis ponas Gordonas kartą atsitiktinai su ja susidūręs jos nė nepažino, tik sustojo it įbestas vietoje, pats netikėdamas savo akimis, ir ji, kaip sykis tąkart nešdamasi naujagimę, kurią rado verkiant tuščiuose kryžiumi pažymėtuose namuose, be garso krizendama sau po šydu tik spruko nuo jo kuo greičiau; ir šitaip raudonai vilkėdama, it visiems siaubą keliantis vaiduoklis, ji be baimės galėjo eiti kur panorėjusi, betgi vieną kartą jai vis dėlto teko bėgti nuo kažkokių padugnių, aptikusių griuvėsiuose rėkiantį kūdikį pirma jos, ir tiems buvo jokie vaiduokliai nė motais, mat buvo taip išbadėję, jog tą skanų rastą kąsnelį it žvėrys riaumodami sudraskė akimirksniu.

O badas vis dar tęsėsi, ir dabar jau būdavo sunku pasakyti, nuo ko užgeso kokio vilniečio gyvybė – nuo ligos ar nuo alkio; maisto

ir grūdų kainos pasiekė neregėtas aukštumas, ir už statinę kviečių dabar prašė net šešiasdešimties auksinų ir daugiau, ir Uršulė Birontienė nebuvo kvaila – dar keleri tokie metai, ir ji būtų pravalgiusi visą savo gerą, betgi jai dabar reikėjo galvoti ir apie tas išrikiuotas pintines valgomojoje salėje, rėkiančias raudonom bedantėm burnom, kurias reikėjo užkišti ne kuo kitu, o žindyvės ar karvės pienu, kuris dabar buvo lydyto aukso vertės; tad ji priglobė dvi žindyves ir alkaną davatkėlę nuo tėvų karmelitų bažnyčios už pastogę ir už valgio lėkštę ir toji senmergė Ona, net įraudusi ir suplukusi, dabar tvarkėsi su trylika kūdikių, sukdamasi it vijurkas, užkimšinėdama trylika viena už kitą garsiau cypsinčių burnų, Uršulės Birontienės atkirtį Viešpačiui, panorusiam nušluoti Vilnių nuo žemės paviršiaus, ir ji net panoro pakrikštyti naujagimius, idant šie turėtų vardus, jiems mirtį nulemti norėjusiam Dievui ant pykčio, betgi šitai būtų prišaukę bėdos – kaipgi ji būtų paaiškinusi, iš kur pas ją, vienišą senę, ūmai atsirado šitiek vaikų, ir nebuvo nė vieno įstatymo, leidžiančio šitaip va imti ir susirinkti našlaičius, mat vienas ar du dar būtų niekaip neužkliuvę teisėjams, nors paprastai tik giminės priglobdavo tokius vargšelius ar vienuolynas, ar koks amatininkas taip nuo vystyklų sau įgydavo pigų būsimą pameistrį iki gyvos galvos, o čia dabar jie sau šiaip sau buvo surinkti ir iš vargingų, ir iš turtingų namų; pamirštais vardais, pavardėm, palikimais; jos išvogti iš gresiančio bendro kapo ir iš parapijų knygų eilučių; išvogti iš mirties ir iš Viešpaties Dievo apyskaitos, ką ir kalbėti apie tai, jog tatai buvo nusižengimas įstatymui, kuriam tvarkingai įrašyta mirtis rūpėjo labiau nei bevardė gyvybė.

Atėjus žiemai ir artėjant šventoms Kalėdoms ji vis dažniau susimąstydavo apie raštus ir įrašus – apie kreidos maro kryžius ant durų, kurie dabar bluko po snaigėm, apie notarų laiškus, išskrebentus tvirta bejausme ranka, apie virpančius iškvėpintus meilės raštelius, apie granite ir marmure iškaltus vardus ir skaitmenis;

apie tai, kad galiausiai viskas telpa tarp dviejų skaičių; kad visos vaikystės Kalėdos ir Velykos, ir kelionės, ir ašaros, ir bučiniai, ir nuodėmės, mirtys ir gimdymai, karai ir vestuvės galiausiai tėra tik trumpas brūkšnelis tarp dviejų datų, ir josios antroji data dabar jau artėjo, bet jos mažutėliai, gimę per marą, mirties sūkuryje, buvo kol kas dar laisvi, neprikaustyti rašto grandinėm prie negailestingojo laiko, ir šildydamasi valgomajame prie židinio, tarp vis tuštėjančių sienų, nuo kurių už suįžūlėjusių maisto vertelgų siūlomą begėdiškai žemą kainą jau vienas po kito nyko Venecijos veidrodžiai ir flamandų paveikslai, vaizduojantys rečiausias gležnas gėles, prisirpusius vaisius ir kitokį, seniai jau pamirštą perteklių, Uršulė iš Norvaišų Birontienė žvelgė į tą baltai rausvą gyvybę prie liepsnojančio židinio ir tyliai savimi patenkinta šypsojosi.

O išaušus pavasariui tapo aišku, kad maras nors malšta, bet dar nesitraukia, nes nė speigai nepajėgė iki galo iššaldyti užkrato, o bažnyčių rūsiai, tapę kapinėm dėl kastuvais nepramušamo gruodo, per žiemą lig viršaus prisipildė lavonų, ir čia jau dėjo juos be karstų, dažnai tik vieną ant kito, stirtomis, kaip pakliuvo, neturtėlį ant turtuolio, vaiką ant senio, vagį ant teisėjo ir vyskupą ant kekšės, ir tik stebuklas dar, kad apskritai kas rinko šitaip gausiai užderėjusį mirties derlių, betgi rinko, būta tokių, daugiausia pranciškonų ir vienuolių rokitų, kurie, nepaisydami nieko, net patys merdėdami, kaip darbščios bitelės vis tempė lavonus it mirties medų į bažnyčių rūsių korius, ir kalbos ėjo, jog vienas jų, brolis rokitas, su savo pagalbininku vien iki šių, 1710-ųjų, Viešpaties metų Velykų atidavė paskutinę krikščionišką pagarbą net dvidešimt dviem tūkstančiams aštuoniems šimtams šešiasdešimt dvejiems palaikams, vežդami juos iš gatvių į kapus ir rūsius ir sukalbėdami maldą už jų sielos ramybę, ir niekas nežinojo jo vardo, mat gerokai privengė žmogaus, kasdien čiupinėjančio užkratą, o, tiesą pasakius, ir pats jis per daug nesiskelbė, kas esąs, ir netgi Uršulei iš Norvaišų Birontienei tą lem-

tingą Velykų sekmadienio rytą jis taip ir pasakė: koks gi skirtumas, Viešpats ir taip atsirinks, kur kuris.

Tądien Uršulė Birontienė nuo slenksčio sugrįžo gal tris kartus – pirmiausia susizgribo užsivilkusi išvirkščius marškinius, tad nusprendė juos persivilkti; tada prisiminė alkovoj prie veidrodžio pamiršusi savo kapšelį su pinigais, o nusinešusi jį žemyn aptiko, kad kapšelį tai paėmė, betgi pirštines tai paliko, ir tik vėliau suprato, kad tai Viešpats norėjo, paėmęs ją už pirštinėtos rankos, atvesti tiesiai ten, kur reikėjo, ir tikslią akimirką, mat tik akimirksnių reikalas buvo – keliais anksčiau ar vėliau – ir ji niekad nebūtų išvydusi to rokitų vežimo prie Rotušės aikštės ir Karališkosios gatvės kampo, prie atvirų kažkieno išmirusių namų, to kraujo klano ant grindinio ir šurmulio, to kitą abitą apglėbusio brolio ir mirusio veido, kuris jai pasirodė matytas, tik nebepaminė kur, kol, žengusi kelis žingsnius, ji suprato ir puolė atgal prie to kūno, kurį dabar apraudojo vienuolis, ir, nė kiek nebijodama užkrato, palinko įsitikinti, jog tai, ko labiausiai bijojo, įvyko.

Jis nebuvo vienas iš mūsų, buvo pasaulietis, nedavęs jokių įžadų, išskyrus vieną, – kalbėjo jai apyjaunis rokitas, – tik abitą paskolinom, nes buvo baisiai nuskuręs, niekas nežinojo, kas jis, iš kur, sakėsi esąs baisus nusidėjėlis, turįs už ką atgailauti, betgi iš tikrųjų jo būta švento žmogaus, pats savo rankom apie dešimtį tūkstančių palaidojo, ėjo nebodamas užkrato ir mus dar padrąsindavo, tegul ponia gerai įsižiūrinti į šitą mirusį veidą – taip atrodo tikras šventasis; ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė dabar paskutinį kartą žvelgė į tą netikėtą šventybę, tysančią vidur gatvės, į tą veidą, kurį paminė besijuokiantį, besišaipantį, besivaipantį, laimingą, įžūlų, trykštantį išdidumu ir valiūkišką, spindinčiom akim, skaisčia jauna oda, besišypsančiom lūpom, juodais garbanotais plaukais, o dabar jis buvo purvinas, nelygiai nuskustu pliku randuotu pakaušiu, traiškanotais vokais, ligos suknežinta nosimi ir vočių išvarpytais skruostais,

sutinusiom lūpom, kurias ji dabar bučiavo, nes, nepaisant nieko, jis jai tebebuvo gražiausias veidas pasaulyje ir amžinai toks bus, ir ji glaudė tą varganą mirusią galvą sau prie krūtinės, švelniai glostė tą kaklą, į kurį kažin koks užkluptas marodierius ką tik klastingai smogė kastuvo ašmenimis, spaudė negyvas rankas, ant kurių nebebuvo signeto, tik balkšva kilmingumo nuospauda ant mažojo piršto, ir braukė lipnų krešantį kraują, kol tasai vargšas vienuolis pasakojo, kas nutiko, meldėsi ir laimino tą mirusį kūną, ir kai ji atsistojo ir, nunėrusi žiedus nuo savo paukštiškų rankų, davė juos broliui rokitui, idant velionį nugabentų pas Visų Šventųjų tėvus karmelitus, nes antkapio ar bent jau iškalto įrašo užsakyti ji jau nebespėsianti, bet tegul po maro padirba nors paminklinę lentą ir laiko mišias už paskutiniojo Bironto sielą, tada tas vienuolis ir tarė: koks gi skirtumas, Viešpats ir pats atsirinks, kur kuris.

Likusius mėnesius Uršulė iš Norvaišų Birontienė praleido mąstydama, jog šitaip keistai galėjo nutikti tik jai – juk paprastai žmonės ruošiasi išeiti, rašo testamentus ir tvarkosi reikalus prieš mirdami, o ji tai darė jau numirusi; nors kūnas vis dar tebebuvo gyvas, skaudėjo ir sirgo kaip prakeiktas, tačiau ji pati buvo mirusi, ir, kaip bebūtų keista, kad kitados taip bijojo mirties, o dabar tiesiog jos geidavo ir alko, it pirmiau alkdavo laudanumo, betgi pirma turėjo užbaigti daugybę darbų ir susiruošti paskutinėn kelionėn – ne pas Sutvėrėją, kurį ne itin trоško išvysti, bet į Milkantus, nes jos, pačios jau numirusios, su numirėlių Vilniumi jau nieks nebesiejo.

Tad ateinančius kelis mėnesius ji pirmiausia susikvietė kelis vis dar gyvus pirklius, ir jie, užsikišę pasmailintas plunksnas sau už ausų ir ant kaklo pasikabinę nešiojamas rašalines, vaikščiojo dabar po namus Arklių gatvėje surašinėdami spintas ir spinteles, prabangius krėslus ir stalus, veidrodžius ir paveikslus, sietynus ir žvakides, netgi paklodes skryniose ir jos senas sukneles, kiekvieną krištolo taurę, sidabro šaukštą, padėklą ar sriubinę; atėjo eilė net

ir jos paauksuotam kavos puodeliui, ir dailiems tualeto ir rašymo reikmenims; paskui susikvietė teisininkus, notarus ir liudininkus, surašė savo paskutiniąją valią ir sutvarkė visus lig vieno dvarų nuosavybės popierius; ir visas jos nugyventas gyvenimas dabar buvo sutrauktas į vieną didžiulį tikslų inventorių, kuriame viskas turėjo savo kainą – ir meilės įkarštyje jos vyro kažkada dovanotos brangenybės, ir aukso antpirščiai, ir knygos, ir žemės, ir seni marškiniai, ir fajanso naktipuodis; tada tik liko paskirstyti, kam ir ką ji užrašo. Pirmiausia ji apdovanojo tarnus ir tatai buvo paprasta – grynaisiais, su padėka, kiekvienam pagal ištarnautus metus; pelnas už išparduotus namus keliavo jos maro našlaičiams, ir ilgai galvojusi, kam juos galėtų pavesti, nesumąstė nieko geresnio kaip pasiųsti vieną tarnų su laišku į Šventojo Nikodemo broliją, ir netrukus iš ten į namus Arklių gatvėje atkeliavo vienas iš brolių, nudryžusiu abitu, nukleiptais sandalais, pasiramsčiuodamas lazda – senas, kaip ir Uršulė, rūškanas kaip lapkričio dangus, apkartęs ir pagiežingas kaip pati tulžis, ir kelias akimirkas ji veltui ieškojo tame veide, kurį matė pirmą ir paskutinį kartą gyvenime, bet kokių panašumų su Jonu Kirdėjumi Birontu, mat šisai buvo vienintelis likęs gyvas jo pusbrolis, apie kurį ji žinojo iš nuogirdų, Martynas Birontas, dar jaunutis iš skurdo priėmęs gana priverstinio neturto įžadus ir pranciškonų abitą, betgi tame senatvės dėmėmis nusėtame veide, vainikuojamame seniai skustos tonzūros, nebuvo nieko bendra su kažkada jos mylėtais bruožais ir pradžioje senis ėmė piktai priekaištauti už jo ramybės sutrikdymą, bet kiek atlyžo ir jo veidu praskrido blankus pasitenkinimo spindulys išgirdus, kad pakviestas palikimo reikalu, nesgi ir atgrasiausias giminaitis tampa visai mielas, vos tik ką nors užrašo, o suma čia buvo didžiulė, betgi Uršulė čia pat pridėjo: „su sąlyga, kad..." – ir toji sąlyga, o teisingiau – net trylika sąlygų – garsiai spygaudamos čia pat priminė apie save, mat šviesiausioji ponia Birontienė buvo pasiryžusi Martynui

Birontui ir pranciškonams palikti didelius pinigus su sąlyga, kad iš jų bus išlaikomi ir globojami jos trylika vargšų našlaičių, kurių deramu auklėjimu ir išmokslinimu, o pirmiausia – ir čia jai teko sulaužyti savo andainykštę nuostatą apie Dievo registrą – krikštu ir metrikais turėjo pasirūpinti brolis Martynas su dar viena sąlyga, kad jiems prižiūrėti laikys už atlyginimą jos gerąją Oną iki šios dienų pabaigos. Karmelio broliams ji paliko grynais su sąlyga, kad tieji įkurs altariją *in perpetuum** Birontų šeimos atminimui, jungtinei šventojo Bernardo seserijai ir Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčiai – su sąlyga, kad marui pasibaigus vėl globos neturtingas bajoraites; o likusius pinigus, brangenybes, dvarus ir jų pajamas ji užrašė savo sūnėnui, raitelių rotmistrui Jonui Izidoriui Norvaišai su sąlyga, kad... ir čia notaras net užsikosėjo ir per savo praktiką buvo girdėjęs visokių sąlygų, tačiau šitokios – tai dar ne, ir jis net persiklausė senosios klientės, ar tikrai tiek daug, net penkis, ir toji tik gūžtelėjo savo pečiais ir atkirto, kad čia jau sūnėnui bus spręsti, ar verta, juolab kad ji žadanti jį aplankyti pati, ir čia notaras vėl kilstelėjo antakius, mat toji senikė akivaizdžiai buvo ne viso proto, susiruošusi keliauti per visą kunigaikštystę marui siaučiant – kai taip nesaugu, kai priešo armija slenka atgal, kai visi išbadėję ne tik plėšia, bet ir valgo viens kitą. Betgi Uršulė iš Norvaišų Birontienė žinojo, ką daro – ji jau viską buvo seniai seniai apgalvojusi, todėl kai galiausiai išvyko kelionėn, vilkėjo rudą raupsuotosios apsiaustą su gobtuvu ir atraiža, dengiančia veidą, o jos karietą vadelėjančiam tarnui išrūpino dar vieną tokį pat, įdavusi iš brolio Martyno pranciškonų špitolės šiaip taip išprašytą garsiai klerkiantį sukamą barškalą ir ilgą it samtis medinę dėtuvę, į kurią įbėrę monetas juodu galės pratiesti prie užeigų, prekijams ar pakelės vienuolynams, šitaip pirkdami atokią pastogę ar kąsnį, ir tatai buvo protinga mintis, mat

* Nuolatinę, amžinąją altariją – kai už paliktą sumą ar dvaro pajamas periodiškai aukojamos mišios tol, kol leidžia šios lėšos.

maras ne maras, o raupsų vis vien visi bijos kaip bijoję ir jųdviejų vengs iš tolo, juolab kad Uršulė iš Norvaišų Birontienė dabar prie juosmens, po sijonais, šalia mažutės metalo dėžutės, buvo pasirišusi dar kai ką – apvalų it volas tymo maišelį, kimšte prikimštą segių, žiedų, auskarų ir apyrankių, karulių, sagčių ir kryželių, visą savo buvusios meilės lobyną, kurį kartu su savojo laudanumo atsargų likučiais dabar vežėsi į savo paskutinę kelionę.

Ir kai tuštėjančiomis, apleistomis it vaiduokliai gatvėmis, kur jau keleri metai nebebuvo nei prekijų, nei iškilmingų procesijų, nei minios, nei šurmulio, o vien tik mirtis ir žiaurumas, jau išvažiavus už sienų ji paskutinį kartą atsisuko į slėnyje plytintį Vilnių, kuriame šitaip mylėjo, tikėjo ir kentė, ji ilgokai žvelgė į tą sergantį, merdintį gedulo miestą, miestą be sielos, miestą lavoną; numirėlių miestą, kurį dabar jau buvo palikę visi, kažkada buvę jai artimi – senasis Delamarsas ir jo antroji pati, Andrius Choleckis ir Teresėlė, ir nuožmioji motinėlė Konstancija, ir netgi tas žydas Aaronas Gordonas dabar turbūt neišvengiamai merdėjo savo savanoriškoj kvarantanoj, net žvirbliai – ir tie buvo dingę, suvalgyti ar patys išdvėsę; žodžiu, ten nebebuvo nieko, kas ją laikytų, vien tik ligoniai, mirštantieji, jų turto it fariziejai besigviešiantys kunigai, išprotėję fanatikai ir pasiutlige sergantys sulysę šunys, bet iš tikrųjų tas miestas jai mirė kartu su Birontu, dabar buvo likusios tik jo plytos, tik tuščias buvusios pragaištingos jų aistros kiautas, tik miręs miesto kūnas, kurį apleido jo ankstesnė dvasia; tik sienos, tik gatvės ir juodi bokštai, grėsmingai įsirėžę į dangų, raudoną it tas baldakimas, po kuriuo kažkada seniai seniai, it prieš tūkstantį metų, ji čia neteko savo nekaltybės, o vėliau šitame pat mieste prarado ir savo meilę, ir savo tikėjimą Dievu, ir žmoniškumu, buvo apspjaudyta, pažeminta ir sutrypta, bet vis tiek, stebėtina, žinojo tą miestą mylėsianti iki pat paskutinio atodūsio.

Jų – raupsuotosios kilmingos ponios ir neva tokio pat sergančio tarno – kelionė į Milkantus per nualintą kraštą truko savaičių

savaites ir niekas čia nebepriminė buvusios Lietuvos – nei saulės išsvilintas kraštovaizdis, kur dirvonavo laukai ir stirksojo degėsiai, nei miestai, nei žmonės, kurie dažnai priminė sulaukėjusius gyvulius, paklausti vien piktai urzgė ir net šulinio vandens pasemdavo tik už pinigus, vienuolynai neatverdavo vartų, užeigos net ir už auksą tiekė tik apgailėtinas išėdas ir niekad negalėjai būti tikras, kas ten tavo lėkštėj – kiškis, katė, o gal kitas krikščionis; ir kuo toliau į šiaurę, tuo daugėjo išmirusių vienkiemių, kaimų, dvarų, kur viduj, it sustingęs akimirksnis – prie padengtų stalų, atklotose lovose, prie tvartų ir prie koplyčių – barkšojo tik suzmekę, vilkų ir žiurkių apėsti, varnų išlesti lavonai ilgėliausiais nagais ir plaukais, mat, stebėtina, jie augo net ir po mirties – ištisos šeimos, ištisos giminės, ir žiburys tamsoje seniai nebereiškė svetingumo, bet dažniausiai – pavojų, kuo Uršulė Birontienė galėjo pati įsitikinti jiems privažiavus andainykštį kaimynams Parčevskiams priklausiusį dvarą, ir taip, iš ten sklido šviesa ir rūko iš kamino dūmai, ir, jiems privažiavus, ji karietoj nusivilko raupsuotosios apsiaustą ir nuskubėjo pati pasibelsti į medinio dvarelio duris, ir, josios nuostabai, ten gyveno gyvut gyvutėlė šeima – vyras, žmona, dvi dukros, trys sūnūs ir senas senelis, ir šeimos galva prisistatė esąs Dominykas Parčevskis, ir Uršulė buvo sena, bet tikrai ne akla: ten buvo tikrai ne jis; ir tik laimė, kad iš nuostabos nieko neleptelėjo ir neišsidavė kažkada pažinojusi tikrąjį Dominyką Parčevskį ir visą jo giminę, ir taip, ji su tarnu liko ten nakvoti tą baimės pritvinkusią naktį, nes nebuvo kur dėtis, aplink miškuose kaukiant vilkams, bet snaudė tik pusiau sumerkdama bluostą ir virpėdama iš baimės būti nužudyta, o už sienos, kituose kambariuose, lygiai taip pat visą naktį pradrebėjo ir toji apsišaukėlių plikbajorių šeima, įsikėlusi į visiškai tuščią išmirusį dvarą; pasisavinusi ne tik Parčevskių namus, bet ir jų pavardę bei gyvenimą.

Betgi daugiausia dabar visur buvo tuščia – Radviliškis buvo visiškai tuščias, išmiręs; visuose Varniuose, kur jie taip pat nakvojo,

tebuvo likę vos trisdešimt žmonių, įskaitant vyskupijai priklausiusius, ir dar stebuklas, kaip juodu, Uršulė iš Norvaišų Birontienė ir josios senasis tarnas, per tą kelionę nenumirė badu, betgi kažkaip vis prasimanydavo – turėjo kruopų, sūdytos mėsos dar iš Vilniaus, blogiausiu atveju išsivirdavo kokią išsikastą užsilikusią daržovę ar žolelių sriubos, betgi savo mirusio kūno maitinimu ji rūpinosi mažiausiai ir kelionė per tuos mirties laukus, miestelius ir miškus tęsėsi toliau, ir tik retkarčiais išsekusi, pavargusi Uršulė blausiai blausiai prisimindavo keliavusi tuo pat keliu seniai seniai, regis, prieš keturiasdešimt trejus metus, ir anuomet jos karieta kretėjo nuo juoko, lingavo nuo meilingų išdykavimų, ir viskas žydėjo, vešėjo, sirpo ir tvinksėjo gyvybe, lygiai kaip kad anuomet plakė jos įsimylėjusi širdis, betgi tai dabar buvo taip toli, taip giliai praeity, tarsi miros dvelksmas apleistoje bažnyčioje, kuris plevena vien atminty net ir tada, kai iš tiesų yra seniai seniai išsivadėjęs, ir dabar jai kur kas labiau rūpėjo, ką ji ras pasiekusi Milkantus – ir ar apskritai ten ką nors dar ras.

XII

Milkantų dvarą dabar, kad ir viena ranka, bet tvirtai suėmęs laikė Jonas Kareivis, ir jei ne šis raukšlėtas nuožmus senis, dar neaišku, ar apskritai ten kas būtų išlikęs, mat nuo praėjusio pavasario Milkantus tiesiog akėjo bėda po bėdos, ir pirmasis mirė vargšiukas

kūdikėlis Stanislovas Riauba, mirė iš ilgesio ir alkio, nors, Viešpats matė, kas ką galėjo, tas darė, idant nors vaikai nebadautų, ir Ona Kotryna Norvaišienė dažnusyk dar ir darė daugiau nei tikroji vaikelio motina, ta savimyla Paliutė, mat Milkantų ponia badavo už visus labiausiai, valgė it paukštelis ir nuvogusi nuo savęs pirmą kąsnį atiduodavo Teofilei, antrąjį – Paliutei, idant šioji turėtų pieno mažajam Stanislovui, o tik trečią pasilikdavo sau, o dažnusyk savo davinį dar ir atiduodavo Kasiulei, nes šiajai reikėjo jėgų namų darbams, betgi praėjusį rudenį toji netikša Paliutė ėmė ir dingo, kažin kur pabėgo, palikusi savo pačios nuosavą kūdikį ir dargi – nedėkingoji išpera – apvogusi ponią Norvaišienę, išsinešdama jos visas brangenybes, ir, nebesant kas kūdikį maitina, jie niekaip negalėjo rasti aplinkui žindyvės, o tasai vargšelis, savo paties nelaimei, nė burnon neėmė karvės pieno, ir ožkos – tik labai retkarčiais, ir nuo galvijų pieno jam būdavo tik blogiau, visą išmesdavo raudonom dėmėm, jis raitėsi, verkė ir klykė tol, kol, matyt, to graudaus motinos paliktojo klyksmo neapsikentęs, Viešpats Dievas jį nutarė priglobti pats, o kad kūdikėlio sielai nebūtų ten vieniša ir nejauku, po kelių mėnesių pasikvietė ir Kasiulę, ir toji turbūt dabar ir toliau rūpinosi vargšu pamestinuku mažutėliu dangiškajame našlaityne, o Jonas Kareivis žegnodamasis vis susimąstydavo, kad gal taip ir geriau – sena jau buvo, kaip ne kaip, o ir viena liudininke – mažiau.

Daugelis jų apylinkių valstiečių per tuos metus nuo bado ir maro pabėgo – kas kur; vedami kvailo tikėjimo, kad lengviau pramis miške ar didesniam mieste, nors netgi ir puspročiui buvo aišku, kad miestai kaip tik ir priklausė nuo dvarų ir ūkių derliaus, betgi toks buvo tų kvaišelių protelis – didi nelaimė jiems tebuvo priežastis mesti viską, aimanuoti ir nebedirbti, nors sveikas protas būtų liepęs juk darbuotis dukart uoliau ir dukart smarkiau kabintis į įprastą gyvastį. Tad, pusei jų išsilaksčius, dabar ir daug kas iš namų tarnų,

paprastai prie žemės neleidžiamų, o ir pats jaunasis Benkartėlis, išstypęs ir jau beveik visada vadinamas Jonu Ankantu, įsikinkę arė, sodino ir sėjo kas ką galėjo: kas javų plotelį, kas ropę ar morką, ir netgi pati ponia Norvaišienė imdavosi namų darbų, ir net Teofilė buvo sodinama verpti, pešti plunksnų, gliaudyti žirnių ar riešutų, motinos vis drąsinama, linksminama; ir išretėjusiems namiškiams žvelgiant į tą mažutę povyzą, susikaupusiu veideliu, įdubusiais skruostais ir išsprogusiomis nuo alkio akutėmis, laibais sulysusiais pirščiukais ką nors vis pašančią, norėjosi stengtis labiau, ir todėl, kai mažoji kažkada pasigedo tėvo dovanoto savo mylimiausio žaislo, margo ir raibo bandaloro ant tikro šilko virvelės, visas dvaras išnaršė pakampes, bet taip ir nerado, ir Jonas Ankantas veltui bandė išdrožti panašų – tas nesivijo atgal, nors tu ką, gal kad virvelė buvo ne gryno šilko, betgi visi dvaro namiškiai ūmai suprato, kaip visgi myli tą mažą nelaimingą panytę, kuriai likimas lėmė atsidurti negandų vidury, ir nuo to supratimo badaujančiuose Milkantuose kažin kaip padaugėjo šviesos ir meilės.

Bet jie vis dar badavo, ypač žiemos pabaigoj ir pavasarį, kai būdavo per šalta eiti į miškus medžioti ar kai niekas dar nebūdavo sudygę darže, ir visa laimė, kad ponia Ona Kotryna Norvaišienė buvo stebėtinai blaivaus proto moteriškė – žinoma, kai tik to proto netemdė aistra, betgi kūno aistroms nelabai likdavo vietos, kai skrandis šitaip gurgia iš bado; o jis gurgė; gurgė dar ir kaip, ir kai Jonas Kareivis ir Benkartėlis vis dažniau praėjusią žiemą grįždavo iš miško sušalę, tuščiom, galiausiai Jonas Kareivis prisiminė, kaip kariuomenėj sunkmečiu jie šaudydavo ir virdavo varnas, betgi ponia šito nevalgys, tačiau čia ponia į jį kažkaip keistai pažiūrėjo ir tarė, kad, tinkamai patiekus, niekam nebūtina žinoti, kad tai varnos, ir ne pirmą, bet gal kokį trečią kartą ji irgi įsidrąsino ir išėjo kartu su juo – tiesiai per pusnis, į sodą, kur senų alksnių ir Jono Motiejaus Norvaišos sodintų arklio kaštonų nuogose lajose, ant juodų šakų,

pačiose viršūnėse, karkdamos spietėsi varnos, ir tas kąsnio prasimanymas buvo jų smagus žaidimas, mat nusitaikyti reikėdavo gerai ir šaudyti greitai – pirmieji šūviai jas visas išbaidydavo, ir pakilusias kliudyti būdavo jau sunkiau, ir jiems pasisekdavo, jei ant pusnies, pažymėtos įsmigusiomis baltai žalių kliurkų duobutėmis, nukrisdavo kokie keturi juodi paukščiai, o jei pusė tuzino – tai būdavo ir visai šventė, o kartą jie išguldė net dešimt, ir tąkart, jis nepamirš, šviesiausioji ponia Norvaišienė su savo visais voverių kailiukais ir jis, vienarankis klipata senis su savo senu megztiniu ir velionio pono durtiniu, rinkdami juodus paukščius nuo sukruvinto baltut baltutėlio sniego garsiai ir džiaugsmingai juokėsi, kvatojosi tarsi jauni, įraudusiais žandais po apniukusiu žiemos dangum, ir jautė jos kūno kvapą ir šilumą šaltyje, vos per sprindį, jos žvilgsnis buvo šiltas, žaižaruojantis, ir jam pasirodė – bet tik pasirodė – jog tas jų pralietas varnų kraujas ant balto sniego tądien surišo juos labiau nei kažkada – dabar jau regėjos, kad seniai seniai – kartu pralietasis šešeto švedų, ir jis galėjo galvą guldyti, kad tą akimirką – bet tik trumpą akimirksnį – jųdviejų akims susitikus, speige it raudonas rožės žiedas tarp jųdviejų išsiskleidė pati tikriausia meilė; tačiau kažkas trakštelėjo: pribėgusi Teofilė užmynė ant sausos šakos ir lygiai taip pat per akimirksnį visa tai dingo.

Ir todėl kai jis sėsdavo prie stalo, kur ponia, Teofilė ir Benkartėlis, toji keista likimo įnoriu Milkantuose sugiminiuota nauja šeima, iš sidabro lėkščių valgė apkeptas ir ištroškintas varnas, Jonas Kareivis žvelgdamas į Oną Kotryną kitame stalo gale, sidabro šakute dorojančią dar neseniai karksėjusį kepsnį su tokia nepajudinama veido išraiška ir nepriekaištingom manierom, tarsi valgytų įmantriausią karališko stalo paštetą, jis jausdavosi taip, tarsi ji sėdėtų nuo jo ne per stalo ilgį, o už penkiolikos mylių; ir jis suprasdavo, jog juos skiria viskas – amžius, įpročiai, bet labiausiai – luomas; ir nei karas, nei badas negalėjo šito pakeisti; Ona Kotryna Norvai-

šienė galėjo mūvėti suadytas kojines, vilkėti sulopytus drabužius, nebeturėti nė vieno papuošalo, bet net ir misdama varnomis ji vis tiek buvo mėlyno kraujo, vis tiek – jo ponia, ir šito niekas negalėjo sutrikdyti, net ir tai, kad, atėjus pavasariui ir varnoms išsislapsčius perėti naujų mažų šlykščių varniukų, ji ėmė valgyti sraiges – sakėsi radusi šito patiekalo aprašą senojoje Norvaišų giminės silvoje, bet netgi ir Jonui Kareiviui, netgi ir nepaisant visos jo beviltiškos pasiaukojančios meilės, šito buvo per daug, ir net labiausiai jos masinamas paragauti, net ir kamuojamas alkio, net bado mirčiai žiūrint į akis, šitokios šlykštynės jis, kaip doras krikščionis, negalėjo imti į burną. O ji sau, perskaičiusi senojo pono, vyro senelio, Jono Motiejaus Norvaišos prie *Miscellanea, Įdomybių*, silvoje paliktą įrašą, neva taip maitinąsi prancūzai, kartu su Teofile ir Benkartėliu pririnkdavo kibirų kibirus tų šliužų, išlindusių pasišildyti į pavasario saulę, vėliau dvi paras juos užrišę drobele laikydavo, kol gyviai išleisdavo visą nešvarumą, o tada, sutaisę mažulytį tarsi nagas krislelį baisiausiai taupomo sviesto, prikapoję daug petražolių ir įbėrę žiupsnelį miltų, šutindavo tą bjaurybę, iš kurios išeidavo visai nemažas, šiaip ar taip mėsiškas patiekalas, ir netgi Teofilė būdavo sumaniai įkalbama tai valgyti, pasakius, jog šitaip maitinasi pačios Prancūzijos karalaitės, o Benkartėliui, kuris augo, stypo ir jau pradėjo želdinti pirmuosius gyvplaukius virš lūpos, apskritai buvo nesvarbu, jis galėjo valgyti bet ką, juolab pasodintas prie poniško stalo.

Tad Jonas Kareivis Onai Kotrynai galėjo atleisti ne tik žmogžudystes, ne tik svetimavimą, ne tik tai, kad ji anuomet slapčia su jo pagalba atsikratė švedo benkarto, bet galėjo atleisti net ir pasibaisėtiną įprotį valgyti sraiges; senis dabar buvo nuo jos neatsiejamas tarsi šešėlis, ištikimas tarsi šuo, bet tuo pat metu ji jam savaip ir priklausė, mat jis tiek daug apie ją žinojo; jis žinojo apie jos aistras ir nuodėmes, jis apie ją žinojo jau beveik viską, net ir tai, kad ji jaučiasi

nejaukiai, bet tuo pat metu ir saugiau jo draugijoje. Jis žinojo, jog ji mėgsta miegoti gulėdama ant pilvo, skruostu į pagalvę – nusižiūrėjo tai pro durų plyšelį, ir žinojo, kad ji slapčia kartais savo alkovoje parūko senojo Norvaišos pypkę su dramblio kaulo kandikliu, mat šitaip dūmu gydėsi – jai žiemą pradėjo baisingai skaudėti dantis, net vienas žandas buvo ištinęs, ir žinojo, kad šitai ji laiko bausme už tai, kad anuomet slapčia nemėgo tos pabėgusios netikšos Paliutės, o juk žinoma, kad šventoji Apolonija yra skaudančių dantų užtarytoja, tad šią negalią Ona Kotryna laikė jai Dievo atsiųsta bausme, ir kartą girdėjo ją garsiai dėl šito atgailaujant. Jis žinojo, kada ji keliasi, gulasi ir meldžiasi, ir galėjo nuspėti, katrą iš savo vis labiau nusidėvinčių suknelių kurį rytą užsivilks, ir buvo aptikęs, jog kartais ją vis dar kankina nuodėmingos mintys ir geiduliai, mat visiškai atsitiktinai tyliai šlubčiodamas pro antrojo aukšto alkovas ją netyčia pastebėjo pro durų plyšį: stovėjo nugara parimusi į sieną ir žvelgė į seną paveikslą, kitados kabėjusį ponų Norvaišų alkovoje, kur pusnuogis karžygys su šarvais už spenelio laikė suėmęs nuogą prisirpusią gražuolę, ir ji susimąsčiusi, turbūt pati to nė nejausdama, kažkaip gosliai pati sau glostė apnuogintą kaklą ir iškirptę, ir jis žinojo, kad ant jos kairiosios krūties yra nedidelis apgamas, bet apie šitai galvojant Jono Kareivio veidas parausdavo ir jo sudiržusi siela pradėdavo sopėti it atvira žaizda.

Tą apgamą jis aptiko praėjusią žiemą, prieš pat pavasarį, per pačius speigus, pačioje vasario gūdumoje, per gavėnią, kai ji apsirgo – apsirgo netikėtai, ir kas prasidėjo it paprastas peršalimas, dėl nuolatinio badavimo, išsekimo, o gal ir gūdžios, jau treti metai besitęsiančios beviltiškos vienatvės išvirto į mirtinai pavojingą ligą; ji seko, ji lyso, ji tiesiog nyko akyse, juodi ratilai po jos vokais kasdien vis gilėjo, ji trankiai kosėjo iš pačių savo kūno gelmių ir vis labiau ir labiau karščiavo, ir naminiai vaistai – plikytos žolelės, vaistažolių garinimai ir netgi juodųjų ropių antpilai – nebepadėjo, o mediko ar

barzdaskučio daugelio mylių spinduliu buvo neįmanoma rasti, dargi žmonės kalbėjo siaučiant marą aplinkui, bet iki jų, ačiū Dievui, užkratas neatėjo, ir jai vis blogėjo, nebegalėjo pakilti iš lovos, tėvelis Ignacas Petravičius buvo net atvykęs suteikti paskutiniojo patepimo, ir ji, nors silpna, bet su juo susiginčijo, Jonas Kareivis girdėjo tai pro praviras duris, „tegul ponia pagalvoja, visa parapija melstųsi, kad Viešpats atleistų ponios nuodėmes", o ji kartojo „negaliu užrašyti, kas ne man priklauso", ir jis, Jonas Kareivis, dar pamanė – ko tas klebonas prie jos prikibo, Viešpatie šventas, pagailėtų sergančios, juk taip ir galą gaus, ir jis pats aistringai meldėsi už Oną Kotryną, nesgi negalėjo nė pagalvoti, kaip jis gyventų, jei ji iškeliautų.

O tą naktį jis, niekam nežinant, budėjo prie jos alkovos durų ir tada, paryčiais, ir nugirdo tą negerą karkimą – tai jos kvapas silpnai ir pratisai skverbėsi jai pro lūpas, ir jis buvo daug matęs per savo netrumpą gyvenimą, todėl žinojo, kad tas garsas nieko gera nereiškia, jis reiškia tik viena – kad iš kūno po truputį išeina gyvybė, tad jis, nepaisydamas deramos tvarkos, papročių, mandagumo, pravėręs duris, žengė per jos miegamojo slenkstį, ir taip, ten gulėjo ji, išblyškusi, prakaitu permirkusiame ligos guolyje, prilipusiais prie smilkinių plaukais, nusilpusi ir purtoma negero šalčio, jau nebejaučianti jo prisilietimų, jau viena koja anapus, ir tąnakt, žinodamas, kad giltinė dažniausiai ateina apyaušryje, jis nieko geriau nesugalvojo, kaip tik sušildyti Oną Kotryną pats savimi, ir, spjovęs į luomus, padorumą ir Dievo įsakymą negeisti žmonos artimo savo, jis nusispyrė batus ir taip, su visais rūbais, atsigulė į jos lovą, pasuko ją šonu, prigludo iš nugaros ir savo vienintele ranka apkabino tą mirštantį, vėstantį kūną, daugiausia melsdamasis ir prašydamas Viešpaties jos iš jo neatimti, prašydamas verčiau jį, niekam tikusį senį, mainais pasišaukti, bet ką ten kalbėti, jis ne vien meldėsi ir dabar patsai sau bijojo prisipažinti, bet būtent tąnakt suprato, kas yra pati tikriausia meilė, ir patyrė patį didžiausią, galbūt paskutinį

savo gyvenime malonumą – štai šitaip, paprasčiausiai prigludęs, skiriamas nuo Onos Kotrynos tik rūbų ir antklodės, betgi tai buvo tik vieni niekai, nes tąnakt tas kelias valandas jo nuo jo mylimosios nebeskyrė nei jos kilmė, nei jo senas amžius, nei mirę švedai meilužiai, nei teisėti kažkur pradingę sutuoktiniai, nei neteisingas pasaulis, ir jis buvo tikras, jog ryžto jam pakaks ir jų neišskirs net pati mirtis, ir kai jau praaušus jis pagaliau pajuto ją galų gale sušilus nuo jo artumo, tarsi jis būtų jai atidavęs dalį savo gyvasties, kai išgirdo ją vėl ramiai, it vaikas kvėpuojant, kai išvydo, kaip vėl tolygiai kilnojasi jos krūtis su apgamu, juoduojančiu pro naktinių iškirptę, jis nesusilaikė ir leido sau vieninteliu delnu tykiai tykiai tą krūtį suimti ir kelias ilgas it pati amžinybė akimirkas palaikyti ją saujoje it neprijaukinamą spurdantį laukinį paukštelį, kuris įnoringai ir atsitiktinai nutūpęs ant rankos tuoj vėl išsprūs į nepasiekiamai aukštą padangę, tačiau kol tas paukštelis delne, tol tavo valioje, ir vien žinojimas, kad sugniaužęs pirštus gali nusukti jam sprandą, yra stebuklingai saldus.

Betgi Jonas Kareivis buvo tikras, jog tąnakt tikrai išgelbėjo jos gyvybę, nes, vos atsitokėjusi, išgėrusi šiek tiek skaidraus, jėgas grąžinančio sultinio, apie vidurdienį ji, visų nuostabai, ėmė klausinėti, kur dingo tas mažas mielas berniukas, ir niekas nesuprato, kas per berniukas, o Ona Kotryna Norvaišienė ramiausiai atsakė, jog dvaro rūmuose juk ką tik būta mažo berniuko, gal kokių dešimties, su baltu dideliu olandiškos drobės kalnieriumi, ji mačiusi jį pati, savo akimis, ji stovėjusi štai čia, ant slenksčio, o jis tupėjo štai ten, toliau, tiesiai vidury koridoriaus, ir iš visų jėgų, net prispausdamas prie grindų, glostė didelį rainą, kantriai murkiantį katiną, o paskui atsistojęs ir, įsmeigęs dideles rudas akis tiesiai į ją, labai mįslingai prataręs: „Prašom jam pasakyti, kad čia – lygiai tas pat kaip ir ten“, ir šitai jai pasakojant ir Marė, ir Benkartėlis net persižegnojo, šnabždėdamiesi, ką visa tai galėtų reikšti, o Jonas Kareivis žinojo: suprato iš tiesų ją stovėjus ant mirties slenksčio ir jį nupurtė pats

tikriausias šiurpas; bet dar labiau nei žinia apie paslaptingą katiną rūme jam nerimą kėlė tai, kad visi pasigedo baltojo Zefireko: ir sveikstanti ponia, ir Teofilė dar ilgai, savaičių savaitėm, ieškojo jo tuščiuose negyvenamuose kambariuose, pirmo aukšto menėse ir pusnyse aplink dvarą, betgi Jonas Kareivis žinojo, kad veltui – tąkart grįžęs iš medžioklės tuščiom rankom ar, veikiau – tuščia ranka, jis nė nedvejojo, kad ponios gyvybė vertesnė už to nenaudingo šunėko, laikyto vien tik dėl grožio ir pramogos, o betgi grožio dabar iš jo nedaug buvo likę, vien kaulai ir oda, tą jis galėjo paliudyti vargais negalais viena ranka nudyręs jam kailį, bet viralas šioks toks iš jo, šiaip ar taip, išėjo, ir jis pastatė ponią ant kojų, betgi geriau jai pačiai buvę to nė nežinoti, nes varnos varnom, sraigės – sraigėm, betgi sriubą iš andainykščio numylėtinio ponia vargu ar būtų suvirškinusi, ir Jonui Kareiviui apmirdavo iš baimės širdis, vien pagalvojus, kad ji neatleistų šitam visam reikalui išaiškėjus.

Betgi šiaip jau senasis luošys buvo tiek nugyvenęs, kad mažai ko dabar bijojo; tad nebaisu jam buvo nė tąkart, šį ankstyvą pavasarį, kai Kniukštos pakurstyti valstiečiai susirinko būriu prie rūmo, reikalaudami javų atsargų, nors jau seniausiai, dar užpernai, ponios buvo atleisti nuo bet kokio lažo, su vienu priesaku – suktis patiems kaip nors, kad tik išgyventų, ir pernai po nykios nederliaus pjūties jiems buvo padalinta kiek galima sėjai, betgi daugelis jų tą šykščią sėklą tiesiog suvalgė per žiemą, ir nors jiems be žodžių buvo leista ir kilpas dvaro miškuose statyti, ir pro pirštus žiūrėta, jei kokį žvėrį nudobdavo, betgi jie nemokėjo taupyti ar apie rytdieną galvoti, gyveno iš saujos į burną, buvo pratę, kad viskas jiems bus įsakyta, nurodyta, paskirstyta ir išdalinta; o kai reikėjo verstis patiems – staiga vėl prireikė dvaro, ir dabar nirčiausi apylinkių vyrai, ypač tie, nuolatos žindomi Kniukštos bravoro spenio, triukšmavo ant slenksčio, laidė piktus liežuvius apie taukais aptekusią ponią, o ponia buvo taip persigandusi to šurmulio, tų atšiaurių, piktų veidų perkreiptom burnom, tų sugniaužtų grūmojančių kumščių

ir nešvankių juokų, kad užsirakino savo alkovoj su Teofile ir nieko nedarė, tik meldėsi, ir tada Jonas Kareivis išėjo, stojo ant slenksčio, it būtų pats Norvaiša, atkragino savo dešinę su pritaisytu kabliu prie strielbos* ir, šovęs į orą, šiems nuščiuvus paklausė, kas jų vadeiva, nes kalbėsiąsis tik su juo, ir jie išbaksnojo, iškumšėjo į priekį vieną iš vyrų, kuris staiga, išplėštas iš bendrų gretų, neteko viso mandrumo, ir tada Jonas Kareivis nieko nesakė, tik nusitaikė ir šovė tam tiesiai į šlaunį, „o dabar, valkatos, marš atgal prie darbų", ir tas sustūgo, o valstiečiai dingo akimirksniu, it vėjui nupūtus, o Jonas Kareivis paminė, kad kariuomenės priemonės tvarkai įvesti veiksmingai galioja visur, ir jis buvo išdidus, ir jautėsi nepamainomas, ir žinojo, kad be jo visi čia pražūtų.

Keistas dalykas, kuo blogiau, kuo daugiau čia negandų, tuo esu labiau reikalingas, privalau ją apsaugoti, kaipgi ji be manęs – kartais pats sau sakydavo ir šventai tuo tikėjo, ir labiausiai geidė, kad tik būtų vis nuo ko ją ginti, tik troško, kad niekas nesikeistų, kad tik viskas būtų taip pat; taip to norėjo, kad dabar netgi grieką** ant sąžinės nešiojosi, nuo užpernai, nuo tų nelemtų švedų, ir štai jis nešiurpdavo nei nuo minties, kaip juos vilko su Benkartėliu, nei kaip ketvirčiavo kūnus nakty pratisai krykiant paežerės paukščiams, bet vis kažkodėl jam tapdavo stebėtinai nejauku vos prisiminus, kaip iškraustė – nesgi seni įpročiai miršta sunkiausiai – jų visų mėlynas uniformas, autus ir užančius, ir to jų vado kišenėje, kairiojoj, rodos, aptiko pluoštelį standžių, atplėštų, bet beveik neskaitytų laiškų su Norvaišų herbu, ir net mėnesienoj jis atpažino Jono Izidoriaus gulsčią ir stambią rašyseną, ir datuoti jie buvo iš Biržų, iš Vilniaus ir vėlgi iš Biržų, ir kiek jis tebepaminė raštą ir galėjo įžvelgt mėnulio šviesoj, nieko panašaus dar skaitęs nebuvo, tai buvo nuolankiausio nusižeminimo žodžiai, ištroškę atleidimo ir meilės, kokių joks

* Šautuvo. (Sen. žarg.)

** Nuodėmę. (Sen. žarg.)

krikščionis nė nerašo laiškuos; o gal jis galėjo ir klysti toj mėnesienoj, skubiai permesdamas akimis juos vieną po kito, kol Benkartėlis tempė iš rūmo paskutinį švedą; betgi ne, rotmistras Norvaiša, kuris jam visą gyvenimą buvo it tikras sūnus, tose eilutėse inkštė kaip koks silpnas šunytis, maldavo ponios malonės ir sakėsi grįšiąs tą pat akimirką, vos sulauksiąs laiško iš jos, ir Jonas Kareivis net supyko dėl tokio tikram vyrui garbės nedarančio skystumo, pamanė, kad geriau, jog nieks nežinotų apie tas rotmistro silpnumo akimirkas, ponas sugrįš ir taip į tėvoniją, nė nešaukiamas atgal prie išdidėlės žmonos sijono; ir Jonas Kareivis tąnakt tykiai, Benkartėliui nematant, susirinko visus pinigus ir papuošalus, švedų prisiplėštus jų pergalingame kovų kelyje, susirinko ir paslėpė sau juodai valandai, o tuos gėdingus laiškus padėjo atgal, kur radęs, į velionio švedo, tebūnie jam gailestingas Viešpats ir aštriadantės Saloto lydekos, kišenę. O paskui kažkas atsitiko, jis pamena, tą pat rytą, ir jis patyrė pražūtingą jausmą tai silpnai moteriai, kuri, pasirodo, buvo tokia panaši į jį, ir ją reikėjo ginti, ir viskas pasisuko tik į gera – jaunasis ponas kariavo ten, kur jį blaškė įsakymai, o ji buvo čia, jo tarsi neregimas šydas apsiaustoj globoj, ir jiedviem čia labai neblogai sekėsi, ir kartais jis tyliai netgi pasvajodavo, kad galbūt Ponas Jėzus bus jam maloningas ir jis sulauks savo dienų galo va šitaip, šalia jos; o galgi galgi, diena po dienos ji pagaliau praregės, kaip jis ją myli, ir galbūt leisis jo mylima, kur ten mylima – dievinama; ir vien apie tai pagalvojus jo seniai mirusias slėpsnas užplūsdavo silpnutėlė seniai pamirštų malonumų banga; betgi šiaip jis nebuvo linkęs svajoti, jis buvo linkęs džiaugtis tuo, ką turi, diena po dienos; svarbu tik, kad niekas jiems netrukdytų; kad tik viskas būtų taip, kaip yra.

O tada, per patį vidurvasarį, vieną gražų pavakarį, vos pradėjus leistis saulei ir tiestis nuo karščio nuleipusiems pakelių žolynams, jau beužželiančiame keliuke link dvaro grėsmingai lėtai sudunksėjo pavargusių arklių kanopos ir prie Milkantų prieangio sustojo

karieta – kitados, matyti, buvusi brangi, bet dabar jau pasenusi, išklerusiais ratais, skausmingai girgždančiais odų diržais ir veik balta kaip štukaterija ar koks blyškus vaiduoklis nuo ją dengiančių kelio dulkių. Ir ji taip stovėjo, pailsusiems arkliams silpnai prunkščiant ir kinkuojant galvas, su tokiu pat pilku kaip karieta, dulkinu vežiku ant pasostės, nejudančiu, it būtų balkšva nulipdyta skulptūra, tol, kol iš pakampių pradėjo lįsti dvaro tarnų likučiai, kol išslinko nustebęs Benkartėlis ir kol ant slenksčio, galiausiai, išėjo pati dvaro ponia Ona Kotryna iš Kotovičių Norvaišienė ir Jonas Kareivis, kaip šešėlis, tarpdury už jos; ir tada, tik tada vežikas senais, it suakmenėjusiais sąnariais sunkiai nusiropštė nuo pasostės ir išsitempęs it styga, tarsi pačiam jo didenybei, atvėrė karietos duris ir nulankstė pakoją, nusilenkęs pratiesė dilbį pasiremti ir tuomet iš karietos pirma išlindo smulkutė kibi it paukščio rankelė, o tada pilkų dulkių debesyje stebėtinai vikriai, it kipšelis iš tabakinės, tiesiog išspriegė mažutė tiesi figūrėlė ir stovėjo ramiai tol, kol senis vežikas, net susirietęs, kantriai ir pagarbiai paėmęs už palankų, nupurtė jos drabužį ir šydą, ir tada toji figūrėlė, beveik vėl atgavusi savo juodą rūbų spalvą, oriai nušlamėjo link durų, nė nestabtelėjusi it replytėmis savo delnais suėmė Oną Kotryną Norvaišienę už rankų, nepakeldama savo dulkėto šydo prigludo prie jos abiejų sulysusių skruostų ir šiek tiek užrūdijusiu nuo ilgo tylėjimo kelionėje balsu pratarė: kaip matau, mano laiško negavot, bet tikiuos, kad priglausit savo seną tetą, o kurgi Jonas Izidorius, kodėl jo nėra?; ir nė nelaukdama kvietimo, kaip į savo namus, žengė per slenkstį, pirmyn, pro Joną Kareivį, tiesiai į menę su židiniu po Ašakos ženklu, ir tiktai ten, pagaliau, iškilmingai abiem rankom it calūną per *pompa funebris* pakėlė savo juodą šydą, po kuriuo namiškiai išvydo smulkutę, liesutę, bene perpus susitraukusią, bet stebėtinai judrią senutę, ir kaip sudžiūvęs obuolys, nors ir raukšlėtas, vis dar primena šviežią prisirpusį, taip ir panašumas

tarp jos ir ant sienos kabančio konterfekto neleido abejoti – prieš juos stovėjo velionio pono Kazimiero sesuo Uršulė iš Norvaišų Birontienė, gyva ir sveika, po keturiasdešimties metų vėl sugrįžusi į Milkantus; ir tatai buvo taip netikėta, kad jie stovėjo nepratardami nė žodžio; ji net pati krūptelėjo, nesmagiai pasimuistė, apsidairė, „Viešpatie šventas, betgi jūs čia ir apsileidę, pasirūpinkit, kad man būtų paruoštas mano senasis kambarys; mielas Jonai, nagi nestovėkit kaip ištiktas stabo", ir ji lyg norėjo pratiesti jam abi savo sausas rankeles, bet nespėjo, nes Jonas Kareivis jau buvo dingęs it skersvėjo nupūstas iš menės tarpdurio, ir ji, tai pastebėjusi, tik gūžtelėjo pečiais, bet tuoj pat aplink ją stebėtinai viskas pradėjo suktis ir šurmuliuoti, tarsi Milkantai būtų koks sustojęs seno laikrodžio mechanizmas, kurį ji, it prisukta trūkstama spyruoklė, vienu mostu vėl užvedė.

Šitas krėslas turi stovėti čia, dar ten buvo toks mano siuvinėjimo stalelis ir minkštas pakojis prie jo, tai tą pakojį galit man čia padėti, galėsiu kojas pailsinti po kelionės, karietoj yra šiek tiek maisto, prašom atnešt viską čia, ir, svarbiausia, yra grūdų, truputį radom vienam apleistam ūkyje, padėkit juos saugiai – ji davinėjo nurodymus, siuntinėjo į kambarius, į kuriuos metų metus nieks nekėlė kojos, vardijo seniai pamirštus daiktus ir baldus, kurie, stebėtina, ten ir buvo, po gūniom, antrajam aukšte, nejudinti dešimtis metų; prašom man vyno; nėra vyno? švedai? seniai jų būta? kiek? labai nukentėjom? viską švedai išgėrė? nejuokinkit, rūsy dar mūsų amžinatilsį tėvas buvo užmūrijęs truputį geriausios malvazijos, reikia paimti dalbą ir ten kairėj truputį pragriauti, kur plytos šviesesnės, šito tai jie negalėjo rasti, atneškit, bus proga išgerti; ir kol sėdėjo jos nurodytoj vietoj pastatytam krėsle, ji tyliai dairėsi, ir buvo gerai išauklėta pagal seną madą, kuri reiškė, kad niekad nereikia veidu išduoti, ką mąstai galvoje, betgi matant Milkantus jos gerklėj kaupėsi graudulio gumburys, ji vos tramdė ašaras, taip čia viskas

buvo nyku, nejauku ir apleista, o juk paminė viską dar nauja, kai jų vargšai tėvai, amžiną jiems atilsį, davė uždirbti pirkliams ir išdabino namus, tikėdamiesi, kad ji čia priims piršlius, ir taip, čia būdavo pilna žmonių, knibždėjo tarnų ir jie žinojo, ką daro, čia būdavo šokama, čia kasdien jie susėsdavo pietauti visa šeima ir švęsti didžiųjų krikščioniškų švenčių, čia visada vakare kvepėdavo kepsniu, visada linko gėlės ir žolynai iš mėlynai margintų vazų, o dieną saulės spinduliai žaisdavo ant slenksčių ir raibo nuo veidrodžių ir žvakidžių karulių, ir tie patys veidai žvelgė iš portretų nuo sienų, tik anuomet jų būta mažiau, o dabar čia viskas buvo sena ir nuvargę kaip ir ji pati, dabar čia tebuvo tik buvusios jos tėvų kuklios prabangos likučiai, nes dabartinė karta čia neįnešė nieko naujo, ko norėt, kai tokie laikai; Viešpatie, ta Ona Kotryna tokia išsekusi, tokia suvargusi ir jai lyg šone trūksta dviejų dantų, Dieve šventas, atrodo prastai, gali būti sunku įvykdyti tai, ką sumaniusi ir ko čia atvyko, ir vienintelis jaunas dalykas čia buvo toji mažutė, jos nelaimingojo Kazimiero anūkėlė, kurios jis taip ir nematė, Teofilė, paskutinioji iš Milkantų Norvaišų, vargšė mergaitė, su kuria, nesant vyriško įpėdinio, amžiams užsibaigs ir išmirs Norvaišų giminė; paskutinioji Norvaišaitė, kurios nuskriausti ji čia atvažiavo; prieik čia, vaikeli, arčiau, duok į tave pažiūrėti, ir ji žvelgė į Teofilę, kuri, savo ruožtu, smalsiai pakreipusi galvą tyrinėjo sau tą seną ponią iš jauno portreto, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė negalėjo nepastebėti – o gal jos silpstančiai regai tik taip pasirodė – kad toji mergaitė keistu paveldėjimo įnoriu stebėtinai panaši į ją pačią vaikystėj: tos pačios vaiskiai rudos akys, ta pati svajotojos kakta ir pabrėžtinai nekaltas išdykusios slapukės žvilgsnis; ir jos širdy kažkas suvirpėjo: ne, ji jos nenuskriaus, ja pasirūpins, pati kaip nors duos jai kraitį, kurį jos suregztas planas turėjo atimti; o tas planas buvo – nei daugiau, nei mažiau – pasirūpinti, kad Norvaišos vėl turėtų vyrišką įpėdinį, o geriausiai – ne vieną; jos tikslas buvo padaryti viską, kad neišmirtų dar viena giminė.

Bet tą galima buvo atidėti rytojui, dabar, po kelionės, jai vėl buvo blogiau, vėl lyg įkaitintomis replėmis degino veik nepakenčiamas skausmas, jos jau ne tik siela buvo mirusi, dabar jau lėtai merdėjo ir pats kūnas, ir dabar buvo aišku, kad laiko jos sumanymui įgyvendinti prireiks daugiau, nei ji manė, tad tą sopantį kevalą derėjo dar patausoti; ir po vakarienės ji iškart atsiprašė ir, lydima Marės su žiburiu, kiek linkstančiais keliais pakilo į antrąjį aukštą, pro savo senąjį tėvų didįjį miegamąjį, pro mažutę antikamerą, kurioje kadaise taip mėgdavo sėdėti su siuviniu jos amžinatilsį motina Elžbieta Norvaišienė, o dabar, tamsoje, net sulaikęs kvapą ir taip smarkiai besidaužančia širdimi, kad tik stebuklas, kaip jos niekas neišgirdo, užsiglaudęs už nudryžusios užuolaidos tūnojo Jonas Kareivis; bet ne, tų pašėlusių dūžių, kurie jam pačiam atrodė garsūs it varpai, negirdėjo nei tarnaitė, nei ponia Uršulė; ji tykiai patraukė į savo buvusį mergautinį kambarėlį, dabar paskubom kiek aptvarkytą, nuo baldų nuimtom gūniom ir praviru langu, pro kurį silpnai, vos judindamas vienintelę žvakę, nuo ežero veržėsi tvankus vasaros nakties oras.

XIII

Uršulė iš Norvaišų Birontienė nė pati nesitikėjo tokios bangos atsiminimų, užplūdusios tą akimirką, kai stojo ant savo mergautinio kambarėlio slenksčio – atrodė, ta banga šniokšdama ją tiesiog išvers

iš kojų, pargriaus ir atslūgdama įtrauks atgal į beribės praeities jūros vandenis, taip toli ir giliai, kad, rodės, pasieks net tas dienas, kai kažkada seniai seniai, svajodama apie vienuolystės šventybę, pasninkaudavo ir skreite paslėptą maistą, tą Dievo dovaną, kurios dabar taip stigo, tykiai išmesdavo pro pravirą langą niekam nematant, o lauke anuomet kvepėjo jos tėvo pasodintų kaštonų žvakės, bet už jas stipresnis buvo saldžiosios miros dvelksmas, nes juk čia beveik metus juodu glaudėsi kartu su jos vyru Jonu Kirdėjumi Birontu, kadangi motina po tėvo mirties taip ir liko didžiajame Norvaišų miegamajame, kurį Uršulei užleido tik tada, kai šioji gimdė savo pirmagimį, Birontui neprieštaraujant, linijos pagal verpstę* senelio garbei pakrikštytą Jonu Motiejumi, nes kurgi būtų tilpusios slaugės, tarnaitės ir pribuvėjos, ir pašildyti rankšluosčiai, ir paklodės, ir kubilai, ir dubenys su karštu vandeniu, ir smilkomi žolynai, bet ir šitai praėjo kaip skausmingas sapnas, ir, pasibaigus poguliui**, ji vėl grįžo čia, tarp keturių sienų, užtvindytų miros, slopinamų atodūsių ir palaimos, iki pat to lemtingo ryto, iki tų paryčių, kai atbėgo uždususi Marcytė Riaubaitė, viena lėkusi mažne visą naktį tekinom iš Žarėnų, kur iš vakaro buvo nugirdusi, kaip prie smuklės vaznys teiraujasi apie poną Joną Kirdėjų Birontą, kuriam turįs įteikti kažkokią *subpoena ad testificandum**** ar kažką, gal ji ne taip nugirdusi, bet tiesiai į rankas, ar jie nežiną, ar čia nebuvo toks pasirodęs apylinkėse. Jie tada iškeliavo kaip stovi, auštant – pasiėmę tik būtiniausius drabužius, pinigus, raštus ir kūdikio kraitelį, paskubomis liepę sukrauti visa tai į karietą, kuriam laikui tapusią jų pusiau namais, ir jau dardant pro Milkantų vartus, ji pamena, kad jai pasirodė, jog prie durų stovinti motina krūpčiodama be garso kūkčioja, nors gal jai taip tik pasivaideno nuo kratymosi karietoje, ką

* Taip vadinta kilmingos giminės moteriškoji linija.
** Nuo lenk. *połóg* – atgulimas gimdymo laikotarpiui.
*** Kvietimą liudyti teisme. (Lot.)

gali žinoti. Ir ateinančius ilgus mėnesius jų gyvenimas ir tebuvo toks kratymasis iš vienos vietos į kitą, iš vienų užvažiuojamųjų namų į kitus, tada po Prūsijos kunigaikštystę, tada pačiam Karaliaučiuje, pas Bironto trečios eilės dėdę, kunigaikštystės pastalininkį, Telšių seniūną Gerardą Denhofą; ji pati, kai dabar pagalvoja, nebesupranta, kaip visa tai galėjo ištverti – visąlaik nesibaigiančiose kelionėse į niekur, aštuoniolikos, su kelių mėnesių Jonu Motiejumi ant rankų, be jokios deramos moteriškos pagalbos, vos su viena tarnaite, kuri nekart keitėsi; o dar tas gyvatė Jonas Kirdėjus, kai nebebuvo kur dėtis, kai jie paliko Milkantus ir jos tėvų namus ir liko visiškai vieni du priešiškame pasaulyje, it Adomas ir Ieva išvaryti iš rojaus, po truputį, pamažėliais atrišo savo praeitį it maišą, iš kurio tarsi angys ėmė veržtis jo buvusios paslaptys; gąsdinantys nešvarūs reikalai, kuriuos jis jai tarė kaip užkerėjimus; taip, kad ji negalėjo nuo jo pabėgti; pasakojo lygiai kaip kad tada, prieš ją atsiimdamas iš vienuolyno, kai buvo surakinęs jos pirštus savaisiais ant klauzūros grotelių, kad ji negalėtų pasprukti jo neišklausiusi. Tik dabar rakino ne jos ranką pirštais, o surakindavo ją savo glėbyje, iškart po jai suteiktos palaimos, ir į ausį pradėdavo kuždėti tarsi bučinį baisius dalykus – ką padaręs negarbingo, nesąžiningo, žemo ir žiauraus; taip ji ir sužinojo apie tas kelias atimtas gyvybes, kurias jis nurėškė dar būdamas našlaitis paauglys, atžagaria ranka; taip, tarsi praeidamas pakelėj smilgas būtų nuskynęs, bet, pasiklausius jo, galėjo pasirodyti, kad tatai ir buvo taip paprasta – nes Vilniaus griuvėsiuose po karo su kazokais tarp valkatų ir padugnių tokiais atvejais aritmetika būdavo paprasta – arba tu, arba – tave, ir, stebėtina, bet ar ji galinti įsivaizduoti (ir tik vėliau, praėjus daugybei metų, ji suprato, ką tasai norėjęs pasakyti) – su tuščiu buteliu lengviau užmušti trenkiant per galvą nei su pilnu, o knežinamas kiaušas trakšteli it kiaušinio lukštas, nors gal jam taip tik tada pasirodė. Bet išpažindavo jai ir tai, kad dėl šiųjų jis kaip tik mažiausiai ir išgyvenąs, nors ir pridėjęs savo ranką, bet labiau išgyvenąs dėl kitko – dėl tokios

moters, kurios nė vardo nepamena, ji jam buvusi viena iš šimtų, bet užmušė ją savo nejautrumu, savo abejingumu, ir nors ji pati, užsitraukdama mirtiną nuodėmę, pakėlė ranką prieš save, tačiau jaučiasi taip, tarsi jis tą ranką būtų vedžiojęs. Ir dar jį graužianti sąžinė dėl tų kitų, vyrų ir moterų, kuriems kad ir neatėmė gyvasties, bet atėmė garbę, savigarbą; suluošino ne jų kūnus, bet sielas; tyčiojosi, niekino, kurstė jų žemiausias aistras, pjudė ir žemino, ir darė tai vien dėl juoko, net ne naudos sau siekdamas, vien dėl smagumo, nes pats anuomet buvo toks dvasiškai luošas, kad įsivaizdavo esąs tarsi Šėtono karys, kariaujantis savo kovą prieš jį sužalojusį pasaulį. O jai, ką tik patyrusiai nežemišką palaimą, dingodavosi, jog, išsižadėjusi Dangiškojo Sužadėtinio ir palikusi vienuolyną, dabar štai ką tik atsidavė pačiam velniui, ir pragariškame Bironto glėbio karštyje ją tai keistai jaudino, ir kartais ji vėl pažadindavo jį savo glamonėmis tarsi apsėstoji, o ryte atsibudus jai būdavo gėda, baisu, ji verkdavo, jausdavosi nebepataisomai ištvirkinta ir ištvirkusi, su siaubu galvodavo apie savo tėvus, apie savo garbingą giminę, kurios vardą teršia su tokiu susidėjusi ir dargi jo įpėdinį pagimdžiusi, ir nekęsdavo žudiko, šventvagio ir tirono Bironto ir savęs, kad negali jam atsispirti, ir jie bardavosi taip, kad tarnaitės nudelbusios akis sprukdavo tolyn ir delnais uždengusios Jonui Motiejui ausytes glėby nešdavo jį kuo skubiausiai lauk iš kambario, juk net ir nieko nesuprantančiam kūdikiui geriau buvo negirdėti tokių dalykų, nes Uršulė buvo irgi anaiptol ne šventoji ir savo paniekos durklu galėdavo ne tik smogti į jautriausią vietą, bet dargi jį ir pasukti. Ir tik dabar, iš tiesų tik dabar, po keturiasdešimties metų, ji suprato, kaip vis dėlto Birontas ją visą tą laiką mylėjo, mylėjo nepaisant nieko ir kentė, ir vargšas tik norėjo, kad ir jinai jį pamiltų tokį, koksai štai jis ir buvo, tik ji, kvailelė, to nesuprato iki pat to karto, kai jo kantrybė vos netrūko, kai eilinį kartą eilinio vaznio persekiojami jie ruošėsi kirsti kunigaikštystės sieną, jau į Prūsus, prie kažkokios

užeigos be pavadinimo, jis įsodino ją su vaiku į karietą ir užtrenkęs dureles pasakė lieką̨s, nes geriau teismai, banicija ar net trinka nei žmonos pavidalą įgijęs budelis, savo panieka ketvirčiuojantis jį kiekvieną mielą dieną, nes tai pernelyg didelė bausmė, netgi ir už jo nuodėmes, ir jei net ji negalinti jam atleisti, tai ką jau tada kalbėti; pinigų turėtų pakakti grįžti į Milkantus, o turto popierius jis sutvarkys, kai tik galės, ir, netgi turint galvoj aplinkybes, jos nenuskriaus, ir davė vežikui ženklą judėti, ir, tik karietai šiek tiek nuriedėjus, ji pagaliau suprato, kas čia ką tik įvyko, ir ją užplūdo siaubo šaltis, artėjantis link širdies, ir ji sustabdė vežiką balsu, kuris jai nuskambėjo kaip svetimas, ir lėtai atidarė dureles, ir, laimei, jis pavijo ir įsėdo, jie pajudėjo Prūsijos kunigaikštystės link ir ji daugiau niekada neatsigręžė atgal.

Juolab kad visas jos tolesnis gyvenimas kurį laiką buvo svaigus tarsi vienas ištisinis alpėjimas – alpėjimas iš meilės Birontui, nes ūmai suprato jį mylinti taip, kad vien nuo tos minties jai pakirsdavo kojas; mylinti taip, kad dėl jo paaukojo tėvus, tėvynę, įskiepytą gėrio supratimą ir Dievo meilę, o kartą net šventvagiškai buvo pagalvojusi, kad dėl jo net paaukotų ne tik save, bet netgi ir savo kūdikį, nes Jonas Kirdėjus juk jai galįs padaryti jų ir daugiau, bet ji staigiai nuvijo šią baisią mintį, kaip ir kartais nuvydavo mintį, ar jos meilė Birontui nėra tarsi skenduolio meilė vandeniui, bet ją užplūdęs afektas buvo pernelyg saldus, kad tai būtų tiesa. O visą likusį laiką, kai nealpėjo iš meilės, Uršulė alpėjo iš pavydo – Viešpatie, kartą Milkantuose Bironto pavydėjo netgi savo tikrai motinai, mat tasai, stebėtina, net Elžbietą Norvaišienę buvo užbūręs, ir ką jai reikėjo manyti, kai kartą Milkantuose aptiko šią beglostančią Birontui galvą, nusvarintą ant josios gedulu apvilkto peties? Ir pavydu buvo paženklinti visi jų metai Karaliaučiuje, nes viena yra raudonuojančios ir akim šaudančios prastutės pakelės užeigų mergaitės, o visai kas kita yra Denhofų dvaro ir Karaliaučiaus ponios, o jos vyras net

ir nesistengdamas tarsi svaiginantį miros dvelksmą skleidė tą savo pražūtingą, neatremiamą žavesį, nors ir nebuvo įprastinis gražuolis, bet, kita vertus, gal ta jo didžiulė nosis išdavė, kokį turtą nešiojasi savo ringravuose, o vylinga kibirkštis akyse – kad geriau nei gerai išmano, kaip su tuo turtu elgtis, ir vieno nekalto jo juokais pasakyto žodžio, vieno glostančio žvilgsnio užtekdavo ir tosios klapsėdavo blakstienomis, alsiai juokdavosi, iškirptės pradėdavo kilnotis, o krūtys – lipti lauk iš venecijietiškų nėrinių, net perlų vėriniai tirtėdavo ir auskarai virpėdavo iš susijaudinimo, nes juk nereikia pamiršti, Karaliaučiaus būta ne tik karalius ir Brandenburgo elektorius mačiusio, bet ir stebuklingos pirklių prabangos priplūdusio uosto, o damų čia būta didžių, vien Denhofų moterys, vien dėdės Gerardo žmona Ana Beata iš Goldšteinų Denhof ką reiškė, o kai kurios toj giminėj ir su pačiu tuometiniu karalium *ad privatum*[*] bendravo, bet karūnuotų vyriškų galvų ir čia netrūko, nes ne tik jo kunigaikštiškoji šviesybė Brandenburgo elektorius Fridrichas Vilhelmas čia su dvaru apsistodavo, betgi čia jau kelinti metai gyveno ir generalinis Prūsijos kunigaikštystės vietininkas, jo didenybė Boguslovas Radvila, kas, kad irgi tremtyje, gedintis savo mirusios žmonos Onos Marijos, kuri dar jam atsiėjo ir dukterėčia, taigi ir gedulo būta tarsi dvigubo, ir kunigaikštis buvo silpnos sveikatos, tačiau išmanantis grožio ir prabangos dalykus kaip niekas kitas, ir jis čia, kaip sakoma, užduodavo muziką visam miestui. Tad Uršulė galėjo sau karaliauti Milkantuose, galėjo pjudyti pašauktąsias seses klarisių vienuolyne Vilniuje, bet čia, Karaliaučiuje, ji tebuvo ta, kas buvo – niekam nežinoma bajoraitė iš Žemaitijos, eksnovicė, ir nustebinti galėjo nebent tik tuo, kad buvo retas padaras, keistas ir netikėtas trečios eilės pusbrolio Bironto mezaliansas, ir tą tai ji puikiai suprato, kad ir meilės bei pavydo temdomu protu, todėl

* Kotryna Denhof (Katarzyna Doenhoff) – Lietuvos paiždininkio Teodoro Denhofo žmona – buvo oficiali karaliaus Jono Kazimiero Vazos meilužė.

prieš šias priešiškas aplinkybes nutarė kovoti vieninteliu ginklu, kurį turėjo – pati savimi. Ir todėl ji nusprendė taip įgusti meilės mene, kad Birontui, net jei tasai ir nuklystų kada į šalį, būtų visiškai aišku – geriau nei jos lovoje jis niekur neras, o kad būtų dar tikriau, vien alkova ji nutarė neapsiriboti, todėl jai išbandyti savo meilės pančių stiprumą galėjo šauti į galvą bet kur ir bet kada – ne tik karietoje, pajūrio maudykloje, bet ir kokioje pakelės šieno pašiūrėje ar kartą net, grįžtant įkaušus iš priėmimo pas jo didenybę Brandenburgo elektorių, sustabdytam vežikui kantriai laukiant už gatvės kampo, vienoje Kneiphofo bromų, kur juos, nors ir tamsoje, tačiau bet kas galėjo užklupti bandančius savo aistra nugriauti šaltais lašais išrasojusį plytų mūrą, bet ji nieko negalėjo padaryti, nes kai ją užplūsdavo jos saldusis afektas, kuris galėdavo atskristi netikėtai tarsi būrys pievos drugių – nes tas pojūtis priminė, lyg vaikystėje laikytų tarp delnų pagautą spurdantį drugį, tik dabar tie drugiai jai užplūsdavo kitas kūno vietas ir plazdėdavo, geismo sparnais varydami ją iš proto, ir ji nenurimdavo, kol jų nenuvydavo siautulingais, sąmonę jaukiančiais ir mirties slenksčius primenančiais saldžiais virpuliais, ir jai nebuvo nieko šventa, nieko drovaus, nieko draudžiama ar neleistina, nė vienos kūno dalies ar jo angos, vis tiek gi jau jautėsi tarsi paties velnio ištvirkinta, todėl dabar noriai leidosi ir netgi pati prašėsi jo vedama gilyn į pragaištingas geidulių tankmes; ir ji tikrai anuomet būtų miegojusi ramiau, jei būtų bent truputį geriau pažinojusi gyvenimą ir nutuokusi, kad po tokių jos išdaigų jos šėtoniškasis vyras net ir norėdamas nebūtų galėjęs nuklysti į šoną, nes jau paprasčiausiai nebeturėdavo tam jėgų ir sveikatos.

Ir todėl ji buvo Bironto mylima žmona, o tasai, graužiamas sąžinės, kad negali jai suteikti nei namų, nei tėvynės, nei deramos pagarbos, o tik tremtį ir klajones, ją apipylė daiktais, daikteliais ir brangenybėmis, nes nors ir toli buvo likę jo visi dvarai, bet užtat žydų bankininkų buvo ir jo žemėse, ir Karaliaučiuje, ir pervesti

reikiamas sumas, kurios dar nebuvo areštuotos, nes nebuvo jokio teismo, o teismo nebuvo, nes vaznys vis niekaip negalėjo Birontui įteikti šaukimo į rankas; taigi, pervesti rentas tebuvo vienas juokas, ir todėl į nuomojamą namą Altštate, kur jie laikinai apsistojo, keliavo audinių rietimai, siuvėjai, o ypač – auksakaliai, nes Birontas ją tiesiog nusagstė įmantriausiais papuošalais, ypač – deimantų, ir žvelgdama į save veidrodyje pamanydavo, kad atrodo tarsi stebuklingas šventasis paveikslas, bet suvokė, kad Birontui, kurio vaikystę buvo pasiglemžęs karas, ji dabar yra tarsi naujas mylimas žaislas, ir ji žaidė kartu, stengėsi nenuvilti ir juokėsi, kai tasai ją lepino ir kišo brangius iš pirklių įgytus niekelius – tikrą, gyvą žalią ir raudoną papūgą paauksintame narve, mažytį, vos dviejų plaštakų dydžio, visiškai kvailą šunelį, sidabrinį paauksuotą puodelį naujam gėrimui kokoatliui, labai karčiam, bet neva turinčiam stebuklingų meilės galių, ir sakė „galėsi anūkams pasigirti, kad pirmoji visam Karaliaučiuje tokį turėjai", o, kad jis tik būtų žinojęs... bet tada ji raukydamasi ragavo, juokėsi, kvėpinosi Maršalienės vandeniu*, kurio mažytis flakonėlis beprotiškus pinigus kainavo, brangiau nei kad būtų buvęs pripildytas lydyto aukso, ir kurį turėjo taip pat viena pirmųjų visam Pamaryje, ir puošėsi, bet puošėsi daugiausia tik namų vienumoje ar tik Birontui alkovoje, dabindama savo nuogybę perlais ir jo dovanotomis brangenybėmis tarsi kokia Biblijos paleistuvė – ji net dabar rausta tai prisimindama. Nesgi pradžioje jautėsi nejaukiai tarp tų visų grožybių ir kai jie buvo pakviesti pas Gerardą Denhofą, o turėjo ten būti ir visi didžiausi ponai ir jų ponios, ji gal triskart persirengė, nes drabužių dabar turėjo tiek daug, o tuo pat ir bijojo, kad ką beapsivilks, ją išjuoks: jei bus kukli, sakys, kad vis dar neišsikraustė iš Žemaitijos, jei išsipuoš – gali juoktis iš *prowincjuszkos* persūdymo, ir Jonas Kirdėjus tąkart ją rado apsiašarojusią prie veidrodžio ir paėmęs už smakro

* *Eau de Marechale* – legendiniai prancūziški kvepalai, sukurti 1669 m. Prancūzijos maršalo d'Aumont'o žmonai.

ėmė guosti, kad jai nėra ko gėdytis – nei grožio, nei jaunystės, nei stoto, nei vienuolyno auklėjimo, nei kilmės, o juk ir jis bus kartu su ja, tad tegul tik būna kaip buvusi, juolab kad ten būsiantieji irgi geri – ir jis pradėjo pasakoti juokingiausias istorijas ir gandus apie juos, ir ji nurimo ir paskutinį kartą persirengė. O kai jie įžengė pro ilgą anfiladą kambarių pagaliau į pokylio salę, visi pradėjo kuždėtis, nes ji – atsimena kaip šiandien – vilkėjo juodo šilko suknelę su kuklia balta apykakle, tarsi tikrai iš vienuolyno vos išėjusi, ir vos keletą, bet pačių brangiausių savo papuošalų, ir tatai buvo taip keista – jos gaivališka vešli jaunystė, vienuoliškas rūbo rūstumas ir deimantų dydis, kad net nusirito kuždesys, o Ana Beata, pašaipiai ją nužvelgusi, kilstelėjusi vieną antakį, pasveikindama garsiai ir su apsimestine užuojauta paklausė, ar kas nors mirė; ir čia jaunoji Uršulė Birontienė, taip pat apžvelgusi visą susirinkusiųjų margumyną su jų šilkais, damastais, linguojančiomis stručio plunksnomis, galionais ir pasmanterijomis, kaspinų rozetėmis ir kekėmis, venecijietiškais mažaisiais ir venecijietiškais didžiaisiais nėriniais; taigi, apžvelgusi visą šitą margumyną, ji ūmai supyko ir nekaltai šypsodamasi garsiai atšovė, kad taip, mirė – mirė šių laikų geras skonis, kurio ji ir gedinti taip, kad, prisiminus, vienuolyno abitas atrodo neregėto grožio, ir tatai buvo toks akibrokštas, kad visi net nuščiuvo, ir staiga toje tyloje pasigirdo tik lėtas delnų pliaukšėjimas, o tatai katučių plojo patsai Karališkųjų Prūsų vietininkas jo kunigaikštiškoji šviesybė Boguslovas Radvila, sėdintis kambario gale, krėsle su pratiesta ant pagalvėlių podagros, tos pertekliaus ligos, išvarpyta koja, dar ir pasakęs *mais quelle panache**, nors pusė svečių net nesuprato, ką jis norėjo tuo pasakyti, o kadangi Uršulė nuo vienuolyno laikų dar paminė kelis žodžius prancūziškai, tai tasai didžiūnas, tyliam Bironto nirtuliui, ir praplepėjo su ja visą vakarą, dar ir liepęs prie stalo sėstis jo dešinėje.

* „Tai bent drąsa (užmojis, stilius)." (Pranc.)

Iš to viso nutikimo Uršulė išmoko dvi pamokas, ir ilgam: kad grožiui ir jaunystei daug kas atleidžiama, o juos sumaišius su kažkuo, ką jo kunigaikštiškoji šviesybė pavadino *panache* ir tvirtino ją tatai turint, daug ko galima pasiekti, pavyzdžiui, kad ir to, jog geriausias būdas kovoti su josios pavydu yra priversti patį Birontą pavydėti. Ir nors buvo už ją Karaliaučiuje daug gražesnių, buvo ir kilmingesnių, ir pamaldesnių, ir labiau gerbiamų, bet užtat greitai nebebuvo šmaikštesnės ir įmantresnės, ir įvairiausio amžiaus vyrai jai nebuvo abejingi, o Birontas tatai matydamas ir smaginosi, ir, taip, mažumytį pats pavydėjo, bet kol buvo tikras, kad dienos pabaigoje ji vis tiek jam priklausys, tol pernelyg nė nerimastavo, ir ji ten visiems skelbė madas nuo to karto, kai vietinės ponios pradėjo mėgdžioti Radvilos išgirtąjį juodą jos rūbą, bet ji vis sugalvodavo ką naujo, ką visai priešingo, kartais būdavo kukli, kartais – begėdiška, kartais ją įkvėpdavo romėnų pagonių deivės, kartais – piemenaitės, o kartais – kokios turkiškos keistenybės, tarsi jai visas gyvenimas buvo it vienas Užgavėnių maskaradas, ir kitos nespėdavo jos vytis, nes buvo tik josios aidas, mat jaunosios Birontienės apdarai būtų buvę niekas be jos žioruojančio būdo, nes nors Birontas ir buvo neprilygstamas retorikas, Uršulė išmintimi ir kalbos sklandumu nė lygintis su juo negalėjo, bet užtat ji buvo tokio guvaus proto ir tokio aštraus liežuvėlio, kad visą sąmojį sudėdavo į vieną nekaltą sakinį, kuris nebuvo toks jau nekaltas. Ir jo kunigaikštiškoji šviesybė Boguslovas Radvila, jei tik būdavo svetainėse, juokdavosi ir sakydavo *mais quelle double entendre*, o kartą jis, juokdamasis iš jos pokštų, neva ėmė glostyti jos mažąjį šunytį skreite, bet iš tikrųjų jo ranka sijono klostėse surado josios pirštus, ir ji žinojo, ką tokie ženklai reiškia, o Birontas pamatė ir tada tai jau ne juokais įniršo; dabar, prisiminus, juokinga, nes juk nieko rimto nebuvo, vien tik tas glamonėjantis šuniškas sergančio susenusio vyro žvilgsnis ir goslus rankos spustelėjimas, likęs tik

atmintyje plevenančiu nebeapčiuopiamu *memento** jos jaunystei nuo vieno didžiausių šimtmečio didikų, kuris, beje, ir mirė paskutinę tų metų dieną**, bet tebebūdamas gyvas jo šviesybė vis dėlto daugiausia tik juokdavosi, o kitiems tik likdavo pritarti, ir taip, Uršulė iš Norvaišų Birontienė Karaliaučiuje žibėjo, jie abu ten švytėjo ir visus nustelbdavo, juos visur kvietė, nes kur tik jie beėjo, tie prašmatnūs valkatos, tas turtingas pusiau tremtinys ir iš vienuolyno pagrobta jo žavingoji eksnovicė žmona, jie su savimi atsinešdavo nepaaiškinamą lengvabūdiškos ir atsainios ištaigos, juoko, šviežumo ir, keisčiausia, – nes juk buvo susituokę, – kažkokios dviprasmybės ir nuodėmės ūką, o tatai darė įspūdį Karaliaučiaus didžiūnų svetainėse. Betgi Uršulei, o teisingiau – Birontui tas ir kainavo, Viešpatie, atleisk, kiekvieno mėnesio pirmąjį pirmadienį rašydama motinai ji apdairiai nutylėdavo ir visus šituos niekus, ir kiek jie atsieina, nes Milkantuose už tokius pinigus metų metais būtų buvę galima gyventi, betgi motinos čia nebuvo, o jos niekas čia nepažinojo, ir užtat Uršulė čia galėjo būti tokia, kokia tik nori, ir tuo, kuo tik nori, nes bijojo, kad jeigu bus pati savimi, Uršule iš Norvaišų – tiesiog beviltiškai išblės ir nepastebimai susilies su margais kurios nors svetimos svetainės apmušalais. Ir nors anuomet ji kas vakarą išsipuošdavo ir eidavo į tas svetaines tarsi į mūšio lauką, ir nors kiekvienas jos vyro mestas žvilgsnis jai tada dingojosi tarsi neištikimybės įrodymas, bet dabar, šiandien tai prisimindama ji gali pasakyti, kad vis dėlto, nepaisant nieko, jie ten buvo nepaprastai laimingi, nors anuomet jai taip visiškai ir neatrodė, nes jautėsi netikri – nei pakarti, nei paleisti, ir Birontas net kiek per daug vienu metu buvo įnikęs į vyną ir į kitokius trunkus***, ir ji truputėlį – taip pat; vien tam, kad palaikytų

* Priminimu. (Lot.)
** 1669 m. gruodžio 31 d.
*** Svaigiuosius gėrimus. (Lenk.)

jam draugiją ir kad dienos primintų ne tremtį, o šventę, bet juk ji matė, koks Jonas Kirdėjus iš tiesų jaučiasi bergždžias Karaliaučiuje nuo dyko buvimo – nei savo dvarais galėjo deramai užsiimti per šimtamylį atstumą, nei į mokslus Albertinoje* dabar jam gilintis būtų tikę, nei šiomis aplinkybėmis galėjo tikėtis jo kilmei deramos pareigybės kunigaikštystėje, o likusia vienintele tokiais atvejais išeitimi – stoti į karinę tarnybą kokiam svetimam valdovui – jis pasinaudoti negalėjo, nes negi būtų palikęs Uršulę vienui vieną, tik su jų vaikeliu, kuris dargi ir buvo tokio kūdikiško amžiaus, reikalaujančio tik moterų globos, tad netgi ir sūnaus auklėjimu jis dar negalėjo užsiimti. Tad savo dienas jis leido jodinėdamas ir fechtuodamasis su kardo mokytoju, vakarus – svečiuodamasis kuriuose nors kilminguose namuose ar namie glamonėdamas vyno taurės kojelę, o naktis – jos glėbyje ieškodamas užsimiršimo nuo praeities baisybių ir dabarties tuštumos; ir labai dažnai jis kalbėdavo per miegus nesuprantamus dalykus ar inkšdavo tarsi iš skausmo, pažadindamas Uršulę, kuriai kraujas gyslose stingo girdint tuos jame siaučiančių tamsybės demonų proveržius, kurių numaldyti negalėjo nei jos glosniai, nei bejėgiai bandymai žadinti, ir taip iki kito ryto, iki kitos dienos, kurią žūtbūt ji vėl turėjo užpildyti išgalvotomis pramogomis, idant ji nebūtų panaši į praėjusiąją.

O tada beveik vienu metu, kartu su pavasariu, vos su kelių dienų skirtumu Birontui atėjo du laiškai, ir tai nebuvo pasivijusios subpoenos, bet vienas nuo jos brolio Kazimiero, išsiųstas iš Gdansko vos prieš kelias dienas, o kitas – datuotas bene prieš du mėnesius Vilniuje, buvusio Bironto garbiojo profesoriaus Liauksmino, ir pastarasis iš tiesų buvo ne laiškas, o ištisas siuntinys, susuptas į juodą ceratą ir antspauduotas raudonu laku, o jo viduje tebuvo trumpas prierašas apie tai, kad jei šisai laiškas pasiekia poną Joną Kirdėjų

* Karaliaučiaus universitete.

Birontą, tatai tereiškia, kad profesoriaus nebėra tarp gyvųjų*, su prašymu pasimelsti už jo sielą ir paprasčiausias Šventojo Rašto tomelis, tik štai jį atvertus paaiškėjo, kad jo viduje, tarp puslapių – išskobta ertmė, o joje – profesoriaus palikimas, dailus prancūziškas aukso laikrodis su keistu, iškalbingajam retorikos žinovui visiškai nederančiu devizu: *Silentium est aureum*** ir be jokio mažiausio paaiškinimo. Ir tada Uršulė manė, kad tai apie Liauksmino siuntinį daugiausia ginčijasi duris užsirakinę Jonas Kirdėjus Birontas ir Kazimieras Norvaiša – vėliau, kai Kazimieras jau pasirodė Karaliaučiuje, pasirodė netikėtai, pakeliui namo iš Amsterdamo, Bazelio, Šverino ir Gdansko, per tuos kelerius metus tapęs civilinės teisės bakalauru ir suaugusiu vyru, sustambėjęs, kiek labiau įmitęs, kiek labiau užgriuvusiais akių vokais, užsiželdinęs madingą barzdelę po apatine lūpa ir plonus tarsi skustuvu įrėžtus ūsus, visiškai nebedvynas jai, nes dabar prie jo prigimtinio veido tarsi skulptorius kaltu jau buvo padirbėjęs kažkoks tylus nenusakomas skausmas, žvelgiantis iš glaustai sučiauptų lūpų, patinusių paakių ir perregimos marmurinės jo veido blyškumos; regis, tik vilniškis randas skruoste tebebuvo kur buvęs, tarsi kirtis likimo rimbu, ir jį pamačius Uršulei širdį kažkodėl suspaudė skausmas, nors tuo metu ji dar nieko ir nežinojo nei apie liūdną jaunojo kunigaikščio Palubinskio mirtį peršalus ir susirgus kelionėje, nei apie prarastos meilės sielvartą, nubloškusį jos brolį į visiško abejingumo ir nevilties liūną. Daug ko ji tada nežinojo, sužinojo tik vėliau, tik iš užuominų puse lūpų, šykščiai kartkartėmis jiems abiem pasipasakojant, kai jau visiškai bėda priversdavo, ir šito giliai širdyje ji negalėjo atleisti nei Jonui Kirdėjui, nei Kazimierui, net ir dabar, nes nors ir suvokė, kad taip jie norėjo ją apsaugoti neatskleisdami niūrios tiesos, bet, kita vertus, jei ji būtų daugiau žinojusi apie jų reikalus, būtų buvusi kur kas

* Zigmuntas Liauksminas mirė 1670 m.

** „Tylėjimas – auksas." (Lot.)

supratingesnė ir mažiau juos įskaudinusi; patys kalti; ir ji, apie tai pagalvojusi, net ir dabar iš įpročio gūžtelėjo pečiais. Juk tai jie abu ją įpratino šitaip gūžčioti pečiais – gūžčioti tada, kai ji neturėdavo ką bepridurti, ir gūžčioti taip, kad nuo to jos paniekinančio gūžtelėjimo, atrodė, apmirdavo ore zvimbiančios musės, sustingdavo drebulės lapai vėjyje ir, atrodė, galėdavai girdėti, kaip traškėdamas pradeda eižėti sienų mūras. Nes ką gi daugiau beliko daryti, kai jie abu jai pasakė, kad teks grįžti į Vilnių, net ir nežinant visų kaltinimų sąrašo byloje, kurioje lig šiol bergždžiai šaukiamas liudyti ir nerandamas Birontas, bet iš to, kas žinoma – įsipynusios piktadarystė, bigamija, ištvirkavimas ir sąvadavimas, Šėtono garbinimas ir nepagarba teismo institucijai; žodžiu, visa puokštė, priešų suskinta iš tamsių Bironto praeities pievų ir apkaišyta samdomų liudininkų melagingais parodymais; betgi Kazimieras teigė, kad geriausiu atveju vis tiek jau bus sukakusi trejų metų senatis, taikoma laikiniesiems banitams bajorams; na, o blogiausiu atveju... blogiausiu atveju – jis irgi žinąs, ką daryti. Ji pati tada nedalyvavo teisme Vilniuje, nėjo į nė vieną posėdį, nes buvo užsiėmusi Birontų rūmų Arklių gatvėje prikėlimu, be to, kaip tik tuo metu aptiko esanti vėl palaimintoje padėtyje, ir nors vargšelis Samuelis Jeronimas būdamas įsčiose jos pernelyg nekankino, bet ji stengėsi nesikvaršinti nereikalingais rūpesčiais, o juk matydavo, kokie jie grįžta iš posėdžių – papilkusiais veidais, virpančiomis rankomis, kažkodėl jai primenantys Pilavoje matytus įstrigusius, savaitėmis vėjo laukiančius laivus subliūškusiomis burėmis, kol vieną gražią dieną, pasisodinę ją, matyt, vien tam, kad nenukristų išgirdusi jų žinią, pranešė, kad, deja, reikalas linksta link bažnytinio teismo ir rimto liudininkų tardymo; galį, kaip jie mėgsta, ir pakankinti, o kad užkirstų tam kelią, Kazimieras vedąs pagrindinę liudytoją, kažkokią kilmingą našlę, Eufemiją Mariją iš Rimkevičių, *primo voto Kalinowską, secundo voto Wichertową, tertio voto Dolinską*, tad šiai tapus *quarto voto*

Narwoyszowa ir nebegalint liudyti nei prieš savo teisėtą sutuoktinį, nei prieš teisėto sutuoktinio svainį, visas kazusas taps nebe teismų, o vienos šeimos dorovės ir vidaus reikalu, išperkamu nuoširdžia atgaila; ir čia Birontas, paėmęs Uršulę už rankos, kiek blykšdamas pridūrė, kad tai ji, Eufemija, anuomet buvo atėjusi į Stiklių gatvę pranešti apie gresiantį pavojų. Uršulė tai išgirdusi, tą ji paminė kaip dabar, net pajuto, kaip nuo pirštų galiukų siaubo šaltis artėja link jos pilvo, kur it nerami žuvelė spurdėjo antrasis Birončiukas, ir todėl, nelaukdama, kol tas šaltis užplūs, ji pažiūrėjo į išblyškusį Kazimierą su rūpesčio raukšle kaktoj, į dar blyškesnį Joną Kirdėjų, kurio smilkiniuose dabar tvinksėjo iššokusios gyslos, ji suprato, kad turi būti jų pusėje, ir todėl stojusioje mirtinoje tyloje, kurioje, atrodė, net nuščiuvo Arklių gatvėje čirškę žvirbliai, ji pagaliau tik gūžtelėjo savo gražiaisiais pečiais taip, kad ir brolis, ir vyras pagaliau atsiduso, ir pridūrė: „bet su sąlyga, kad jos kojos daugiau niekada nebus mano namuose". O Kazimierui paklausus, ar ji suprantanti, kad jie vis dėlto gyvensią Milkantuose, ji dar patylėjo, tik Birontas, atrodo, tada pastebėjo, kaip vos sudrebėjo jos kruopščiai susuktų garbanų spyruoklės, taigi, ji dar patylėjo ir karštakošiškai išdidžiai atšovė: vadinasi, Milkantai nebebus jos namai.

Bet Milkantuose tada dar ji apsilankė, vieną vienintelį kartą, per Kazimiero ir tos Eufemijos-kaip-ji-ten vestuves, ir, Viešpatie, ruošėsi ji tai išvykai ir susitikimui tarsi pokyliui pas Brandenburgo elektorių, ir tylomis niršo, kad nebegalinti iš tų kelių akimirkų, regėtų miego ir meilės apneštomis akimis, prisiminti, kaipgi atrodo toji paleistuvė iš vyro praeities ir brolio ateities, nes norėjo ją tarsi nebylioj dvikovoj įveikti vienu smūgiu, kad būtų aišku visiems laikams: ji, Uršulė iš Norvaišų Birontienė – visu dangumi aukščiau už visokias neaiškias, per rankas ėjusias kekšes. Todėl kai jų karieta privažiavo Milkantų prieangį ir iš jos, padedama Jono Kirdėjaus Bironto, išlipo Uršulė iš Norvaišų Birontienė, tatai buvo

ne mažesnis *theatrum* nei visos religinės ceremonijos: nes, net ir su pilvu, ji pasistengė atrodyti dieviškai dailiai ir prakilniai, vilkėjo raudonai ir mėlynai, nes tatai buvo Švenčiausiosios Panelės spalvos ir jos padėty itin tiko, kiekviena gobtuvo klostė, kiekviena garbana buvo savo vietoje, skruosteliai ir piršteliai parausvinti, mažasis Jonas Motiejus išpuoštas tarsi paveikslėlis, su mažu karmazininiu žiponėliu ir žaliais tymo bateliais ant netvirtų, dar šleivų kojyčių, už parankės – Jonas Kirdėjus Birontas, o iš paskos – arklininko berniukas su tikros raudonos ir žalios papūgos paauksintu narvu rankoje ir kvailojo šunelio pavadėliu – kitoje, o virš viso to tvyrojo angeliškas aksominių rožių ir subtiliausių prieskonių, Maršalienės vandens, kvapas, dievaži, karalienės vertas atvykimas, ir jos motina, vis dar vilkinti gedulą ir vilkėsianti iki dienų pabaigos, atvėrė jai savo glėbį ir besisveikindama, vos vos girdimai, veikiau tik judindama lūpas, pasakė, kad Uršulė atrodanti kaip tikra didi dama, tad ji tikisi, kad ir besielgsianti kaip tokia.

Ir nei tų motinos žodžių, nei to antrojo karto, kai pamatė Eufemiją, ji niekada nebenorėjo prisiminti, nes abi jos – ir motina, ir ta perėjūnė – ją privertė pasijusti mažut mažutėlę, netikrą, dirbtinai padarytą, su visom jos papūgom, puošmenom ir šuneliais, nesgi jau buvo pamiršusi, kaip nejauku būti stebimai priekabaus Elžbietos žvilgsnio, o dar nejaukiau buvo, kad tas žvilgsnis atlaidžiai slysta Eufemija, kuri, kad ir apsivilkusi skolinta iš mados išėjusia jų motinos suknele, priglausta Milkantuose po užsakų paskelbimo, pasirodė stotinga ir graži; graži tarsi iš dainos – mėlynakė ir geltonplaukė, it iš pieno plaukusi, ir netgi mažytės trisdešimties ir dvejų metų – Viešpatie, kokia jaunystė, kai dabar pagalvoji, – raukšlelės aplink akis jai pritiko, ir ji buvo nuolanki, kukli ir paslaugi, ir, regis, atspėdavo kiekvieną Kazimiero norą vien iš jo akių, bet Uršulei nepatiko, kad niekam nematant ji vis gaudyte gaudė Jono Kirdėjaus žvilgsnį, tačiau tasai buvo neįžvelgiamas, mandagus, bet

tolimas, ir Uršulė atsiėmė savo tąsyk du kartus – naktį iš Jono Kirdėjaus, nepaisydama savo padėties, ir kitą dieną, kai kažkaip visai atsitiktinai, prie vakarienės jam bepasakojant apie Karaliaučių, ir kai šisai pajuokavo, kad Uršulė buvo visai susukusi galvą pačiam šviesiausiajam kunigaikščiui Radvilai, pamanyti tik, išdykėlė, reikėjo matyti, kaip velionis atkusdavo ir blizgindavo akimis vos ją pamatęs, net savo podagrą pamiršdavo, ir ji negalėjo nepastebėti, kaip Eufemijai užstalėje šitai visai nepatiko – ką ten nepatiko – ji išblyško kaip drobė, ranka siekė taurės, o čia dar Jonas Kirdėjus, juokais atsidusęs, pridūrė, kad ką gi, galįs jo šviesybę suprasti, nes tos Norvaišų moterys... Čia jis linktelėjo Elžbietai ir nusišypsojo Uršulei, ir nespėjo išgerti į būsimų jaunųjų sveikatą, nes vyno stiklas Eufemijos rankoje ūmai trakštelėjęs skilo, net perpjovė jai delną, iškruvindamas visą staltiesę, ir Elžbieta su tarnaitėm puolė tūpčioti, tvarstyti, šluostyti vyno ir kraujo raudonį, o Uršulė ir Eufemija bene pirmą kartą pasižiūrėjo viena kitai į akis, ir tik Kazimieras, pernelyg nekreipęs dėmesio į visą tą bruzdesį užstalėje, matė, kad jų žvilgsniams susitikus ore pakibo tiek sutirštėjusios neapykantos, kad, rodės, ją galėjai raikyti peiliu.

Ir todėl kai po kelių dienų Kazimieras Norvaiša paties Žemaičių vyskupo jo šviesybės Kazimiero Paco laiminamas Varniuose ėmė į žmonas triskart našlę Eufemiją Mariją iš Rimkevičių *primo voto Kalinowską, secundo voto Wichertową, tertio voto Dolinską*, žiedą jai teko mauti ant sutvarstytos ir kaspinu aprištos plaštakos ir tasai niekaip nepakluso maunamas, net patsai vyskupas bandė padėti, kol galiausiai ji pati šiaip ne taip, išraudusi iš nepatogumo, skausmo ir pastangos, užspraudė šį moterystės ženklą sau ant piršto, kursai daug jau jų buvo matęs, ir tatai matydama Uršulė, pamena, nesusilaikė garsiai neprunkštelėjusi, net motina į ją piktai pažiūrėjo, o Birontas ramindamas susirado jos riešą, betgi Uršulei tatai buvo nė motais, ir išsipuošė tąkart ji labiau nei nuotaka, o todėl

ir susirinkusieji bažnyčioje, visi Zabielos, Karpiai, Palubinskiai, Burbos, Bilevičiai, Barauskai, Žebrauskai, Geištorai, Kiršenšteinai ir Oginskienė, jai einant pro šalį, juokingai sukiojo kaklus tarsi žąsiukai, labiau nei kad prie altoriaus žengiant Eufemijai. Buvo čia ir andainykštis Uršulės galantas, Dominykas Parčevskis, dabar jau visai tapęs panašus į savo tėvą, vedęs turtingą putlią įpėdinę iš Mazovijos, ir Uršulė negalėjo nesimėgauti tuo, kad vis dėlto šioje žiponuotoje minioje juodu – ji ir jos Birontas – čia buvo ištaigingiausi ir labiausiai pasaulio matę, jei neskaičiuosim, žinoma, paties jaunavedžio. Ir jai patiko, kad, vos jai pradvelkus su savo kvepalais pro vestuvių sambūrį ir puotą Milkantuose, visi puldavo kuždėtis ir nužiūrinėjo ją tarsi įstabiausią paveikslą, net vietinės matronos akimirkai nustodavo skaičiuoti ir aptarinėti Kazimiero ir Eufemijos dovanas, o mažosios svečių mergytės susižavėjusios sekiojo jai iš paskos ir varžėsi paglostyti jos baltąjį šunelį, ir net senasis šaltyšius Antanas Tarvydas, dviejų baudžiauninkų atneštas į vestuves paklerusiame krėsle taukuotais ranktūriais, nes buvo kviestas, nors ir patiestas prieš metus apopleksijos smūgio, kuris keistu likimo sutapimu jam tapo paskutiniu ir pačiu tikriausiu amžinatilsį Jono Motiejaus Norvaišos pamėgdžiojimu, kažką neva palaimingai sumykė savo pusiau suakmenėjusiu veidu, nuo kurio drykstančią seilę vis šluostė jo amžinoji kankinė Karolina Tarvydienė, kuriai likimas buvo toks negailestingas, kad net ir nuo sutuoktinio negalėjo imti ir išvaduoti ją lengvai ir be vargo, tebūnie jai už tai dangaus karalystė, ir vieną akimirką – bet tik vieną akimirką – į Uršulės atmintį dvelktelėjo tolimas prisiminimas apie jų sūnų, Jonelį Tarvydą, tarsi Jonelis anuomet jai būtų dūkdamas netyčia brūkštelėjęs savo geltona garbana per skruostą, bet tą baugštų prisiminimą tąkart nubaidė Birontas, kuris, žiūrėdamas į tą didelį, išdribusį, pusiau gyvą Tarvydo kūną, paėmė ją už rankos ir palinkęs, lūpomis liesdamas jos ausį ištarė: „prisiek, kad jeigu

man taip nutiks, tu padarysi kaip tavo motina ir tau nesudrebės ranka", ir ji negalėjo nesuvirpėti pažvelgusi į Elžbietą, kuri, dabar jau beveik visai pražilusi, su savo juodu našlės apdaru ir šydu, kaip niekur nieko kirkino mažąjį Joną Motiejų ant kelių ir išsiblaškiusi maloningai šypsojosi tai Eufemijai, bet tuo pat metu buvo matyti, kad mintimis ji – toli toli; taip toli, kad galbūt net nebe šiame pasaulyje. Ir kai buvo atšoktos vestuvės Milkantuose, o jaunieji iš Bironto gavo didžiulę įstabaus darbo Augsburgo sidabro paauksuotą taurę, nusagstytą brangiais antikiniais medaliais, su dailiu eiliuotu palinkėjimu greitai pakelti ją už būsimąjį Milkantų įpėdinį, vėliau įvyko vienas nuožmiausių naktinių Birontų priegalvio barnių, mat Uršulė verkdama, tarsi tądien jie būtų apvesdinę ne jos dvynį, o tikrą sūnų, prisipažino, kad geriausia, kas gali nutikti, kad toji Eufemija mirtų anksti ir bevaikė, nes kad tokia gimdytų Norvaišas – tai jau pernelyg, o apmaudžiausia, kad tokiai kurvai ji turės visą gyvenimą jaustis skolinga už jųdviejų su Birontu laisvę ir ramybę. O tada Bírontas jai liepė tylėti ir nešnekėti tokių kvailybių, ir taip, žodis po žodžio, jie susižodžiavo ir Uršulė iš piktumo pratylėjo dvi dienas, ir jie pradėjo kalbėtis tik jau pakeliui namo, į Vilnių, kažkur ties Trakais, kai jau buvo tiek nutolę nuo Milkantų, kad nenuspėjamas Uršulės tūžmas nebegalėjo kelti pavojaus, Jonas Kirdėjus karietoje, žiūrėdamas tiesiai priešais save, nei iš šio, nei iš to, prisaikdinęs Uršulę tylėti amžiams, pasakė tiesą, kodėl geriausia, kas galėjo nutikti Kazimierui, yra Eufemija, kodėl jis meldžiąsis, kad tik tosios vestuvės, toji sąjunga, tasai liūdnas ir pakaruokliškai savanoriškas abipusės konvencijos paktas nusisektų, ir kokia pragaištinga įgimta aistra degina Kazimierą, Viešpatie, jam padėk ir atleisk jo Sodomos nuodėmę. Ir jai teko viską paaiškinti, nes ji net ne išsyk suprato; ir čia jau ji nebegalėjo tik gūžtelėti pečiais, ir jis leido Uršulei raudoti, leido lieti ašaras, leido kaltinti save pačią už kvailybę ir trumparegystę, ir tik Uršulei ūmai sustingus ir paklausus „Ar judu?.." jis papurtė

galvą, ir taip jie susitaikė, dar labiau susaistyti bendrų paslapčių, kurios juos rišo tvirčiau už santuokos įžadus ir priesaikas Dievo akivaizdoje, ir kas ten žino, kaip iš tiesų viskas būtų buvę, kaip pasisukę, ir ar nebuvo tatai saitas, rišęs juos visus tuos ilgus metus, kai visi kiti saitai nutrūkdavo.

Netgi dabar, apie tai pagalvojusi, Uršulė nejučia pačiai sau papurtė galvą, tarsi norėdama nuvyti anuos prisiminimus, ir nusisiautė savo dulkėtą gedulo šydą, dailiai jį sulanksčiusi padėjo ant stalelio, nusiėmė juodą gobtuvėlį su smailu trikampiu ant kaktos, įgudusiu judesiu pirštais tarsi šukomis perbraukė pečius siekiančius plaukus, kurie dabar buvo jau beveik visai žili ir pamažėliais slinko, tad pirštų tarpuose likusias kelias bespalves gijas ji nė nesusimąstydama, kaip kasvakar, susuko į žiedelį ir, apsidairiusi, tiesiog išmetė lauk pro pravirą langą; tada, niekieno nepadedama, pirštais braškančiais sąnariais atsegė sausai trakšinčias kikliko metalo kabutes ir kilputes, išvėrė raištį, išsinėrė iš rankovių, liko su marškiniais, kurie, kažkada brangaus balto batisto, dabar, po visų negandų ir kelionių, buvo pilkšvai gelsvi ir susimetę į siauras klosteles, o apspurę, apibrizgę nėriniai karojo kaip priekaištingi buvusio gero gyvenimo likučiai, aprėminę dulksvą ir raukšlėtą tarsi suglamžytas pergamentas iškirptę, atsidususi pačiupinėjo kažką po krūtimi, nusiprausė veidą dubeny šaltu vandeniu, kaip kad nuo neatmenamų laikų ją buvo įpratinęs vienuolynas, tada nusisegė sijoną, pasijonį, kimštą pastandinimą, nusirišo sunkėliausią tymo volelį, kimšte prikimštą jos brangenybių, ir dar vieną pasijonį, po kuriuo ant raiščio kabojo kažin koks metalinis daiktelis, nusijuosė ir jį, stipriai sugniaužė saujoje, užpūtė žvakę, patamsiais apgraibom užtraukė lovos užuolaidas ir, veikiausiai, užmigo, palikdama prie durų plyšio priskretusią Jono Kareivio akį spėlioti, ką Uršulė ryši prie savo seno juosmens ir kada ji, buvusi novicė iš pašaukimo, liovėsi melstis prieš miegą.

XIV

Jonas Kareivis vis dar melsdavosi: kalbėdavo poterius ir prieš miegą, ir pabudęs, ir kartais tyliai mintyse, dienos aky, kai prisiminimų ir sąžinės priekaištų monai jam netikėčiausiais pavidalais stodavo prieš akis, ir jis tuomet melsdavo priimti jo atgailą, nes rodės, kad tik Viešpats su Marija jam gali atleisti, ir tik vinimis suvarpytas erškėčiuotas Jėzus galįs suprasti jo kančią, ir todėl jis garsiai balsu meldėsi tada, kai karo lauko cyrulikas jam nemokšiškai pjūkleliu tarsi sultingą užsispyrusį pakelės alksnį džyrino ranką ir ne degtinė, o tik nepabaigiama jo šaukiama litanija „jėzumarijajėzumarijasusimylėkantmanęsnusidėjėlio" jam padėjo ištverti ir pjovimą, ir tą akimirką, kai pagaliau pamatė savo paties galūnę, savo buvusią tvirtą gyslotą plaštaką, raumeningą it liūto letena dilbį, kuriame budelis andai buvo išdeginęs vagies įdagą, kurį andai, savo ruožtu, antrąkart išdegino likimas – išdegino kulka, išdraskydama raumenį ir sutrupindama kaulą tą akimirką, kai Jonas Kareivis atkišo ranką ties Valkininkais jaunajam Jonui Izidoriui Norvaišai apsaugoti, o dabar cyrulikas tą jo ranką su dar iš skausmo tebekrutančiais pirštais šleptelėjo ant žemės – tarsi nei kaltės, nei bausmės, nei nuodėmės atpirkimo niekada nė nebūtų buvę ir, stebėtina, nepaisydamas

baisaus skausmo, Jonas Kareivis, žvelgdamas į savo buvusią kūno dalį, jautėsi atsikratęs ne galūnės, o skausmingos ir supūliavusios sielos ataugos; jis jautėsi tarsi pagaliau grąžinęs skolą Norvaišoms. Melstis jis pradėjo seniai, bene prieš keturias dešimtis metų, Trakų salos kalėjime, visų vadintame pūdykla arba tiesiog tamsiąja, mat iš jo gyvas retai kas išeidavo, ir nelaiminguosius, ypač tuos, į bokšto rūsį, ten kišdavo supūti iki gyvos galvos ar vilkinamo mirties nuosprendžio, o tatai buvo tas pat. Ten, požemyje, pačiuose salos viduriuose, tamsoje, į kurią tarsi šaltas mirties prakaitas nuolatos sunkėsi drėgmė iš ežero pašaknių, linguodamas pirmyn atgal tarsi beprotis jis, Jonas, nepaliaujamai melsdavosi, nes dabar jam galėjo padėti tik Ponas Dievas, mat, be kaltinimų dezertyravimu iš jo didenybės pėstininkų pulko, be kaltinimo pakeleivingo pirklio nužudymu, jį pagaliau pagavę ant jo sukorė ir visus šunis, tai yra – bene visas neišaiškintas Trakų vaivadijos pakelės žmogžudystes per bene dešimtį metų, iš viso – dar šešis nabašnikus, kurių jis nė akyse nebuvo matęs, o tų kitų dviejų, prie kurių tikrai buvo prikišęs nagus, to girto bajoro ir to užjūrio pono, kuris tik atrodė turtingas, o iškrausčius paaiškėjo, kad tuščiom kišenėm, kaip sykis jam ir neprikabino, betgi koks dabar jam buvo skirtumas, pūdykloje jam dabar tegalėjo padėti tik patsai Ponas Dievas. Buvo laikas, kai jis manėsi, kad jį galinti išgelbėti ir Uršulė Norvaišaitė, bet tatai truko labai trumpai, ir tada jis dar tebuvo toks jaunas, vos pabėgęs iš pulko, ne nuo pačios tarnybos ir ne nuo mūšių baimės, bet nuo nepakeliamų patyčių, visai žalias ir nieko neišmanąs apie gyvenimą, ir tai apie ją jis svajodavo rasotomis naktimis miške, glausdamasis su dar keliais sėbrais, iki tos lemtingos gegužės, jis pamena kaip dabar – buvo gegužės mėnuo, ir miškas žydėjo tarsi rojaus sodas kažin kokiom geltonom gėlėm, skleidžiančiom svaigų kvapą, nuo kurio truputėlį jaukėsi protas, ir, kaip visada, išgirdus girios keliuku ramiai, bene žingine, atidardančią karietą, jam, kaip ir kaskart tokiom akimirkom, prieš pat išsitraukiant ginklą, truputėlį apšalo

širdis, bet tąkart, tą jis atsimena kaip šiandien, jis prisiminė savo vaikystės vasarą, du švelnius it šilkas jo kaklą smaugiančius delnus, po kuriais tvinksėjo visas jo kūnas tarsi prieš mirtį iš palaimos, ir taip, keistas sutapimas, būtent tada jis ir pagalvojo apie Uršulę; pagalvojo, nuvijo tą mintį ir tyliai prijojęs prie karietos tada ją, po kelių akimirkų, dėl stebėtino sutapimo iš tiesų ir pamatė. Matė vos kelis mirksnius, kol Julijonas Palaitis, kurį paskui po dvejų metų sugavo ir pakorė, laikė už apynasrio arklį, muškietos vamzdį nukreipęs į mažne kelnes pritriedusį vežiką, o jis tuo tarpu dirstelėjo karietos vidun, ir ten buvo ji – ramiai mieganti, tarsi vaikas, bet jau pavogta nekaltybe, atvarstyta iškirpte ir kiek ištaršytais plaukais, ir jos veidas pravertom lūpom ilsėjosi ant peties kažkokiam juodaplaukiam ne mažiau susitaršiusiam ir įmigusiam bajorui, ir nereikėjo daug spėlioti, ko čia jie taip išvargę vidury baltos dienos, nes visoj karietoj, ką ten karietoj – jau ir visam miške, net nustelbdamas geltonųjų gėlelių dvelksmą, tvyrojo tirštas kaip kisielius, su niekuo nesupainiojamas šviežut šviežutėlės svetimo patino sėklos tvaikas. Jis pamena – pačią pirmą akimirką jis tenorėjo juos abu čia pat ir sukapoti, kirsti tiesiai iki pat karietos apmušalų, sunaikinti tą vaizdą kartu su visu kvapu, paversdamas jį vien kraujo ir mėsų skerdiena, bet antrą akimirką ūmai atšlijo, nė pats nežinodamas kodėl davė ženklą nieko nesupratusiems sėbrams trauktis, ir jis, Jonas Tarvydas, šniojęs kardo plokštuma arkliui per šoną, leido vežimui riedėti savo keliu, ir tik tolumoje išnykus išgąsdinto vadeliotojo ir pabudusių keleivių šūksniams, jis suprato, ką iš tiesų širdies gilumoje norėjo padaryti – pažadinti, ištraukti iš karietos ir čia pat, visų akivaizdoje, ją imti ir perpisti taip, kad tiedviem visą gyvenimą vien prisiminus sopėtų taip, kaip kad skaudėdavo jam, Jonui Tarvydui, kaskart tam reginiui atgijus jo atminty, nes jis būtų galėjęs perleisti novicę Uršulę Norvaišaitę Viešpačiui Dievui, bet kitam vyrui – tai jau ne. Ir nėra ko čia slėpti, už tai vėliau atkentėjo ne viena, betgi nebuvo jau tokios nekaltos, kekšės daugiausia, atlaikiusios ne vieną kuolą, bet

netgi jąsias jis, vien prisiminęs tą vaizdą miške, nudroždavo taip, kad tos verkdavo kruvinom ašarom ir prašydavo pasigailėjimo, kol apie jo žiaurumą pradėjo padavimai per apylinkes sklisti, bet dėl to kažkodėl pūdykloje jis neapgailestavo, nes čia jokie apgailestavimai ir jokios Uršulės nebegalėjo padėti, čia galėjo padėti tik Ponas Dievas, ir Jonas Tarvydas tada sau pasakė: jei išeisiąs gyvas iš pūdyklos, dėkosiąs ir melsiąsis Viešpačiui dieną ir naktį, ir iki gyvenimo pabaigos aukosiąs jam dešimtinę.

Ir jis, Jonas Tarvydas, išėjo iš tamsiosios – išblyškęs, apšepęs, aptriušęs, paženklintas įdagu, bet, laimei, dar nesupuvęs, ir priėmė tatai kaip patikimą ženklą, kad Ponas Jėzus Kristus atsakė į jo maldas, nes argi būtų kitaip nei iš šio, nei iš to atsiuntęs į Trakus tą jėzuitą, liepusį jam keltis ir eiti kartu, ir nieko neklausinėti, nes išrūpinęs jam atleidimą nuo nuosprendžio, ir tą akimirką, kai jie persikėlė per ežerą iš tos nelemtos salos ir stojo ant žemės, jis buvo gatavas tam jėzuitui rankas kojas išbučiuoti, ir ne tik todėl, kad nuo gryno oro jam svaigo galva ir jis markstėsi, ir jautėsi apdujęs nuo laisvės, bet greitai įsitikino, kad kartais Viešpaties pasiuntiniai gali atsiduoti pačia tikriausia pragaro siera, mat tasai išpurtėlis jėzuitas, vos įjojus į tankmę, nulipo nuo arklio ir iš už balno ištraukęs rimbą ėmė jį, nusilpusį, pliekti ir vanoti tarsi pasiutusį šunį, ir mušė taip jį gerą ketvirtį valandos, kažką šnekėdamas apie Dievo bausmę, apie atgailą, apie pragarą sieloje, kurį galįs išpirkti tik klusnumas, klusnumas, klusnumas; ir kiekvieną tą savo „klusnumą“ lydėjo šniojamo rimbo kirčiais. O kai jis pagaliau pradėjo kimti nuo inkštimo ir alpti iš skausmo, tasai sutanotas išpera nustojo, įgrūdo rimbą atgal prie balno, maloningai apkabino jį, sakydamas „verk, sūnau mano, verk; atgaila apvalo“, ir tada jį pagirdė ir pamaitino, bet ne per daugiausia, ne iki soties, ir vėlesnėmis savaitėmis pakaitomis laikė jį ant pusbadžio briaunos, pėrė be pasigailėjimo ir guodė, meilikavo ir vėl menkino, o vakare kartu padėdavo jam melstis ir dėkoti Viešpačiui už dar vieną išgyventą dieną, kol jam, Jonui, nuo

tos nuolatinės nežinios, ko iš jo laukti, ne juokais pradėjo jauktis protas; jauktis taip, kad net tarpais pamiršdavo savo vardą, pamiršdavo, kas esąs, o kur juodu keliauja, jis nė nežinojo, ir dabar, šitiekai metų prabėgus, jis prisiminęs nė pats nebesupranta, kaip jam nėkart nė nedingtelėjo tą jėzuitą užversti, matyt, tasai ne juokais kažkaip jį buvo užbūręs, ar savo kalbomis, ar to prievartos ir gerumo mišiniu, ar ko į maistą ar gėrimą jam įdėdavęs; kaip taip galėjo būti, kad jam šitaip atėmė valią, jis nesuprantąs po šiai dienai. Betgi suprato, kam visa tai – tada, kai pagaliau kažkur pakelės užeigoj prie Rudaminos tasai slapčia jam parodė bebaigiantį stiprintis kažin kokį poną ir liepė, šiam baigus, jį pasekti porą mylių ir... štai, imk šitą, ir ką daryti, jis pats žinąs, bet tasai vyras neturįs pasiekti kitos užeigos, o jis – neturįs teisės nė pirštu paliesti jo kapšo, tik rastus popierius, kuriuos privaląs atnešti dvasiškam tėvui. O paskui liepė grįžti pas jį – bendram valgiui ir maldai, ir atgailai; ir tą jis ir padarė, viską, kaip lieptas, tik šįkart viskas buvo kitaip – nebuvo nei karštligiško skubėjimo, nei pykčio, nei pasitenkinimo, nei bėgimo, o tik gerai apskaičiuotas veiksmas: užjojęs tam vargšui ponui gerokai už akių, apsimetė nukritęs nuo pasibaidžiusio arklio ir taip gulėjo, graudulingai vaitodamas, kol tas geraširdis žmogėnas, baimingai apsidairęs, palinko jam padėti, o tada, nė nesvarstydamas, kaip kad būna tik sapne, jis, Jonas, kuris beveik nebeatminė savo paties vardo, užmetė jam šilko virvelę ant kaklo ir smaugė tol, kol nepažįstamo vargšelio kojos nustojo rausti vagas pušų spygliais nusėto miško keliuko smėlyje, tada apieškojo užantį, kišenes, bet ten rado tik kapšą, tada – balnakrepšius, tada pagaliau aptiko sulankstytų laiškų ryšelį aute už pušnies aulo ir vėl grįžo prie kapšo ir prisiminęs, kad jėzuitas jam uždraudė jo gvieštis, klusniai vėl padėjo atgal ir vėl paėmė, ir vėl atidėjo, ir tada galiausiai atsisėdęs šalikelėje graudžiai apsiverkė tarsi vaikas, nes ir auksinai masino, ir savo geradario nuvilti negalėjo, nors persiplėšk. Ir taip jam beverkiant atėjo išganinga mintis – to kapšo dabar neimti, o įsidėmėjus vietą jį čia kur

užkasti ir pasiimti vėliau, nes taip ištesės pažadą jėzuitui. Kaip tik tada, rankomis berausdamas žemę ir netyčia užčiuopęs kaži kokį paukščio ar kito gyvio kaulelį, jis prisiminė tolimą savo vaikystę, prieš daugelį metų, kažkada, kai jie trise – Kazimieras Norvaiša, Uršulė Norvaišaitė ir jis, Jonas Tarvydas, – buvo sumanę atkasti jų palaidotą katiną, ir tada tieji taip išsigando, štai tau ir mėlynas kraujas kad nori, tik jis vienas – ne, nes jam, priešingai, sukilo kaži koks keistas smalsumo ir didybės jausmas, tarsi tik mirties akivaizdoje jis jaustųsi tvirtas, valdingas ir šio to vertas. Ir apie tai pagalvojęs jis ūmai suprato, ką tas išpera jėzuitas vos per kelias savaites iš jo padarė – ogi klusnų, nužemintą, rimbu ir kaulu prijaukintą bevalį šunį, kurį galima siundyti kur nori ir tasai perkąs gerklę bet kam, kad tik šeimininkas jam pakasytų paausį ir duotų ėdalo. Ir čia jis taip užsiuto, net gyslas pajuto tuoj sprogsiant smilkiniuose, net reikėjo vėl prisėsti ir nusiraminti, bet paskui jis baigė užkasti kapšą, pažymėjo vietą ir pakilo jau žinodamas, ką turįs daryti, užlietas kaži kokio romaus džiaugsmo. Džiaugėsi ir jėzuitas, aptikęs, kad jo globotinis pakluso tik jo įsakymui, o ne savajai nusikaltėlio prigimčiai ir neapšvarino aukos; džiaugėsi, kurgi ne, nors ir slėpė, bet Jonas tą matė iš jo akių, matė ir stengėsi neišsiduoti, ir neišsidavė nė tada, kai jėzuitas jam pačiam liepė išsiplakti atgailos rimbu; neišsidavė visą naktį ir dar vieną dieną, elgėsi lygiai taip pat kaip ir pastarosiomis savaitėmis, o dar kitą naktį miške jiedviem susėdus prie laužo jis ta pačia šilko virvele pasiuntė tą šėtono jėzuitą tiesiai į pragarą, ten, kur jam ir vieta, nuėmė škaplierių, kryžių, aukso žiedą, iškraustė kišenes, pasiėmė rastus pinigus ir krūvą laiškų ir popierių, iš kurių suprato, kad velionis buvo kažin koks Marijonas Daugėla, *S. I.**, nes tokiu vardu jam buvo vaivados išrašytas pasas, leidžiantis vykti į Livoniją ir kirsti Rusijos sienas, tada nuavė aulinius batus, tada, kiek pamąstęs, nuvilko ir juodą sutaną ir, metęs

* *S. I.* – *Societatis Iesu*, jėzuitas. (Lot.)

žvilgsnį į savo buvusį skriaudėją, dabar gulintį vienmarškinį, ėmė ir ant jo nusispjovė. Ir nė pats nesuprasdamas kodėl, nes tasai jau buvo vis vien nebegyvas, paėmė sausą pušaitę, kuri išversta voliojosi šalimais, truktelėjęs ją išlaužė ir tuo kotu, iš kurio styrojo aštrios lūžio plaišenos, ėmė talžyti nabašniko veidą, tarsi sviestą mušdamas, kol iš jo teliko visiškas žlėgtainis, o tada, paėmęs už parankių, nutempė ir įgrūdo jo išniekintą galvą į rusenantį laužą, idant radus būtų dar sunkiau atpažinti.

Jonas Tarvydas savo pažadą ištesėjo – atseikėjęs dešimtąją dalį ir jėzuito, ir to vargšo pono, savo ketvirtojo, pinigų, nunešė juos tyliai paryčiais į Rudaminos bažnyčią, tiesiai aukų dėželėn, mintyse dėkodamas Ponui Dievui už sugrąžintą laisvę ir gyvastį, bet be jokio sąžinės graužimo dėl savo ketvirtojo ir penktojo, nes jau buvo sau patogiai nusprendęs: Viešpaties malonė ir išganymas – sau, o sumautas žmonių pasaulis – sau, ir sveikiausia bus viena ir kita nemaišyti.

Tačiau kartais net pro žemiškosios kasdienybės miglas iš aukštybių prasiskverbdavo priekaištingas Viešpaties žvilgsnis ir rūsčiai įsmigdavo tiesiai į Joną, kaip kad tada, kai tą lemtingą rudens rytą miško kelyje – vėl, tarsi ant miško kelio jam būtų siunčiami pačios Apvaizdos susitikimai – jis sutiko Kazimierą Norvaišą. Pažino jį ne iškart, nesgi šitiek metų jau buvo praėję, ir dabar jie jau buvo nebe vaikai, o suaugę, gyvenimo matę vyrai pačiame stiprume, ir Kazimieras buvo su randu veide, kuris metams bėgant vis labiau panašėjo į jo velionio tėvo, tik akys jo vis dar buvo tos pačios, ir jos pažvelgė be pykčio, tik su nuostaba ir priekaištingai, kai Jonas įrėmė jam strielbą krūtinėn, ir nė nekrustelėjo, tik ištarė: *Et tu, Brute?** Ir kažkas jam nutiko, bet toji akimirka, kai tereikėjo nuspausti gaiduką, buvo praleista visiems amžiams, ir jam neliko nieko daugiau,

* „Ir tu, Brutai?" – aliuzija į paskutinius Julijaus Cezario ištartus žodžius, tarp savo žudikų išvydus buvusį augintinį Marką Brutą.

kaip tik sviesti ginklą ant žemės ir pulti vaikystės draugui į glėbį, apsipilant karčiomis ir didelėmis kaip pupos ašaromis.

Susitikimą jie tąsyk aplaistė vienoje pakelės smuklių pas Hiršą, netoli nuo Kražių, ir tasai nugėrimas Jonui nepriminė nė vieno ligtolinio – nei kai gerdavo su tėvu, nei rekrūtuose, nei su savo sėbrais, nes tada begeriant jam vis sunkėdavo, lyg akmuo ant krūtinės guldavo, ir sulig kiekviena kilnojama kvorta jį vis labiau prislėgdavo kažin kokia kaltė ir pyktis, o dabar, su Kazimieru Norvaiša, vynas jam slydo stemple lyg mostis ant žaizdos, ir sulig kiekviena alavine taure jam darėsi vis lengviau, mat jie šnekėjosi, vėrėsi viens kitam tarsi per išpažintį, dabar jau nebepamena, kuris pirmas pradėjo, ir žodžiai liejosi, tarsi per kelias valandas būtų galima pasipasakoti mažne penkiolika metų, ir Kazimieras pasakojo apie savo keliones, apie ligas, mirtis ir vienatvę, apie platųjį pasaulį, kuriame, iš esmės, visur tos pat ydos ir bėdos, tarpstančios ir tarp kalnų, net vasarą dengiamų sniego, ir tarp vandeniu užliejamų žemumų, ir jūrose, ir sausumoje, tik štai nusidėjėliai su jomis skirtingai dorojasi skirtinguose kraštuose: vieni užsimiršta darbe, kiti – svaiguly, treti – moterų glėbyje ar eikvodami žemiškuosius turtus, bet iš esmės – visur tas pat. Ir Kazimieras pasakojo apie uostų jūreivių nuodėmes, apie vokiečių grafų nuožmumą, apie Gdansko pirklių suktumą, apie įstabiai suklastotas šventųjų relikvijas, matytas kelionėse, Sodoma ir Gomora tas pasaulis, bet tuo ir žavus, tik kad štai jam mažai teikiantis džiaugsmo. Ir Jonas Tarvydas antrino – taip, tikra Sodoma ir Gomora, ir pasakojo Kazimierui tarsi nuodėmklausiui savo nelinksmą istoriją, viską, nieko nenutylėdamas, nei savo nabašnikų, nei pūdyklos, net įdagą parodė ir apie jėzuitą papasakojo, ir kad jojo popierius pasisavinęs, rodąs juos kely, jei kokia sargyba sustabdanti, dar ir sutaną turįs. „Esu dabar Marijonas Daugėla, *Societati Iesu*“, – liūdnu veidu išdėjo jam nelinksmą gyvenimo pokštą, privertusį pasisavinti andainykščio kankintojo tapatybę, ir iš pat pradžių nesuprato, ko Kazimieras Norvaiša pradėjo kvatotis

tarsi paklaikęs, net plaštaka trankydamas sau per šlaunį, kvatojo iki ašarų, sakydamas: „Viešpats kartais tikrai mėgsta juokauti", ir dar mojo Hiršui pripildyti dar taures, ir juokėsi toliau, už tai ir išgerkim, ir plojo per petį Jonui Tarvydui, sakydamas esąs šiam skolingas iki grabo lentos. O paskui surimtėjęs pasakojo šiam viską – apie Daugėlą, bailų vagį, melagingą liudytoją ir jų bėdų pramanytoją, išdaviką, Sapiegų pakaliką, dirbusį jiems juodus darbus suvedžiotų nelaimėlių ir galvažudžių rankomis, apie tą giminę ir ypač Žemaičių seniūną, Polocko vaivadą Joną Kazimierą, kuriam nieko nėr šventa ir kuriam Tėvynė – tik jo paties turtai ir valdžia, dėl kurios dūšią parduotų ir į subinę pabučiuotų ne tik svetimam ciesoriui, bet ir pačiam Šėtonui. Ir galiausiai pasiūlęs jam, Jonui Tarvydui, pradėti viską iš naujo – mesti miško kelią ir gyventi dorai, jojo tėvonija dabar išnuomota kumečiui, bet tatai lengvai atitaisoma, o jei nenorįs su įdagu gyventi kaip Tarvydas – tatai irgi suprantama, jis dabar turįs dvarų dvarelių, išbarstytų visoj Šiaurės Žemaitijoj, galįs jam užleisti kurį nors jų.

Ir taip Jonas Tarvydas, praleidęs bemiegę naktį ir maldingą rytą, klausdamas Švenčiausiosios Panelės patarimo Kražių bažnyčioje, kur ką tik buvo įkeltas įstabaus gražumo paveikslas, tapytas italo Leonardo mokinių ir kainavęs šešis šimtus olandiškų talerių*, apsisprendė ir apsigyveno greta Milkantų, bet ne Tarvyduose, o Ankantuose, ir Ankantuose jam prilipo Jono Kareivio pravardė, ir senieji, galėję jį atpažinti, jau buvo išmirę, jo paties kitados švelnus vaikiškas veidas dabar buvo randuotas, kampuotas nuo miško ir pūdyklos nepriteklių ir išvagotas pirmųjų gilių kartėlio ir atgailos raukšlių, ir visiems likusiems buvo pasakyta, jog šisai buvęs kareivis ponui Kazimierui Norvaišai išgelbėjęs gyvastį, už ką tasai atsidėkodamas jam perrašė Ankantų ūkį. Jonas Kareivis nei norėjo

* Kražių bažnyčioje XVII a. pab. buvo Leonardo da Vinci paveikslo „Švč. Mergelės Dangun ėmimas" kopija.

grįžti į tėvoniją, kur jam vis dar vaidenosi tėvo šmėkla ir neišsivadėjęs motinos kopūstų tvaikas, nei norėjo būti kur nors toli nuo vienintelės jam giminingos Kazimiero Norvaišos dūšios, nors tasai dabar iš tiesų turėjo dvarų dvarelių ir palivarkų, išbarstytų tarp svetimų valdų lopų ir apdairiai supirktų iš nusigyvenusių šlėktų, nusidriekusių iki pat jo mielųjų Titonių*, taip pramintų, nes Kazimieras Norvaiša ten dabar buvo užveisęs tabako laukus, kitados uždaigintus iš kelių sėklų jo velionio tėvo Jono Motiejaus Norvaišos branginto ir puoselėto augalo, kurį tasai laikė vien tik akių grožiui dėl žiedų įmantrumo. O jo įpėdinis, vos tik grįžęs po savo kelionių ir įžengęs į laukėjantį ir želiantį Milkantų sodą, iškart primetė šiojo augalo naudą, ir kadangi jo karališkoji didenybė vis dar nebuvo apsisprendęs dėl privilegijų ir mokesčių tabakui, o šiame krašte ir apskritai retas kuris žinojo, su kuo tasai daiktas valgomas, jaunasis, pasaulio matęs Norvaiša čia pats mikliai įvedė ponišką madą pypkiuoti ir greitai pusė Žemaitijos kimšo savo molio ir medžio pypkeles Norvaišos tabaku, o Norvaišos kišenes – savo naujo rūkstančio įpročio išviliotais skatikais; kiti šniaukštė jį smulkintą, guosdamiesi vietinio barzdaskučio liudijimais, kad garsioji taboka – patikimas vaistas nuo virškinimo sutrikimų, peršalimų, danties skausmo, žarnų kirmėlių, nagų grybo ir širdį gniaužiančios rudeninės melancholijos. Kazimieras Norvaiša į Titonis vykdavo keliskart metuose – džiovinant, raikant tabaką ir ypač šiam žydint puikiais baltų žiedų varpais rausvais pakraštėliais, ir tada jis švelniai pirštų galiukais braukdavo per mėsingus jų žiedlapius ir kreivai šypsodamasis mįslingai sakydavo: „Jei Norvaiša ir nenukeliavo į Amerikas, tai Amerikos atkeliavo pas jį“; betgi visą kitą laiką jis nebuvo toks džiugus, nes nors Titonys ir išlaikė pertekliuje jo namus, nors palivarkai, jei tik nebūdavo sausros ar didelių audrų, davė gerą grūdų derlių ir jam kaip ir

* Nuo *tytoń*. (Lenk.)

nieko nestigo, įskaitant ir nuolankią, kad ir vyresnę, bet vis dar dailią ir paslaugią žmoną, ir jo sugyventą įpėdinį, žvitrų tarsi gyvas sidabras vaikelį Joną Izidorių, visgi nereikėjo būti aiškiaregiu, kad matytum, jog tasai apsukrus bajoras nėra laimingas. Ir negalėjai tiksliai pasakyti, kur to nelaimingumo ir liūdesio priežastys slypėjo, nes Norvaiša nei stipriai gėrė, nei namiškius vaikė ar skriaudė, tik nuolatos buvo kažin koks prigesęs, tarsi aptrauktas kokio greimo, ir net kai mandagiai šypsodavosi ar santūriai juokdavosi, jo akys beveik niekada nežibėjo. Ir tik Jonas Kareivis daugiausia matydavo, kada Kazimiero Norvaišos akys sužėrėdavo, ir tatai nutikdavo šiam medžiojant, nes žvėries persekiojimas dabar buvo jo didžioji aistra, ir, kaip pats kartą prisipažino, mieliausiai būtų medžiojęs tris šimtus dienų per metus, o gal ir dažniau, neišskaičiuojant nė didžiųjų švenčių, ir jam bene baisiausia kančia būdavo augimo, vešėjimo, poravimosi ir jauniklių laikas nuo Didžiojo šeštadienio iki nuimant javus laukuose, kai nerašytas įstatymas nuo amžių draudė medžioti. Visą kitą laiką jis pirma pasitaikiusia proga leido miške ar lauke – žiemą su sakalais, pavasarį su lengva šaudykle, rudenį – su dailiausių veislių skalikais ir savo gražiaisiais vižlais, tarp kurių buvo ir vengriškų, ir mediolaniškų*, ir greitai jų viauksinti, bene tuziną siekianti palyda tapo nebeatskiriama nuo Kazimiero Norvaišos, o namiškiai pirmajame rūmo aukšte visai patikimai pirmiausia išgirsdavo šios prašmatnios išpuoselėtos šunaujos lekavimą, nagų krebždesį ir letenų tapsėjimą akmeninėmis grindimis, o iš paskos jau galėdavo tikėtis ir aidžių šeimininko pušnų žingsnių kaustytais kulnais, tik štai Eufemija Norvaišienė užsispyrė šunis ištremti bent jau iš antrojo aukšto, kur buvo alkovos, ir čia Kazimierui teko jai labai nenorom nusileisti, nors jei kas būtų paklausęs Jono, tai, jo akimis žiūrint, Norvaiša vieną savo vižlų, nirtulingą ir prieraišią kalę vardu Furija, mylėjo bene

* Milano.

švelniau nei savo tikrą žmoną, o dėmesio skyrė tai jau tikrai daugiau, ir tai ji, kartu su Borėjumi, Cerberiu ir Magnifiku, dažniausiai guldavo arčiausiai šeimininko kojų šiam įsitaisius prie židinio, kartais kažką rašinėjant į šeimos silvą ar savo *diariuszą*, bet dažniausiai tik rūkant dailią sidabru aptaisytą pypkę su dramblio kaulo kandikliu ar viena ranka saugant vyno ar pašildyto alaus taurę, o kita – mąsliai valandų valandas kasant paausį kuriam nors iš savo kaštoninių numylėtinių. Bet užtat medžioklė buvo jau visai kita daina, čia Kazimieras Norvaiša atgydavo, jo krūtinė kilnodavosi, skruostai parausdavo, kilnios šnervės, kvėpdamos pušų sakų ir samanų kvapo prisodrintą orą, virpėdavo ne mažiau nei jo žirgo, ir akys drėgnai žvilgėdavo, o balsas iš susijaudinimo tapdavo kimus ir švelnus, tarsi ištroškęs glamonių. Tik vietoj kito kūno jis glamonėdavo lengvą muškietą ar šaudyklę, ir nors jas sunku būdavo antrąkart užtaisyti ir pataikyti derėjo iš pirmo šūvio, o nepataikius – persekioti jau pabaidytą žvėrį ar paukštį, bet Jonui rodės, kad tai šūvis, o ne pjudymas sakalais ar skalikais vis dėlto teikia didžiausią džiaugsmą jo draugui, ir šito tai jis negalėjo suprasti, kaip ir pačios medžioklės – nelabai, nes nors žmones Jonas Tarvydas galėjo žudyti tuzinais ir be didelių skrupulų, betgi žvėrelių ir apskritai gyvių jam buvo gaila – ir paukščio, ir kiškio, ir lapės ar vilko, ką ir kalbėti apie stirnas, elnią ar briedį – šitie jam galėjo net ir ašarą išspausti, ir netgi ano kvailo balto šunėko jam savaip dabar buvo gaila. O Kazimierui Norvaišai kuo gražesnis ir kilnesnis gyvūnas – tuo aistringiau jį persekiodavo, ir virpanti, šilkinė stirna su aukso pinigėliais ant šonų ir rudom šventosios akimis jam sukeldavo beveik tikrą afektą, ir keletą akimirkų Kazimiero atgijusiose akyse, neįtikėtina, bet Jonui vaidendavosi pati tikriausia meilė – glamonėjantis, nebylaus pasigėrėjimo kupinas žvilgsnis, vos girdimas atodūsis, sulaikytas kvapas, ištaikyta akimirka, kai padaras sustingsta paskutinįkart visame savo grožyje, it paveiksle, ir šūvio trenksmas, po kurio dažniausiai stirna krisdavo it pakirs-

ta, ir jie atsirasdavo prie jos paknopstom, kartais dar tebetrūkčiojant grakščioms laiboms kojoms, bet temstantys medžioklio aukos vyzdžiai jau primindavo nebe drėgnas švelnias šventosios akis iš paveikslo, o užgesusį, kasdienį Kazimiero Norvaišos žvilgsnį. Jonas Tarvydas keliskart bandė užuolankom iškvosti, kas gi taip traukia jo poną ir bičiulį žudyti nekaltus gyvius, bet čia jie nesusikalbėdavo, ir Kazimieras Norvaiša bergždžiai bandydavo išaiškinti medžioklės grožį kaip ir tai, kodėl nuo amžių įstatymai tik kilmingiems medžioti leidžia – nes duok valią mužikui, tai visą mišką išguldys, ir kartą net trūkus kantrybei supykęs rėžė Jonui: „ko tu norėtum – kad vietoj to medžiočiau žmones ar šaudyčiau į namiškius kaip Sicinskis?“ ir Jonui beigi jo savotiškam miškuose ir pūdykloje išugdytam atpildo jausmui atrodė savaime suprantama, kad žmones pašaudyti būtų daug teisingiau nei niekuo dėtą žvėrį, tik va dėl Sicinskio Jonas nenorėjo sutikti, tasai buvęs niekšas, pyškinęs nekaltus mužikus, betgi tada čia puldavo ginčytis Kazimieras, mat kažkada seniai seniai buvo sutikęs patį Sicinskį asmeniškai, seną jau ir prasigėrusį, ir akivaizdžiai kamuojamą sąžinės priekaištų, ir jis, priputęs smuklėje kaip reikiant, žliumbė į kvortą it veršis ir, prisiminęs obely nušautą baudžiauninką, kuriam liepė lipt ir kukuot gegute, vis kartojo: „betgi kodėl tasai lipo? juk žmogus, ne gegutė, ir net jei pats Šėtonas būčiau buvęs, vis tiek turėjo suprast, bus nušautas, lips ar nelips, bet pasirinko lipt ir kukuot, kur jo honoras? Kur jo garbė? O aš gi buvau susilažinęs, užminęs pats sau: nelips – apdovanosiu ir paleisiu, lips – nušausiu kaip šunį, o tas šunsnukis, apgailėtina *bydla**, lipo ir kukavo, lipo ir kukavo, lyg ne Viešpaties Dievo sutvertas žmogus būt buvęs.“ Bet Jonas Tarvydas nei tokius velionio Sicinskio išvedžiojimus galėjo suprasti, nei Kazimiero pastebėjimą, kad laisvas žmogus tuo nuo baudžiauninko ir skiriasi, jog nelipa į medį kukuot paliepus, net ir

* Galvijas. (Lenk.)

šautuvu grasinant, žinoma, jei tik patsai to nenori dėl savo paties smagumo. Jonui viskas buvo paprasčiau – žmogų, esant reikalui, galima užversti, nes visi jie vienaip ar kitaip kalti ar šiaip prisidirbę, nuodėmingi padarai, o nekalto gyvulio – nevalia, nebent pasiutęs vilkas ar lapė bandą naikintų, betgi Kazimierui Norvaišai jis tą nelemtą aistrą medžioklei ir jo nesuprantamas kalbas, jog medžioklėje slypi pirmapradis grožis ir žmogiškumo didybė, galėjo atleisti, nes, be jo, daugiau nieko pasaulyje neturėjo ir todėl tik priskirdavo tokius paistalus grynai poniškiems nesuprantamiems išmislams, ir tiek. Ir atleisdavo, kaip atleisdavo daug ką Kazimierui Norvaišai, kurį, iš tiesų, ką ten slėpti, mylėjo – mylėjo ne vien krikščioniškai, bet ir broliškai, su giedru gailesiu; taip, kaip kad anksčiau, vaikystėje, buvo graužiamas nuolatinio pavydo, taip dabar krūtinėje nešiojosi užplūdusią meilės ir atjautos jam šilumą, ir andainykščio pavydo nebebuvo likę nė lašo, nes nors Kazimieras Norvaiša dabar buvo didesnis ponas net už amžinatilsį savo tėvą, bet tuo pat metu tokio nelaimingo žmogaus dar reikėjo paieškoti. Ir ką ten reiškė Jono Tarvydo sąžinės priekaištai dėl tų kelių nužudytų nabagų, kurių jis net dorai nepažinojo, ir ką reiškė nemaloni ašaka, kaskart įstringanti gerklėje prisiminus, kaip kadaise vaikystėj buvo išdavęs bičiulį Kazimierą, kai dabar žinojo, jog jo ponas yra ėdamas amžino sąžinės priekaišto, jog yra kaltas dėl savo mylimo kunigaikščio Palubinskio mirties, o į savo signetą su Ašaka negalėjo žvelgti neprisimindamas savo jaunystės tragedijos. Kazimieras Norvaiša pats kažkada jam papasakojo tą nelaimingą nutikimą, kurį turbūt tik jis, Jonas, ir težinojo visame sviete, nes tik jam Kazimieras ir tegalėjo atskleisti tokius dalykus, mat, kaip jis pats nė neslėpdamas sakė: nuodėmklausio liežuvis ir išpažinties paslaptį gali išplepėti, tuo tarpu tavasis bus surištas to, ką apie tave patį žinau. Ir puikiai žinodamas, kad nė išplepėjimo nereikia, kad pakaktų vien mažos abejonės jo ištikimybe, ir Kazimieras Norvaiša jį, Joną Tarvydą, amžiams galėtų įkišti į pūdyklą, ką ten į pūdy-

klą – nuo budelio trinkos pasiųsti tiesiai pragaran, kažkurį vakarą, įgėręs, papasakojo viską, kaip buvo. Kaip per didžiąją savo studijų kelionę, užuot keliavę sausuma per Bazelį iki Bolonijos ir ten išsiskyrę, kaip kad buvo numatę, juodu su jaunuoju kunigaikščiu Palubinskiu, apsvaigę nuo nuodėmingos aistros, Kazimiero įkalbėti pratęsti kelionės malonumą ir buvimą drauge, pasirinko kelią tiesiai per aplink, per jūras – iš Gdansko į Rostoką, per Šveriną iki Hamburgo, tada iki Amsterdamo, iš kur turėjo krypti sausuma į pietus, į savo kelionės tikslą. Jųjų kelionės būta, kaip derėjo jauniems plevėsoms – daugiausia po pilis, užeigas ir dvarus, ir miestus, su nuotykiais, keliskart net su dvikovom; Meklemburgo kunigaikščių pilyje Šverine jie buvo priimti ir linksminami kaip dievaičiai, mat ten augo įpėdinis, jų bendraamžis Fridrichas Vilhelmas, kuriam neprošal buvo susipažinti su kunigaikščiu Palubinskiu, kilusiu iš pačių senųjų Gediminaičių, bet užtat atvykus į Hamburgą užvažiuojamuosiuose namuose juos taip apvogė, taip apšvarino, kad liko abu kaip stovį, tik su tuo, ką teturėjo kišenėse; laimei, kad tebeturėjo karietą, tarnus ir palydą. Graužiamas gėdos dėl savo kvailumo ir neatsargumo, jaunasis Palubinskis parašė tėvui, prašydamas persiųsti pinigų į Amsterdamą, į garsiąją rotušės keityklą*, ir jie ten iškeliavo, nykiai tirpstant apsnigtiems keliams tarp dambų ir beviltiškai tirpstant auksinų likučiams kapšuose. Amsterdamo mieste jie apsistojo vienoje Jordaano užeigų, susimokėję vos už dvi naktis, kurioms ir taip vos sukrapštė, nors užeiga buvo bene pati pigiausia mieste, kambarys ankštas, pridvokęs, vargiai kūrenamas ir apniktas blakių, prie gražiai pavadinto Rožių kanalo, nuo kurio rožėm nė nekvepėjo, mat vinguriuojančiomis srovėmis ten tetekėjo paplavos, srutos ir šiukšlės, o kreivomis šleivomis gatvelėmis sroveno lygiai toks pat viso krikščioniškojo pasaulio žmogiškųjų atmatų srautas. Pirmąjį vakarą jie

* 1609 m. įkurtas Amsterdamo bankas, jau XVII a. buvęs populiarus tarp Europos keliautojų ir praktikavęs tarptautinius pervedimus.

tegebėjo nusigauti iki miesto rotušės, vis dar baigiamos statyti, bet jau laikomos aštuntuoju pasaulio stebuklu, o patsai pasaulis, teisingiau – jo žemėlapis, išdėliotas iš juodo ir balto marmuro, – jiems driekėsi ant grindų po kojomis, ir abiem tąkart suspaudė širdį po savo batais išvydus juodą gyslą su užrašu *Nimienf.**, kuri dabar rodės esanti toli toli, kitame svieto pakrašty, ir dar kartą jiems suspaudė paširdžius, sužinojus, kad jokie senojo Palubinskio pinigai dar taip ir neatkeliavę. Tąvakar, išsekę, sušalę, nėmaž nepasisotinę gyslotu, sudžiūvusiu keptu užeigos gaidžiu, kainavusiu kaip cielas paršelis, tačiau užtat iki soties savimi pašėrę vietos blakes, jie nieko daugiau taip ir nenuveikė, bet po nakties, praleistos bešildant vienas kitą glėby, jie kitą dieną neskubėdami iš paskutiniųjų išsipustė ir patraukė į Doeleną**, kur žinojo renkantis lošėjus, mat Kazimieras Norvaiša iš tos nevilties nieko geriau nesumąstė, kaip kad išbandyti savo andainykštę laimę kortose. Tačiau nežinia kas čia buvo kaltas – ar kad čia buvo Amsterdamo miestas, o ne Vilnius, ar, kad, prie stalo greta Kazimiero sėdint ir iš po ilgų blakstienų viltingai žvelgiant mielajam Palubinskiui, pasitvirtino paslaptinga taisyklė, jog kam sekasi meilėje – nesiseka kortose, ar kad priešais Kazimierą sėdo lošti garsus vietinis šuleris Pepijnas Duitsas ir lošė ne Kazimierui puikiai pažįstamą basetą, o naują jo atmainą, čia vadintą faraonu, bet jų turėti auksinai ištirpo vos per du ketvirčius valandos, ir tada atėjo eilė karietai, o paskui ir žirgams, ir iš Doeleno jie išėjo kaip stovi, prasilošę iki paskutinio siūlo galo, ir ieškodami to prakeikto Rožių kvartalo dar sugebėjo pasiklysti nakty tarp visų tų smardžių ledėjančių kanalų, skrodžiant drėgniems skersvėjams ir čaižant negailestingai šlapdribai, o jų barnio žodžiai, sviedžiami viens kitam į veidą, irgi raižė ne prasčiau už rimbo kirčius, ir todėl, kai jie pagaliau rado tą pridvokusią Rosengraachto užeigą, jie atvėsusiame kambary, vis dar taip

* Vakarų pusrutulio žemėlapyje Amsterdamo rotušėje pažymėtą Nemuną.
** Amsterdamo gvardiečių būstinė, anuo metu buvusi tarsi visuomeninis klubas.

ir nesusitaikę, mylėjosi niršiai, skausmingai, daugiau su neviltimi ir prievarta nei su meilės guoliui derančiu švelnumu, ir kai kitą rytą šaunusis šuleris Pepijnas Duitsas su dar dviem sėbrais atėjo atsiimti jam teisėtai, jei neskaičiuosim iš už rankogalio trauktų paroletų*, priklausančios karietos ir žirgų, jaunasis Palubinskis atsibudo visiškai peršalęs ir pavojingai karščiuodamas, tai degantis tarsi ugny, tai krečiamas šalčio, ir tik liūdnas sergančiojo vaizdas vargais negalais jiems padėjo įtikinti užeigos savininką leisti pasilikti jiems dar vieną naktį ir išmaldauti šiokio tokio karšto viralo. Kazimieras Norvaiša, vis dar pasipūtęs, vis dar nesikalbantis, tądien bičiulį paliko dukart – kad nusigautų iki rotušės vien tam, kad vėl išgirstų, jog pinigų vis dar nėra, ir antrąkart, vargšeliui dūstančiam ir vaitojančiam Palubinskiui vargais negalais užmigus, lydimas tarno, vėl – į Doeleną, pagaliau atsilošti, kišenėje skimbčiojant vieninteliam likusiam turtui – ant virvelės suvertam tuzinui kitados tėvo dovanotų granatų sagų su filigraniniu auksu, kurias Milkantų įpėdinis visą rytą ardė nuo išeiginio žiustokoro, ir didelei aukso sagčiai, taip pat kažkada duotai gimdytojo.

Tąvakar Doelene viskas buvo kitaip, nes nors šaunusis Pepijnas Duitsas buvo kažkur dingęs, jo vietoje buvo kitų, ne ką prastesnių apgavikų, betgi Kazimieras Norvaiša jau atidžiau sekė žaidimą, jau truputį perprato jų vartojamus žodžius, jo protas veikė it gerai prisuktas laikrodis, jis jau žinojo ne tik ko tikėtis iš jam atitekusių kortų, bet ir per kokias gudrumo spragas gali išlįsti jo priešininkai. Vis dėlto jis sugebėjo pralošti ir sagas, ir sagtį, ir paskutiniam statymui jam teko išrašyti skolos raštelį pinigams, kurių jis akyse nematė ir kurie apskritai buvo ne jo, nes dar tariamai keliavo kaži kur per vokiečių žemių platybes iš senojo Palubinskio, ir kaip užstatą jis nusimovė savo aukso signetą su Ašaka ir, persižegnojęs ir pabučiavęs jį, tėškė ant stalo, pakeldamas statymą, ir, stebėtina,

* Laimingų faraono kortų, po kurių padvigubinamas statymas.

tarsi meilė būtų nusisukusi nuo jo, pirmąkart išlošė. Po daugelio metų jis tą vakarą paminė lyg per miglą, nė nebegalėjo dabar atpasakoti viso to savo sielos prieteliui Jonui, žinojo tik, kad žingsnis po žingsnio atsilošė viską, ką buvo padėjęs ant stalo: atsilošė žiedą, sagtį, sagas ir pradėjo tuštinti kitų lošėjų kišenes, kai, sugrįžus sėkmei, priešais jį pradėjo augti aukso krūva – guldenų, talerių, livrų, viso olandiško ir aplinkinių žemių nukaldinto aukso lietus, nes jo sėkmė buvo tokia, kad net patyrę sukčiautojai nebegalėjo įkišt savo kortų ar sukeisti žymėtų, mat Kazimierui Norvaišai taip gerai ėjosi, kaip dar visą gyvenimą nebuvo ėjęsi, ir jis pats gudravo taip įžūliai, kad nebeliko jokių landų kitiems, ir jo galva svaigo nuo saldumo, o širdis – nuo tokio tyro ir gryno džiaugsmo, kokio dar gyvenime nebuvo patyręs, mat jautėsi tarsi stovįs ant aukščiausio kalno po kojomis plytint visam pasauliui; jautėsi, tarsi kraujas jo gyslomis tekėtų it lydytas auksas, o jis pats saldžiai dulkintų pačią deivę Fortūną. Paryčiais jis suprato, kad metas sustoti, ir, mintyse dėkingai pasimeldęs Viešpačiui, nutarė susižerti laimikį, pasiuntė savo tarną į Rosengraachtą, prisakydamas grįžti ir atvesdinti antrąjį tarną, mat vienas su šitokia aukso gausybe ne juokais baiminosi grįžti į užeigą, užsisakė maisto ir vyno, prieš tai įtariai, bijodamas kokių drignių, davęs visa tai paragauti Doeleno smuklininkui, ir galiausiai, jau visai išaušus, lydimas abiejų tarnų, kurie vos panešė jo laimikį, jis įžengė į ankštą užeigos kambarėlį, kur pro spalvoto stiklo langus ant grindų krintančioje vaiskioje ryto šviesoje linksmai strykčiojo alkanos olandiškos blakės, ir gardžiai juokdamasis, pamiršęs nesutarimus, atsidūrė prie jaunojo Palubinskio guolio, žerdamas dar linksmiau žvangantį aukso lietų ant sergančio mylimojo kūno, tarsi meilingas Jupiteris ant Danajės, kol po kelių akimirkų suprato, kad išlošti auksinai žvangėdami krinta nebe ant karščiuojančio mylimojo kūno, o ant ataušusio jo lavono.

Senojo kunigaikščio siųsti pinigai Amsterdamo keityklą pasiekė dar po penkių dienų, ir Kazimieras Norvaiša vėliau Jonui Tarvydui

pasakojo, kad iš sielvarto daug ko nebepaminė, bet vis dėlto sugebėjo sutvarkyti, kad mirusįjį balzamuotų ir švino karste parsiųsdintų jo gimtinėn prie Nemuno, kad parašė deramą laišką senajam Palubinskiui, kad garbingai per tą pačią keityklą jam grąžino jo pinigus, kad pats vėliau vienas nuvyko į Bazelį, kur dvejus metus studijavo ir atgailavo, ir Jonas Tarvydas tik dabar, tik neseniai, tik po šitiekos metų, tik būdamas senas, pradėjo suprasti, kaip kankinosi jo nusidėjėlis ponas, netekęs gyvenimo meilės, betgi dabar būtų pasakęs, kad dar didesnė kančia yra matyti savo pirmąją ir paskutiniąją gyvenime mylimąją vienu metu ir po vienu stogu, bet abi, Uršulę ir Oną Kotryną, vienodai jam nepasiekiamas.

XV

Uršulei iš Norvaišų Birontienei buvo ramiau, kad tas senis Jonas Tarvydas ar Kareivis, ar kaip jis ten dabar save vadino, nebekėlė kojos į rūmą: jis kitą rytą po jos atvykimo tyliai grįžo kur buvęs, į Ankantų ūkį, ir daugiau nerodė akių, nes, kad ir šitiek metų praėjo, jai jį matyti nebuvo smagu, ir nors regėjo jį vos akimirką, jai buvo kažin kaip nejauku – it žvelgtų į primuštą šunį ar į negyjančią žaizdą, kurią pati atvėrė, ir jei jis būtų buvęs vien jos jaunystės prisiminimas, ji žinotų, kaip jį įveikti – nugrūstų kur nors giliai, giliai į patį atminties kamputį po dešimtmečių dulkėm, tarsi jo nė nebūtų, bet dabar jis buvo – iš kūno ir kraujo, luošas ir su randais, ir badė

akis savo kartėliu, ir ji klausė savęs – o ką gi ji, ką ji galėjo padaryti ir ar išvis ji buvo kuo nors kalta, kad jam viskas taip susiklostė, betgi giliai širdyje žinojo, jog vien jau tame, kad šitaip klausia, ir glūdi atsakymas. Ir jei anksčiau, seniau, prieš dešimtmečius, jos atminty apie jį galvojant suplevendavo kažin kas šviežio, žalio, gaivaus, it neapčiuopiamas kvapas, it kvepia ką tik nukirstas alksnis – galbūt Milkantų miškų žaluma, o gal pačios jaunystės, trykštančios syvais, aidas; ir geltonplaukis Jonelio pavidalas kartais, kai pavargdavo nuo Jono Kirdėjaus tamsybių, jai regėjos it niekada neragautos tyrumos paprastumas, ir ji klausdavo savęs: „o jeigu ne mūsų kilmė, kaipgi viskas galėjo būti?“, tai dabar, deja, jai pakako jos vieno it žaibas iš po raukšlėtų vokų mesto žvilgsnio į vargšą Jonelį; ji buvo pernelyg ilgai nugyvenusi, pernelyg daug patyrusi, kad jau žinotų, jog ten, kur prasideda gailesys – pasibaigia meilė.

O ji nebeturėjo laiko ir sveikatos nei gailesčiui, nei apgailestavimams; jai tiek reikėjo nuveikti ir pirmiausia – surasti Joną Izidorių Norvaišą, kur jis bebūtų pradingęs, todėl, išklausinėjusi Oną Kotryną, ji parašė laiškus į Biržus, į Vilnių, į Titonis, į Hermaniškes, šviesiausiajam kunigaikščiui Radvilai; paštas nebeveikė, ji siuntė dvaro žmones iki pirmųjų – dabar be proto brangių – žygūnų ir sukluso, kai Ona Kotryna pasakė, kad bergždžias reikalas – dvarionys pabėgs su įduotu užmokesčiu; ir Uršulė, pasiėmusi lazdelę, nes žudantis skausmas vis labiau kamavo, pasiramsčiuodama nutarė apžiūrėti jos buvusį tėvų dvarą ir lydima Benkartėlio truputį apvažiuoti valstiečių trobas, ir tai, ką pamatė, ją mažne pravirkdė – ji nė neįsivaizdavo, kad jų žmonės čia šitaip dabar suvargę, tokie nelaimingi, tokie užguiti, tokie prasigėrę, sunykę, nuskurdę, ir, Viešpatie, jos tėvas buvo visų gerbiamas ponas, pas jį visi traukdavo patarimo ir kaip pas išmintingą ginčų sprendėją, o dabar, paaiškėjo, tas senas beprotis Jonas, Viešpatie šventas, jau ir šaudė į mužikėlius, blogiau už savo tėvą, Antaną Tarvydą, tą bjaurų šaltyšių, ir kaip jai dabar

žiūrėti į akis apylinkių seniams, kuriuos dar paminė iš vaikystės žaidimų? Eufemija, dėl visko kalta ta prasčiokė Eufemija, kad buvo čia įleista, betgi ir šita kilminguolė – ne Milkantų šeimininkė; kaip gaila, kad tėvonijos ne pagal verpstę paveldimos: ji, Uršulė, niekad nebūtų leidusi dvarui šitaip sunykti, ir ji įniršo, ir kai Ona Kotryna eilinįkart po jų skurdžios vakarienės pradėjo skųstis neklusniais mužikais, jai trūko kantrybė ir ji net supykusi plojo savo raukšlėtu delnu per stalą, net jos žiedai subarškėjo: miela ponia, šitie žmonės – tai nemeluojantis veidrodis, rodantis, kaip jūs vykdot mūsų luomui Viešpaties pavestą pareigą, mūsų valstiečiai tėra tik tokie, kokiems jiems leidžiame būti, ir atleiskit, mano brangioji, bet nuo gerų ponų žmonės niekur nebėga, amžinatilsį Norvaišos, mano gimdytojai, čia visiems geriesiems žmoneliams buvo kaip tikriausi tėvai; ir, Viešpatie šventas, kad gerosios Marcijonos Riaubaitės tikra duktė imtų ir Milkantus apvogtų? nieks nė nebūtų sapnavęs! jeigu ne jūs, jeigu ne ankstesnė visus paleidusi ponia! – ir Uršulė burnojo, ir Uršulė žėrė, ką galvoja, bet Ona Kotryna turėjo sutikti, dėl vieno senutė teisi: jog kartą praradus žmonių pagarbą juos paskui valdyti be galo sunku. Ir Ona Kotryna neištvėrė, ji apsiverkė – ten, kur stovėjo, tiesiai vidur menės, pasijutusi kaip kadaise, motinos barama, betgi tai dabar buvo ir stebėtinai gera, nes pagaliau buvo kažkas, kas galėjo išbarti, kažkas iš savų, iš jai lygių, ir Ona Kotryna nė pati nepajuto, kaip žodis po žodžio it per išpažintį jai viską papasakojo, net apie švedus ir apie tą žalčialunkį, ir buvo nustebusi, kai senutė tik gūžtelėjo savo pečiais – et, aš ir pati vieną Vilniuj užkluptą marodierių savo rankom esu nužudžius, tuščiu buteliu tiesiai per galvą, Viešpats, tikiuos, man atleis, o čia – priešai, nieko čia tokio; bet ar tiesa, ką žmonės kalba, kad prieš tai gyvenot su švedu kaip žmona ir vyras? betgi užteks, mano miela, nusišluostykit ašaras, kas buvo – pražuvo; ko tik nepadarai per tą karą, reikia gyventi toliau, o betgi pagalvokim, o ką pasakyt jūsų vyrui? Ir ji, švelniai

tapšnodama nugarą raudančiai sūnėno žmonai, jau nebesistebėjo ta karta – vis dar jauna, vis dar kupina jėgų, tik gyvenk ir norėk, o tokie niekam tikę, tokie pakrikę, ir, lyg tyčia, tai jiems Viešpats lėmė gyventi per didžiausias negandas, per karą, badą ir marą, ir buvo aišku, kad jie tų išbandymų niekaip negali pakelti; Viešpatie šventas, kaipgi galima prasidėti su švedais meilužiais, kai pačios giminė nesant įpėdinio gali tuoj užsibaigti?

Kaip keista, mąstė Uršulė iš Norvaišų Birontienė, jau vėliau, kitą dieną, bibliotekoj versdama šeimos silvos lapus, lyg likimas ar Viešpats jų giminės kartoms lemtį skirtų vis pakaitom – viena rami karta, o tada – maištinga; viena dorybinga, o kita – nusidėjėlių, viena kamuojama nepakeliamos aistrų naštos, o po jos – niekam tikusi, stokojanti gyvybinių galių. Jos pačios tėvai gyveno dorai ir krikščioniškai, ji ir jos amžinatilsį brolis bent jau stengėsi; kitas dalykas, kad Viešpats jiems lėmė likimo smūgius, kurių jie nepajėgė atremti, kad atsiuntė negandas, kurios juos palaužė; betgi šitie, dabartiniai – Ona Kotryna, Jonas Izidorius... žodžių jai trūksta. Ir ji, įsitaisiusi savo tėvo krėsle su silva ant kelių, tik nevalingai gūžtelėjo savo pečiais ir šyptelėjo, pamačiusi kažin ką boluojant pro pravirų durų plyšelį; atsiminė, kaip pati, būdama dar mažutė, mėgdavo taip stebėti savo amžinatilsį tėvą, o į biblioteką jos, mergaitės, nelabai kas įleisdavo, o štai dabar pati sėdi velionio tėvo vietoj ir ją slapčia stebi jos brolio anūkė, ir ji pamojo Teofilei – eikšekit, mano meilute, nebijokit, sėskit čia, prie manęs, ant pakojo; ir mažoji įtipeno, bet nesisėdo, tik neryžtingai prigludo prie senosios tetulės Uršulės; turiu poniai paslaptį, galiu pasakyt, bet į ausį: nenoriu ten sėsti, manim niekas netiki, bet ten gyvena toks katinas, tik aš jį matau, daugiau niekas; ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė tyliai nusijuokė – nebijokit, meilute, ir aš jį matau, jis – didelis, rainas, ar ne? Jo nereikia bijoti, jo vardas Mauricijus, jis geras, duokit rankelę, štai taip, pakasykim jam paausį; ir Uršulė stebėjo tą mažą delniuką, tą laibą

kaklelį, palinkusią tamsią galvelę su mažu kuodeliu, ir buvo tikra, kad šioji, kad ir mergaitė, bet bus geresnės veislės, jos karta bus geresnė, gaila tik, ji nebepratęs jų familijos, ji gimdys kitai giminei; betgi palik mane dabar, meilute, rytoj vėl galėsi čia ateiti. Uršulė iš Norvaišų Birontienė norėjo dar pabūti vienatvėj su silva, kol šiek tiek dar šviesu, ir ji vertė lapą po lapo, išmargintus skirtinga rašysena, štai jos proseneliai, seneliai – beveik vien lotyniškai, vargiai įskaitomai, tik datos, datos, mirtys, mūšiai, krikštynos, vestuvės, kraičiai, o štai jos mylimo velionio tėvo ranka – stebėtinai daug eilių, stebėtinai daug poezijos, nors jų gyvenimas buvo sunkus – irgi karas, kazokai, ir šitiek savo vaikų jie palaidojo, štai tėvo ketureilis apie jų velionę sesutę, Oną Magdaleną, pamena, kaip ji mirė, bet jau lyg pro miglas; o štai čia jau Kazimiero rašyta, betgi labai nedaug, taip sausai, vos keli įrašai, nepalyginsi su jos tėvo puslapiais, ir, kaip keista, ji visad manė, kad dvynys įpėdinis buvo labiau tėvų numylėtas, betgi jos pačios silvoje buvo nepaprastai daug – ir išvardintos dovanos šešioliktųjų Kalėdų proga, jos papuošalai, jos sagtelės, jos smaragdo medalionas su Pietų jūrų perlu, vėliau – jos kraitis į vienuolyną, Viešpatie šventas, ji nė nenutuokė, kad tai šitiek kainavo; vien raudonoji įvilktuvių, raudonoji vestuvių, jos raudonoji Maro Mergelės suknelė – kaip trys rinktiniai žirgai ar karvių banda, ir čia pat surašytos visos bažnytinės ceremonijos kalbos, būtent tada, per tą ceremoniją, ji ir išvydo Joną Kirdėjų; ir vėliau, daug vėliau jau jos motinos neįgudusia rašysena – įrašai apie jos palikimo dalį, „mūsų mylimiausiajai dukrai Uršulei iš Norvaišų, teatsimena ji amžinai mūsų motinišką meilę ir rūpestį", ir išties, kiekvienas tų mirusių rankų paliktas žodis dvelkė meile ir rūpesčiu jai, ir ji tik dabar suprato, kad, nepaisant nieko, nors jųdviejų būta it dalgio į akmenį, jos motina taip ją mylėjo, ir, stebėtina, bet jos, Uršulės, čia silvoje buvo nepaprastai daug; čia, puslapiuose, iš įrašų, prakalbų ir paminėtų daiktų buvo visa jos jaunystė, tik čia nebuvo paminėtas

vienui vienas, vienintelis dalykas, ir dabar ją, šitai suvokus, nusmelkė pats tikriausias šiurpas ir šaltis; ji net sudrebėjo, nes čia nebuvo vieno: čia nebuvo Jono Kirdėjaus Bironto.

Jo čia nebuvo nė vienoj eilutėj, paminėto nė vienu žodžiu, tarsi niekad nė nebūtų užgimęs, tarsi jis būtų buvęs vien Uršulės svajonė, vaiduoklis ar įsikalbėjimas; Viešpatie, kaip keista, pamanė Uršulė, ir jos pirma mintis buvo griebtis plunksnos ir ką nors apie jį įrašyti į silvą, ir ji net pamirkė plunksną į rašalą, bet ranka sustojo per colį nuo popieriaus lapo, uždelsė vieną akimirką, ir *momentum* buvo praleistas – amžiams, visiems laikams, nes kuo daugiau ji galvojo, tuo vis labiau suprato, kad, veikiausiai, tai neatsitiktinė likimo valia, kad jo ten nėra, o ir ką ji pati galėjo įrašyti – ir kokiais žodžiais? Žodžiai buvo bejėgiai sakyti ką nors apie Birontą; jie jam netiko, jie prisilietę prie jo atminimo tirpo nuo karščio, bliūško šalia jo didybės ir eižėjo iš nevilties; jie buvo per skurdūs, per maži, per ankšti tai palaimai, tam grožiui ir skausmui talpinti; argi jie galėjo atkartoti jo balsą, jo kūno kvapą, jo stuomenį? Argi net tūkstančiu žodžių kas būtų galėjęs nusakyti jo žvilgsnį, jo mirksnį, tą su pašaipa kylančio antakio judesį; arba – kaip virptelėdavo jo šnervės, kaip nuovargis metė šešėlius jam po akim? Betgi kaip keista, mąstė Uršulė, juk Jonas Kirdėjus buvo žodžių žmogus; žodžių, bet ne rašto; ir jis juk niekad nerašė jai laiškų, nėra parašęs nė vieno, vis sakydavo – nėra to, ko negalėčiau ištart tau žodžiu ir žvelgdamas tau į akis, ir, tikiuosi, niekad nebūsi šitaip nutolusi, kad turėčiau tau laiškus rašyti; taip, jis buvo žodžių žmogus, didis retorikas, didis oratorius, didis įtikinėtojas, bet su raštais jam vis nesisekė, netgi jo surašytas magistrinis opusas kitados kažin kur pradingo iš universiteto, netgi jo popierius išvogė iš Arklių gatvės, ir netgi jo antkapio plokštė dėl karo ir maro vis dar buvo be įrašo; kaip keista, kai pagalvoji, mąstė Uršulė, jis žodžiais galėdavo užburti bet ką, galėdavo įaudrinti minią it ošiančią jūrą ir galėdavo ją

nuraminti, galėdavo vienu mostu ją praskirti it biblinis pranašas, o pats dabar nebuvo įamžintas nei akmeny, nei popieriuj nė vienu žodžiu; kaip keista, išties; ir kas gi galėjo pagalvoti, ypač tada, jaunystėj, kai Kazimieras vedė, kai bylą jiems pagaliau nutraukė, kai juodu, Uršulė ir Jonas Kirdėjus, pagaliau įsikūrė Vilniuje, jo rūmuose Arklių gatvėj, viskas atrodė puiku, jiems gimė antrasis sūnus, Samuelis Jeronimas, tiesa, vargšelis, su maža kuprele, betgi buvo tokio meilumo, tokio gerumo vaikas, it saulės spindulys; it Viešpats tą jo kūno kliaudą atpirko atseikėdamas jam su kaupu kažin kokios vidinės, sielos, šviesos. O juodu su Birontu pamažėliais rimo, gyvendami krikščionišką santuokinį gyvenimą, į kurį po truputį jau smelkėsi kasdienybė, ta meilės vagilė, ir jie galėjo ugningai mylėti vienas kitą tremty, pavojuose, netikrume, tačiau didžiausią pavojų jiems kėlė ramybė; ji tykiai, bet nenumaldomai šipino jų aistros ašmenis; jų meilė visuomet buvo kaip gaisras, jai reikėjo vėjuotų likimo audrų, ne jų abiejų būdui buvo ją kantriai kūrenti it ugnelę po viralo puodu, ir nors Birontas kaip ir anksčiau galėdavo valandų valandas praleisti Uršulės glėby, tačiau jam, kaip didikui ir vyrui, dabar jau buvo vien to negana. O laikai buvo įdomūs, tai buvo Mykolo Kaributo Višniovieckio, visų pravardžiuojamo Malpa*, laikai, betgi valdovas dabar buvo jaunas, jo žmona – dar jaunesnė, Radvilos pamažėliais traukėsi, Sapiegos vis rezgė intrigas, o viršų vis labiau ėmė Pacai, ir visi, net menkiausi bajorai, dabar skirstėsi pagal politines pažiūras, ir Birontų šeima buvo ne išimtis, ir nors jos brolis Kazimieras Norvaiša buvo ant Radvilų jurgielto, tačiau Jonas Kirdėjus ir ji buvo su Pacais ir prancūziška frakcija, ir jo šviesybė kancleris Kristupas Zigmantas jau buvo atkreipęs dėmesį į poną Birontą ir jo išskirtinį oratoriaus talentą, ir Vilniuje, o ir visoj Lietuvos kunigaikštystėj prireikus viešai pakalbėti nuo Pacų tą darydavo Birontas; ir Uršulei būdavo

* Beždžione. (Lenk.)

įstabu žiūrėti, kaip jis valdo žodžiais prastuomenę seimuose, seimeliuose, aikštėse – galėjo būti didis ir nepasiekiamas, galėjo būti savas ir kupinas atjautos mažutėliams, tačiau vis dažniau ir dažniau jis vaidindavo pranašą; netgi ėmė želdinti barzdą, o eidamas prieš minią nusivilkdavo žiustokorą, liemenę ir stodavo vienais baltais marškiniais, ir eksnovicė Uršulė iš Norvaišų Birontienė nebuvo tokia kvaila, kad dabar nematytų, jog josios vyras ten, ant pakylos, ant vežimo, statinės, įsijautęs vaidina nedidelį Jėzų; ir ji tik stebėdavosi, kaip viso šito nemato nei linksintys vyrai minioj, nei alpstančios moterys; ir jei ji jau mokėjo nurungti varžoves, tai prieš vieną – politiką, o galbūt – vyrų tuštybę, ji buvo beginklė. O tačiau ir be to jai Vilniuje anuomet buvo sunku – ji nepritapo, Karaliaučiuj buvo lengviau, o čia ji tebuvo mažutė didžio bajoro žmona, ir žmonės kalbėjo ją esant pernelyg nenuspėjamo būdo, per daug šmaikščią, pilną puikybės; čia viskas buvo kitaip, čia nebuvo Boguslovo Radvilos, idant paplotų katučių jos aštriam liežuvėliui, tas kandus liežuvėlis dabar veikiau pridirbdavo jai čia priešų, ir ponios šnairavo į josios naujausias madas, ją auste audė apkalbom, vos ne su pajuoka nužiūrinėjo, nors pačios vėliau, praėjus metams ar dvejiems, vilkėjo tą patį fasoną, ir, keista, Uršulei iš Norvaišų Birontienei tik dabar, po šitiekos metų, tatai atrodo kvailiausia tuštybė, betgi anuomet, kai viskas gyvenime buvo nuspręsta už ją, vien tai, kad galėjo rinktis audinio spalvą ar kaspino ilgį ir savo rūbais visam miestui sukelti kalbas, jai atrodė be galo svarbu.

Bet anuomet ją kamavo vienatvė – Birontas dienas leido su didžiuoju kancleriu Pacu, ji – su abiem vaikais, ir tik retkarčiais, labai retkarčiais jai pavykdavo išeiti į žmones, betgi kai ją pristatė šviesiausiajai poniai kanclerienei Pacienei, viskas pasikeitė, tai buvo Dauspudoj, ir toji prancūzė tą patį vakarą vėl ją prisiminė, jai pamojo *venez-ici, ma pettite, asseyez-vous, mais dites-moi...** ir buvo

* „Eikite čia, mano mažyte, sėskitės, sakykit..." (Pranc.)

maloniai nustebinta, kad Uršulė žino porą žodžių prancūziškai, didi ponia buvo toji Klara Izabelė iš Mailly-Lascarių, tada jau blėstanti, trisdešimt septynerių, bet jaunystėj buvusi gražuolė, kritusi į akį net senajam karaliui, pusė dvaro didikų siekė jos rankos, bet laimėjo Kristupas Zigmantas Pacas, o dabar kalbos ėjo, kad ponas kancleris turįs meilužę, ir ponia kancleriene šitai žinojo, jau vėliau ji nesivaržydama Uršulei sakydavo „ponas kancleris vėl guodžia ponią Sofiją", ir jaunoji, naivioji Uršulė iš Norvaišų Birontienė tais kartais prisimindavo vienuolyną ir motinėlės pamokslus apie moterystės trapumą ir praeinantį kūno grožį, ir ji nesuprasdavo, kaipgi taip, kaipgi gali išblėsti meilė, kaip gali šitaip išgaruoti aistra, negi vyrai myli tik moterų kūno jaunystę, ir kartą netgi įsidrąsinusi paklausė prancūzės, bet šioji į ją tik pažiūrėjo, tik gūžtelėjo pečiais ir pasakė: kūnas, jaunystė, aistra? Tai tik priemonės tikslui, *c'est seulement une commerce**, naudokitės, mano miela, kol turit, kol galit, paskui bus vėlu; betgi Uršulė matė, kad viskas kur kas sudėtingiau, nes buvo liudininkė didžios paslapties, mat niekam anuomet nežinant, pasirodo, ponia kancleriene turėjo meilės ryšį su pačiu Malpa, su tuometiniu karaliumi Mykolu, ir niekas neįtarė, kad nuodėminga aistra gali sieti tą senstančią prancūzę gražuolę su jaunesniu už ją storuliu monarchu; vėliau, daug vėliau kalbėta, kad juos rišo intrigos, politika, interesai, betgi Uršulė žinojo, jog tai netiesa, tiesa turbūt tik ta, kad Kupidonas kartais išties būna aklas, nes, karaliui mirus po metų, mirus kancleriui ir poniai jau mirus dar po dešimtmečio, 1685-aisiais, ponios paskutinė valia jai išėmė širdį, įdėjo į mažutę paauksintą urną, ir Uršulė pati savo rankom, kaip buvusi ponios kanclerienės patikėtinė, tą indelį perdavė tarnui, ir tas tyliai nugabeno ją karaliaus globotiems Bielianų kamalduliams, kur tie tylos regulos saistomi broliai abiejų meilužių širdis užmūrijo nišoje, sujungdami jas bent po mirties.

* Tai vien tiktai verslas. (Pranc.)

Betgi kaip keista, likimo valia visi jie mirė bevaikiai – ir karalius, ir kancleris su kancleriene, kad ir kaip jie stengėsi; Uršulė pamena tą pusmetį karaliaus dvare Varšuvoje, kur ją buvo pasiėmusi ponia Klara kaip savo dvariškę, ir ji, vargais negalais išsiprašiusi Bironto, iškeliavo, ir Uršulė iš arti keliskart matė jos didenybę ir buvo jai net pristatyta, ir toji jaunutė, dailutė, maloninga valdovė darė viską, idant padovanotų įpėdinį ir pradėtų Višniovieckių karališką dinastiją, bet veltui; žmonės plakė liežuviais, kad kaltas karalius – jog nutukęs, jog mėgėjas ryti be saiko ir jog, baisiausia, galbūt netgi yra sodomitas, betgi ir kancleriene, ir kitos moterys žinojo, kad tai netiesa – ir karalius, ir karalienė stengėsi, bet nieko jiems kažkodėl neišeidavo, ir jaunoji jos didenybė Eleonora Marija darėsi vis blyškesnė, vis nelaimingesnė, it ta balta batisto nosinė, kurią Uršulė paduodavo kanclerienei, o kancleriene – karalienei; ir tą pusmetį Varšuvoje karalius su karaliene bergždžiai stengėsi susilaukti įpėdinio, dėl to nelaimingas karalius ieškojo paguodos kanclerienės glėby, kancleris lankė savo meilužę Sofiją, Jonas Kirdėjus Vilniuje būrė prancūzišką partiją ir skėlė savo pamokslus minioms, o Uršulė iš Norvaišų vėl mirtinai nuobodžiavo, vėl neturėjo sielos ramybės, net Varšuvoj, net karaliaus dvare padavinėdama nosinę pačiai karalienei; nuobodžiavo net šmaikščiosios globėjos prancūzės draugijoj; nuobodžiavo, kol atsklido nerimastingi gandai iš Vilniaus apie tai, kad Birontas ten vėl turi moterų; ir stebėtina, bet Uršulės širdy vėl atgimė beveik išblėsusi meilė, ji ėmė niršti, blaškytis, vėl regzti planus ir, ponios kanclerienės patarta, parašė savo sutuoktiniui: ji serganti, jai visai negerai, lai atvyksta jos pasiimti į Varšuvą, ir pradėjo nekantriai laukti jo atsakymo.

Betgi Birontas niekad jai nerašė laiškų, neparašė ir tąkart, kada atvyks – jis tiesiog ėmė ir apsireiškė mediniam jos globėjų Pacų dvarelyje Belvederyje, ir būtent ten Uršulė, ką tik parlėkusi iš dva-

ro baliaus Ujazdove, kur šoko beveik iki nualpimo, jį ir atrado – buvo pranešta, kad kancleriénės fraucimerio dama turinti kažin kokį lankytoją, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė net nuraudo, nes manė, jog ten gali būti toks pataurininkis, ją bombardavęs meilės laiškeliais, betgi kai ji įskubėjo į nurodytą antikamerą – išraudusi, atsilapojusi, net užkimusi nuo juoko, – išvydo ne ką kitą, tik savo teisėtą sutuoktinį, jo įsiutusį barzdotą, it pragaro Jėzaus, veidą ir dulkėtas pušnis, mat tasai, vos gavęs jos laišką, viską metė ir raitas, tik su tarno palyda, palikdamas kritusius arklius, tuoj pat atjojo į Varšuvą. *C'est seulement une commerce*, tikslas pateisina priemones – pamanė tuomet Uršulė, ir ji padarė viską, kad tąvakar savo gudrybėm suminkštintų sutuoktinio širdį, svarbu, kad jis jos kviestas atvyko, dėl tų kalbų ji išsiaiškins vėliau, ir, regis, tąvakar jie ir pradėjo Sebastianą; taip, kai dabar pagalvoja ir paskaičiuoja, ji yra tikra, jie savo trečiąjį sūnų pradėjo būtent tą naktį, aršioj aistroj, iš nirtulingo piktumo, galbūt – vardan susitaikymo, bet veikiausiai iš nevilties, kad jų meilė jiems sprūsta tarp pirštų, kad ji baigia išdegti, atvėsti; ir Uršulė vėliau, jau pastojusi, jau Bironto pargabenta į Vilnių, pasiekus žiniai apie jų bevaikio valdovo mirtį ir jaunosios našlės išvykimą atgal į savo gimtuosius kraštus, save tuo ir paguodė – paguodė giminei padovanojusi net tris įpėdinius; kokios meilužės, jis jų galįs turėti nors šimtą, bet ji visuomet bus jo teisėta žmona, Birontams atlikusi pareigą; ir dar vėliau, kai mirė ir ponia kanclerienė, nelaimingai pergyvenusi savo pačios mirusį vaikelį, ir visas Pacų turtas ir palikimas atiteko – kaipgi apmaudžiai – jų sūnėnui, skaistybės įžadus davusiam Maltos ordino kavalieriui, paskutiniam bevaisiam tos giminės šakos ūgleliui; taigi tada Uršulė iš Norvaišų Birontienė, Jono Motiejaus, Samuelio Jeronimo ir Sebastiano Birontų motina, stovėdama su ponios kanclerienės širdies urna delnuose, išdidi it legendinė Niobė, jautėsi vertesnė už pačią andainykštę karalienę,

laimingesnė už pačią kanclerienę ir deramai atlikusi krikščionišką pareigą, nesgi ko verti žemiškieji turtai, ko verti postai ir šlovė, jei giminei lemta išmirti?

Taip, ji pamena, tada jai tik tuo ir telikę buvo guostis; Sebastianas kėlė bėdų nuo pat pradėjimo – o gal tai tebuvo likimas, kuris pradėjo jai keršyti it jos lengvabūdiškai įerzintas šuo? Su pirmaisiais dviem sūnumis jai viskas būdavo lengva, o štai būdama padėty su Sebastianu iš tikrųjų, tarsi jai būtų keršijama už andainykštį melą laiške, susirgo – jai buvo taip bloga, kaip dar niekad nebuvo, ji tino, kraujavo, ir kūdikis įsčiose kartais ištisom dienom nejudėdavo, ir tik atvykus į Vilnių, laimei, ją išgelbėjo tas, anuomet dar visai jaunutis, tačiau labai išmintingas žydas gydytojas Gordonas, ir jei ne jis, paliepęs gulėti ir nejudėti, kas ten žino, kuo ten viskas būtų pasibaigę; Sebastianą ji gimdė savaitę, baisiuose skausmuose, o pagimdžius jis, tas vaikelis, tarsi keršydamas už jos melagystes, tuštybę ir įnoringumą, pavogė iš jos jaunystę ir grožį – ji taip ir liko sutinusi, išburkusi, išpampusi ir nelaiminga, su savo nerimastinga siela it lakštingala įkalinta svetimam, vos pajudančiam nutukusios žąsies kūne, ir Birontas tai matydamas jai buvo keistai švelnus, turbūt vien iš gailesčio, ir tuo savo gailesčiu ją pykdė ir erzino dar labiau; ją dabar guodė vien tik tas kūdikis, vien tik jis jai žadino džiaugsmą, ir jei Jonas Motiejus stebėtinai buvo panašus į josios velionį tėvą, o Samuelis Jeronimas – nežinia į ką, bet gal į kažką iš Birontų, tai Sebastianas Birontas buvo grynas Jonas Kirdėjus, tik štai turėjo rudas Uršulės akis ir priklausė vien tik jai.

Taip, tas vaikas buvo ne toks kaip kiti jų sūnūs, ne toks kaip kiti vaikai – jis buvo suktas nuo prigimimo, jis buvo apdovanotas neatremiamu žavesiu, jis buvo išpaikintas išdykėlis, visiems keliantis atlaidžią meilę, bet tik vėliau jis tą pradėjo naudoti piktam, ir Uršulė širdies gilumoj žinojo, kada tai įvyko, betgi šitas žino-

jimas buvo nukištas į tolimiausią atminties užkampį; nukištas ir ten užmūrytas, it jos tėvo malvazija Milkantų rūsyje; ak, kalbant apie jos tėvą, juk tai viskas nuo jo prasidėjo, tai apie jį bekalbėdami tada, 1687-aisiais, juodu su Jonu Kirdėjumi ir susipyko, ir nors pykdavosi tada jie dažnai ir aistringai, taip, kaip anksčiau kad mylėdavosi, bet tąkart viskas buvo kitaip, viskas prasidėjo dėl nieko, jie susižodžiavo, kaip kad dažnai žodžiuodavosi, mat Uršulė net ir trylikai metų po Sebastiano gimimo praėjus vis dar jautėsi ne savame kailyje, šlykšti, negraži ir pati sau atgrasi, ir ta panieka sau pačiai vis prasiveržêtre panieka Birontui, tai jis ją tokią padaręs, tai jis, vyras, ir visa ydinga pasaulio tvarka kalta dėl moterystės bėdų, ir ji dėl kažko, dėl niekų, jam kažką įžeidaus pasakė, jis jai taip pat karčiai atšovė, ji smogė žodžiais atgal, jis tik paniekinančiai nusikvatojo, ji it rimbu jam kirto atgal įžeidimu; ir jis ėmė nebetekti kantrybės: Viešpatie, mano ponia, kas gi jums darosi, jūs netenkate proto, koks velnias jus apsėdo ar apsirijot savo tėvo ispaniškosios muselės miltelių; pone, apie mano tėvo atminimą gerai arba nieko, tai buvo didis žmogus, o ne aikštės padugnių viešas linksmintojas, ne skalijantis šuva prie Paco pušnies aulo; ir čia Birontas pratrūko: taip, Norvaiša didis, kurgi ne, nepaisant visos pagarbos – bailiai pratylėjęs lemiamą akimirką, užuot ištraukęs jam Radvilos patikėtus įrodymus, visą gyvenimą saugojęs tą nelemtą auksinį laikrodį, kuris kaip sykis per tokius kaip jis, per bailius nutylėjimus dabar atvedė prie Sapiegų savivalės; *silentium est aureum*, tylėjimas auksas? tylėjimas tėra bailių devizas ir nieko daugiau, o aš nors netyliu, nors kas mano galiose, darau – tąkart karščiavosi Birontas; ir taip, dabar, praėjus daugiau nei dvidešimčiai metų, taip geriau pagalvojusi, Uršulė sutiktų, tylėjimas bevertis, kai tylima, nors reikia ginti valstybę, bet lygiai taip pat tylėjimas gali būti auksinis, jei aklas pyktis ima viršų prieš meilę, o ji tada neišlaikė ir sviedė: „o, pone, Viešpats mato, aš jūsų

taip nekenčiu, pamanyti tik, kad dėl tokio atsisakiau vienuolyno ir sielos ramybės, ir vardan ko?"; ir čia pat pasigailėjo, nes Birontas, regėjos, tą akimirką tuoj apsiverks, bet susivaldė ir tik karčiai, su neišmatuojamu apmaudu, ištarė: „taip, anuomet tikrai vertėjo sumokėti septyniasdešimt tūkstančių auksinų vienuolynui, kad šiandien išgirsčiau šituos žodžius; ponia, kaip anuomet ir tarėmės, jūs nuo šiandien esat laisva", ir apsisukęs ant vieno kulno išėjo iš kambario, palikęs ją priblokštą ir be žado, betgi tai truko neilgai; ji iškart pakėlė tarnus, ji net paliko savo tris sūnus ir įtūžusi sėdo į paskubom jai paruoštą karietą, paliepusi važiuoti į Svirkas, kur buvo mažytis Birontų medinis dvarelis, ir, dabar kai prisimena, šito gailėtis pradėjo vos išvažiavus pro Vilniaus vartus, nors prie vartų reikėjo laukti, buvo vežimų eilė, ilgai tikrino popierius, bet reikėjo tada apsisukti ir grįžti, bet kurgi, neleido jos įžeista puikybė, ir įžeista puikybė ją laikė Svirkose visus tuos mėnesius, nors, vos ten atvykusi, suprato, kad mirs ten iš nuobodulio, kad bus sunku, ir dvarelio mažumas, grynas kaimo oras, ošiančios liepos ir čiulbantys paukščiai ramino ją tik dvi dienas, o vėliau visa tai tapo nepakeliama, ji tiesiog ėmė eiti iš proto, ir jei ne susirašinėjimas su Kazimieru, ji būtų pablūdusi, ir anuomet ji nežinojo, ką jai daryti, bet prietaringai užminė sau pati: ji grįš į Vilnių, jei Birontas jos raštiškai paprašys; ji grįš į Vilnių, jei Jonas Kirdėjus Birontas jai parašys, nes jai dingojos, kad jei jos vyras sulaužys savo kvailą taisyklę niekad jai nerašyti laiškų, ji jam kilniai atleis.

Ir ten, Svirkose, ji pradėjo laukti, o laukdama – stebėtinai vėl jo ilgėtis ir, keisčiausia, lyg ir vėl miglotai apie jį svajoti, lyg galėtų mylėti tik tai, kas nepasiekiama, ir keisčiausia, kad nuo jos mintis vėl užplūdusios meilės stebėtinai ėmė gyti ją kadaise išdavęs jos kūnas; ir pradžioje pėda lyg ir lengviau ėmė slysti į kurpę, o vėliau išryškėjo seniai neberegėtos čiurnos ir smulkūs jos riešai; galiausiai teko siaurinti ir taisyti sukneles, ir dar vėliau ji jau nebesibaimin-

dama, bene pirmąkart po gero dešimtmečio, be baimės galėjo pakelti akis į veidrodį – ir iš jo žvelgė Uršulė iš Norvaišų Birontienė, vyresnė, tas tiesa, gal keletu raukšlių daugiau, bet kartu tokia pati kaip buvusi, vėl išalkusi meilės, vėl aistrai paruoštu kūnu; ir ji, žvelgdama į savo degančias akis blausiame dvarelio veidrodyje, nė neabejojo galėsianti susigrąžinti Jono Kirdėjaus Bironto meilę; ji nė neabejojo, jog visa tai ne veltui, jog tai – ženklas; jog jo laiškas anksčiau ar vėliau ateis.

Ir kai pagaliau Svirkų keliuke sudundėjo žirgo kanopos, ji pamena, sėdėjo ir gėrė savo brangųjį kokoatlį ir, padėjusi puodelį, tyliai ir palaimingai sau nusišypsojo; ji atsistojo ir pati išėjo į prieangį, tikėdamasi, jog tai bus žygūnas, bet tai buvo Kazimieras, blyškus it lavonas; dar blyškesnis nei kad anuomet, kai grįžo iš Bazelio, ir jis nušoko nuo žirgo, numetė pavadžius ir, netaręs nė žodžio, dviem žingsniais žengė prie jos ir skėlė jai tokį antausį, kad ji vos nesuklupo, ir ji net nespėjo įsiusti, nes pamatė jo veidą ir tas veidas buvo it žaizda, tas veidas buvo gryna kančia, ir Kazimieras pravirko, Viešpatie, tai buvo bene vienintelis kartas, kai matė jį šitaip raudantį, o juk juodu buvo dvyniai; ir Kazimieras klausė: „ką tu jam padarei? už ką? kodėl tu neatvažiavai? juk aš jį irgi mylėjau, galėjai atiduoti jį man, jei tau jo nebereikėjo“, ir ji tik suprato, jog nutiko kažkas nepataisoma; ji tik suprato, kad Jono Kirdėjaus Bironto nebėra.

Kas nutiko vėliau, ji paminė tik pro miglą; ji daug ko nesuprato ateinančiom dienom; ji nebeatsimena, kaip susiruošė atgal į Vilnių, ir nesuprato, kaip neišprotėjo; ir ji nevisiškai suprato, kaip Kazimieras pasakojo, jog Jonas Kirdėjus jai rašė; jis parašęs jai laišką, kaip? ji jo negavusi? juk jis pats matęs, Birontas jo akivaizdoj savo žiedu užantspaudavęs ir įdavęs žygūnui; dar ištaręs: „Viešpatie, man padėk, galvą dedu, joks vyras nieko panašaus dar nėra nė vienai moteriai rašęs, bet jei ir tai nesuminkštins jos širdies...“; ir

ji nežinanti, kaip vis dėlto nutiko, jog ji neapako, jog Viešpats jos neapakino, kai ji išvydo Joną Kirdėjų Birontą; tiesa, jau ne jį patį, bet tik jo kūną – Arklių gatvėje, vienoje užtamsintų kampinių svetainių, jau balzamuotojų paruoštą šarvoti – įmirkytą jų tepalais, pašalintais gyvybiniais organais, storu siūlu įstrižais dygsniais susiūtu pjūviu per visą jo vis dar dailų, raumeningą nebegyvą pilvą, išimtom akim ir tuščiais, pakulom iškimštais vokais, ant kurių dabar buvo uždėta po auksiną, įkritusiom kitados ją bučiavusiom lūpom, kietom it marmuras plaštakom, iš kurių mirtis stebėtinai pašalino gyslas; ir keista, net jo juodus plaukus, kuriuose buvo daugiau žilės, nei kad ji paminė, jau, regis, buvo apleidusi gyvybė; gyvybė, ištekėjusi pro didžiulę juodą žaizdą jo smilkinyje – grynas atsitiktinumas, kažin kas į jį metė plytgalį, taip ir nerado kas, gal net užmušti nenorėjo, tik paerzinti, kažkas iš minios, įsiutintas jo prakalbos, nes Birontas pastaruoju metu buvo it patrakęs, pavojingai audrindavo minią, pataikaudamas jai ir ją tuo pat žemindamas, visiškai be reikalo, jis tarsi tampė likimą už ūso, buvo įsitikinęs savo nebaudžiamumu, lyg neturėtų ko prarasti; man regis, – kalbėjo Kazimieras, – kai išsiuntė laišką, ir praėjo du mėnesiai be jokio atsakymo, jis nustojo laukti, jam buvo tas pat; aš nežinau, kaip jūs išsiskyrėt, tikiuosi, ne taip, kaip aš su jo šviesybe jaunuoju kunigaikščiu; ak jei galėčiau, praryčiau tuos žodžius atgal, ištartus Amsterdame, juk pasakiau įsiūčio įkarštyje, jog jo nekenčiu, tai buvo paskutinieji mano žodžiai tam, kurį suvedžiojau ir dėl kurio beveik jau buvau bepamirštąs Joną Kirdėjų; o Birontą paskutinįkart matydamas jį tik guodžiau: „Viskas Viešpaties valioje, viskas bus taip, kaip lemta."

Ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė dar ir dabar savęs tebeklausė, kas gi tai – Viešpaties nesuvokiamai išmintinga valia ar paprasčiausias atsitiktinumas, – jog ir ji, ir jos dvynas brolis iki pat savo dienų pabaigos abu gailėsis ištartų tų pat žodžių, tik kiekvienas kitam,

kiekvienas savaip; bet tada jie abu savaip gedėjo Jono Kirdėjaus Bironto, nes abu jį mylėjo; Viešpatie, kaip jinai jį mylėjo, tik štai suprato per vėlai, tik tuomet, kai jo jau nebebuvo, ir niekas nežinojo ir nė nedrįso spėlioti, ką ji veikė užsirakinusi toj svetainėj ilgas valandas šalia Bironto kūno, betgi ji prigulė paskutinįkart šalia jo, prigludo ir ilgai ilgai mintyse su juo kalbėjosi, o kai išėjo iš svetainės ir užvėrė duris – išėjo našlė, mintyse palaidojusi savo vyrą, nors iki laidotuvių buvo dar toli gražu, mat turėjo būti iškilmingos, su *castrum doloris* ir kviestiniais svečiais, pas tėvus karmelitus, po metų ar net dvejų, kaip ir dera garsiam didikui; bet Uršulė po ilgų valandų išėjo jį jau palaidojusi, trisdešimt šešerių našlė, vėl stebėtinai atgautam vėlyvam savo grožyje, kurio jai dabar, kad ir kaip keista, visiškai nebereikėjo, mat prie jos juosmens, gerai paslėpta po sijonais, dabar buvo mažytė auksuoto sidabro dėžėlė, kurioje, susupta į šilką ir suvyta pakulom, buvo Jono Kirdėjaus Bironto širdis; su metais ji vis džius, dėžėlė – lengvės, bet tai jos vis nevalingai ieškos Uršulės ranka kas kartą, kai nuo skausmo plyš jos pačios širdis; ir pirmą kartą už dėžėlės teko griebtis jau greitai, mat, vos išėjus iš svetainės, prie Uršulės prigludo jos sūnūs – kas, kad dideli, Jonas Motiejus jau devyniolikos, Samuelis Jeronimas – šešiolikos, bet vis tiek jos vaikai, vis tiek jos berniukai; tik Sebastianas, vos trylikos, bet vienintelis žvelgė į ją su neapykanta, jis kreipėsi be jokios pagarbos, jis jai sakė: „tu, tu dėl visko kalta", ir taip, Uršulei tąkart iš skausmo plyšo širdis, bet ji buvo tikra, tai praeis, ji vis dar buvo išdidi ir laiminga it Niobė; išdidi ir laiminga tol, kol už jos stovėjo jos sūnūs.

Kazimieras tomis juodomis dienomis jai padėjo – jis pasiliko Vilniuje ilgam; jie sėdėdavo kurioj nors iš jos gražiųjų svetainių ir kalbėdamiesi abu sau, kiekvienu ištariamu žodžiu gedėdavo jųdviejų mylėto Bironto, ir ji negalėjo pykti ant nuosavo brolio, nei jam kaip nors pavydėti, nesgi pavydėti nebuvo ko – pavydėti

numirėlio? pavydėti jo atminimo? ar pavydėti kančios? Ir Kazimiero sopulio juk būta didesnio – ji bent jau buvo su Birontu kaip jo žmona, Viešpaties ir žmonių akyse, ir alkovos vienumoj; gimdė jam jo vaikus ir sprūdo iš kasdienybe dusinančios santuokos glėbio, ir galiausiai apmaudžiai suprato jį mylinti tik jo netekusi; o jos vargšas brolis žinojo tai nuo pat pradžių, bet nuo pat pradžių tegalėjo mylėti studentišką Bironto žingsnių aidą universiteto koridoriuose; mylėjo be atsako, draudžiamai ir pavojingai nuodėmingai; visą gyvenimą geidė bekūnio vaiduoklio, kurį vogčia tebuvo prilietęs vieną vienintelį kartą, kažkada seniai praeity; ir vien apie Birontą galvodamas jis tegalėjo dalintis su Eufemija lova ir pradėti Joną Izidorių, tai Bironto užuominų jo akys ieškodavo žvelgdamos į berniukiškus velionio jaunojo kunigaikščio bruožus, tai Joną Kirdėjų jis bandė įžvelgti žvakės šviesoje Amsterdame kokio jauno jūreivio prišnerkštame guolyje ir vėliau Bazelio bursose, tarp baltų krakmolytų jaunų kalvinistų paklodžių, ir tai Bironto šešėlio jis eidavo ieškoti į Vilniaus katedrą, nes vieno iš berniukų mišių patarnautojų stotas ir eigastis jam priminė Joną Kirdėjų; jie abu anuomet, 1687-aisiais, gedėjo jo kiekvienas savaip, Uršulė ir Kazimieras Norvaišos, ir dabar, šitiekai metų praėjus, ji nesupranta, kaip abu visa tai ir ištvėrė; tas skausmas, ta gėla, tas sielvartas buvo nenusakomi žodžiais; Bironto buvo neįmanoma žodžiais apsakyti, ir Uršulė pagavo save vis dar tebelaikant rankose plunksną virš Norvaišų silvos puslapių, ir ji tik dabar pastebėjo, jog jai taip bemąstant nuo plunksnos galiuko ant popieriaus užtiško rašalas, ir ji susimąsčiusi įsmeigė plunksną atgal rašalinėn: galbūt tatai, ta juodo kraujo ašara, ir buvo Jonas Kirdėjus Birontas, nes jokiais žodžiais jo nebuvo galima aprašyti?

XVI

Žodžiai dabar tebuvo Uršulės iš Norvaišų Birontienės pagrindinis ginklas ir įrankis – taip, kaip anksčiau, jaunystėj, jos ginklas būdavo žvilgsnis ar kūno gražumas; betgi dabar ji merdėjo ir vien žodžiai, vien jos nuo skausmo kimstantis balsas ir skubri it žvirblio pėdutės ant smėlio rašysena jai tegalėjo padėti sutaikyti, vėl sutuokti atgal Oną Kotryną ir Joną Izidorių, idant šie pratęstų Norvaišų giminę ir, Viešpatie, padėk, padovanotų vyrišką įpėdinį. Ir Ona Kotryna per tuos kelis mėnesius Uršulės Birontienės jau buvo žodžiais iškaršta, iššukuota it vilnų kuodelis, įtikinta ir įkalbėta, kad geriausia, kas jai gali nutikti – vėl plačiai atverti savo paklydėliui vyrui dosnų santuokinį glėbį, o jau Jonas Izidorius tai kaip nors, Uršulė iš Norvaišų Birontienė tuo neabejojo, su vyrais lengviau, laimė, kad apskritai buvo gyvas, kad ir po žaizdos mūšyje su švedais nebetinkamas karinei tarnybai, kad ir savanorėj tremty Hermaniškių dvarelyje; būtent iš ten pagaliau atkeliavo jo laiškas, siunčiantis sveikinimus mylimai tetai Uršulei iš Norvaišų Birontienei ir gerbiamai sutuoktinei Onai Kotrynai Norvaišienei; ir dabar jos abi laukė Jono Izidoriaus nekantraudamos, kiekviena su sava klasta ir savaip nelabai švaria sąžine, ir tik mažoji Teofilė,

kuri nė nebuvo paminėta laiške, laukė Jono Izidoriaus nuoširdžiai ir tyrai, taip, kaip tik mažutėliai moka laukti stebuklo, betgi ji tebuvo vaikas ir užtat jokio balso Milkantuose neturėjo.

O Uršulė iš Norvaišų Birontienė dabar būrė Oną Kotryną savo balsu nuo ryto lig vakaro, ji dabar buvo jos geriausia bičiulė ir patikėtinė, ir jau žinojo tos vargšės būtybės visą nykų gyvenimą nuo pat vaikystės atmintinai: kiekvieną menkutę jos seserų skriaudą Bialoje, kiekvieną jos motinos pamokslą ir kiekvieną žodį, kurį jai buvo ištarusi šviesiausioji kunigaikštienė Ona Kotryna iš Sanguškų Radvilienė, ir netgi vakarais, joms tyliai slapta prisikimšus po mažą pypkutę ir taupiai gurkšnojant senojo Jono Motiejaus Norvaišos pusę amžiaus išlaikytos malvazijos likučius, ji kokį tuziną kartų išklausė aistros švedui istoriją, pasakojamą pašnibždom, su pasiteisinimais, su nutylėjimais, perlams virpant išraudusiose Onos Kotrynos ausyse, ir kiekvieną kartą, kaip kad nutinka visiems meilingiems apgailestavimams, Onos Kotrynos lūpose tas švedas vis gražėjo ir gražėjo, kol galima buvo susidaryti vaizdą, jog anuomet Norvaišų menėje visoje savo didybėje gulėjo ne kas kitas, o patsai dievaitis Marsas, ir Uršulė, tyliai juokdamasi mintyse iš tos paikos moteriškės, klausdavo, kamgi reikėję tuomet jį žudyti, jei tasai buvęs toks nuostabus, betgi žinoma, buvo per daug išmintinga, jog balsu tai ištartų; tad tik tyliai su užuojauta pati sau šypsodavosi, regėdama dar vieną neatpažįstamai pagražintą mirusio mylimojo atminimą, kaip du vandens lašai primenantį andainykščius sesers Temperancijos dūsavimus dėl Andriaus Choleckio.

Andrius Choleckis, didis muzikas ir andainykštis Bironto draugas, į Uršulės gyvenimą atėjo lygiai po metų nuo Jono Kirdėjaus žūties, per iškilmingas jo laidotuves, ir ji iš pradžių jo nepažino, jai nieko nesakė jo veidas – jis tebuvo vienas iš šimto veidų per gedulingas mišias jų parapinėje karmelitų bažnyčioje, iš eilės, nepabaigiama

virtine slenkančių pro ją pareikšti užuojautos ir bučiuojančių jai ranką; ir kai pagaliau atėjo Andriaus Choleckio eilė, jos plaštaka jau buvo šlapia nuo svetimų seilių, net žiedai blizgėjo blausiau, bet ji sėdėjo lygiai taip pat ori, savo juodais našlės drabužiais, su savo trimis sūnumis, Jonu Motiejumi, Samueliu Jeronimu ir Sebastianu Birontais, už nugaros, išdidi, it gedinti karalienė, sūnumis apsiginklavusi kaip skydu nuo skausmo, ir ji vos atkreipė dėmesį į Andrių Cholecką, „gražus vyras" – dar kiek abejingai pagalvojo, bet niekas jai nė nevirptelėjo, kai jis, visiems jau išėjus, pasilikęs paprašė jos leidimo ją atlankyti namuose, Arklių gatvėje, jis kuriąs muziką, ar ji nesutiktų paklausyti, parašęs nedidelį gedulo kūrinėlį jos velionio vyro atminimui, it mažutis muzikinis trenas, nieko daugiau, trumpas niekelis, bet iš širdies, velionio atminimui pagerbti. Ir ji jam leidusi, nes, tiesą sakant, jai buvo visiškai tas pat – vienu gedulingu lankytoju daugiau ar mažiau, jie jai tebūdavo priežastis ryte pakilti iš lovos ir apsivilkti našlės drabužius, nes antraip, Kazimierui išvažiavus į Milkantus, ji galėdavo kiaurą dieną praleisti alkovoje, tiesiog spoksodama į lubas. Ji būtų pamiršusi Cholecką, nes visas laidotuves, kad ir metams po žūties praėjus, ji vis dar regėjo pro ašarų miglą, betgi jis atėjo; atėjo su liutnia ir praleido pagarbią valandą jos svetainėje, tas bežodis jo sukurtas garsų trenas buvo savaip gražus ir teikė jai atgaivą, ir ji leido jam apsilankyti dar kartą, pagrosiąs naujausių italų kūrinių, jeigu jai įdomu; ir ne, jai nebuvo pernelyg įdomu, bet, Viešpatie, kodėl gi ne, jos dienos vis vien dabar buvo tuščios, tad truputėlis gražios muzikos gal nepakenks.

Ilgainiui Choleckis Arklių gatvėje pradėjo lankytis kiekvieną trečiadienį padoriu laiku, ketvirtis po vidurdienio, kartais su liutnia, kartais – su *viola da gamba*, ir grojo jis puikiai; jo muzika puikiai pritardavo Uršulės mintims, ir jos nebe taip sopėdavo muzikai skambant, ir Bironto atminimas galų gale dailiai ėmė gulti pagal raminantį taktą į jos atminties lentynas; pamažėliais, po truputį ji

vėl galėjo prisiminti jo žodžius, stotą, balsą; viską, išskyrus paskutinį jų barnį; vėl galėjo jo ilgėtis, galėjo prisiminti netgi tą akimirką per savo įvilktuves, kai pirmąsyk jį išvydo, ir, stebėtina, Choleckis, pasirodo, irgi mąstė pagal tą pačią senų atsiminimų melodiją, jo mintys irgi dabar pleveno Švento Mykolo Arkangelo bažnyčioje: ponia, turiu prisipažinti, buvau per jūsų įvilktuves, Bartaševičių giminės pusėj, mano pusseserė Teresė stojo į noviciatą kartu su jumis, betgi jus esu įsidėmėjęs dar iš anksčiau, mačiau dar iki to, Šventojo Mykolo gatvėje, vilkėjote žydrai, ėjot, regis, lydima šviesaus atminimo savo tėvelių, vėliau universitete pažinojau jūsų mielą brolį Kazimierą, buvom baisiai nustebę, kai ištekėjot už velionio Jono Kirdėjaus, beje, buvau ir per jūsų tuoktuves, bet turbūt manęs nepamenat, nors tebematau jus kaip šiandien – tądien netyčia įplėšėt savo suknelę; ak, aš vis pagalvoju, kaip viskas galėjo būti, kaip viskas būtų buvę, jei tada Šventojo Mykolo gatvėj būčiau paklusęs savo širdies balsui; būčiau žengęs žingsnį, jums prisistatęs ir nuolankiai paprašęs jūsų tėvų leidimo lankytis; nes, Viešpats mato, ponia kritot man į akį nuo to pat pirmo karto, vėliau nė viena piršta man nelipo, nes, didis Dievas liudininkas, myliu jus jau dvi dešimtis metų; ir po tų žodžių Uršulė Birontienė tik pasižiūrėjo į tą netikėtą gerbėją ir nevalingai, nė pati nepastebėdama, tik gūžtelėjo pečiais, Viešpatie, ką jis čia šneka, koks gi dabar skirtumas, ir tas gūžtelėjimas Choleckiui buvo it antausis, jis nieko nepasakė, tik paėmė liutnią į rankas, nusvarino žemai galvą, kad ji nematytų jo ašarotų akių, ir užtraukė seną, labai senovinę itališką dainą, apie gražiąją Amarilę* ir jos mylimojo širdy įrašytus žodžius, ir ta daina, besiliejanti tuo dieviško grožio nuo ašarų ir susikaupusios aistros lūžtančiu vyrišku balsu, kuriame dabar skambėjo visos ilgesio ir neatsakytos meilės sielvarto natos, buvo it Orfėjo giesmė laukiniams žvėrims, it Orfėjo giesmė laukiniam Uršulės skausmui,

* Giulio Caccini kūrinys „Amarilli, mia bella".

ir ji nė pati nesuprato, kas jai tą akimirką atsitiko, turbūt muzika kalta, bet ji suėmė Andriaus Choleckio smilkinius savo delnais ir pabučiavo jo lūpas.

Vėliau, tuos ilgus metus, Uršulė iš Norvaišų Birontienė galvodama apie Andrių Cholecką tenorėdavo atsiminti tą už širdies griebiančią dainą, nieko daugiau, nors ji ir paėmė Cholecką sau už meilužį, ir jis pakilo į jos alkovą dar tą pačią dieną, dar *Amarilės* aidui nė nenutilus, ir ji anuomet buvo trisdešimt septynerių, išsiskleidusi pačiam vėlyvam savo grožyje, o jis, kaip minėta, nepaprastai išvaizdus, ją jau dvidešimtį metų tyliai mylintis vyras, ir jie abu buvo iškankinti vienatvės, išalkę šilumos ir glamonių, ir jie atsidavė vienas kitam su brandžiu, nemeluojančiu įkarščiu, ir viskas būtų buvę puiku, tik bėda, jiems besimylint kiekvieną trečiadienį padoriu laiku, ketvirtis po vidurdienio, tarp prašmatnių avietinio damasto Uršulės lovos užuolaidų visuomet būdavo trečias, ir tas trečias buvo Jonas Kirdėjus Birontas; jo šmėkla guldavo ant paklodės kartu su jais, ir būtų dar nieko, jei ji ten būtų tiesiog šiaip sau gulėjusi, betgi ne, Bironto šmėkla mėgdavo jiems besimylint žiūrėti pasirėmusi alkūne ir, kas baisiausia, tyliai kalbėti: ne, Andriau, ne taip, lieti ne taip, ne čia, ji šitaip nemėgsta, o šitaip – nenuvesi jos prie palaimos, čia – bergždžiai, o čia – jau geriau, bet vis vien dar ne taip, leiskit, parodysiu kaip; o jiems baigus, ta šmėkla tysodavo tiesiai tarp jų ir liūdnai, be jokio kartėlio sakydavo: sakiau, reikėjo klausyti, būčiau parodęs; ir Uršulę tada užplūsdavo ypatinga ilgesio atmaina, ji ištiesdavo savo ranką Bironto šmėklai, bet ranka, kaip kad būna bendraujant su šmėklom, pranirdavo kiaurai ir virsdavo tiesiog glėbiu Andriaus paguodai; kol galų gale vieną popietę juodu kapituliavo, jie pasidavė ir leidosi Bironto vedami, ir galiausiai, kai šmėkla išnyko, galbūt it paukštis nubaidyta aistros garsų tarp užuolaidų, Uršulė pirmąkart po dvejų metų linksmiau atsiduso ir pažvelgė į Andrių, tokį pat įraudusį ir pavargusį kaip ir ji, betgi koks buvo jos nustebimas, kai šisai parklupo čia pat prie jos lovos:

melskimės, Uršule, melskimės, prašykim Viešpaties atleidimo, tatai buvo nekrikščioniška, šitaip aimanuoja tik Šėtono apsėstos; melskimės, kad daugiau taip niekada nenutiktų; ir taip, ji atsiklaupė šalia jo, vien dėl akių, ir sudėjo maldai rankas, vis dar šnairuodama iš po nuleistų vokų, vis dar negalėdama patikėti, jog jis rimtai; o betgi gal iš tiesų derėjo gyventi paprastai ir pagal visus krikščioniškus priesakus kaip Andriui Choleckiui, gal iš tiesų šitaip būtų buvę lengviau; bet dabar buvo, kaip buvo, buvo aišku – meilužiai ne jai; ir kitą dieną ji jo nebepriėmė, ir nei dar kitą, nei vėliau; jos namų durys jam buvo užvertos, o jis, tiesą sakant, vėliau ir nebesiveržė; kitą dieną ji ilgai, ilgai žiūrėjo į veidrodį ir būtent tą dieną suprato, jog pagaliau prasidėjo senatvė; ji paėmė į rankas sidabro žirkles ir ramiai, neapgailestaudama, sruoga po sruogos nusikirpo visas savo garbanas ir žiūrėdama į savo medaus spalvos plaukus, išdrikusius ant stalelio, po kojom, ant kilimo, lyg pro miglą prisiminė, kaip jai kirpo plaukus per įvilktuves; prisiminė, bet tuoj pat ir užmiršo, ir pradėjo prisiminti tik tai, ką norėdavo; ir Andrių Cholecką jį visuomet prisimindavo tik su muzika, nes nors jam nepavyko prikelt jos širdies, bet jis joje pažadino meilę muzikai.

Juolab kad dabartis pradėjo skaudėti ne ką mažiau nei prisiminimai, ir kartais vien muzika ir teguosdavo; ir nežinia, kaip ji būtų ištvėrusi, kaip ji būtų išsėdėjusi tas mišias Katedroje, kai po Valkininkų mūšio vėliavom, po baltais kunigaikštystės Vyčiais ant skirtingų regimentų spalvų, stovėjo eilių eilės karstų, o tarp jų – ir jos dviejų vyresniųjų sūnų, Jono Motiejaus ir Samuelio Jeronimo Birontų, matė juos pargabentus vos akimirką – pašarvotus, šarvuotus; Samuelis Jeronimas net tam tikrą kirasą turėjo pritaikytą savo kuprai, ir nors silpno kūno, bet buvo didis karys, kaip ir derėjo viduriniajam; Jonas Motiejus turėjo būti patikimas giminės pratęsėjas, buvo geras, romus, išmintingas, išties baisiai panašus į velionį senelį; buvo jau sužadėtas su rimta, malonia,

padoria mergaite, Magdalena iš Montvidų; ilgai dairėsi, rinkosi, delsė net iki trisdešimt trejų, sakė – norįs būti tikras, norįs susirasti gerą žmoną, tikrą bičiulę iki grabo lentos, ir dabar toji vargšė Magdalena, paplūdusi ašarom, irgi čia sėdėjo, atėjusi atsisveikinti su velioniu sužadėtiniu; ir jos kraičio skrynios, turėjusios keliauti į Arklių gatvę, paskui buvo nuneštos tiesiai pas benediktines, ji davė įžadus ir vėliau, po aštuonerių metų, ten pat, klauzūroj, viena pirmųjų mirė nuo maro; kas ten būtų žinojęs, kaip viskas galėjo susiklostyti Samueliui Jeronimui, Viešpatie, amžiną jam atilsį, bet jam irgi viskas galėjo būti laimingai, nepaisant jo kūno kliaudos, jis visiems skleidė tik džiaugsmą, vienas malonumas būdavo būti vien jo draugijoje, ir netgi mergaitės, jo juokinamos, nebematydavo jo kupros, o vien jo akis, o dabar štai jis gulėjo karste su dėl kuprelės šiek tiek perkreipta galva, šalia vyresniojo brolio, abu su plieninėm kirasom, abu – vaškiniais veidais, ir ji, Uršulė iš Norvaišų Birontienė, nežinia, kaip būtų ištvėrusi tas mišias, jei ne muzika, jei ne *Te Deum*, griaudęs vargonais; muzika jai visuomet buvo gailestinga, muzika jai visuomet buvo maloninga, muzika ją tąkart išgelbėjo ir nuo gėdos, nes tada, į mišias, įsiveržė ir Sebastianas Birontas, visas atsilapojęs, visas girtas, kažką šūkalodamas, betgi vargonai grojo taip garsiai, kad nieks nė neišgirdo, jį kažkas iš karių sulaikė nespėjus žengti į navą, sulaikė ir išgrūdo iš Katedros.

Taip, tas jos vaikas, Sebastianas, buvo ne toks kaip kiti jų sūnūs, ne toks, kaip kiti vaikai, jis visko turėjo per daug – per daug grožio, suktumo, žiaurumo; buvo per daug saldus, per daug visus vyniojo apie pirštą, buvo gavęs per daug jųdviejų su Jonu Kirdėjumi dusinančios, beviltiškos meilės; jie jo niekaip nepasidalino, it tos dvi moterys kūdikio pas karalių Saliamoną; jis buvo per daug pritvinkęs iš jų abiejų paveldėtų ydų ir buvo per daug silpnas savo sieloje, per daug jautrus; kai jis juokdavosi, visi norėdavo juoktis kartu, o kai verkdavo iš liūdesio ar tėvams besipykstant – jo akys būdavo tokios

liūdnos, kad, regis, galėdavo prišaukti lietų tam, kad visas pasaulis verktų kartu su juo; betgi laikui bėgant jis vis dažniau verkdavo ne iš liūdesio, o vien iš pykčio; jo išdaigos buvo vis įžūlesnės ir įžūlesnės, ir jis begėdiškai skriaudė silpnesnius už save – tarnus, o ypač – moterų giminę, ir Uršulei derėjo sunerimti vien jau tada, kai jis, būdamas vos devynerių, įsibėgėjęs kaip niekur nieko palindo po ponios kanclerienės giminaitės, šviesiosios ponios Felicitės von Trautmansdorf Pacienės, sijonu, o toji lyg niekur nieko tik visa išraudusi kikeno, bet nepyko, nes jis buvo tik mielas, išdykęs vaikutis, nekaltai klapsintis blakstienom, o ne koks gašlūnas; vėliau, tik daug vėliau, tarnai Uršulei pusę lūpų pranešė, kad savo pirmą mergaitę, patarnautoją, už jį gerokai vyresnę, jis suvedžiojo, regis, būdamas vos dvylikos, dar ir prigąsdino vargšiukę, kad jei toji kam pasiskųs, jos ateis patsai Šėtonas, vis tiek jau ji įvykdžiusi mirtiną nuodėmę; jis buvo nuožmus, net būdamas vaikas atiminėjo skatikus iš namų tarnų, bijojo tik Jono Kirdėjaus, tačiau kai jo nebeliko, tapo visiškai nepažabojamas, ir netgi Uršulė nebegalėjo jo suvaldyti, jis iš jos atvirai šaipydavosi, „tik pažiūrėkit, kas kalba – moteris, kuri nuvarė savo vyrą į kapus?“; ir tik jo broliai duodavo jam ausų, jų jis bijojo, betgi laikui bėgant jų nebebuvo šalia – Jonas Motiejus išvyko į savo užsieninę kelionę, Samuelis Jeronimas kurį laiką buvo pono Kazimiero Mykolo Paco, Maltos kavalieriaus, palydoj, ir Sebastianas po tėvo mirties slydo žemyn, jis tebegyveno Arklių gatvėj su ja, bet retai bebuvo namuose – jis subūrė gaują tokių pat patrakėlių kaip ir jis, jie pradėjo gerti, lošti ir vaikščioti pas mergas; buvo vienu metu net Vilniuje viešintį jos sūnėną Joną Izidorių įtraukę, tik štai Kazimieras Norvaiša kai šitai sužinojo, ypač apie kortavimą, tai pirmai progai pasitaikius gerai išpėrė savo sūnelį ir išsiuntė į svečius kraštus, betgi Sebastianui nebuvo kas išperia kailį, jo jau bijojo visas miestas, ir bijojo ne veltui – tai nebebuvo išdaigos kaip jo tėvo ir dėdės jaunystės laikais, Sebastiano Bironto gauja buvo ginkluota

kardais ir ištraukdavo juos dėl mažiausio nieko, dėl tuščios žiaurios pramogos, ir Uršulė nežinodavo, kur dingti iš gėdos, išgirdusi, jog Birontas su sėbrais kokiam miesto prekijui nukapojo ausis, vien dėl juoko, vien todėl, kad buvo juokingai atlėpusios, ar kad prigąsdino ir vijosi kokią niekuo dėtą vienuoliukę, o kokį kunigėlį smaigaliais baksnodami privertė gatvėje šokti; kad prišlapino kokioj bažnyčioj į šventinto vandens indą, kad padegė kokio žydo ar galanterininko kromelį – vien šiaip sau, dėl pramogos, dėl juoko, iš neturėjimo ką veikti; dvidešimt vienų, sulaukęs pilnametystės, jau buvo visiškai viešai prasigėręs ir paslapčia jau sirgo prancūziška liga, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė tą dieną jam perdavė tėvo signetą ir vietoj dovanos iškvietė daktarą Gordoną; Viešpatie, ji nebenorinti nė prisiminti, tai buvo blogi metai, 1695-ieji, tai buvo metai, kai ji atsisveikino su savo broliu Kazimieru Norvaiša, Viešpatie, jo pasigailėk, bet netgi tada ji jautėsi palyginti rami, jautėsi išdidi, kol su ja buvo jos sūnūs.

Betgi kaip keista, net ir tada, kai prie Valkininkų, brolžudiškam kare lietuvis prieš lietuvį, žuvo abu vyresnieji, net ir tada, kai liko tik Sebastianas, tas ištvirkęs puvėkas, net ir tada, kai ligos sukeltos beprotybės priepuolyje jis pakėlė ranką prieš ją, kai plūsdavo ją šlykščiausiais žodžiais, ji širdies gilumoje tikėjo, kad gali įvykti stebuklas, kad viskas dar pasikeis, kad paskutinysis iš Birontų grįš į doros kelią, pasveiks, ves ir pratęs giminę; Viešpatie šventas, o tada prieš trejus metus, prieš pat marą, įvyko ta baisi istorija, tas baisus nusikaltimas, kai Sebastianas Birontas buvo viešai apkaltintas nužudęs savo paties benkartą; ir Uršulei tada jis ir mirė, tądien ji ir išrovė jį iš savo širdies, nes šito buvo per daug, pakelti ranką prieš nekaltą kūdikį; tai buvo diena, kai Uršulei iš Norvaišų Birontienei iš gėdos plyšo širdis – taip ir įvyko, ji sprogo, Aaronas Gordonas jai taip ir pasakė: kartais nutinka, širdys suplyšta, jos gali mirtinai trūkti, bet, būna – sugyja, tik lieka randai, jis apie tai skaitęs senų

rabinų raštuose; ir Uršulė tądien dar buvo Rotušės aikštėje, negalėjo nenueiti, kai ten skelbė nuosprendį, Sebastianas Birontas buvo savo žiaurumu visiems pernelyg įsipykęs, jį nuteisė mirti, tik jis kažkaip, veikiausiai iš tėvo paveldėtos gražbylystės dėka, įtikino teisėjus vietoj trinkos jam leisti pabandyti rūsiuose įveikti baziliską, kas neva buvo lygiai taip pat mirtina, nes tas pabaisa žudo žvilgsniu; kaip jam ir pavyko; Uršulės galva, tas Vilniaus siaubūnas tebuvo niūrus miesto padavimas, slogi pasaka ar tik susikaupusių miesto nuodėmių tvaikas, snaudžiantis giliai rūsiuose, betgi, Viešpatie, žmonių kvailumui ir lengvatikystei kartais nėra ribų; ir ji tada aikštėje, išgirdusi nuosprendį ir savo sūnelio paskutinę išdaigą, tik abejingai gūžtelėjo pečiais ir visai nevalingai nusijuokė, ir tą akimirką ją, net po šydu, kažkas atpažino, regis, tai buvo viena kažkada jos pašieptų ponių, iš smalsumo karieta atvažiavusi paspoksoti į viešą Bironto infamiją*, „žiūrėkit, štai ir kūdikių žudiko motina, tebūnie ji prakeikta“, sušuko, ir minia tebebijojo žiauriojo Sebastiano Bironto, kad ir vienmarškinio, kad ir prie gėdos stulpo, bet visiškai nebijojo jo nusenusios motinos, Uršulė nebepamena, kuris pirmas į ją spjovė, kuris ją pastūmė, sviedė akmenį ar šiaip tik baubė, reikšdamas panieką ir nepasitenkinimą, bet ant jos prapliupo smūgių, skreplių kruša, jai nurovė našlės šydą ir kyką, ją būtų gyvą sudraskę į gabalus, kažkas suriko „ji dar drįsta juoktis? nė neatgailauja? ant laužo ją, tą išdidėlę seną raganą“, tada ji ir suklupo, jai plyšo širdis, ir, dievaži, nedaug trūko ir ją būtų sudeginę, jei ne garbusis Aaronas Gordonas, kažkaip, nepaaiškinamu būdu, nebijodamas, nes minia galėjo atsigręžti ir prieš jį, ją pargabeno į jos namus Arklių gatvėje, kelias dienas slaugė, pastatė ją ant kojų ir, stebėtina, netgi vėl privertė juoktis iš jojo facecijų, nepaisant

* Bajorams už sunkiausius nusikaltimus taikyta vieša bausmė, kurios metu būdavo paskelbiama bajorą netekus garbės, jis išstumiamas už visuomeninio gyvenimo ir įstatymo ribų.

to, kad ji mintyse palaidojo savo paskutinįjį sūnų, nes Sebastianas Birontas nuo tada jai buvo miręs visiems laikams; ji sunkiai, bet susitaikė su tuo, kad Birontų giminė mirė, ji niekada nebeįleido jo atgal į namus, išrovė iš savo suplyšusios širdies su visomis motiniškos meilės šaknimis ir išginė iš savo jau visiškai ištuštėjusios atminties. Ji, Uršulė iš Norvaišų Birontienė, deja, nebuvo Teresėlė Bartaševičiūtė ir nemokėjo apgaudinėti savęs, ji matė dalykus taip, kaip yra: ji davė gyvybę kūdikių žudikui, ji nesugebėjo pratęsti Birontų giminės, jos visas gyvenimas buvo visiškai veltui; jos visas gyvenimas tebuvo deginantis ir tvankus sapnas, po kurio prabundama šaltame prakaite ir blaivinančioje ryto žvarboje; vaiduoklių knibždantis sapnas, po kurio prabundama tuštumoje.

Ir todėl kiek vėliau, kai per šias Velykas ji pagaliau savo akimis pamatė Sebastianą Birontą nebegyvą, virtusį maro duobkasiu ir kastuvu užmuštą kažin kokio padugnės, nebepanašų į save, Viešpatie, netgi Birontų signetas nuo jo piršto buvo kažkur dingęs; išvydo visiškai sunykusį, bet, pagaliau, su stebėtina ramybe veide, kaip ten pasakė tas brolis rokitas: „žiūrėkit, ponia, šitaip atrodo šventasis, įsidėmėkit šį veidą, nes taip atrodo šventybė“, vargšas vienuolis, jei jis tik būtų žinojęs, kokį nusidėjėlį laiko savo glėbyje, su kokiu nusidėjėliu palaidojo tūkstančius kitų, nebūtų šnekėjęs tokių kvailysčių, bet būtent tada Uršulė iš Norvaišų Birontienė suprato, jog jos laukia dar vienas darbas, ir jei dėl jos išmirė Birontai, tai nors Norvaišų giminei išnykti ji neleis.

Betgi dabar, Milkantuose, vėl visa tai atrodė nelengva: nors Ona Kotryna jau buvo jos iškaršta it vilna ir paruošta susitaikyti su nuosavu vyru, nors Uršulės iš Norvaišų Birontienės testamente buvo įrašas, jog visas jos ir andainykštis Birontų turtas, nesant tiesioginių paveldėtojų, atitenka jos sūnėnui Jonui Izidoriui Norvaišai su sąlyga, kad giminę pratęs – ką ten smulkintis – ne mažiau kaip penkiais sūnumis, paskutiniosios valios vykdytojams išmokant paveldėjimą po penktadalį, sulig kiekvienu vyriškos lyties įpėdiniu,

tačiau niekas, visiškai niekas Uršulės negalėjo paruošti apmaudiems Viešpaties suregztiems atsitiktinumams. Jonas Izidorius Norvaiša į Milkantus atvyko, atvyko pagaliau vieną tvankią rugpjūčio popietę: gyvas, kad ir nelabai sveikas, po sužeidimo, bet anaiptol ne vienas; atvyko ne raitas, išlipo iš karietos, o paskui jį, atsargiai statydama koją ant kiekvieno pakojos laiptelio, išsiropštė, kas gi daugiau – dar viena šauniojo Norvaišos žemakilmė meilužė: Teklė Pilypaitė iš Hermaniškių, raudonskruostė, kiek sutrikusiai besišypsanti, tačiau išdidi, nes – padėty, su didžiuliu pilvu, pono rotmistro prieš pusmetį apvaisinta ir dabar viešai pripažinta, nesgi atgabenta ne šiaip vežimu, o tikroje pono karietoje, ne kur kitur, o į pačią pono tėvoniją, kur jo dargi ir laukė teisėta žmona.

Ir tą akimirką Uršulė iš Norvaišų Birontienė pajuto, jog visas jos planas dūžta į smulkias šukeles, Viešpatie, ką gi dabar daryti, Ona Kotryna iš pradžių stovėjo ant slenksčio it šlapiu skuduru gavusi per veidą, o paskui tik išraudo dėmėm ir dingo, ir tik Uršulė nesutrikusi pratiesė rankas sūnėnui, nužvelgė jo prietelką, tarė: turbūt esat pavargus po kelionės, mano miela, paliepsim jums paruošti vietos oficinoj, ir pažvelgė į Joną Izidorių taip, kad tasai tik palinksėjo Teklei nesiginčyti, ir visą vakarą Uršulės galvoj net zvimbė nuo minčių apie tai, ką daryti, nes Ona Kotryna raudojo viršuj, užsidariusi alkovoj, Jonas Izidorius apačioj po kelionės pratiesęs kojas prie židinio rūkė, ir, tik atplėšus nuo jo Teofilę, juodu, abu Norvaišos, teta ir sūnėnas, galėjo sau ramiai pakalbėti; ir žodis po žodžio it medų Uršulė jam varvino užuominas apie palikimą, žodis po žodžio kvotė Joną Izidorių apie jo pastaruosius metus; ir tai, ką išgirdo, jos anaiptol nepradžiugino, nes dabar priešais ją sėdėjo vyriškis, dar jaunas, bet jau mirtinai pavargęs nuo savo prakiurusio gyvenimo: pernelyg iškamuotas žaizdų, kiaurai peršautas moters, kiaurai perdurtas švedų, su kuriais dar spėjo pakovoti šiems besitraukiant po Poltavos sutriuškinimo, nebetinkamas karinei tarnybai, išvargintas

pralaimėjimų, praradęs pasitikėjimą, slegiamas graužaties, gyvas lavonas be jokio noro gyventi, kurio vienintelė svajonė ir palaimos viršūnė dabar tebuvo kasvakarinė pypkė ir taurė, na ir dar koks jaukus nuolankus kūnas patale, kuriam nereikia žiūrėti į akis. Mes pralaimėjom, mes visiškai pralaimėjom, niekada jau nebebus taip, kaip buvo – kartojo jis Uršulei iš Norvaišų Birontienei, ir ji linksėjo, ir pritarė, sakė jam – taip, nebebus, bus visiškai kitaip, juk tamsiausia būna prieš aušrą, vis tiek bus geriau, naujas šimtmetis, nauja pradžia, gal Viešpats ne veltui viską norėjo nušluoti, galvokit apie savo vaikus, mano mielas, juk jų dar turėsit; et, miela teta, argi yra prasmės juos leist į pasaulį? Ir jis liejo širdgėlas dėl pralaimėtų mūšių, dėl prastų vadų, dėl buvusios prabangos, dėl karaliaus abdikacijos ir dėl jo meilužės juodų akių, dėl savo silpnybės ir nuolaidžiavimo rusams, dėl sudegintų maro sodybų; dėl visos tos pilkumos, nei juodos, nei baltos, didžiai abejotinos moraliniu požiūriu; dėl abejotinų poelgių, dėl abejotino savo likimo, dėl savo dvejonių, ar visa tai verta pratęsti, ir Uršulė staiga pajuto trūkstant savo kantrybę, ir ji jam tik tarė: kartais, mano mielas, viskas būna kur kas paprasčiau; pakilkit, pailsėkit ir eikit, kaip Viešpats prisakė, bent dėl akių, pas savo nuosavą žmoną, kiekgi galima išnaudoti tas vargšes tarnaites, juk gerą ponią turit, sakėt, kad andai krito į akį iš pat pirmo žvilgsnio, tad kas gi nutiko; ji neįleis? o jūs pabandykit... ir Uršulė jau žinojo, ką padarysianti, nes jos galvoje gimė paprastas planas, beveik paikas savo paprastumu, betgi ji dabar jautėsi it jos velionis brolis Kazimieras, kai lošė iš visko, užstatęs signetą su Ašaka, ir jai dabar rodės svarbiausia tuodu kaip nors suguldyti, kad ir trumpam, kad ir laikinai, suklijuoti it skilusį puodą ir melstis, kad Norvaišos tęstųsi, nes ji matė, jog čia viskas dėl vieno vienintelio meilės prakeiksmo, tokio, atrodytų, menko, bet kartu tokio žiauraus – kai meilei nepakanka tų pačių norų, bet reikia, kad jie dar būtų ir vienu metu, o čia dabar Onos Kotrynos ir Jono Izidoriaus

meilingieji laikrodžiai aiškiai rodė skirtingas valandas, ir jai, Uršulei iš Norvaišų Birontienei, tereikėjo juos imt ir suderint.

Tąvakar ji dar liko apačioje, menėje, sėdėjo, galvojo, žiūrėjo į portretus ant sienų, rezgė planus, mąstė ir taip, ir šiaip, ir anaip; paskui lėtai sau pakilo, užkopė laiptais ir ėjo į savo alkovą, bet išvydo šviesos pluoštelį, besiskverbiantį iš vieno iš kambarių, ak, tai vis dėlto Jonas Izidorius nutarė tąnakt miegoti atskirai, ir nežinia, kas ją pastūmėjo, galbūt vienuolyno noviciate užgimęs įprotis šmirinėti, bet pirma, nei pagalvojo, ji pasilenkė ir pažvelgė pro rakto skylutę, ir jos žingeidi akis sublizgėjo, ji tyliai šyptelėjo, užgniaužusi skausmą nusiavė kurpes ir nušlamėjo atgal, link Onos Kotrynos alkovos, ir po akimirkos jos abi, basos, jau žvelgė pro rakto skylutę, ir senutė švelniai, it klausykloje kažin ką šnibždėjo Onai Kotrynai: pažvelkit, mano miela, ar kada matėt tokį grožį; ir jai nespėjus prieštarauti, priglaudė savo seną pirštą prie lūpų: žvelkit, tik nieko nesakykit, tai Viešpaties dovana, ir tos dvi akys pakaitom, viena sena, ruda ir raukšlėta, kita – melsvai žalia, jauna ir dabar neįprastai drėgna, dabar godžiai žiūrėjo pro tą mažą plyšelį, glamonėdamos žvilgsniu tai, ką pamatė. O ten, senoj varinėj vonioj, išklotoj drobės rankšluosčiais, dabar stovėjo grįžęs Milkantų šeimininkas; stovėjo nuogas, kaip tą dieną, kai motina jį pagimdė; nuogas, jei tik neskaičiuosim auksinių jo kūno gaurų ir auksinės mažutės plokštelės, kuri dabar švietė jam ant krūtinės, įaugusi į kūną it skydas, ten, kur kažkada išpuvo Barboros Statkutės šautinė žaizda, nes, pasirodo, šitaip keistai jam Biržų tvirtovės cyrulikas anuomet išgelbėjo gyvybę – nulupdamas vienintelį paauksintą daiktą, buvusį po ranka – kulkų išvarpytą kryžiaus plokštelę nuo šarvo, ir dabar, stebėtina likimo užgaida, Jono Izidoriaus krūtinėje virš širdies, šiek tiek aukščiau, tarp krūtinplaukių blausiai spindėjo raidės *Pro Lege*, ak, betgi kaip šiąnakt juos abu priversti paklusti vienam, senam kaip pasaulis įstatymui, geismo įstatymui – mąstė Uršulė, ir ji galėjo būti nevykusi

novicė, prasta motina ir netikusi krikščionė, betgi apie aistras ji dabar, į gyvenimo pabaigą, šį tą jau išmanė ir šitą išmintį dabar žadėjo ir panaudoti, todėl pakuždom bėrė žodžius it ispaniškos musės miltelius Onai Kotrynai į ausį; kuždėjo ir vedė jos žvilgsnį paskui šilto vandens sroveles – garbanotais jos vyro plaukais, per kaktą, per lūpas, per kaklą, per tvirtus raktikaulius, per dailius raumenis ant pečių, per aukso plokštelę krūtinėj, auksiniais krūtinplaukiais, žemyn, tarp balkšvų it kirčiai randų, dar žemyn, link tamsaus sutankėjimo, kur palaimingai ilsėjosi tai, į ką Ona Kotryna iš Kotovičių Norvaišienė niekad neprisiversdavo pažiūrėti, nes jai dingojos, jog pas vyrus ten prie juosmens kabo ne kas kita, o patsai nuodėmės raktas, raktas nuo pragaro vartų, ir senutė it pats Šėtonas dabar veik be garso kuždėjo: ak, mano miela, ar matėt ką nors gražesnio? Jei tik būčiau jaunesnė, jei tik nebūtų jis giminė, šitoks grožis, šitokia Viešpaties dovana; pažvelkit į gyslą, vingiuojančią it geidulio upė, reikia tik potvynio ir atves jus į aistros jūrą audroj, ak, mano miela, negi negaila, kad šituo naudojas atsitiktinės prasčiokės, o juk tik dėl to, kad ponia jį veltui atstūmėt, kokie švedai, kokios nesąmonės, jei tik būčiau jaunesnė, sielą velniui parduočiau už šitokį grožį, ir ji kuždėjo toliau, ką gi galima nuveikti, ir galiausiai pamačiusi, kaip kilnojasi Onos Kotrynos krūtinė, pasakė: betgi užteks, paskubėkim, man regis, jis šiąnakt ateis, ir jos abi nuskubėjo.

„Bet..." – vis žiojosi tarti Ona Kotryna; „psst, tylėkit, tik paskubėkim", – tildė ją Uršulė, į tą moterį žvelgdama it menininkas į drobę, o drobės būta nekokios – ji buvo sulysusi, išvarginta negandų; tad žvakę štai čia, kad būtų blausiau, plaukus paleisti, ne, nesiginčykit – taip, visiškai, be nieko, kokie marškiniai; juk turėsit papuošalus: vėrinį – štai čia, auskarus, apyrankę; o čia – parausvinkim, gulkit štai taip, apsimeskit, kad miegat, ir ji it tapytojas mikliai nutapė neįtikėtino geidulingumo paveikslą; akimirkai dingo, grįžo su mažutėliu brangiu buteliuku ir vargais negalais atkimšusi suteikė paskutinius

potėpius – ant kaklo, krūtų, strėnų ir sėdmenų; ir patenkinta nuo slenksčio dar nužvelgė vaizdą, prieš kurį turėjo nublankti visos jaunos tarnaitės, ką ten tarnaitės, netgi – Fatima; ką ten, ji ką tik sukūrė vaizdą, prieš kurį jos tėvų Venera ir Marsas atrodė tarsi nekalti paaugliai ir virš kurio pleveno paskutiniai stebuklingi Maršalienės vandens lašai, nes ten, žvakės sumaniai išvogtos iš tamsos, tarsi laukiančios vaišės gulėjo brandžios Onos Kotrynos grožybės – vien tik pasklidę plaukai, praviros parausvintos lūpos, blausiai žėrintis auskaras, vėrinys, užuomina į krūtį po ranka, liemens linkis, iš po apkloto išnirusi daili šlaunis – po lygiai begėdystės ir apsimestinio nekaltumo, lygiai tiek, kiek reikia gašlumo, ir kiek – paslapties; ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė, koridoriuj dar išvarvinusi kelias paskutines to geidulio aromato ašaras, idant kaip Ariadnės siūlas neleistų paklysti Jonui Izidoriui ir atvestų jį po jojo maudynės ten, kur reikia, grįžo į savo kambarį, atsigulė į lovą ir pagaliau, po ilgų dešimtmečių, ėmė melstis, kad jos planas pavyktų.

XVII

Artėjo 1710-ųjų šventos Kalėdos, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė nė neabejojo, kad jos jai bus paskutinės – jos liga vis ūmėjo, skausmas vis graužė labiau ir labiau, ir ji, tiesą sakant, Milkantuose pasiliko numirti. Ji išsiuntė Joną Izidorių ir Oną Kotryną į jai priklausančias Svirkas – laikinai, kol Milkantai pamirš jų nevykusį

valdymą, nors, tiesą sakant, visi jie suprato, kad šitai Norvaišų kartai geriau čia nebegrįžti, nes giminės dvaras taip ir netapo jų namais, o žmonių atmintis – ilga ir negailestinga; ir kai prieš keletą mėnesių Ona Kotryna sėdėdama karietoj paskutinįkart atsigręžė į Milkantus tolumoje, į du bokščiukus, boluojančius tarp lapus jau numetusių medžių, į ežerą, jai nė nežinant priglobusį švedų kareivius ir jų kapitoną Turę Tibelijų Magnussoną, kažkada ją laikiusį įkalintą jos pačios pažadintos aistros nelaisvėje, visa tai tebuvo blankūs prisiminimai; dabar priešais ją karietoje sėdėjo jos sutuoktinis, į atsargą išėjęs rotmistras Jonas Izidorius Norvaiša, sėdėjo sau, vartė šeimos silvos puslapius ir pūtė sau pypkės dūmus iš po trikampės skrybėlės – kiek mažiau paniuręs, kad ir vis dar nelabai savas, nepaisant kelių geidulingų naktų, per kurias jie, regis, pradėjo dar vieną kūdikį, bet dabar jau jis buvo jai bent jau pakenčiamas, jos bent jau neerzino taip, kaip anksčiau, ir Ona Kotryna iš Kotovičių Norvaišienė jau buvo pakankamai užgrūdinta negandų, pakankamai patyrusi, o galbūt – suvalgiusi pakankamai daug sraigių per savo gyvenimą, todėl visiškai ramiai tikėjo, kad žmogaus namai ten, kur jis juos susikuria, ir taip, ji visai bevelijo pasistengti, kiek tik metai ir sveikata leis, kad paveldėtų ir likusius keturis penktadalius Norvaišų ir Birontų palikimo, kad tik būtų berniukai, nors ji mylėjo ir savo mergaitę, Teofilę Norvaišaitę, kuri dabar štai sėdėjo ir linksmai tavalavo kojelėm, nes, pasirodo, jiems jau išsiruošus į kelionę, skrynelėj tarp daiktų ėmė ir netikėtai atsirado jos mylimas žaislas, andainykštis tėvo dovanotasis bandaloras, ir dabar ji čia pat karietoje juo smagiai sau žaidė – zvimbt žemyn, ūžt aukštyn, dievaži, visiškai kaip žmogaus gyvenimas, niekada negali žinoti; dar, regis, vakar jie su Jonu Izidorium buvo mirtinai susipykę, ant separacijos ribos ir vos ne mirė badu, o dabar štai – šiaip ne taip, gyvens, ne kur dėsis, ji pasiruošusi žiūrėt pro pirštus į vyro išdaigas, jei tokių vėl bus, juolab kad suktoji teta Uršulė netgi sugebėjo ištekinti Teklę Pilypaitę už Kristoforo Kniukštos, davė jai šiokį tokį

kraitį ir dvaras atšoko tas keistas vestuves, o vėliau tyliai priglaus ir dar vieną Norvaišų benkartą; retos išminties moteris toji Uršulė iš Norvaišų Birontienė, daug ko ją, Oną Kotryną, primokė; išmokė gudrumo, kantrybės, tad ji pakentės ir tuos Jono Izidoriaus dūmus dabar karietoj, juolab tas palikimas jiems nukrito lyg iš dangaus, ir baugi toji teta Uršulė Birontienė, dievaži, gali priversti žmogų elgtis taip, kaip jis pats to nė nenorėjo prieš akimirką, tarsi tikras Šėtonas, bet kartu ir visai miela – užrašė visas savo brangenybes jų Teofilei; betgi, ak, vaikystė... vaikui visi tie turtai, paveldėjimai, giminės pratęsimai nė motais; ak, ta nuostabi nekaltybė, Teofilei dabar svarbiau jos senas nudrengtas bandaloras – ūžt aukštyn, zvimbt žemyn; ak, pakilimai ir nuopuoliai, tas žmogaus gyvenimas, betgi niekada neverta pasiduoti, nes juk rytoj viskas gali būti gerai.

Viešpatie, kad tik viskas jiems būtų gerai – mąstė Uršulė iš Norvaišų Birontienė, likusi viena Milkantuose, bet dabar jau buvo kur kas ramesnė, regis, jos planas pavyko, regis, Norvaišos dar neišmirs, dar kol kas ne, ne dabar, ji prisaikdino Joną Izidorių, kad jai būtinai parašytų, jei tik gims berniukas; bet ji buvo beveik jau rami ir dabar tik stūmė dienas iki savo galo, ir jai buvo sunku, ji tiesiog skeldėjo nuo skausmo, laudanumas baigėsi, ir, keista, lygiai kaip kadaise kad svajojo apie šventybę ir geidė nemirtingumo, taip dabar išsiilgusi troško mirties; ak, keistas tas jos gyvenimas, kartais dalykai atrodo visiškai ne tokie, kaip yra iš tikrųjų; ir kažkada vaikystėje ji įsivaizdavo šventybę, apsuptą žvakių ir brangenybių, gėlių ir smilkalų, betgi brolis rokitas jai parodė visiškai kitokį jos veidą – jos vargšo atgailavusio Sebastiano mirusį veidą; kaip keista, ji kadaise svajojo būti šventoji, o labiausiai prie to priartėjo jos sūnus palaidūnas, savo rankom laidojęs žmones, iš kurių kažkada tyčiojosi; nors šiandien, kai ji pagalvoja, galbūt didžiausias šventasis iš jos visų sutiktų ir buvo tas bevardis, niekam nežinomas vienuolis, palaidojęs tūkstančių tūkstančius ne atgailaudamas, o iš paprasčiausios krikščioniškos

pareigos, vien todėl, kad kitaip negalėjo, vien todėl, kad jam taip liepė širdis, ir, kaip keista, Uršulė iš Norvaišų Birontienė mintyse buvo palaidojusi Vilnių, ji per daug ten kentėjo, tai būta pernelyg žiauraus miesto, kur maras pažadino žvėriškumą, kur praeivis galėjo peržengti mirštantį, prieš tai jam, žinoma, iškraustęs visas kišenes, kur krikščionis galėjo suėsti krikščionį, galėjo kūdikį sudraskyti į gabalus, betgi kuo ji daugiau galvojo, tuo dažniau prisimindavo ne padugnes, o tą brolį, kurio vardo taip niekada ir nesužinojo, o ir kam? Juk kaip jis ten sakė: „Viešpats ir taip atsirinks", betgi kažkodėl vien nuo minties apie tą numirėlius laidojantį vienuolį tas miestas jai vėl tapdavo stebėtinai gyvas.

Ir kartais ji pasvajodavo vėl sugrįžti į Vilnių – ten, kur tiek daug neteko, bet lygiai taip pat ir atrado, ir kartais mintyse klausdavo, kaip sekasi jos mažutėliams našlaičiams, ar tik tas senis Martynas Birontas jų ten neskriaudžia, bet nieko, Ona juos kaip nors paglobos; ir vėl norėdavo išvysti juodas Vilniaus varpines, smingančias į raudoną vakaro dangų, vėl norėdavo išgirsti varpus ir vargonus ir netgi, stebėtina, vėl norėdavo pasimelsti po sklendžiančių balto italų darbo stiuko angelų sparnais bažnyčiose; kaip keista, kai dabar prisimena, tų angelų akys visai kaip vilniečių – smingančios ir pašiepiančios, tarsi netgi į amžinybę jie žvelgtų su didele švelnia ironija; ak, bet be ironijos, be pašaipos – ji daug ką dabar atiduotų, kad galėtų dar vieną kartą perbėgti Vilniaus gatvėmis įsikibusi į ranką Birontui, prigludus po jo apsiaustu, lietui lyjant ar sugrįžti į Karaliaučių, ten, kur kadaise buvo tokia laiminga, kad dar kartą galėtų uždususi, iš aistros išbadėjusio Bironto genama užbėgti į alkovą Altštate, jos bateliams kaukšint mediniais laiptais it muzikos sinkopėms; ir muzika skambėdavo su jos atsiminimais – pokylių šokių taktų nuotrupos, *Te Deum*, pavieniai liutnios garsai; ypač skambėdavo, kai ji sėdėdavo žvelgdama į ežerą, Milkantų tarnų išnešta į sodą, nes pati nuo skausmo ir išsekimo jau vargiai

paėjo, bet ta valanda ar ilgiau, kol pati paskambindavo varpeliu šaukdama parnešti ją atgal, grynam ore, be pašalinių, ją keistai malšindavo; ir ji mėgaudavosi ramybe krėsle, apklota savo miegapelių lenivka ir dar dviem sluoksniais kailių, Viešpatie, jei tik tas prakeiktas skausmas aprimtų; ji mielai pati būtų pakėlusi prieš save ranką ir padariusi galą savo kančioms, betgi nenorėjo prisiimti sau ant sąžinės mirtinos nuodėmės, nes vis dar vylėsi, kad anapus, kur ten bebūtų, skaistykloje ar dar kur kitur, vis dėlto dar susitiks Joną Kirdėjų Birontą; jie būtinai dar susitiks, ji tuo net neabejojo, ją tik kur kas labiau trikdė mintis, kad ji dabar daug senesnė už jį, daug vyresnė, nei jis buvo, kai mirė; Viešpatie, ar jis ją tokią sukriošusią tebepažins? Ir ji dabar štai, stebėtinai šiltą, rūkuose paskendusį Kalėdų rytą, kaip ir kasdien Milkantuose, sėdėjo savo krėsle susisukusi, susitraukusi it sudžiūvęs lapas, sunaikinta ligos, po savo kailiais, su varpelio kotu delne, tarp dviejų žerplėjančių gorių, veidu į pusiau apledėjusį ežerą ir į juodus nuogus medžius, visai greta apkerpėjusio ir įskilusio saulės laikrodžio, visai greta naujesnės akmens plokštės, žyminčios jos mielojo brolio Kazimiero Norvaišos kapą; sėdėjo ir kaip kasdien – svajojo, o gal tiesiog knapsėjo, o gal klaidžiojo po savo atsiminimų miglas, tarpais nuskęsdama į ligotą snaudulį, tarpais – vėl pabusdama, nebeskirdama jau, kur sapnas, o kur tikrovė, nes dabar jos sapnai jau dažnai buvo ryškesni už gyvenimą, ir ji nežinojo, kas tai – sapnas ar tikruma, kai išgirdo tyliai teliūškuojant ežero vandenį ir properšoje tarp ledų išvydo valtį; ji net prisimerkė, nes jos akys jau buvo tikrai nebe tos kaip kadaise, bet pavidalas valtyje regėjos pažįstamas – sausas, sudžiūvęs kaip mumija, su juodais kaip dešros kaltūnais, jis stovėjo stačias, pasirėmęs irklu; „kaip keista, Bonifacas Durnelis, tas senas klajūnas vis dar gyvas, o juk buvo jau senas kaip pati senatvė, kai aš buvau dar visai mažytė", – pamanė Uršulė, ir jis, regis, irgi ją dar prisiminė, nes tyliai sukleketavo, nusišypsojo ir tarė: „sakiau juk, nebus iš panelytės vienuolės, tikrai nebus, kche

kche kche... betgi nieks manim netikėjo, bus tik jėzuitas, frankmasonas, kurio kapą sutryps kazokai, bet dar ne dabar... uj, tie vienuoliai... buvau gi dabar Pažaislyje, pas brolius kamaldulius, pasižiūrėt maliovidlų*, nagi visai nepanašų mane ten nupaišė... ak, betgi koks dabar skirtumas, metas traukti toliau; jei tik panelytė Uršulė norit, lipkit čia, perkelsiu į kitą krantą... betgi turit lankytoją, nieko, aš palauksiu..." ir jis mostelėjo ranka; Uršulė atsigręžė ten, kur jis rodė; ne, visgi Bonifacas Durnelis jai, regis, prisisapnavo, tikrai, kaip keista, juk jam kalbant iš burnos nevirto garas, visai kitaip nei kad Jonui Tarvydui, kuris stovėjo dabar čia pat, šalia jos, toks pat senas ir surukęs, raukšlėtas kaip subinė, bet stebėtinai gyvas, ir pro jo įraudusios nosies šnerves į šaltį veržėsi karštas kvapas; taip, Bonifacas Durnelis tebuvo vaiduoklis, Uršulė dar pažvelgė į ežerą, bet tas jau buvo išnykęs, tik juodos ajerų viršūnės smigsojo rūke virš vandens, o Jonas Tarvydas nedingo, stovėjo kur buvęs, su savo senu megztiniu ir tyliai lekuojančiu mišrūnu šunėku, ir Uršulė iš Norvaišų Birontienė jį pašaukė: „eikšekit, prieikit arčiau, mielas Jonai, nesivaržykit savo senos draugės, žinau, kad smarkiai pasikeičiau, betgi nereikia manęs baidytis", ir Jonas Tarvydas priėjo arčiau, ir ji pamojo savo maža pirštinėta rankele sėstis, sėstis čia pat, tiesiai ant Kazimiero Norvaišos antkapio, ir tasai, kažkaip keistai pažiūrėjęs į Uršulę, jai tarė: „nagi imsiu ir atsisėsiu. Žinot, ponia, juk jo ten vis tiek nėra" ir buvo kiek nustebęs, kai Uršulė lygiai taip pat keistai į jį pažiūrėjo ir, uždėjusi ranką jam ant plaštakos, atsakė: „žinau, Jonai, žinau. Nežinau, kaip jums pavyko visus apdumti, ir žinoti nenoriu. Žinau tik, kad tais metais pasiekė Amsterdamą *incognito*, sveikas ir gyvas, bet dabar jaučiu, jog jau miręs." „Ir man taip atrodo", – atitarė Jonas. Ir juodu kurį laiką tylėjo, galvodami kiekvienas sau, Uršulė – apie tai, kaip jos vargšas brolis, niekaip nerasdamas sielos

* Paveikslų. (Lenk. žarg.)

ramybės, sugalvojo paskutinį savo gyvenimo pokštą – suvaidinti visiems savo paties mirtį, ak, tas Kazimieras, amžinas išdaigininkas, ji dar pamena, kaip kažkada seniai seniai paauglystėje buvo apsimetęs mauru per Užgavėnes, net gavo į dantis už tai nuo svečių; betgi šitai buvo kas kita, už tai grėsė ekskomunika, ką ten ekskomunika – amžina sielos kančia, bet, matyt, jam, vargšui, tai jau nebebuvo baisu, jis tik norėjo ištrūkti, jis tik norėjo būti laisvas, norėjo būti klajūnas, nebepririštas prie nieko, prie jokios pareigos – tik prikaustytas prie savo aistrų, kurios jam buvo sunki našta; ir vis dėlto, reikia pripažinti, pasielgė jis garbingai, kaip tikras bajoras, niekam nesukeldamas nepatogumų – nei savo įpėdiniui, nei savo žmonai, ketvirtąkart našlei Eufemijai, kurią ramiai paliko senti Milkantuose, jų jauno prievaizdo glėby; jis ėmė ir numirė, ir jam buvo pastatytas paminklas štai čia, turbūt vis dėlto nenorėjo karsto į bažnyčios rūsius, net ir jam tai būtų buvusi didesnė šventvagystė, o gal taip buvo lengviau visus apdumti, regis, Jonas jam padėjo; kaip ten bebūtų, akivaizdu, kad jis žino. „Man regis, jis pasimirė šiemet, per gavėnią, – vėl pratarė Jonas, – buvom susilažinę, jog kuris mirs pirmas – pasivaidens kitam ir praneš, kaip iš tiesų yra ten, anapus; ir, ponia, nepatikėsit, aš jo nemačiau, bet kai jaunoji ponia šiemet buvo ant mirties slenksčio, ji klejodama sakė jį mačiusi čia, Milkantuose – vėl buvęs vaikas, glostęs Mauricijų ir prašęs man perduoti, jog ten – lygiai tas pat kaip ir čia. Taigi, galim įsivaizduoti, kad vėl esam trise, kaip anuomet, vaikystėj“, – ir jų akys pagaliau pirmąkart susitiko, ir jie dabar žvelgė vienas į kitą, tuodu senučiai; ir jis žvelgė į Uršulės raukšles, į amžiaus šlakus ant odos, į jos užkritusias, bet vis tebežėrinčias akis ir tyliai galvojo, jog ji jam primena sudžiūvusią rožę – kad ir sudžiūvusią, bet vis tiek rožę; ji vis tiek čia, savo senatvėj, po kailiais, rūke, tebebuvo ana, Uršulė iš Milkantų Norvaišų, ir pusė jo širdies tebepriklausė jai; ir ji dabar žvelgė į Joną, į jo nuplėštą ausį,

į jo tuščią rankovę, į žilus šerius ant smakro, į baltus pūkus ant pakaušio, į gilias senatvės raukšles, į atkragintą paukštišką galvą, kuri nė kiek nebepriminė ano, auksaplaukio gražuolio vaikystės Jonelio, nes Uršulė iš Norvaišų Birontienė vis tiek tebematė daiktus tokius, kokie jie yra; ji galėjo sėdėti čia sau vidur rūko, po truputį žlimbanti, bet jos akių vis tiek netemdė saviapgaulės migla, nors tu ką: ji buvo dėkinga Jonui Tarvydui už vaikystės išdaigas, ji buvo dėkinga už ištikimybę jų šeimai, už tai, kad padėjo Kazimierui, bet, deja, tatai ir buvo viskas, nieko daugiau; ir ji matė, kaip jisai žvelgia į ją primušto šuns akimis, bet, deja, niekuo daugiau negalėjo jam padėti, jis nebuvo Teresėlė, ir ji nesiruošė jam meluoti ir sakyti to, ką šisai geidautų išgirsti dienų pabaigoj, todėl ji tik palietė jo ranką ir jam tyliai pasakė: ačiū tau, Jonai, ačiū už viską. Ir ji pamatė, kad jo akys sklidinos ašarų, bet tuoj pat jose plykstelėjo ir puikybės ugnis, jis susitvardė ir išdidžiai atšovė: dariau tai ne tarnaudamas, visa tai dariau draugystės vardan, mes su Kazimieru buvom draugai iki grabo lentos, mes buvom kaip Kastoras ir Prokrustas; ir liko visiškai priblokštas, kad Uršulė nesusivaldė, prunkštelėjo, dar kartą prunkštelėjo ir prapliupo juoku; Viešpatie, tas jos juokas vis dar buvo jaunas, vis dar pašaipus, jis buvo lygiai toks pat kaip kadaise, kaip tada, miške tarp Saloto ir Kliokio, kai ji garsiai pasijuokė iš jo vyriškumo, ji dabar juokėsi lygiai taip pat: ak, mielas Jonai, turbūt norėjot pasakyti, kaip Kastoras ir Poluksas? „Ne, mes su Kazimieru buvom draugai, buvom kaip broliai, kaip Kastoras ir Prokrustas", – užsispyręs išdidžiai pakartojo vėl Jonas; juk visada taip sakydavęs Kazimierui Norvaišai, ir tas tik šypsodavęsis savo liūdnoka šypsena ir visuomet jam pritardavęs: „išties, Jonai, mes su tavim kaip Kastoras ir Prokrustas, išties"; betgi Uršulė dabar nepaliovė kvatotis, o vos tik aprimo, vis dar krizendama, it vaikystėj, pratarė: „tai kad, Joneli, Kastoras ir Prokrustas visiškai nebuvo bičiuliai, Prokrustas buvo tasai buvęs

kalvis plėšikas, kursai savo priešus arba ištempdavo, arba apkapodavo, idant šie tilptų į vidutinybei skirtą lovą; Kastoro bičiulio ir dvynio būta vardu Poluksas", ir čia Jonas Tarvydas akimirksniu viską suprato, jis suprato, ko kreivai šypsodavęsis Kazimieras į tą jo metaforą; jis nebeišlaikė ir tarė jai: „Viešpatie, kaip aš jūsų visų nekenčiu!"

Jis tatai suvokė tik tą akimirką, lig tol jam nė karto nebuvo dingtelėję į galvą, nors, kai geriau pagalvoja, nekentė Uršulės ir Kazimiero Norvaišų nuo pat pradžių, nuo pat tada, vos tik pirmąkart juos išvydo – nekentė už tai, kad gyveno gražiai, kad buvo dailiai išauklėti, buvo mylimi savo velionių tėvų, nekentė jų dėl to, kad šieji, atrodė, viso šito nevertino; nekentė, bet norėjo būti į juos panašus; nekentė Uršulės jos geisdamas, norėjo paženklinti ją savo aistra it gėdos įdagu ir neapykanta rakino jo lūpas, kai pratylėjo, kas sviedė akmenį į Kazimierą; nekentė, bet tuo pat metu ir mylėjo ar tiesiog savo neapykantą painiojo su meile; o dabar štai suprato – jis niekad nebuvo jiems lygus, jis tebuvo jų ištikimas sarginis šuo, baldas, tvorelė pasilypėti į balną; o varge, kokio jo būta paiko! Šitai jis ir išdėjo, ir kad būtų daugiau – viską išklojo, viską apie savo ištikimybę; ir taip, jo ištikimybė buvo paženklinta krauju; jis neteko rankos gindamas Joną Izidorių Norvaišą, ir jis kapojo švedų lavonus, idant nuslėptų jo žmonos nusikaltimą, dar daugiau: jis žudė dėl jų, taip jai, Uršulei iš Milkantų Norvaišų, jis ir pasakė: „žudžiau žmones dėl jūsų, žudžiau dėl jūsų visų", štai taip, tegul turi dabar sau ant sąžinės; ir žodžiai jam liete liejosi, jis jai dabar klojo viską, viskas atgijo jo atminty, netgi tai, kad buvo pakėlęs ranką prieš moteris: kaip jojęs antpilo Onos Kotrynos nuodėmei ten, kur keturiasdešimtį metų nebuvo kėlęs kojos, prie Stervo ežero, pas vietinę raganą, kuri, beje, kitados jam buvo pirmoji, bet šito, žinoma, jis dabar Uršulei nesakė, betgi toji akistata buvusi klaiki, mat andainykštė Pastervio Elenutė buvo tokia kaip jo gyvenimas – sena, išpliurusi nuo ydų,

nusėta karpom, giedravalkio aptraukta akim, ir ji jį pažino, būtų paskleidusi žinią apylinkėse, jog jis tebegyvas, o to jam reikėjo mažiausiai, ir taip, vos tik gavo antpilą, jis buvo priverstas ją sutvarkyti; vėl, po ilgos pertraukos; ji tapo jam jo šeštąja, betgi jis nesusivaldė, ji buvo kaip sąžinės priekaištas, kurį derėjo numarint, jis tiesiog ją pastūmė, tiesiai į jos burbuliuojantį katilą, o lūšną padegė, taip bent jau buvo tikras, jog niekas nesuuos apie Onos Kotrynos paslaptį; taip, jis dėl Norvaišų, jei reikėjo, žudė net moteris; ir jo septintoji buvo Paliutė Riaubaitė, tapo ja visiškai atsitiktinai – jis tikrino kilpas, miške, papelky, ir ten ją pamatė – akivaizdžiai pabėgusią iš dvaro ir nuo pareigos, jis pastojo jai kelią, ir ji viską prisipažino ir minkštindama jo širdį netgi pasisiūlė jam, seniui, idant jis jos neįduotų, betgi jo prasčiokės, netgi jaunos ir gražios, visai neviliojo, jis jau mylėjo Oną Kotryną ir negalėjo atleisti niekam, kas ją išduoda, o šioji tarnaitė ją išdavė, kalbėjo apie ją nepagarbiai, įtarė šį bei tą dėl to, kas įvyko su švedais, ir jis nebuvo kvailas, jis apsimetė, kad susigundė jos paprastučiais kerais, o patsai tą akimirką miške karštligiškai galvojo, žiūrėjo, ko čia nusitverti, po galais, teturėjo tik vieną ranką, tad net pasmaugt tos išdavikės puskekšės negalėjo, bet tada ūmai pastebėjo, kad šioji išėjo iš dvaro ne tuščiomis, kad nešasi privogtą ryšulį, ir, Viešpatie didis, iš jo netgi kyšojo iš mažosios Teofilės nugvelbtas žaislas, tas bandaloras ar kaip jis ten, ir čia jam dingtelėjo: „šilkinė virvelė“, ir jis apsimetė susigundęs, palinko savo senu snukiu prie jaunosios vagilės, kuždėjo jai melagingai aistringus žodžius, o vienintele ranka susirado bandalorą, nemačiom jį išvijo, įkišo pirštą į žiedą ir lyg glostydamas, lyg glamonėdamas, nejučia, tykiai, švelniai, meistriškai tiesiog apsuko virvelę jai aplink kaklą, ir staigiai įsikandęs tą medinę ritę ją uždusino; taip, kai jis tatai šiandien prisimena, tai buvo gražiausias atvejis jo gyvenime – tyliai, švariai, gražiai; taip – gražiai; jis mėgavosi nuo pat pradžios iki galo, lig pat tos akimirkos, kai jos baltas veidas ir tarsi gėlės žiedas ratu

pasklidę plaukai pranyko tarp žalių pelkės maurų; tatai buvo gražu, tatai buvo it dailiausias paveikslas, tatai buvo žudymo meno viršūnė; tėvelis Ignacas Petravičius, jo aštuntasis, buvo labiau kasdienybė – be didelės vaizduotės nušovė jį patykojęs pakelėj ir paslėpė miške po šakom, irgi padarė paslaugą Norvaišoms, nes tasai, neišmušęs aukų savo bažnyčiai, grasinosi paskelbsiąs, ką žinąs apie Oną Kotryną, sušiktas juodaskvernis. Ir visa tai prisiminęs Jonas Tarvydas dabar tai ir tarė, sviedė Uršulei it akmenį ant jos sąžinės: „aš dėl jūsų, dėl Norvaišų, žudžiau žmones", betgi ji, toji velnio senė, nė kiek nesuglumo ir nepuolė atgailauti, ji tik gūžtelėjo savo pečiais po kailiais, taip gūžtelėjo, kad jam net šiurpas nuėjo, ir jos veide ėmė skleistis panieka, ir ji pažiūrėjo jam tiesiai į akis, ir tas žvilgsnis žudė; kaip ir visą jo gyvenimą, visą jo pasiaukojimą į šipulius sutrupino tai, ką ji pasakė: „Lyg mes būtume to tavęs prašę."

Viešpatie, kaip aš jūsų visų nekenčiu; jūs žiaurūs, žiaurūs it laukiniai žvėrys, o tu, tu žiauriausia iš visų, tu žiauri, tu išsiuntei Oną Kotryną iš čia, tu ją atėmei iš manęs – veik kūkčiojo Jonas Tarvydas; betgi ji neprarado pusiausvyros, ji tik ramiai, kiek mąsliai dabar kalbėjo: „Taip, galbūt mes išties kaip laukiniai žvėrys, galbūt laisvė, galbūt nuolatinis maištavimas prieš likimą mus tokiais paverčia, galbūt žiaurūs esam todėl, kad esame atsakingi tik prieš Dievą, savo sąžinę ir įstatymą; patikėk, Jonai, tatai yra labai sunkus kryžius, ne kiekvieno jėgoms, ir, Jonai, Viešpats mato, ir mano tėvas, ir mano vyras, ir aš, ir Kazimieras dažnai savęs klausėm, ar tikrai norim tą bajoro pareigos kryžių vilkti, betgi suklupę pakildavom ir nešdavom toliau, nors kartais ir klausi savęs, ką daryti, kai sąžinė kertasi su įstatymu, o įstatymas – su Dievo valia, ir aš tik meldžiuosi už Joną Izidorių, vargšas vaikinas, jam teko rinktis pareigą arba sielos ramybę, ir kartais nė nežinai, kur baigias kilnumas ir prasideda paprasčiausias kvailumas, nes riba tarp jų dažnusyk – plonytė, it skustuvo ašmenys; kaip tu, Jonai, gimei savo luome, taip mes

savajam – ir niekas mūsų irgi neklausė; mūsų kilmė – tai ne tik privilegijos, bet ir sunki pareigos našta; tokia tad pasaulio tvarka, galbūt mes teturim tam planui paklusti ir tiek, galbūt mūsų pareiga tėra saugoti garbę, kaip kad mano tėvas visą gyvenimą saugojo tą nelemtą aukso laikrodį; o galbūt mūsų vienintelė paskirtis ir yra, kad tokie kaip tu mūsų nekęstų; pažvelk man į akis – negali... nes jose atsispindi tik tavo menkumas; didybė ar menkumas, mano mielas Jonai, yra ne įgimstami ir ne paveldimi, aš vis prisimenu tokį vieną Vilniaus rokitą, nė jo vardo nežinau, nė nežinau, ar jo būta bajoro, bet savo auka ir pareiga jis man didesnis už visus karalius, juos kartu sudėjus; ir – ne, aš nė kiek nekalta, kad tavo gyvenimas šitaip nuėjo perniek, jis tikrai galėjo būti kitoks; ne aš vedžiojau tavo žudančią ranką; ar aš kalta, kad tu dabar skundies, jog atėmiau iš tavęs Oną Kotryną – ką gi tu kalbi, kaipgi galima atimti tai, kas niekada tau nė nepriklausė? Argi esu kalta, kad andais tave išjuokiau? Aš šypsausi ir šiandien – juk tu kaltas tik pats, kad anuomet nepasijuokei, kad nesikvatojai drauge, kad niekad negebėjai pasijuokti pats iš savęs, o juk tai būtų viską pakeitę, nes tą akimirką aš supratau, kad tu – ne vienas iš mūsų; ir nei dvarai, nei puošnūs rūbai čia niekuo dėti, galbūt mes po truputį išmirsim, galbūt laikui bėgant išnyksim, galbūt – taip, iš tiesų, tu teisus: galbūt mes esame žvėrys, galbūt mes – it vilkai negailestingai laisvam, pavojingam miške, o tu – it šuo, kuriam būtinas šeimininkas, kad ir vien tam, kad turėtų ant ko urgzt ir kaltint dėl savo bėdų; betgi urgzk, urgzk, kol mes esam, urgzk, mielasai, jei tik tau nuo to palengvės, tik mes ir toliau juoksimės, – juoksimės iš tokių kaip tu, juoksimės net stovėdami ant savo pačių ešafotų, bet labiausiai juoksimės patys iš..." – ir čia Uršulė akimirkai nutilo, pridėjo ranką prie kailinių ir atitraukusi delną su pirštinaite kelias akimirkas žiūrėjo, kaip ant pilkšvos ožkos odos plečiasi jos pačios kraujo dėmė, bet tuoj pat giedrai nusišypsojo ir tęsė toliau: „...iš savęs; taip, mes labiausiai juokiamės – ir

juoksimės – patys iš savęs... ir juokingiausia... dabar yra tai... kad, Jonai, iš tiesų... tu norėjai man atkeršyti... betgi... ką tik... padarei man didžiulę paslaugą... net juokas ima... taip... aš juokiuos paskutinė... betgi... pasijuokim... drauge..." – ir ji atsiduso, iš paskutiniųjų įkvėpė oro tam, kad dar užtektų kvapo nusikvatoti; nusikvatoti skardžiai mergaitiškai, kaip prieš keturiasdešimt metų, ir šito jos juoko nebegalėdamas ištverti Jonas Tarvydas suktelėjo, truktelėjo medžioklinio peilio rankeną ir ištraukė jo ašmenis iš Uršulės iš Milkantų Norvaišų Birontienės, ir tik žvelgė, kaip tamsus kraujas plūsteli jai iš lūpų kartu su šypsena ir šnabždesiu „Viešpatie, kaip aš tavęs pasiilgau...", ir turbūt tai buvo skirta tam jos Birontui, kurį jau veikiausiai regėjo jos gęstančios akys, o gal – pačiam Viešpačiui, o galbūt – abiem. Betgi Jonas Tarvydas dėl to jau nebesuko galvos, jis, vedamas noro atlikti paskutinę pareigą, paėmė varpelį iš jos delno, garsiai juo paskambino, idant pašauktų dvaro tarnus, persižegnojo, paskui ta pačia vienintele ranka iš dėklo prie juosmens išsitraukė savo nupjautabuožę strielbą, kurią nešiojosi visuomet užtaisytą, atlenkė gaiduką, užsinėrė kablį ant alkūnės, įsikišo vamzdį sau į burną, ir kai nuaidėjo šūvis, pabaidęs varnas nuogų medžių viršūnėse, jis jau nebegalėjo girdėti kažin kokio triukšmo dvaro rūme, riksmų ir pasigirdusio šūvių tratesio.

Vėliau, jau po kelių valandų, jau išsisklaidžius rūkui, vėl šąlant ir po truputį temstant ir virš ežero skleidžiantis vaiskiai žydrumai, Astrachanės regimento pulkininkas Aksentijus Petrovičius Fominas, pašauktas vieno savo kareivių ir nusileidęs per sodą prie ežero, išvydo keistą ir netikėtą vaizdą – ant gruodo, jau po truputį dengiami retų krintančių snaigių, prie senovinio saulės laikrodžio ir prie marmurinio antkapio gulėjo du kūnai – vienas, kiek buvo galima suprasti iš drabužių, nes buvo beveik be galvos, kurią, akivaizdu, ištaškė šūvis, priklausė vyrui, regis – tarnui ar medžiokliui, kitas – nuvirtęs greta, su visu krėslu, nusismaukusiais kailių apklotais – mažulytei, susitraukusiai it sudžiūvęs rudens lapas senutei

su juodu našlės šydu, kurios krūtinėje žiojėjo gan didelė durtinė žaizda, ir pulkininkas Aksentijus Petrovičius Fominas dievobaimingai persižegnojo, tada karišku įpratimu tvarkingai ir nuosekliai nuo jos sustingusių pirštų nutraukė kelis nemažus deimantinius žiedus – vis tiek *bedniažkai** jau jų neprireiks – ir išvydęs dar kažką blizgant tarp lavono sijono klosčių pasilenkė patikrinti; ten pririšta pasirodė besanti nedidelė, meniško darbo auksuota dėžutė su dangteliu, kurią atidaręs jis išvydo dailų šilko ryšulėlį, jį išvyniojęs – rado pakulas, o tarp jų – ir jis net iš netikėtumo išmetė tai iš rankų – buvo maža, sudžiūvusi, bet neabejotinai žmogaus širdis. *Kyššš, bliad***,– dar bandė jis nuvyti priskridusią varną, bet nespėjo – toji įžūliai karkdama nuplasnojo šalin su visu kraupiu radiniu snape, betgi tiek to, Aksentijus Fominas įsidėjo tą aukso dėželę į savo uniformos kišenę ir patraukė atgal į dvaro rūmus, visa tai buvo labai keista; taip, keista istorija – kai jie prieš porą valandų užėmė šitą dvarą, didžiulis akmeny iškaltas herbas virš židinio jam pasirodė lyg matytas, o paskui jis suprato kur – buvo baisiai nustebęs, kai tarp kitų portretų pamatė nuo sienos žvelgiant andainykštį savo pažįstamą iš Biržų, rotmistrą Norvaišą; *nu, ty už menia prosti, Izydor Kazimirovič, na vojne kak na vojne**** – pratarė jis portretui; geras žmogus buvo tas rotmistras, nors kitados jie turėjo tam tikrų nesutarimų, betgi apskritai tiems lietuviams taip ir reikia, išsisemiantis, pakrikęs, silpstantis jie *narodas*****, jų šlovės dienos jau praėjusios, o dabar aušo naujas šimtmetis, naujas amžius, ir šitas amžius bus mūsų, šitas amžius bus rusų pergalių amžius – mąstė sau pulkininkas Aksentijus Petrovičius Fominas.

„Vis tiek ateinantis šimtmetis priklausys mums, tai bus mūsų laikas, tie keli pralaimėjimai – nieko nereiškia, dabar mes – laimėsim", – dėl

* Vargšiukei. (Rus.)
** „Štiš, kekše." (Rus.)
*** „Na tu jau man atleisk, Izidoriau Kazimirovičiau, kare kaip kare." (Rus.)
**** Tauta. (Rus.)

stebėtino sutapimo beveik lygiai tą patį galvojo ir švedų armijos kapitonas Erikas Kristianas Edensvardas, traukdamas kardą iš makštų ir savo vyrams duodamas ženklą pulti. Jie šį seną dvarelį prie ežero, kuris dabar viliojančiai švietė savo žiburiais, stebėjo beveik visą dieną ir deramai palaukė, kol rusai jį užims, įsikurs ir atsipalaiduos; geriausia buvo pulti iš pasalų, priešui to nė nesitikint, ir nors rusų buvo daugiau, betgi jiems pavyko paslapčia keliomis parako statinaitėmis užminuoti ūkinius dvaro pastatus ir vieną rūmo kampą, tad jei reikalai pakryptų į blogąją pusę, viską galima bus paleisti tiesiai į orą.

„Didis Hašeme, jei lėmei man tai išgyventi, jei mes visa tai išgyvenom, tai neabejotinai Tavo valia, tai ženklas, kad ateinantys šimtas metų bus geresni, kad Tavo valia mums neleido išnykti iš Vilniaus, tai bus mūsų amžius Vilniuje, didis Hašeme, *mazel tov*!*“ – lygiai taip pat, tik už šimtų mylių, Vilniuje, ateitim tikėjo garbusis medikas Aaronas Gordonas, pagaliau išėjęs iš savo kvarantanos – ir tikrai, negi jis galėjo skųstis ir, kaip vilniečiai mėgdavo sakyti, varyti Dievą į medį? Visko būta, sunkūs buvo tie metai, ir buvo bjauru, kad jį, užkaltą savo paties namuose, keli susitarę prekijai apgaudinėjo dar ilgus mėnesius, sakydami, jog maras dar siautėja, kai iš tiesų jis jau buvo bepasibaigiąs, betgi, žinoma, jiems buvo parankiau plėšti nežmonišką kainą už maistą, tiekiamą Gordonui į virve pro langą nuleidžiamą pintinę, „na palaukit, pakliūsit susirgę jūs man į nagus“, – tyliai guodėsi pats sau medikas; et, betgi tai buvo tokia smulkmena, svarbiausia, kad viskas baigės laimingai jo Rivkai, mat visai ten būta ne maro, kai ji visus išgąsdino pradėjusi nei iš šio, nei iš to vemti gatvėje, ten tik būta nemalonaus palaimintos padėties ženklo, ir, ačiū tau didis Hašeme, jai viskas baigės gerai, jis pats savo rankom priėmė kūdikį, mažą mergaitę, Esę, gal iš tikrųjų tokia buvo aukštesnė valia, kad juos suklaidintų, kad jie

* Pažodžiui – įvyko didi sėkmė. (Hebr.)

patektų į tą kvarantaną ir prasėdėtų visus tuos mėnesius atskirti nuo pasaulio, nesgi kas gi žino, kaip ten viskas būtų pasibaigę, juk Vilniuje ir jo priemiesčiuose išmirė net keturi tūkstančiai žydų, betgi vis tiek mažiau nei kad gojų – jų išmirė dešimtys tūkstančių, ir, didis Hašeme, miestas dabar po truputį vėl tiesėsi, betgi buvo toks ištuštėjęs; kaipgi reikės gyventi – geriausi amatininkai buvo išmirę, išmirė didžiausios giminės, šeimos, beveik visi jo pacientai; ir šiandien, antrą jų Kalėdų dieną, Aaronas Gordonas lyg tarp kitko, daug nesitikėdamas nuėjo aplankyti ponios Birontienės į Arklių gatvę, betgi, kaip keista, jos namai buvo tušti, išparduoti, pabeldus bromą atvėrė tik senas gaižus vienuolis: ponia Birontienė viską pardavė prieš pusmetį ir išvažiavo, dabar čia tik jos funduotas našlaitynas, ir jis mostelėjo į kiemą, kur stovėjo kelios auklės, jos laikė ant rankų kūdikius, o kiti, jau vaikštantys ar dar didesni, šiltai sau aprengti, įraudę dūko ir lakstė tiesiai ant sniego; ne, jis neturįs jokių žinių iš ponios Birontienės, ji išvykusi į savo tėvų dvarą, ką ten gali žinoti, ar dar begyva, tesaugo ją Viešpats, tą šventą moterį, ir vienuolis paskubom persižegnojo; „o ne, tik ne dar vienas“, – suniurzgė, nes jiems ten su žydu besišnekant prie vartų priėjo jauna, bet suvargusi motina, vedina gal dvejų metų vaikeliu; „priimam tik kūdikius, ir vien našlaičius, netekusius abiejų tėvų“, – nesvetingai pasakė vienuolis, betgi moteris papurtė galvą: „aš ne į našlaityną, aš – į Birontų namus, tai – Sebastiano Bironto sūnus, štai įrodymas, turiu jo žiedą“, ir ji pratiesė vienuoliui aukso signetą su išraižyta šerno galva, ir tasai jį įdėmiai apžiūrėjo, o tada tik paklausė: „ar buvot priėmę santuokos sakramentą?“, ir moteris vėl papurtė galvą: „ne, bet štai žiedas, pats jį man įteikė, sakė būtinai pripažinsiąs, tai tikrai Sebastiano Bironto sūnus“, ir čia vienuolis tik užvertė akis į dangų ir mostelėjo į kiemą: „ten dar du tokie neteisėti įpėdiniai laksto, – jis paniekinančiai atsikrenkštė, – dar vienas velionio Sebastiano benkartas; tiek jau to, užeikit, koks gi dabar skirtumas,

vienu benkartu daugiau ar mažiau", ir, atsisveikinęs su Gordonu, vis dėlto įsileido tą moterį su vaiku vidun.

Kaip keista, kaip keista, kad po viso šito mieste dar yra vaikų - šiek tiek susigraudinęs mąstė sau Aaronas Gordonas iš Arklių gatvės eidamas atgal namo pro Rotušės aikštės kampą; betgi gyvenimas tęsėsi toliau; kad ir ištuštėjęs, Vilnius jau po truputį vėl gaiveliojosi po maro, po truputėlį taisėsi, po truputėlį buvo įvedinėjama tvarka; štai ir dabar aikštėje stypsojo kartuvės - ten dabar naujasis vaitas korė sugautus maro vagis ir marodierius, štai šeši jų stovėjo su kilpomis ir Aaronui Gordonui einant pro gan skystoką žioplių minią - nes mirtis Vilniuje jau kurį laiką nebebuvo nieko ypatinga, ji nebebuvo priežastis susirinkti spoksoti - vienas jų pasirodė lyg ir matytas, bet, tik perėjęs Vokiečių gatve ir tik jau sukdamas į Žydų kvartalą, tik pakeliui namo valgyti kad ir skystos, bet su meile Rivkos išvirtos zupės, garbusis Aaronas Gordonas prisiminė, kur ir kokiom aplinkybėm tą niekšelį jis matė.

O Florijonas Šimkus stovėjo po kartuvėm, su kilpa ant kaklo, ir nieko nebematė pro ašarom patvinusias akis - nei susirinkusios minios, nei išvarginto, nusiaubto miesto aikštės; jis vargiai girdėjo skaitomą nuosprendį, jis savo nusikaltimus ir taip žinojo, atmintinai, ir dabar tik galvojo, Viešpatie, kada viskas jam pradėjo eiti blogyn, juk kažkada jis buvo doras darbininkas iš visai padorios miestiečių šeimos - ir jis buvo tikras, jog visi jo vargai prasidėjo ne tada, kai vienintelį kartą nužudė; už tai jį dabar ir pakars; ne, tikrai tai nebuvo pradžia, tai tik buvo visa ko pabaiga - tada, kai užsimojo kastuvu ant to rokito pagalbininko, ant to sergančio duobkasio, mat taip labai norėjo jį apiplėšti, tas turėjęs gan didelį aukso žiedą, betgi kaip apmaudu, tik užmušus jį paaiškėjo, kad to žiedo ant piršto jau nebėra; tiesą sakant, jis pirmą kartą gviešėsi gyvojo turto, prieš tai ištuštindavo tik maro nabašnikus, juk, Viešpats mato, kam jiems buvo anam pasauly tos brangenybės ar pinigai? O ir iki maro jis

niekam blogo nedaręs, imdavęs tik daiktus be šeimininko; daiktus, kurių niekam išties nereikėjo – kai kas nors kraustydavosi, mėždavo susikaupusį seną šlamštą ar ruošdavo senus namus perstatyti; visai neblogų daiktų per tuos padienio darbo metus buvo prisikaupęs, vilko juos sau namo lyg voverė riešutėlius iš miško ir tiek; ir buvo gražu žiūrėt, kaip jo skurdžioj kamarėlėj buvo tikras prabangių svetimų daiktų miškas – seni paveikslai, seni baldai, muzikos instrumentai, laikrodžiai, rūbai, viena kita puošmena, bet galbūt visa tai buvo blogis? Juk kiti, kartu dirbę, jį gėdindavo, sakydavo: „kas svetima – šventa; Florijonai, Florijonai, kam gi imi?“ Gal būtent tada, kai dabar, kartuvių būgnams tratant, galvoja, ir prasidėjo jo slydimas žemyn, kas ten žino? Betgi ne, galbūt viskas prasidėjo dar kiek anksčiau, dar iki padienio darbavimosi, juk kitados, seniai, seniai, prieš dvidešimtį metų, turėjęs nuolatinį darbą, kuklų, bet labai gerai apmokamą, vienuose prabangiuose didiko namuose buvo patarnautojas, iki tos nelemtos dienos, kai jį, išėjusį iš namų su kažkokiu pavedimu, pasišaukė vienas bajoras, pamojo jam, palydėjo jį prie karietos, kur sėdėjo patsai Vilniaus vaivada Sapiega, ir jis įteikė jam kapšą su auksu – tiek pinigų jis nebuvo vienoj vietoj matęs – ir prisakė: bet kokie laiškai, išeinantys iš jo pono, Jono Kirdėjaus Bironto, namų, nuo šiol turi būti pirma pristatomi jam, tiesiai į rankas, ir – taip, sumos būta didžiulės, ir vos tik pasitaikė proga, kai jo ponas jam įdavė užantspauduotą laišką, jis – ką ten slėpti – taip ir padarė: nudrožė tiesiai pas poną Sapiegą; keista buvo – jį, Florijoną Šimkų, priėmė šitoks didžiūnas, betgi jis tą akimirką prabangiam kabinete, kaip šiandien atsimena, nieko kita negalėjo galvoti, tik tyliai stebėjosi, kokios atlėpusios jo šviesybės vaivados ausys; taip, iš tikrųjų, kaip keista, šiandien, stovėdamas su kilpa ant kaklo, jis tatai, tas ausis, labai ryškiai atsimena; atsimena tai, ir dar gėdos jausmą, kad padarė kažką neatleistino, betgi turbūt tas Sapiegai įteiktas iš pono pavogtas laiškas

nebuvo baisiai svarbus, nes jo šviesybė Sapiega jį atplėšė, paskaitė, kiek nuraudo, o tada šyptelėjo, atsiduso, palingavo galva ir prikišo jį tiesiai žvakės liepsnon; taip, turbūt, ten nebuvo nieko svarbaus, veikiausiai vieni niekai, bet vis tiek tądien jam, Florijonui Šimkui, buvo nepaprastai gėda, nepadėjo nė vaivados duotas auksinas; jam buvo taip gėda, kad jis net nebegrįžo pas savąjį poną; galbūt nuo tos dienos jo gyvenimas pradėjo ristis žemyn, ak, bet vienas Dievas težino, kaip ten yra; viskas tavo valioje, Viešpatie; visi mes tik tavo įrankiai, Dieve, atleisk mums visiems, nusidė...

„Taip, išties, gyvenimas kartais pilnas keistų atsitiktinumų", – tądien svarstė ne vienas aikštėj buvęs vilnietis; kaip keista, juk tik kelių akimirkų reikalo būta, būtų žygūnas aikštėn atvykęs keliais mirksniais anksčiau, būtų išgelbėjęs tam vagišiui ar žudikui gyvybę, juk visiems šešiems atgabeno magistrato malonę ir bausmės atšaukimą, betgi kaip sykis penki išsisuko, o vienas nespėjo, mat žygūnui atskubėjus jau kaip tik mataruodamas kojom šoko mirties gavotę kilpoje; kaipgi jam būtų buvę apmaudu, bet, matyt, toks buvo Viešpaties, o kas ten žino – gal ir Šėtono – planas; vėl šalo, varnos karkdamos tūpė į pačias juodų medžių viršūnes, suko ratus virš varpinių kryžių, tad žmonės suposi į savo kailinius ir skubėjo namo ar kas kur, visi savais keliais, bet galbūt kiekvienas švelniai nukreipiamas nematomos likimo rankos...

Kristina Sabaliauskaitė
Silva rerum II

Viršelio dizainas Kristinos Sabaliauskaitės
Apipavidalino Zigmantas Butautis
Redagavo Audrė Kubiliūtė
Maketavo Eglė Jurkūnaitė

2011 01 07
Tiražas 3000 egz. Užsakymas nr. 11.38

Išleido UAB „Baltų lankų“ leidyba
Kęstučio g. 10, LT-08116 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“
Vakarinis aplinkkelis 24, LT–48184 Kaunas

Jūsų rankose – nekantriai visų lauktas antrasis Kristinos Sabaliauskaitės romanas. Tai – penkių laidų sulaukusio bestselerio *Silva rerum* tęsinys.

Silva rerum II – tai pasakojimas apie 1707–1710 metus. Karas, maras, badas, besaikė prabanga ir mirtinas alkis, švedų ir rusų kareiviai, žydai gydytojai, olandai kortuotojai, turkės sugulovės, prancūzės damos, užsispyrę žemaičiai ir ironiški vilniečiai, bevardis vienuolis, palaidojęs daugiau nei dvidešimt tūkstančių maro aukų, ir, žinoma, dar viena bajoriškos Norvaišų giminės karta. Tai – tarsi tikras „atminties detektyvas“, iš kurio bus galima sužinoti, kaip susiklostė ankstesnės kartos narių likimai, nors kai kurie jų yra tokie, kad panorus juos įrašyti į *silva rerum* – iš kartos į kartą perduodamą bajorų „šeimos knygą“ – ima drebėti ranka... Ar toks buvo visagalio Viešpaties planas? O gal visagalis tėra aklas atsitiktinumas?

Antroji Silva rerum *kitokia negu pirmoji – tačiau autorė vėl keri jau pažįstama takaus, įtraukiančio pasakojimo magija, ryškiais herojų paveikslais, sumaniai suaustomis siužeto gijomis ir ta nepakartojama nuodugniai dalyką išmanančio, protingo žmogaus intonacija, kuri suteikia Kristinos Sabaliauskaitės romanams reto žavesio.*

Rasa Drazdauskienė

Apie pirmąjį romaną:
Kristina Sabaliauskaitė surado puikią nišą. Intelektualus ir rafinuotas rašytojas, galintis kalbėti ne banalybes, o pasakyti kažką gilesnio apie moderniojo žmogaus ambivalenciją ir įtampas, jo traumas, moralines ir politines dilemas, yra vis dar retas personažas lietuvių literatūroje. <...> Protingi praeities žmonių veidai, o ne deformuotos fizionomijos, lygiai kaip ir modernūs, mūsų jautrumui atliepiantys charakteriai – visa tai byloja apie sava paverstos ir suaktualintos, o ne suvenyrinės istorijos atvėrimą romane...

Prof. Leonidas Donskis

Visa tai, kas yra barokas, yra šioje knygoje.

Dr. Irena Vaišvilaitė

Klausiate apie knygą-įvykį? Man toks įvykis buvo K. Sabaliauskaitė, tikras literatūrinis Mozartas.

Giedrė Kazlauskaitė

ISBN 978-9955-23-425-8

www.baltoslankos.lt